

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXXIV

No : 134

Nisan 1970

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 7 0

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
JÄSCHKE, GOTTHARD: Büyük Millet Meclisinin 50. Yıldönümü Münasebetiyle.	185
MANSEL, ARIF MÜFİD: İstanbul'daki Burmalı Sütun (22 resimle birlikte)..	189
ALTAN, NEMİKA: Ankara Arkeoloji Müzesinde Portre Hususiyeti Gösteren Bazı Steller (5 resimle birlikte)	211
ÖZERGİN, KEMAL: Selçuklu San'atçısı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî Hak- kında (2 resimle birlikte)	219
UZUNÇARŞILI, İ. H.: Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü (2 resimle birlikte)...	231
ORHUNLU, CENGİZ: Hint Kaptanlığı ve Pîri Reis (5 fotokopi ile birlikte)....	235
DİLÂVER, SADİ: Osmanlı San'atında Kâbe Tasvirli Bir Fresk (4 resimle birlikte)	255
 Bibliyografya :	
EYİCE, SEMAVİ: Kurt Erdmann, <i>Die Kunst Irans zur Zeit des Sasaniden</i> (=Sasaniler Devrinde İran San'atı)	259
TANSEL, F. A.: Ömer Seyfeddin'in Şiirleri Ek II	265
1969 yılının İkinci Yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına Gelen Kitap ve Dergiler	289

Kapakdaki resim: Kültepe'de bulunmuş pişmiş topraktan boğa başı şeklinde içki kabı (M. ö. 1900 yılları).

B E L L E T E N

Cilt: XXXIV

NİSAN 1970

Sayı: 134

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN 50. YILDÖNÜMÜ
MÜNASEBETİYLE

Prof. Dr. GOTTHARD JÄSCHKE

Çeviren : MİHİN EREN

Atatürk'ün bir diktatör olduğu, Türkiye dışında çok yaygın yanlış bir düşüncedir. Hakikatte, Kurtuluş Savaşının başlangıcından beri, halkla en yakın işbirliği yapmağa en büyük değer verirdi. Daha 10 Haziran 1919 tarihli bir genelgede bu hususu şöyle belirtmişti : “Ulusal bağımsızlık uğrunda ulusla birlikte sonuna kadar çalışacağıma bütün inandığım ve kutsal bildiğim şeyler adına söz veririm¹.”

Oysa Padişah, işgal kuvvetlerinin verdikleri emirlere karşı yapılan rahatsız edici tenkitleri bertaraf etmek için 21 Aralık 1918 de Mebusan Meclisini feshetmişti. Kanun-i Esasi'nin “yeni seçimlerin dört ay içinde yapılması gerekir” diyen 7. maddesiyle keskin bir çelişki içinde, 4 Ocak 1919 tarihli bir irade ile seçimleri barışın yapılmasına kadar ertelemişti.

Erzurum ve Sivas Millî Kongreleri, bildirelerinin 8. maddesinde, Millî Meclis'in tekrar toplanmasını istiyorlardı². Mustafa Kemal de, 17 Eylül 1919 tarihli şifre ile, Sivas Heyeti Merkeziye'sinden seçimin acele hazırlanmasını talep ediyordu³. Gerçi Padişah,

¹ Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri, S. 24.

² Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, s. 170 ve Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, s. 114.

³ Şimdiye kadar yayınlanmamış olan metin Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri'nde anılmıştır (sayı : 69).

30 Eylül'de, seçimin "bir an evvel" yapılacağına söz verdi ise de ancak Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın çekilmesinden sonra 7 Ekim tarihli bir irade ile, bunu emretti. Amasya'da Salih Paşa ile yapılan müzakerelerde 22 Ekim'de şu anlaşmaya varılmıştı : "Almanların Weimar'da yaptıkları gibi barışın yapılmasına kadar geçici olarak Millî Meclis'in Anadolu'da merkezî hükûmetin isteyeceği emin bir yerde toplanması uygun görüldü⁴." 29 Ekim tarihli bir telgrafında Mustafa Kemal haklı olarak şöyle diyordu : "Avrupadan, uygarlık dünyasının kamuoyundan hak ve adalet isteyecek, bunu sağlamaya çalışacak bir Millet Meclisi'nin İstanbul'da görevini yerine getirmesini biz imkân içinde göremiyoruz⁵."

Salih Paşa, Ali Rıza Paşa kabinesinin Amasya anlaşmasına muvafakatini sağlayamadı. Bu hayret edilecek birşey değildi, zira İngilizlere boyun eğmiş hükümetle Mustafa Kemal'in amaçları ayrı ayrı idi. Birisi, beklenen barış andlaşmasını tasdik ettirebilmek için parlamentonun toplanmasını isterken, diğeri Erzurum ve Sivas bildirelerinin kısaltılmış şekilde, bir Misakı Millî olarak, barış görüşmelerinde asgarî isteklere temel kılınmasına önem veriyordu⁶. Mebusan Meclisi Misakı Millî'yi kabul ettiği gün (28 Ocak 1920) İngiliz Yüksek Komiseri Sir John Robeck, Tefvik Paşa'ya şöyle dedi : "Millî Meclisi toplamamalıydınız". Tefvik Paşa'nın cevabı şu oldu : "Kanun-i Esasî'ye göre buna zaruret olduğunu bilirsiniz. Fakat Meclisin İtilâf Devletleri aleyhine kanı kaynarsa fesih ve tadil hukuk-i padişahîdendir⁷."

Mustafa Kemal ise, 1 Ekim 1919'da "Heyet-i Temsiliye" ile birlikte Ankara'ya gideceğini ve 10 Kasım'da orada bir "Meclis-i Müessisan" toplayacağını bildirdiyordu⁸. 4 Ocak 1920 de şöyle yazıyordu : "İngiliz siyasetinin tamamen aleyhimizde olduğu muhakkaktır... Düşmanların Meclisi kûşat ettirmemek isteyecekleri ve her türlü vesileye müracaat edecekleri tabîdir. Yalnız meclisin içtimamı irade etmiş olan zat-ı şahanenin, bu içtimamı gayri meşru telâkki

⁴ Atatürk'ün Söylevleri, s. 50 v.d.

⁵ Faik Reşit Unat, Amasya Protokolları (Tarih Vesikaları, Yeni Seri, I. Cilt s. 363.

⁶ Misakı Millî ve Mustafa Kemal (Cumhuriyet, 2 Şubat 1970).

⁷ Nutuk, Cilt : III, Vesika : 230.

⁸ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 331 ve Halide Edib, The Turkish Ordeal, s. 49 not 16.

etmesi, iradesini nakzylemesi varid-i hatır mıdır? Zat-ı şahanenin bu baptaki nokta-i nazarlarının Heyetimizce katı olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki, mebusları İstanbul'un haricinde, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsatta bulunalım⁹.”

Cevat ve Cemal Paşa'lar Yüksek komiserler tarafından çekilmeğe zorlandıktan sonra 22 Ocakta Mebusan Meclisinin millî mebuslarına şu telgrafi çekti : “İngilizler saldırıdan vazgeçmezlerse Meclisin görevi, Anadolu'ya gelmek ve ulusun yönetimini ele almak olacaktır¹⁰.”

General Milne, Anadolu demiryollarında ve İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerinin emniyetini, yaygın hale gelen millî hareket dolayısıyla, o derece tehdit edilmiş gördü ki, İstanbul'daki kuvvetlerin takviyesini ve yığınak yapılmasını mutlak bir zaruret olarak görüyordu. Onun verdiği raporlar üzerine Lord Curzon 25 Şubat 1920'de şöyle dedi : “Türklerin davranışı günden güne daha tehdit edicidir¹¹.” İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri, De Robeck ve Defrance, hükümetlerinden aldıkları talimat üzerine 4 Mart'ta “Millî liderlere karşı sert tedbirler almağa karar verdiler¹².” Bu tedbirlerin muhtemel sonuçları Paris Barış konferansında endişe yarattı. 5 Mart'ta Paléologue “Sonu olmayan bir hareketten sakınılmasını” ihtar etti, zira bundan, yayılmasını ve sonunu kimsenin önceden kestiremeyeceği bir savaş doğabilir,” diyordu. Scialoja 10 Mart'ta şu beyanda bulundu : “Mebusan Meclisi belki Anadolu'nun bir yerinde toplanarak Mustafa Kemal'in nüve halindeki resmî teşkilâtından çok daha büyük bir tehlikeye sebep olabilir¹³.” Nihayet Mareşal Wilson 15 Mart tarihli raporunda şöyle diyordu : “Siyasî kudret nasyonalistlerin eline geçmiştir. Zaman, Mustafa Kemal lehinedir. Ağır bir andlaşma teklifinin muhtemel neticeleri : a) Tasdikten kaçınma, b) Parlamento'nun Anadolu'ya kaçmasıyla orada yeni bir hükümetin kurulması, olabilir¹⁴.”

⁹ Nutuk, Cilt : III, Vesika : 217.

¹⁰ Atatürk, Söylev (Nutuk), Cilt : I, s. 269.

¹¹ Documents on British Foreign Policy, 1919 - 1939, First Series, Vol. VII, No. 27.

¹² Aynı yerde, Vol. XIII, No. 10.

¹³ Aynı yerde, Vol. XIII, No. 11 ve Vol. VII, No. 55.

¹⁴ Aynı yerde, Vol. XIII, No. 23.

Bütün bu ihtarlara rağmen Londra ve Paris hükümetlerinin verdikleri İstanbul'un "muvakkat inzibatî işgal" kararı 16 Mart'ta tatbik edildi. Parlamento'nun bazı mebusları tevkif edilerek Malta'ya sürüldüler. Bu Britanya demokrasi tarihinde görülmemiş bir olaydı!

Manastırlı Hamdi'nin, aynı gün (16 Mart) gönderdiği telgraf sayesinde Mustafa Kemal şu hususları öğrendi : "En sonunda, bugün İstanbul'u zorla işgal ederek Osmanlı Devletinin altıyüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk Ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağırıldı¹⁵." 19 Mart tarihli seçim genelgesinde şöyle demektedir : "Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclis, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır¹⁶." 21 Nisan tarihli bildirisi ile de yeni parlamentonun nihaî adını ve açılış gününü belli etti : "Tanrının yardımıyla Nisanın yirmiüçüncü Cuma günü, cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır¹⁷."

Damat Ferit Mebusan Meclisinin feshi için hazırlattığı 11 Nisan tarihli irade sayesinde 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sèvres sulh anlaşmasının tasdikini imkânsız kıldı, fakat onun bilmesi gerekirdi ki Mebusan Meclisi'nin yeniden seçilmesi söz konusu değildir ve Büyük Millet Meclisi, her ne olursa olsun Misak-ı Milli'ye bağlı kalacaktır. Bu temel üzerinde 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da yapılan muahede "biricik gerçek barış andlaşmasıdır¹⁸."

¹⁵ Atatürk Söylev, Cilt : I, s. 304.

¹⁶ Aynı yerde, s. 306.

¹⁷ Aynı yerde, s. 313.

¹⁸ V. Türk Tarih Kongresi (1956), s. 27.

İSTANBUL'DAKİ "BURMALI SÜTUN"

Bugüne Kadar Yapılan Araştırmalara Toplu Bir Bakış

Ord. Prof. Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

a) Sütunun bugünkü durumu ve yazıtları :

İstanbul'da Sultan Ahmet Meydanında (eski Hipodrom = Atmeydanı) iki dikili taş (obelisk) arasında duran "burmalı sütun" (res. 1-3)¹ İstanbul'un zamanımıza kadar gelen en eski ve en önemli Yunan anıtı olmakla beraber İstanbul'a dair türkçe olarak yazılan monografiler, tarih ve coğrafya ansiklopedileri ya da kılavuzlarda²

Bu makalede kullanılan kısaltmalar :

EBERSOLT = J. EBERSOLT, *Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant*. 1918.
FRICK = O. FRICK, *Das plattäische Weihgeschenk zu Konstantinopel. Jahrbücher für klassische Philologie*, Suppl.-Bd. III. 1859.

GAUER = W. GAUER, *Weihgeschenke aus den Perserkriegen* (İstanbul Mitteilungen, Beiheft 2), 1968.

JdI. = *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*.

MÉNAGE = V. L. MÉNAGE, *The Serpent Column in Ottoman Sources, Anatolian Studies* 14, 1964.

RE. = PAULY'S *Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft*.

Report I = *Preliminary Report upon the Excavations carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927*. 1928.

Report II = *Second Report upon the Excavations carried out in and near the Hippodrome of Constantinople in 1928*. 1929.

¹ Türk tarihlerinde bu eser "tunçtan bir ejderha", "tunç ejderler", "üç ejder misali", "üç başlı ejderha", "peyker-i ejder", "yılanlar tılsımı" ya da "burma direk" olarak gösterilmektedir. Yabancı dillerde bu sütun "yılan sütunu" ya da "yılanlı sütun" olarak anılmaktadır. Almanlar ona "Schlangensäule", Fransızlar "colonne serpentine", İngilizler ise "Serpent Column" demektirler. Bu sütuna dair belli başlı bibliyografya için bk.: A. M. Mansel, *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarih Coğrafyası için Bibliyografya*, 1948, s. 485 v. dd. A. M. Schneider, *Byzanz. Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt* (İstanbul Forschungen 8), 1936, s. 82. Gauer'ın adı geçen eserinde en yeni bibliyografyayı bulmak mümkündür.

² Az çok faydalı bilgilere şu eserlerde rastlanmaktadır : Celâl Esad, *Eski İstanbul*, 1328/1912, s. 214 v.d. C. E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi* II (1947), s. 754. *Türk Ansiklopedisi* VIII (1956), s. 445 v.d. R.E. Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi* VI (1963), s. 3144 te bu sütuna dair daha etraflı bilgiler vermiş, hattâ 17 nci yüzyıl tarihçi-

ekser hallerde kısa, noksan ve bazan da hatalı olarak zikredilmiş, fakat yalnız türkçe olarak değil, yabancı dillerde de bu anıta dair son zamanlara kadar başlı başına bir monografi meydana getirilmemişti. 1968 yılında genç Alman arkeologlarından W. Gauer tarafından yazılan “*Pers harplerine ait adak hediyeleri*” adlı eserde bu anıta başlı başına bir fasıl ayrılmış olduğundan³ evvelce başka bir vesile ile hazırlanmış olduğumuz bu makaleyi⁴ bazı tâdiller ve ilâvelerle tekrar ele almağı ve bu alanda yapılan araştırmaların son durumu hakkında Belleten okuyucularına bir fikir vermeğı faydalı bulduk.

“Burmali sütun” bugün kesin olarak tesbit edildiğı gibi Yunanların kendi ülkelerinde Perslere karşı yaptıkları son büyük meydan muharebesi olan Plataiai’da kazandıkları zafer^{4a} ve elde ettikleri ganimetler sayesinde (M. ö. 479) Delfoi’daki tanrı Apollon’a belki 478/77 yılında sundukları üç ayaklı kazanın bir parçasını teşkil etmektedir. Bu muharebenin kahramanı Sparta kralı Pausanias anıtın kaidesi üzerine kendisini zaferin tek kahramanı imiş gibi gösteren bir yazıt yazdırmış⁵, fakat kısa bir süre sonra yazıt mütefiklerin hoşnutsuzluğuna yol açmış olacak ki bizzat Spartalıların isteğı üzerine silinerek Perslerin yenilmesinde rol oynayan 31 Yunan şehir devletinin adları doğrudan doğruya sütun üzerine kazılmıştır⁶.

lerinden Fındıklılı Mehmet ağanın eserini (Nusretname) de zikretmiş (bk. s. 18), fakat bu eserin yılan başlarının kırıldığı tarihi, günü ve hattâ saatini bildiren pasajını zikretmemiştir.

³ Gauer, s. 75 v.dd.

⁴ Bk. s. 206, not 67.

^{4a} K. W. Pritchett, *New Light on Plataiai*, *American Journal of Archaeology* 61, 1957, s. 9 v.dd. U. Wilcken, *Griechische Geschichte*, 9. tabı. 1962, s. 142, 345. A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 2. tabı, 1963, s. 268 v.dd.

⁵ Bu şekilde hareket etmekte Pausanias pek te haksız değildi. Çünkü muharebenin kazanılmasında Spartalıları başlıca rolü oynamışlardı. Bk. H. Bengtson, *Griechische Geschichte* (Handbuch der Altertumswissenschaft, III. Abt. 4. Teil), 4. tabı, 1969, s. 178. Ayrıca bk. Gauer, s. 92 v.dd.

⁶ Bu hususta en önemli bilgiyi veren antik yazarlar şunlardır : Herodotos IX, 81 : “Ganimetler toplandıktan sonra bunların onda biri Delfoi’daki tanrıya tahsis edildi. Bunlardan üç başlı bir yılanın üzerinde duran altından üç ayaklı kazan yapıldı ki bu kazan Delfoi’da sunağın hemen yanında yükselmektedir”. Thukydides : “İşte Spartalıların onun (yani kral Pausanias’ın) gerek mevcut kanunların herhangi bir yerde hududunu aşmış olduğu bütün önceki hareketlerini, gerekse bir zamanlar Hellenlerin Medlerden (yani Perslerden) ilk ganimet parçası olarak nezretmiş buldukları Delfoi’daki sehpanın üzerine kendi başına bizzat şu iki satırlık beyti

Bu yazıtları bugün dahi yılan kıvrımlarının üzerinde farketmek mümkündür (res. 4-5).

Bugün 6,5 m. çapında ve 3 m. derinliğinde, yanları duvarla örülü ve etrafı madenî parmaklıklarla çevrili bir çukurun içinde duran sütun alt ve üstten kırık olup 5,35 m. yüksekliğe, 0,54 m. lik bir alt ve 0,41 m. lik bir üst çapa sahip bulunmaktadır⁷. Yekpare bir parça halinde ve içi boş olarak dökülmüş olan sütun 3 yılanın birbirine dolanmasından meydana gelmiş olup⁸ düz olarak kesilmiş olan alt kısmında ince ve dar vücutlar hemen hemen yatay durumda birbirinin üzerine çöreklenmekte, fakat yukarıya doğru dikeyleşerek kalınlaşmakta, üst kısımlarda tekrar incelmekte, bu suretle tabiata en uygun bir şekilde tanımlanmış bulunmaktadır. Sütun bugün 29 kıvrım kapsamaktadır. Üst kısımlarda tunç cidarların kalınlığı 1,10 ile 1,35 cm. alt kısımda ise 1,5 cm. ile 2 cm arasında değişmekte, en altta kıvrımların iç kısımlarının kısmen doldurulması sayesinde kalınlığın 5 cm. ye kadar çıktığı, böylece üstteki ağırlığı taşımak için sağlam bir temel meydana getirildiği görülmektedir. Zamanla koyu yeşil bir patin alan dış yüzeyler özenle perdahlanmış ve cilâlanmıştır. Yaklaşık olarak 30-32 nci kıvrımdan sonra vücutlar geniş açılı bir dirsek yapmak suretiyle birbirinden ayrılıyor, uzun boyunlar üzerinde

yazmağa cesaret etmiş olduğunu da teemmül ettiler : "Pausanias Hellenlerin komutanı olarak Med ordusunu imha etmiş olması (vesilesiyle) işbu anıtı Phoibos'a (yani Apollon'a) adak etti." Vákia bu beyti Lakedaimonlu'lar daha o zaman sehpa üzerinden sildirdiler ve beraberce düşmanı mağlûp edip nezir adağını dikmiş olan bütün devletlerin adlarını yazdırdılar" (H. Demircioğlu tercümesi, 1950, s. 81/2). Pausanias X, 13,9 : "Yunanlılar Plataiai yöresindeki savaştan sonra müştereken bir tunç yılan üzerinde duran altından bir üç ayaklı kazan adak etmişlerdi. Benim zamanımda bu adak anıtının tunçtan olan kısımları aynen mevcuttu. Fakat altın kısımlarından Phokislilerin önderleri hiç bir şey bırakmamışlardır".

⁷ En doğru olarak mimar P. Graef'in (JdI. 1, 1886, s. 176 ya ilâve resim) ölçülerini kabullenmek gerekir (buradaki res. 4). Ayrıca bk. E. Reisch, RE. V, s. 1688. Gauer, s. 78 de aynı yüksekliği vermekle beraber alt çapı 0,63 m. olarak göstermektedir.

⁸ Not 6 daki metinlerden anlaşılacağı gibi Herodotos ve Pausanias bir tek yilandan bahsetmektedirler. Fakat yılan vücutları büyük bir ustalıklarla birbirine dolanmış olduğundan ve sütun bir bütün halinde yükseldiğinden gözün kolaylıkla yanılabilceğini hesaba katmak gerekir. Ondokuzuncu yüzyılda bile Ph. A. Dethier ve O. Frick gibi bilginler ilk zamanlar aynı hataya düşmüşler, fakat sütun bütünüyle meydana çıktuktan sonra onun üç yilandan meydana geldiğini anlamakta gecikmemişlerdir (bk. Frick, s. 492).

oturan ağızları açık - ve herhalde dilleri dışarıya çıkık (bk. res. 22)-yılan başları (bk. res. 13 v.dd.) üstten bakıldıkta eşkenar bir üçgen meydana getirmek suretiyle üç ayaklı kazanı taşıyor, ya da ona destek oluyordu.

Başlardan birinin parçası 1848 yılında Aya Sofya'nın tāmiri esnasında o civarda yapılan bir kazıda bulunarak mimar Fossati tarafından o zamanlar yeni kurulmuş olan Asarı Atika Müzesine teslim edilmiştir ki bu parça (res. 6) taşıdığı büyük öneme rağmen, arkeologların ilgisini çekmemiş, ancak oldukça yeni bir zamanda Fransız arkeologlarından P. Devambez tarafından esaslı bir incelemeye tâbi tutulmuştur⁹. Üzerinde toprak renginden koyu yeşile kadar değişen bir patin bulunan bu eser üst çene ve başın üst yarısına aittir ve üçgen iri dişler ve bütün hatlar tedricî surette daralan ön tarafa yöneltilmiş bulunmaktadır. Üzerleri oldukça derin oyulmuş çizgilerle belirtilen ve taşkın et kütleleriyle çerçevelenen gözler yuvarlak çukurlar halinde verilmiştir. Fakat antik devirde gözbebeklerinin kemik, renkli taş veya cam hamurundan yapılmış ve çehreye canlılık, hareket, fakat aynı zamanda korkunçluk vermekte rol oynamış oldukları anlaşılıyor¹⁰. İşte böylece vahşi ifadeli, fakat hayatîyet dolu yılanlar Yunan sanat tarihinin önemli dönemlerinden "sert üslûp" döneminin (aşağı yukarı M. ö. 490-450) ortaya koyduğu şaheserler olarak kabul olunabilir. Diğer taraftan böyle anıtsal bir eserin yekpare bir parça halinde dökülmüş olması tunç döküm tekniği bakımından da dikkat çekicidir¹¹.

Lakonya alfabetine göre yazılmış olan yazıtlar (res. 4-5) anıtın doğuya, yani Sultan Ahmet camiine bakan tarafında yukarıdan

⁹ Inventar no.su 18, uzunluk 0,34 m. P. Devambez, *Grands Bronzes du Musée de Stamboul* (Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul 4), 1937, s. 9 v.dd. lev. II. Ayrıca bk. *Asarıatika Müzesi Tunç Eserleri Rehberi*, 1937, s. 35, lev. 4 ve Gauer, s. 79/80, lev. 4.

¹⁰ Devambez, *adı geçen eser*, s. 11.

¹¹ K. Kluge, *JdI.* 44, 1929, s. 2. Sütunun tunç dökme tekniğiyle ün kazanan Aigina adasından bir sanatkar tarafından yapılmış olması muhtemeldir (G. Lippold, *Die Griechische Plastik* [Handbuch der Archäologie III, 5], s. 98). Yılanlı sütunun bazı küçük tunç eserleri, bu arada ayna desteklerini etkilediği anlaşılıyor. Meselâ Karapanos koleksiyonunda bulunan bir ayna desteği (Atina Milli Müzesi no. 614) birbirine dolanmış iki yilandan meydana gelmekte, dördüncü kıvrımdan sonra boyunlar hemen hemen yatay olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bu destek te "sert üslûp" devrine aittir (U. Jantzen, *Archäologischer Anzeiger* 1937, s. 336 v. dd., res. 1 - 2.). Ayrıca bk. Gauer, s. 90.

İtibaren 13. kıvrımda başlamakta, alt alta gelmek suretiyle 2. kıvrıma kadar devam etmektedir; yani 11 kıvrım yazıya sahip bulunmaktadır. 8 kıvrım üzerinde 3 satırlık, 2 kıvrım üzerinde 4 satırlık (4. satırların sonradan ilâve edilmiş olduğu anlaşılıyor), en alttaki kıvrım üzerinde ise 2 satırlık yazı vardır. En üst kıvrım dışta kalmak üzere diğer bütün kıvrımların üzerinde 31 şehir devleti halkının adları yazılmıştır ki (başka Lakedaimonlular, Atinalılar ve Korintliler olmak üzere) bunlar, kazı sonunda sütunun tümüyle meydana çıkarılmasından sonra, ilk önce Alman filologlarından Ph. A. Dethier, A.D. Mordtmann ve O. Frick, sonraları ise daha isabetli bir surette E. Fabricius tarafından okunmuş¹², bu adlarda izlenen sıranın Plutarkhos'un (Themistokles C 20) sırasına esas itibariyle uyduğu görülmüş, bu listede yalnız Plataiai muharebesine değil, fakat tüm Pers harplerine katılan Yunan şehir devletlerinin zikredildiği anlaşılmıştır. İşte bu sayede sütunun Delfoi adak kazanına aidiyeti hususunda zaman zaman ortaya atılan şüpheler ortadan kalkmış, sütunun bu anıtın desteği olduğu kesin olarak anlaşılmıştır¹³.

b) Delfoi'daki anıtın şekli :

Delfoi anıtının şekli hakkında, bugüne kadar çeşitli faraziyeler ileri sürülmüş ve çeşitli restitüsyon tecrübeleri yapılmış olmakla beraber, kesin bir sonuca varmak mümkün olamamıştır¹⁴. Bazı bilginler Herodotos'un târifine uygun olarak kazanın 3 ayağının 3 yılan başının üzerinde durduğunu, yani burmalı sütunun altın kazanın desteğini meydana getirdiğini kabullenmişler¹⁵ (res. 9), başkaları ise anıtın üzerinde durduğu taş kaidenin Delfoi'daki Fransız kazılarında ortaya çıkması üzerine¹⁶ sütunun kazanı sadece

¹² Dethier-Mordtmann, *Epigraphik von Byzantion* (Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften, hist.-phil. Classe 13, 1862). Frick, s. 487 v.dd. E. Fabricius, JdI. 1, 1886, s. 176 v.dd. Pomptow, RE. Suppl.-Bd. IV, s. 1405/06. Bu eserlerde aynı zamanda zengin bibliyografya bulmak mümkündür. En son olarak bk. M. N. Tod, *Greek Historical Inscriptions I*², no. 19.

¹³ Frick, *Jahrbücher für klassische Philologie* 85, 1862, s. 441 v. dd.

¹⁴ Bu sorunlar için toplu bilgi veren etüdler : E. Reisch, RE. V, s. 1688/89 Pomptow, RE. Suppl.-Bd. IV, s. 1404 v.dd. no. 107 ve Gauer, s. 76 v.dd.

¹⁵ Dethier-Mordtmann, *adı geçen eser*, s. 5 v.dd. lev. 3 res. 24 c. M. Luckenbach, *Erläuterungen zur Wiederherstellung von Delphi*, res. 22 ve A. Springer - A. Michaelis, *Die Kunst des Altertums*, 7. tabı, s. 174 res. 322. Gauer, s. 82 not 341 ve s. 81 res. 4 (sol).

¹⁶ Kaide bugüne kadar hâfirler tarafından ayrıntılı bir surette yayımlanmamıştır. Önrapor için bk. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 22, 1898, s. 565.

alttan desteklediğini ve doğrudan doğruya taş kaide üzerinde oturan kazan ayakları tarafından çevrildiğini iddia etmişlerdir (res. 10). Bu taş kaide Apollon tapınağının doğusunda, Khios (Sakız) sunağının karşısında ve bu sunağın önünden geçen kutsal yolun kenarında yer almakta (res. 7), kalkertaşından bir temelin üzerinde 3 kesme taş tabakasından ibaret hemen hemen kare bir alt kısım (yüksekliği 1,13 m) ve altı beyaz, üstü ise siyah kalkerden yapılmış iki tabakalı (yüksekliği 0,73 m) bir yuvarlak kısımdan meydana gelmektedir¹⁷. Birbiriyle Z şeklinde kenetlerle tutturulmuş 5 parçadan ibaret olan en üst (yani 5 inci) tabakanın üst sathında ortada yuvarlak, oradan 0,58-0,68 m. lik mesafelerde ise uçlarına doğru daralan ince uzun 3 delik (uzunlukları 0,40-0,50 m.; azamî genişlikleri 0,14 m.; derinlikleri 9-10 cm.) mevcuttur (res. 8). Bu sathta düzlenmiş dairevî bir kenarın bulunmasından ve iç kısımların oldukça kaba işlenmiş olmasından 5 inci tabakanın üzerinde biraz daha küçük çapta ve muhtemelen 35 cm yüksekliğinde bir 6 ncı tabakanın durduğu çıkarılmakta, bu suretle tüm yüksekliği 2,21 m. yi bulan bu kaidenin üzerinde tüm yüksekliği 7,60 m. olarak hesaplanan altın ya da altın kaplama kazanın¹⁸ yer aldığı kabul olunmaktadır. Bu verilere dayanarak P. Graef ve E. Fabricius tarafından tasarlanan, A. Furtwängler tarafından ise bazı yerleri değiştirilen restitüsyon tecrübesine dair res. 10 (bk. res. 11b) bir fikir vermektedir¹⁹. Fakat uzun süre arkeologların çoğunluğu tarafından kabul olunan bu restitüsyonun doğruluğu hakkında tunç heykeltıraşı K. Kluge, İstanbuldaki yılan başının üst kısmında sert lehim izleri tesbit ettikten sonra, tereddütlerini açığa vurmuş ve kazan ayaklarının doğrudan doğruya yılan başlarının üzerinde durmuş olduklarını ileri sürmüştür²⁰. Antik anıtların eski şekillerinin terkiibinde başarılı çalışmalarda bulunan

¹⁷ Kaidenin ayrıntılarına dair : Pomptow, RE. Suppl.-Bd. IV. s. 1406/07. Pomptow'un tashih edilmiş şekli için : Gauer, s. 76 v.dd. ve s. 81 res. 4.

¹⁸ Bu sorun için : Pomptow, RE. Suppl.-Bd. IV, s. 1408. Lidya kralı Kroisos tarafından Thebai'daki Ismenion'a adak edilen kazan altındandı (Herodotos I, 92). Delfoi'daki Apollon tapınağının içinde duran kazanların altından olup olmadığı sorununa dair : F. Willemsen, JdI. 70, 1955, s. 88/9. Gauer, s. 75 not 312 de Herodotos tarafından kullanılan "χρυσέος" sözcüğünün "altından" ya da "altın kaplama" anlamına gelebileceğini kaydetmektedir.

¹⁹ A. Springer - P. Wolters, *Die Kunst des Altertums*, 12. tabı, s. 231 res. 447 A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 2. tabı, s. 281 res. 171.

²⁰ JdI. 44, 1929, s. 27.

tanınmış arkeolog F. Studniczka da Kluge'nin fikrini makul bulmuş²¹, fakat yılan vücutlarının altta yatay olarak kesilemeyeceğini ve bir bütün olarak yere temas edemeyeceğini düşünerek, bazı vazo resimleri ve tunç kabartmalara dayanarak²² sonlarına doğru tedricî olarak incelen yılan kuyruklarının birbirinden ayrılarak kaide üzerinde yayıldığını ve kaidenin üst sathında görülen 3 deliğin (3 üncü bir tabaka kabul olunmamaktadır) kazanın ayaklarını değil, fakat yılan kuyruklarını tesbit için açılmış kenet delikleri olduğunu ifade etmiştir. Fakat Studniczka'nın 1929 da ölümünden sonra burmalı sütunla uzun süre kimse meşgul olmamış, ancak son zamanlarda anıt W. Gauer tarafından tekrar etüd konusu olarak ele alınmış, bu etüdün sonuçları ilk önce bir doktora tezi, sonra da bazı ilâve ve tashihlerle yukarıda adını verdiğimiz eserde toplanmıştır.

Gauer gerek İstanbuldaki sütunu, gerek Delfoi'daki kaideyi yeni baştan esaslı bir incelemeye tâbi tuttuktan ve kaidenin modern zamanlarda breccia taşlarıyla ve bazı yerleri yanlış olarak restore edilmiş olduğunu tesbit ettikten sonra Studniczka'nın hilâfına 3 üncü bir yuvarlak taş tabakasının varlığını kabullenmekte, çünkü 2 nci tabakadaki derinlikleri ancak 9-10 cm. yi bulan kenet deliklerinin yılanları kaideye raptetmek için yeterli olmadığını, aşağı yukarı 35 cm. yüksekliğinde yeypare taştan yapılmış 3 üncü bir tabaka katıldıkta deliklerin 45 cm. kadar derin olacağını, bu suretle anıtın sağlam bir surette kaidesi üzerinde durabileceğini ileri sürmektedir. Gauer, zannımıza göre haklı olarak, sütunun sonlarına doğru incelen kuyruklar üzerinde duramayacağı (Herodotos ve Pausanias 3 kuyruk görmüş olsalardı herhalde sütunun tek yilandan meydana geldiğini yazmazlardı), fakat birbirinin üzerine çöreklenmiş yılan kuyruklarının taban çapı aşağı yukarı 1,5 m. olması gereken bir çan gibi aşağıya doğru açıldığını ve 3 üncü yuvarlak tabaka sayesinde derinlikleri 0,45 m. ye çıkan delikler sayesinde kaideye bağlandığı fikrinde bulunmaktadır. Bu böyle olduğuna göre kaidede kazan ayakları için fazla yer kalmamakta üç ayaklı kazanı (res. 9 ve 11

²¹ F. Studniczka, *Zum platäischen Weihgeschenk in Delphi* (Festgabe zur Winckelmannsfeier des Archäologischen Seminars der Universität Leipzig, 1928). Ayrıca bk. Kluge, *adı geçen makale*, s. 27.

²² Khalkidike vazo resmi : A. Rumpf, *Chalkidische Vasen*, 1927, lev. 130. Studniczka, *adı geçen eser*, res. 4. — Tunç kabartma levha : C. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, 1878, lev. XIII, 2. Studniczka, *adı geçen eser*, res. 5.

sol) de görüldüğü gibi²³ yılan başlarının üzerine oturtmak gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Fakat Gauer aynı zamanda bazı optik ve statik nedenlerden ötürü yılan başlarını birleştiren bir tunç halka kabullenmekte ve tunç ayakları bu halkanın üzerine oturtmaktadır (res. 11 orta).

Gauer antik devir siyah ve kırmızı figürlü vazo resimlerinden başka 16 ncı yüzyıl Avrupa ressamı tarafından çizilen ya da 17 nci yüzyıl Türk minyatürlerinde tanımlanan sütunun yılan başlarıyla gövdeleri arasındaki oranları gözönünde bulundurmak suretiyle çan şeklinde açılan kuyruklar için 0,36 m, boyunlarıyla birlikte başlar için 1 m. lik bir yükseklik kabul etmekte, böylece sütunun tüm yüksekliğini $0,36 + 5,35 + 1 = 6,71$ m. olarak hesaplamaktadır. Üzerindeki kazan için de (tamamiyle hipotetik olarak) 1,25 m. lik bir yükseklik ileri sürmekte, böylece anıtın kaidesiyle birlikte $2,21 + 6,71 = 8,92$ yükseklikte olduğu sonucuna varmaktadır.

Gauer bu birinci restitüsyon şekli, yani yüksek bir taşıyıcı üzerinde duran üç ayaklı kazanlar için analogi olarak M.ö. 5-4. yüzyıllar vazo resimlerini göstermektedir ki bunlarda kazanlar ilk zamanlar Dor ve İon, daha sonraları Korint sütunları üzerinde yer almaktadır²⁴. Yine analogi olarak tunçtan küçük sanat eserleri (meselâ ayna destekleri, şamdan ve kap kulpları) de zikrolunabilir²⁵. Büyük anıtlar arasında Delfoi'daki "akantlı sütun"²⁶ ya da Atina'daki "Lysikrates anıtı"²⁷ gösterilebilir.

İkinci restitüsyon şekli²⁸, yani orta destekli üç ayaklı kazanlara dair daha çok sayıda örneklere sahip bulunuyoruz. Gauer etüdünde bu şekildeki kazanları da toplamış²⁹, bunların M.ö. 6 ncı yüzyılın ortalarına kadar çıktığını, 5 inci yüzyılda ise çok sayıda yapıldığını ve 4 üncü yüzyıl sonlarından itibaren bu serinin Böotia'da Apollon Ptoios kutsal alanında bulunan kazan kaideleri ve destekleri tarafından sürdürüldüğünü açıklamıştır. Gerçi bu şekilde bir kazan bütünüyle bize kadar gelmemiştir. Fakat Pausanias'ın (III, 18, 7)

²³ Gauer, s. 81 res. 4 (sol).

²⁴ Gauer, s. 84.

²⁵ Gauer, s. 90.

²⁶ Pomptow, JdI. 35, 1920 s. 113 v: dd.

²⁷ H. Riemann, RE. Suppl. - Bd. VIII, s. 298 v. dd.

²⁸ Gauer, s. 81 res. 4 (sağ) ve buradaki res. 10.

²⁹ Gauer, s. 85 v. dd.

Sparta yöresinde Amyklai kutsal alanında görüp târif ettiği eserlerin bu tipte eserler olduğu anlaşılıyor. Nitekim Pausanias bir kazanın altında bir Afrodite, başka bir kazanın altında ise bir Artemis heykelinin destek görevini gördüğünü, bu eserlerin Gitiades'e maledildiğini, Aiginalı tunç heykeltraşı Kalon'un yaptığı üçüncü bir kazanın altında ise Kore'nin durduğunu beyan etmiştir³⁰. Bundan başka orta destekli bir kazanın mermer kopyası Rodos'ta Athena Polias kutsal alanında bulunmuştur³¹.

Gauer bu iki restitüsyon şekliinden hangisinin gerçeğe daha fazla yaklaştığı hususunda çok ihtiyatlı davranmakta, anıtın bugünkü zedelenmiş durumu ve antik yazarların verdikleri noksan bilgiler karşısında kesin bir sonuca varmanın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber sütunun ölçülerini ve oranlarını gözönünde bulunduran Gauer ikinci hal şekli kabul edildiği takdirde bu kadar büyük bir anıtın eşsiz kalacağını, çünkü en büyük kazanların yüksekliklerinin 4 ile 4,5 m. arasında değiştiğini, Delfoi kazanı altından ya da altın kaplamalı olsun, bu kadar değerli bir eserin insanî ölçünün dışına çıkacağını düşünerek birinci hal şeklini kabule mütemayil görünmektedir. Bununla beraber ikinci hal şeklinde kazanın yüzyıllar boyunca gelişen bir gruba girdiğini ve statik bakımından da birinci şekle tercih olunabileceğini kaydetmekten çekinmemektedir.

Anıt uzun süre eski şeklini korumak suretiyle dikildiği yerde kalmamıştır. Kazanın altın kısımları "üçüncü kutsal harp"te (M.ö. 353) Philomelos'un idaresinde Delfoi'yu zapt ve yağma eden Phokisliler tarafından çalınıp götürülmüş³², yılan şeklindeki destek ise şekil değiştirmeksizin olduğu gibi kalmış ve ancak yeni başkentini antik eserlerle süslemek isteyen Büyük Konstantin tarafından İstanbul'a getirtilerek hipodroma ya da onun yöresine oturtulmuştur³³.

³⁰ Gereç olmaktan çıkıp anıt şeklini alan büyük kazanlara dair: F Willemsen, *JdI.* 70, 1955, s. 92 v.d.

³¹ *Clara Rhodos* II, s. 12.

³² Pausanias X, 13,9 (tercümesi için bk. not 6). *Pomptow, RE. Suppl.* - Bd. IV, s. 2563 v. dd. ve bilhassa s. 2565.

³³ Thukydides'in (I,132) yorumcusu bu hususu açıkça belirtmektedir. Bundan başka nakil olayını Eusebios (*Vit. Const.* II, 54), Sozomenos (*Hist. Eccl.* II, 5), Sokrates (*Hist. Eccl.* I,16), Zosimos (II. 31) ve Orta Çağ Bizans tarihçileri teyid etmektedirler. Bk. Frick, s. 513 v. dd., 517. Gauer, s. 76 not 316.

c) Sütunun çevresinde yapılan kazılar :

Sütunun çevresinde ilk kazı 1855 yılı kasım ayında İstanbul'daki İngiliz sefiri Lord Stratford Redcliffe ve bilhassa sefaretin başkâtibi Lord Napier'in teşvikiyle Birtish Museum'un bir memuru olan, fakat o zamanlar Midilli konsolos yardımcısı bulunan genç İngiliz arkeologu C.T. Newton tarafından yapılmış³⁴, sütun birkaç günlük bir çalışmadan sonra kaidesiyle birlikte meydana çıkarılmış, ayrıca kaidenin altında bazı suyollarına rastlanılmış ise de bunların tarihi, hipodrom'un eski seviyesi ve spina'sı ile ilgileri üzerinde durulmamıştır. Ne yazık ki Newton bu kazıyı etraflıca anlatmasına rağmen, bir tek plân ve resim yayınlamamıştır³⁵. Anıtın üzerindeki yazıtlar ise o zamanlar İstanbulda bulunan Dethier (Avusturya lisesi müdürü idi, sonraları müze müdürü olmuştur), Mordtmann ve Frick gibi bilginler tarafından okunmuş ve değerlendirilmiştir (bk. s. 192/193).

İkinci arkeolojik araştırma 1927 yılında İngiliz arkeologlarından St. Casson tarafından British Academy adına hipodrom ve yöresinde büyük çapta yürütülen kazılar esnasında yapılmıştır³⁶. Bu araştırmada hipodrom'un eksenine aşağı yukarı paralel giden uzun bir suyolu bulunmuş, bu yoldan ayrılan bir kolun iki defa dik açılı dirsek yapmak suretiyle kuzey-güney yönünde sütunun tam altından geçtiği tesbit edilmiştir. İkinci bir kol ise birinciye nazaran biraz meyilli olarak güney-batıya doğru uzanmaktadır (res. 12). Suyollarından hiçbirinin bundan sonraki seyri izlenmemiştir. Enteresan olan husus bu yerde koşu yolunu ikiye ayıran "spina"ya dair hiçbir iz bulunmaması, burmalı sütunun ise sonradan yontulmuş ve ters çevrilmiş sütun başlığı şeklinde bir mermer kaide üzerinde durması (res. 3), ortasında ve sütunun tam altında bir deliğe sahip olan bu kaidenin

³⁴ Newton bu tarihte sözde Midilli viskonsolosu bulunuyor, aynı zamanda Rodos konsolosluk işlerine de bakıyordu. Fakat asıl görevi Anadolu'da British Museum için antik eserler toplamak ve bunları İngiltereye götürmekti. Halikarnassos'taki (Bodrum) Mausolos'un ünlü mezar anıtını kazmış ve bulunduğu bütün eserleri Londraya nakletmiştir. Bk. A. Michaelis, *Ein Jahrhundert kunstarhologische Entdeckungen*, 1908, s. v. dd.

³⁵ C. T. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant II*, (1865), s. 25 v. dd. Bu kazıya dair ilk haberler *Journal de Constantinople* (24.1.1856) ve *Monatsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften* (März 1856), s. 162 v.dd., 286 v.dd. da çıkmıştır. Ayrıca bk. *Archäologische Zeitung* 14, 1856, s. 207; 15, 1857, s. 47 ve Frick, s. 488.

³⁶ *Report I*, s. 12 v.dd., res. 17 lev. II.

yukarıda tanımladığımız suyolu üzerinde yer alması, bu suretle sütunun bir çeşme olarak kullanılmış olduğunun meydana çıkmış bulunmasıdır. Fakat bu suyolunun hipodromun zeminini teşkil ettiği anlaşılan killi bir toprak tabakasının üst sathında bulunması, yan cidarların ve künklerin işleniş şekli onun oldukça geç bir devirde yapılmış olduğuna işaret etmekte, suyolunun yakınlarında daha eski bir döneme işaret eden duvar kalıntılarının bulunmayışı burmalı sütunun Bizans imparatorluğunun son zamanlarında buraya getirilerek dikilmiş olduğunu açığa vurmaktadır. İkinci suyolu ise Türk devrine aittir.

Sütunun çeşme olarak kullanıldığı fetihten az önce İstanbulu ziyaret eden seyyahların efsaneye kaçan tanıklıklarıyla de teyid edilmiş bulunmaktadır. Floransalı Buondelmonti şöyle demektedir : "Üç tunç yılanı birbirine dolanmış olarak gördük. Açık olan ağızlarından, söylendiğine göre, cıvıt oyunlarının yapıldığı günlerde, su, şarap ve süt akarmış³⁷." Buondelmonti'den kısa bir süre sonra İstanbul'a gelen Pero Tayfur ise sadece iki yılan başından bahsetmekte, bunlardan birinin ağzından şarap, diğerinin ağzından ise süt fışkırdığının rivayet edildiğini kaydetmektedir³⁸.

d) Sütunun fetihten sonraki durumu :

İlk zamanlar hipodrom yöresinde bir yerde durmuş, ancak geç Bizans devrinde bugünkü yerine oturtulmuş olduğu anlaşılan burmalı sütun bundan böyle yer değiştirmeksizin zamanımıza kadar gelmiştir. Pek tabiidir ki bu yılan şeklindeki anıt İstanbul'a gelen hemen hemen bütün seyyahların dikkat nazarlarını çekmiştir. Bunların kaleme aldıkları seyyahatnameler arasında hiçbir eser yoktur ki bu sütundan bahsetmemiş olsun. Biz burada bu eserleri teker teker gözden geçirecek değiliz³⁹. Sadece bunlardan bazılarının, türkçe yazılmış tarihler ve Türk minyatürleriyle birlikte⁴⁰, sütunun

³⁷ *Report I*, s. 14 ve Ebersolt, s. 55. *Broadway Traveller Series* 1927, s. 123. Bu tradisyon bir hayli zaman yaşamış olacak ki 1795 de J. Dallaway (*Constantinople ancienne et moderne I*, s. 68) bu siviların sütun daha Delfoi'da iken yılanların ağızlarından aktığını kaydetmiştir.

³⁸ *Broadway Traveller Series*, 1927, s. 143. *Report I*, s. 14. Ebersolt'ta ise bu seyyah ve eserinden hiç bahis yoktur.

³⁹ Bu seyyahatnameler Frick (s. 550 v.dd.), F. Bourquelot (*Mémoires de la Société des Antiquaires de France* 28, 1865, s. 20 v.dd.) ve Ebersolt (s. 27 v.dd., indekse de bk.) tarafından kronolojik bir sıraya göre tertiplenmiş ve incelenmiştir.

⁴⁰ Bunlara dair toplu olarak : Ménage, s. 169 v.dd.

zamanla uğradığı hasarlar ve yılan başlarını kaybetmesi hususunda bize ne dereceye kadar yararlı olabileceğini tesbitle yetineceğiz.

İlk hasar yılan başlarından birinin alt çenesinin kırılması şeklinde olmuştur. Bu olay fethi ait Türk ve Bizans kaynakları tarafından teyid edilmemekle beraber, Fatih Sultan Mehmed'e maledilmiş ve Topkapı Sarayı kitaplığındaki "Hünernâme"nin birinci cildinde (1584 e doğru tamamlandığı anlaşılıyor) söz ve resimle tanımlanmıştır⁴¹. Metinde çenenin Fatihin Atmeydanına geldiği zaman kargısını fırlatıp bir çeneyi kırıldığını, fakat o esnada aynı mahalle gelen Ayasofya patrikinin bu sütunun İstanbul'un yılanlarını defetmek için vaz edilmiş bir tılsım olduğunu ve kırıldığı takdirde İstanbul'un bu kabil hasaratın hücumundan mahvolacağını beyan ve ona dokunulmamasını bir tercüman vasıtasıyla arz ve rica etmesi üzerine padişahın eserin tahribinden vazgeçtiğini bildirmekte, ayrıca özenle yapılmış bir minyatür bu olayı tanımlamaktadır (res. 13).

⁴¹ *Hünernâme* (Hazine no. 3850), cilt I s. 161 B-162 A, res. : s. 162 B. *Report II*, s. 1 v.dd. res. 2. Dört cilt üzere tertiplenen, fakat yalnız iki cildinin yazıldığı anlaşılan bu eser Osmanlı padişahlarının biyografya ve yiğitlik olaylarını (ilk padişahlardan başlamak suretiyle) kapsamaktadır. Ayrıca bk. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1961, no. 688. Ménage (s. 169/70, not 12-14) bu eserin tarihi değerine dair pek iyi bir hüküm vermemektedir. Bahis konusu olan metin şöyledir :

« و شهنشاہ دل آکاه تحمید و تبجیل و تکبیر و تهلل ابله ات میدانہ واردوقلرندہ آق شمسالدین حضرتلرینک واقعہلری درجہ تعینہ ایریشوب نخاسدن اولان پیکر اذدری کوردکلرندہ تحمل ایدہمیوب اغورلرندہ اولان شپشر ہمایونلرین چیقاروب اول ظلم سیہ سردک مافوقہ حوالہ ایدوب و اوچ باشند کلسنک اشاغی چککسی نقصان پذیر اولدینگی کبسی در حال آیاصوفیہ بطریق کہ استعانہ ایچون سبقت ایتشدی اول محللہ مشاہدہ جمال سلطان محمد خصانہ قلب تیرہسی نوعالمعنوب ایتدی کہ مدد اشبو ہیأت مشہورہ طلسمات قدیمہدن استانبولک ییلانلری دفعیچون وضع اولنشدیر شویله کہ برطرف اولنہ هجوم ماراندن محتمل کہ شہر ویران اولہ بو قصہی اول کشیدشن ایشیدن درکومانلر رکاب عدالت مابہ عرض و بیان ایلوب سائر اعضاسنہ ضرر و کزند ایریشدیرمدیلر. بعدہ آیاصوفیہ معبدینہ واریلوب جامع شریف اولسنہ فرمان بیوردیلر. »

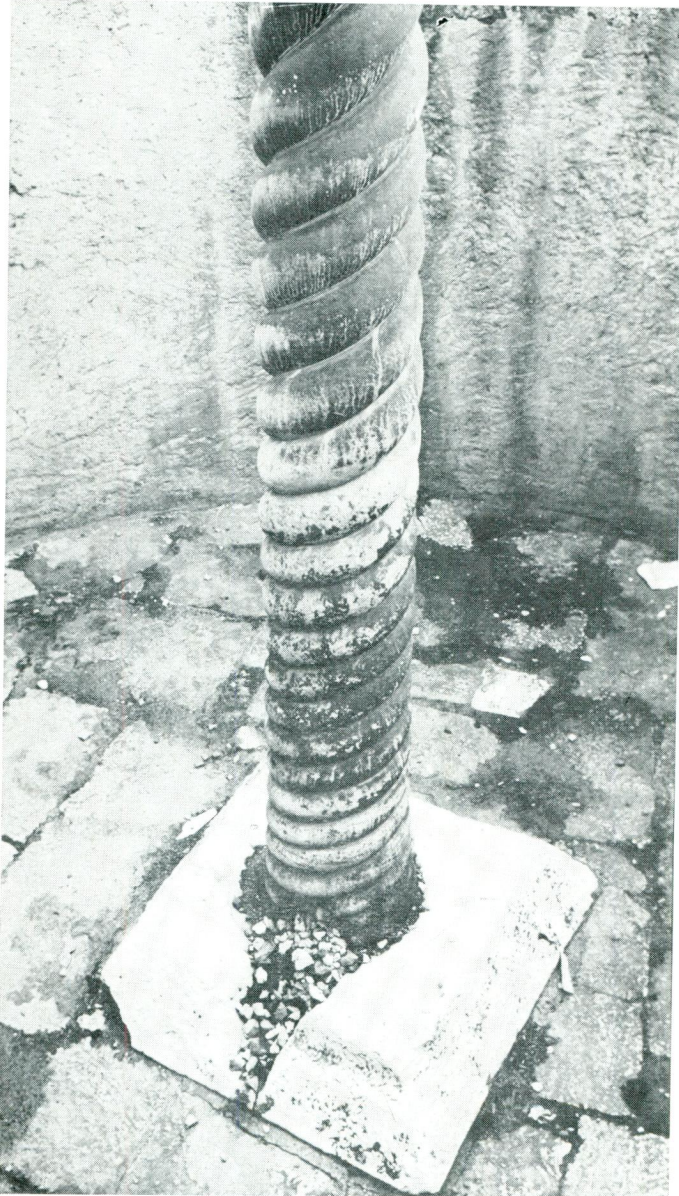
Bu metnin mealen yapılmış bir tercümesi *Report II*, s. 1 de verilmiştir. 1573 ile 1578 arasında İstanbulda bulunan Alman bilgini J. Leunclavius (Loewenklau), herhalde bir Türk kaynağına dayanarak buna benzer bir hikâye anlatmakta (*Annales Sultanorum Othmanidarum*, 1519, s. 28; ayrıca bk. Ebersolt, s. 103 ve not 1; Ménage, s. 170, not 10 - 11), 1578 ile 1581 yılları arasında İstanbul'da yaşamış olan Alman papas ve seyyahı Schweigger ise (patrikten bahsetmeksiz) bu esaneyi tekrarlamakta, sütunu tılsım olarak göstermekte ve eserine oldukça ilkel bir resim katarak bir alt çeneyi kırık olarak göstermektedir (S. Schweigger, *Eine neue Reysbeschreibung auss Deutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, 1608 s. 124). Ayrıca bk. Ebersolt, s. 103. *Report II*, s. 2 ve not 1.

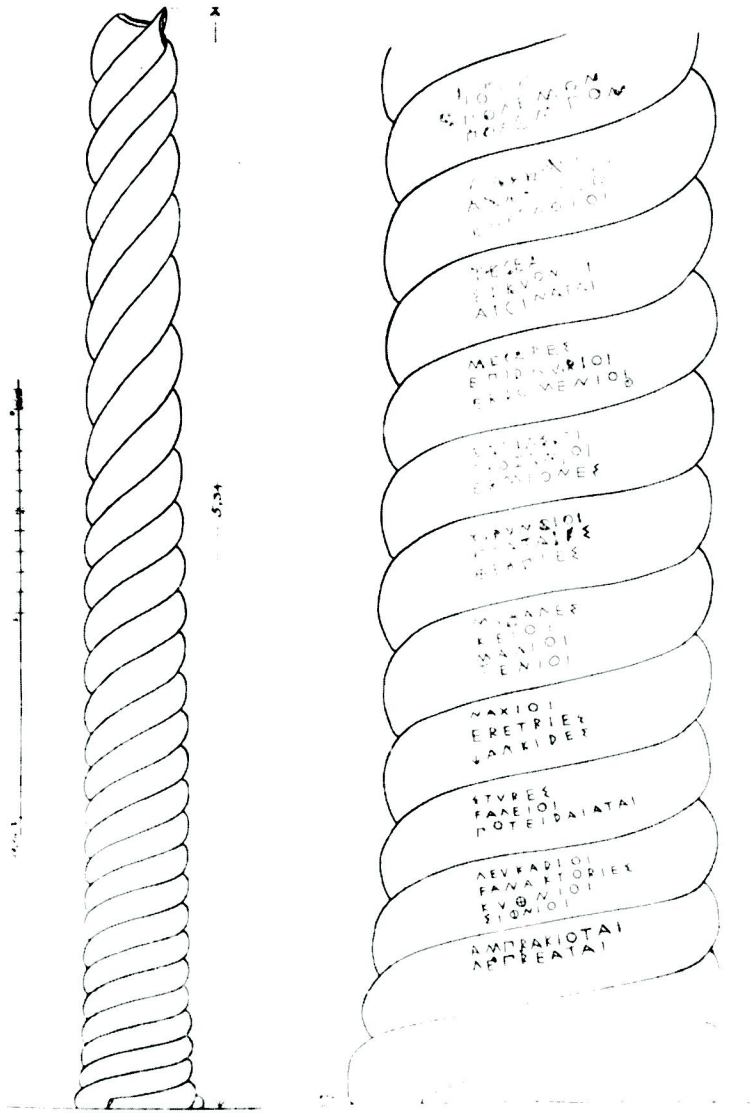
Res. 1 — Sultan Ahmet meydanındaki “burmalı sütun”
(güney tarafı) (Foto A. Albek)

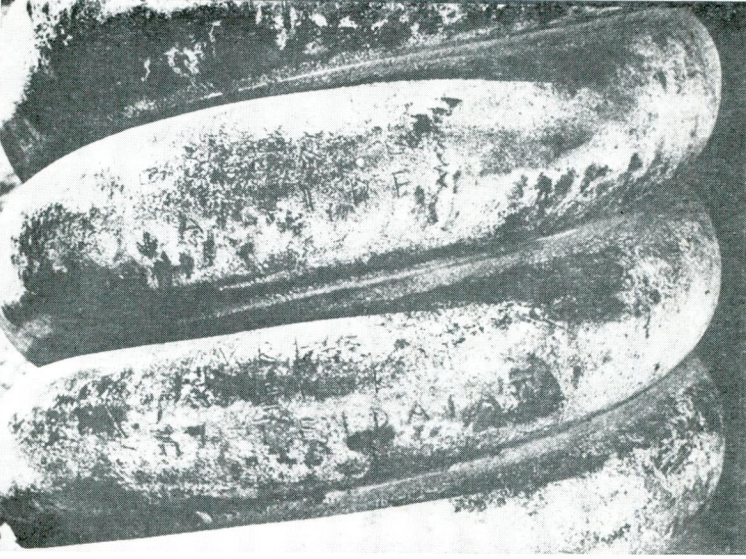
Res. 2 — Burmalı sütunun doğu tarafı (Foto A. Albek)

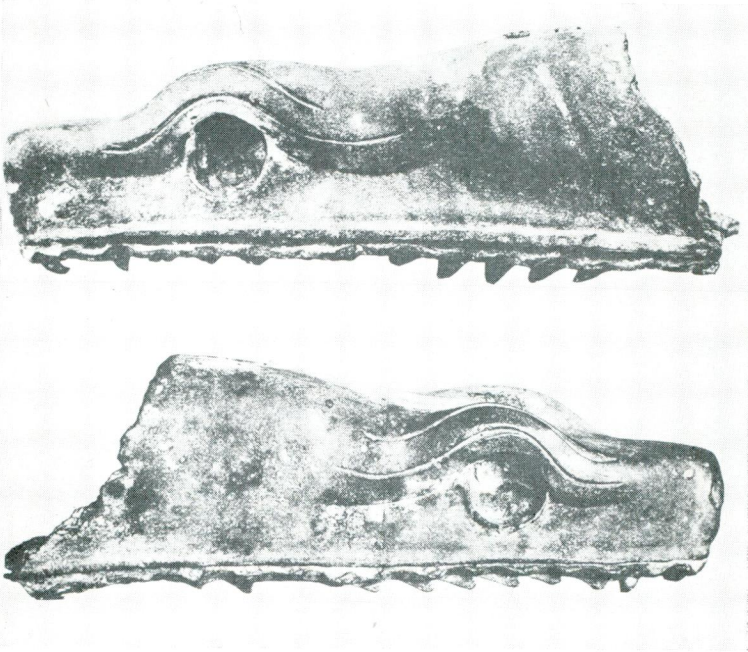
Res. 3 — Burmalı sütünun alt kısmı ve kaidesi (Foto A. Albek)

Res. 4 - Burmalı sütunun rölevesi ve yazıtları (P. Graef)

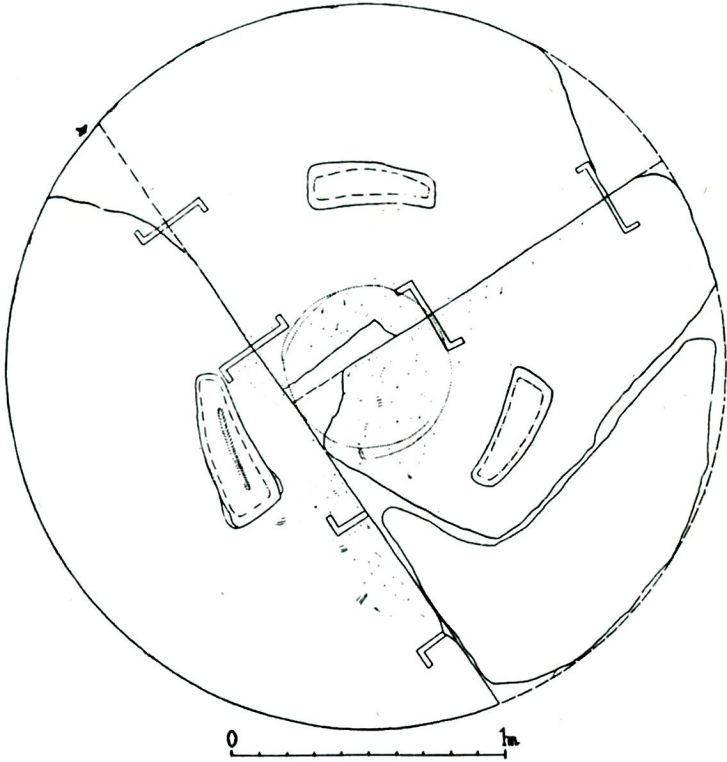
Res. 5 — Yılan kıvrımları üzerine kazılmış yazıtlar (Gauer, lev. 3 res. 1)

Res. 6 — Burmalı sütuna ait yılan başı parçası (İst. Arkeoloji Müzesi)

Res. 7 — Burmalı sütunun Delfoi'daki kaidesi (Yazarın fotoğrafı)

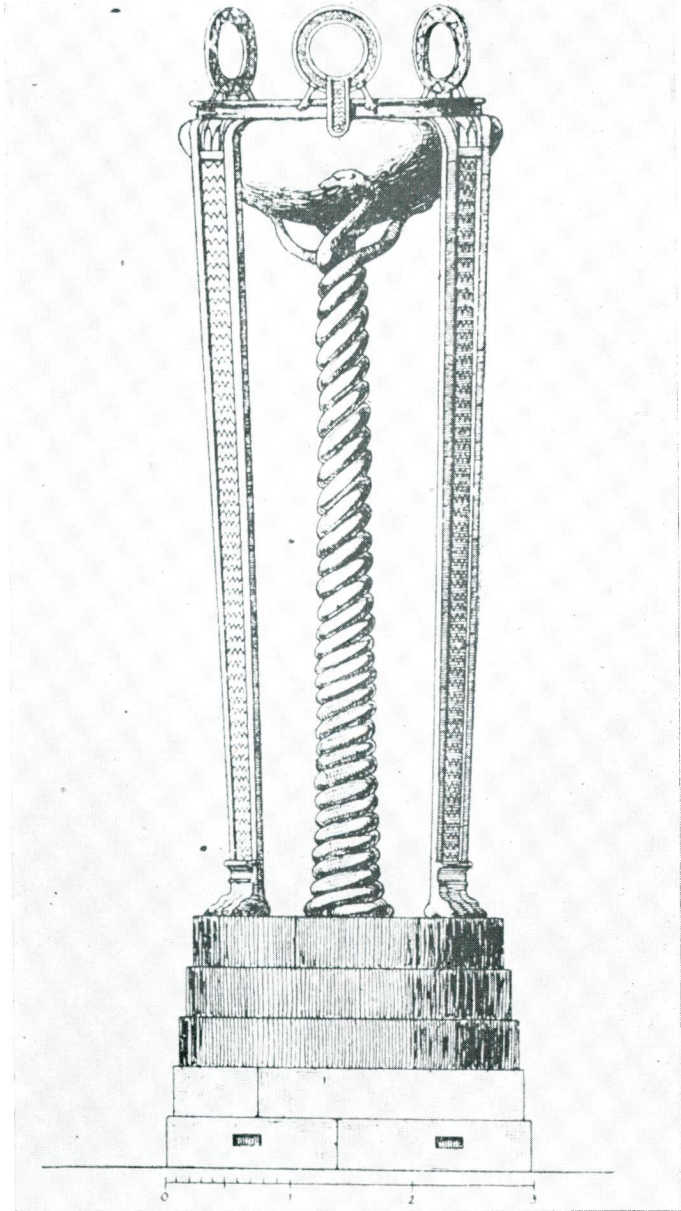

Res. 8 — Delfoi'daki kaidenin üst sathının rölevesi (K. Stade)

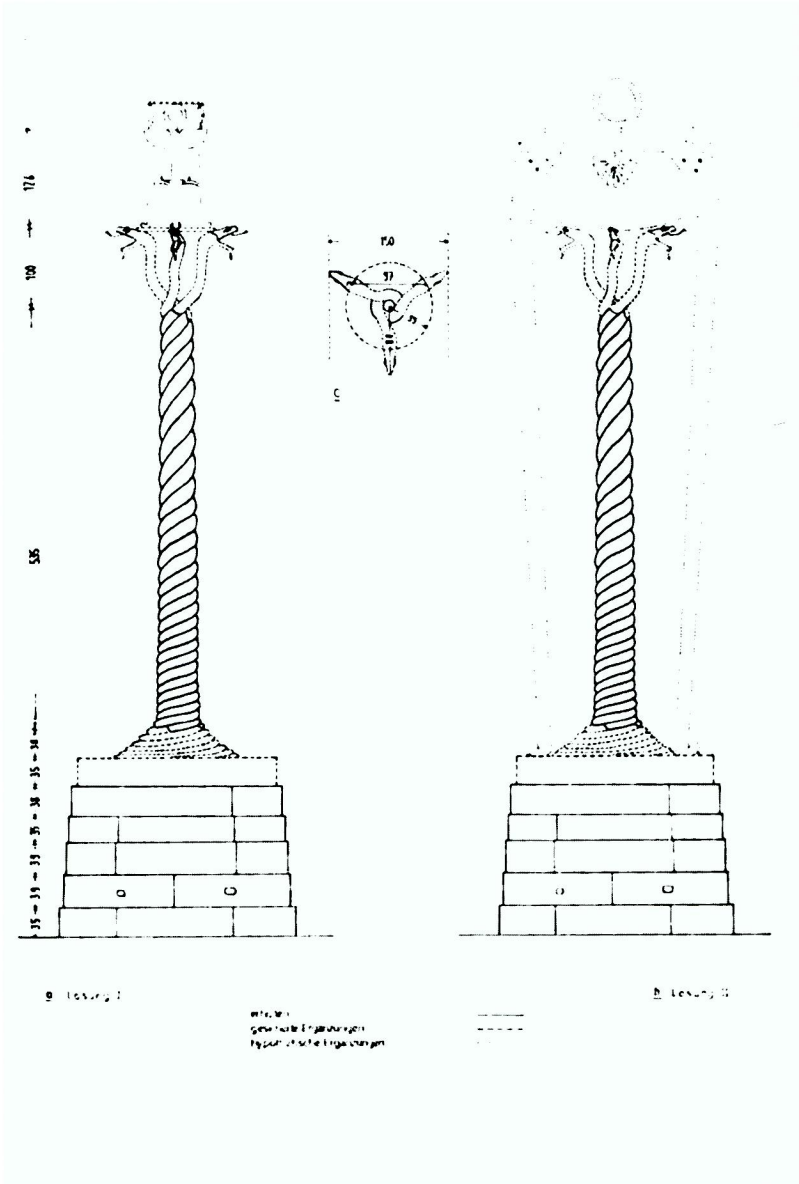

Res. 9 — Üç ayaklı kazanın eski halini canlandıran resim
(Springer-Michaelis, *Die Kunst des Altertums* 7, res. 322)

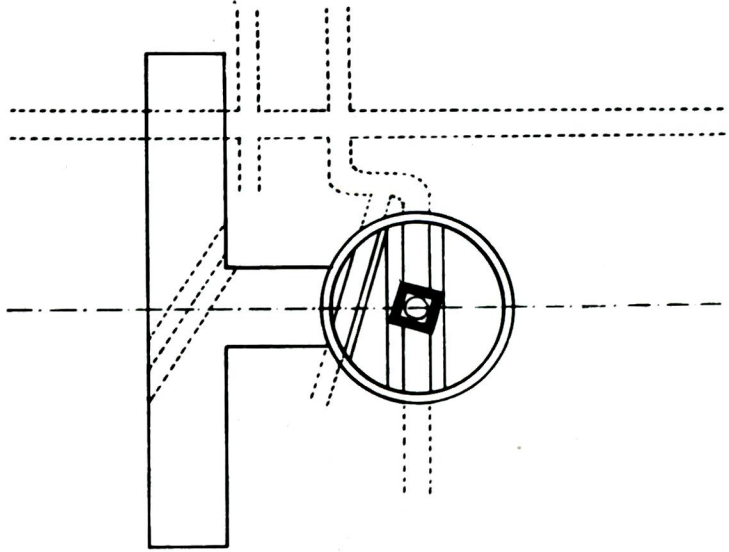
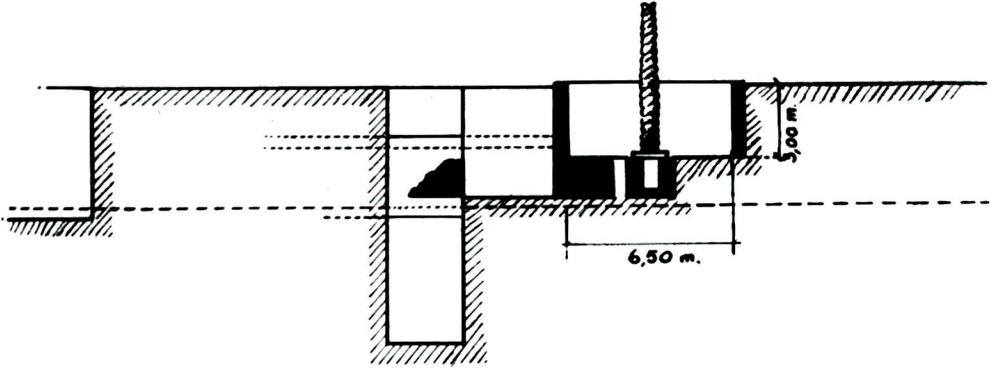
A. M. Mansel

Res. 10 — Üç ayaklı kazanın eski halini gösteren başka bir resim
(Springer-Wolters, *Die Kunst des Altertums*¹², res. 47)

Res. 11 - Üç ayaklı kazanın eski halini canlandıran iki restitüsyon denemesi (Gauer, s. 81, res. 4)

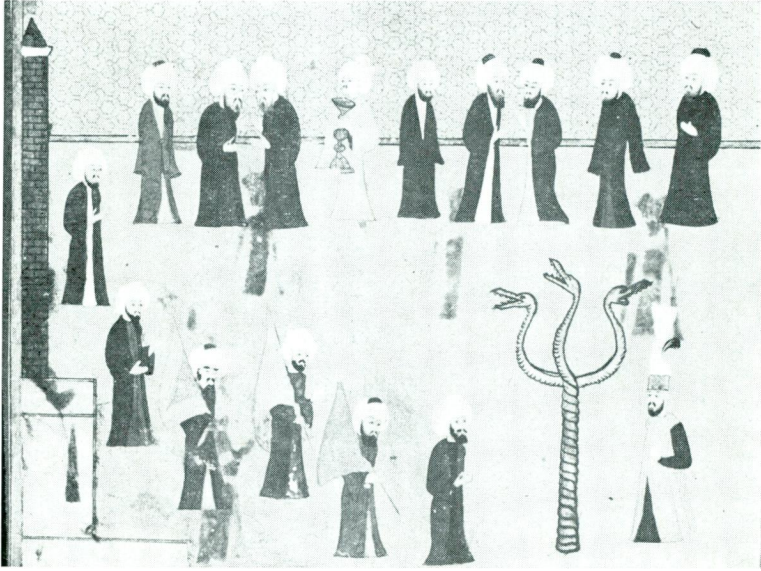

5 0 5 10 15 20 M.

Res. 12 — 1927 yılı İngiliz kazılarında tespit edilen sütünla ilgili suyollarının plâni (*Report I, lev. II*)

Res. 13 — Fatihin yılanlardan birinin alt çenesini kırdığını tanımlayan minyatür (Hünernâme 162 B)

Res. 14 — Sütnâme, minyatür s. 168 A

Res. 15 — Sütnâme, minyatür s. 289 A

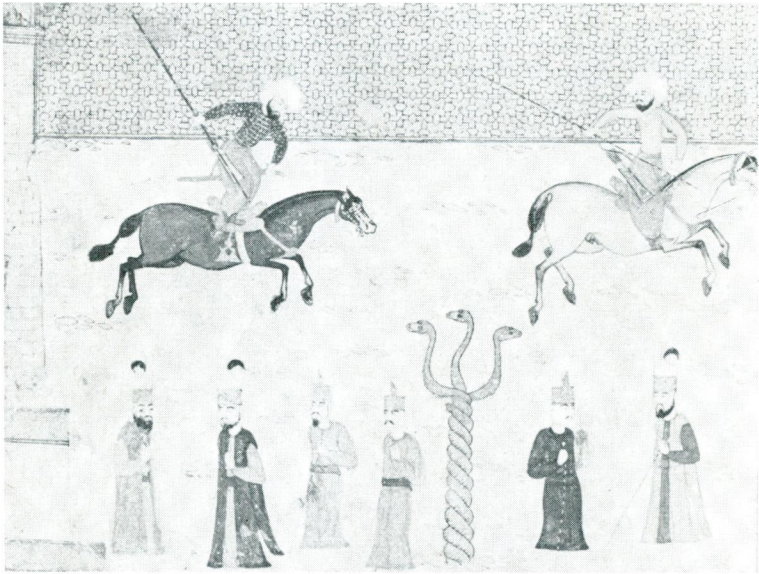
Res. 16 — Süsnâme, minyatür s. 53 A

Res. 17 — Süsnâme, minyatür s. 99 A

Res. 18 — Sûrnâme, minyatür s. 196 A (ortadaki başın alt çenesi kırık)

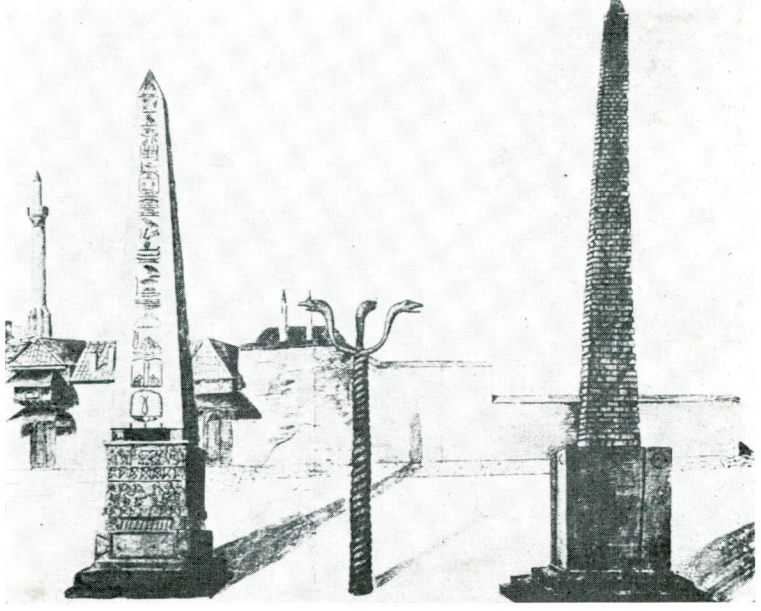

Res. 19 — Sûrnâme, minyatür s. 67 A

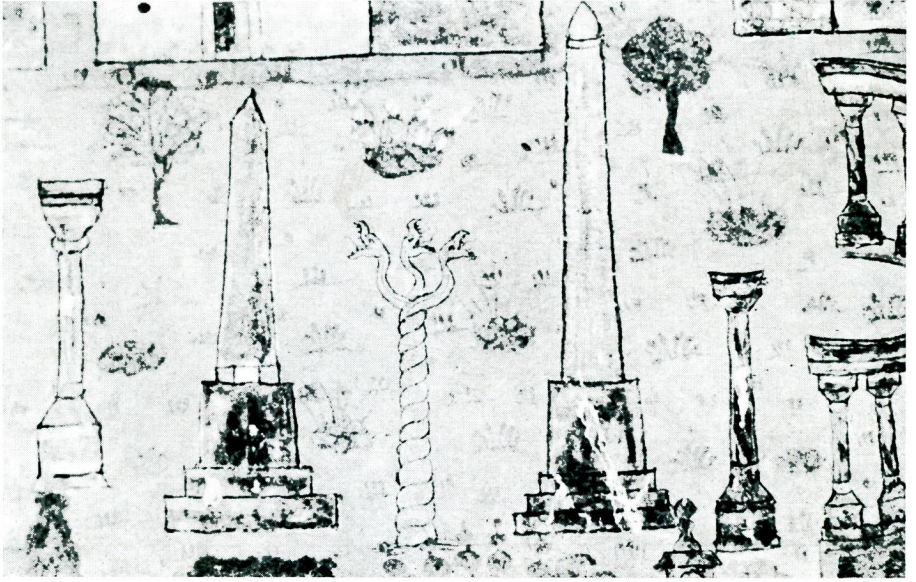

Res. 20 — P. v. Aalst'ın gravüründeki “burmalı sütun”

A. M. Mansel

Res. 21 — Freshfield koleksiyonundaki gravür

Res. 22 — Menazilnâme. İstanbul tasvirinden bir parça

Aynı eserin ikinci cildinde (1588 e doğru tamamlanmıştır) ise hipodrom ve anıtlarını gösteren iki minyatürde bir alt çene kırık olarak gösterilmiştir⁴².

Yine Topkapı Sarayı kitaplığında bulunan ve 1582 den az sonra meydana getirildiği anlaşılan Sûrnâme'de⁴³ Atmeydanını burmalı sütunla birlikte tanımlayan 152 minyatürden 103 ünde başlardan birinin alt çenesi yoktur⁴⁴; 48 inde baş tam olarak gösterilmiştir; bir tanesinde ise bu husus pek belli değildir. Bazan en küçük ayrıntıları dahi gözönünde bulunduran bu realist tasvirler çeşitli sanatkârlarla ilgili birkaç şema şeklinde işlenmiş olup bazılarında başlar yukarıya kalkık (res. 14-15), veya (herhalde orijinale daha uygun olarak) yatay olarak (res. 16-17), diğerlerinde basık ve kalın bir gövde üzerinde bulunan küçük başların ağızları kapalı (res. 18), birkaç tanesinde ise üstten kuşbakışı şeklinde (res. 19) tanımlanmıştır. Ekser hallerde açık olarak gösterilen ağızların bazılarında dişler yoktur; bazılarında ise dişler bütün ayrıntılarıyla birlikte verilmiştir (res. 14-15)⁴⁵. İstanbul Üniversitesinde bulunan Menazilnâmedeki minyatürde diller de gösterilmiştir^{45a} (res. 22).

Bundan başka Topkapı Sarayı kitaplığında bulunan 1594/95 tarihli "Şehname-i Murad-ı Sâlis" adlı eserde Atmeydanını tanımlayan 13 minyatürden 10 unda alt çene yoktur⁴⁶.

Acaba bu alt çene ne zaman kırılmıştır? Bu hususta İngiliz tarihçisi Ménage tarafından zikredilen Kemâl Paşazade'nin 1512

⁴² Hazine no. 3851 ve E. F. Karatay, *adı geçen eser*, bo. 689. Ayrıca *Report I*, res. 5 - 6. ve Ménage, s. 170 not 12.

⁴³ *Sûrnâme* (Hazine no. 1344). Ménage, s. 169 ve not 7.

⁴⁴ İki minyatürde (154 A ve 193 A), siyah kontur hatlarının gösterdiği gibi, alt çene ilk önce kırık olarak resmedilmiş, fakat sonra (herhalde resmin ahengini bozmamak için) alt çene yaldızlı bir çizgiyle yapılmış ve böylece figür tam olarak gösterilmiştir. Yılan ağızlarını kapalı olarak gösteren levhalarda (meselâ 194 A v.dd.; 363 A v.dd.) alt çene ekseriya vardır. Fakat birkaç minyatürde kırık olarak gösterilmiştir (meselâ 99 A ve 196 A). Bk. buradaki res. 17 - 18. Üstten kuşbakışı şeklinde gösterilen başlarda (meselâ 67 A, 69 A) tabiatıyla çeneler görülmüyor. Bu minyatürlerden bazılarını yayınlamama müsaade eden Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü sayın Hayrullah Örs'e teşekkürlerimi sunarım.

⁴⁵ Meselâ 168 A v.dd.; 214 A v.dd.; 285 A v.dd.

^{45a} Bk. not. 50.

⁴⁶ Şehnâme (Bağdat Köşkü, no. 200). Bu minyatürlerde başlar yukarıya doğru kalkık gösterilmiştir.

ye doğru yazılmış olan “Tarih-i Âl-i Osman” adlı basılmamış eserinin 4 üncü cildindeki bir pasaj önemli ipucu vermektedir⁴⁷. Tarihçi “At meydanındaki tunçtan timsali ki birbirine sarmaşmış üç ejder misalidir” şeklinde tanımladığı bu sütunun zehirli yılanlara karşı bir tılsım olduğunu kaydettikten sonra cümlesini şu şekilde bitirmektedir : “Şimdi birisinin çenesi düşmüştür; endamları tamamken şehri içinde yılan görünmezdi⁴⁸.”

Sütunun bir tılsım olduğuna dair Kemâl Paşazade'nin verdiği bilgi, yine Ménage tarafından açıklandığı gibi, eski Osmanlı anonim kroniklerinin (Tevarih-i Âl-i Osman) hemen hemen hepsinde bulunmaktadır. Meselâ bunların en eskilerinden olan ve 1490 yılından az sonra yazıldığı anlaşılan bir kronikte sütun tanımlanmakla beraber Fatih'in yaptığı hasar ve kırık çeneden hiç bahis edilmediğine göre⁴⁹ çenenin 1490 ile 1512 yılları arasında, yani yuvarlak bir rakkamla 15 inci yüzyıl sonu veya 16 ncı yüzyıl başlarında kırılmış olduğu meydana çıkar⁵⁰. Nitekim Hollandalı ressam Pieter Koeck van

⁴⁷ *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Tarih-Coğrafya Elyazmaları Kataloğu* (1944), s. 120. *İslâm Ansiklopedisi* VI (1955), s. 561 v.dd. (İ. Parmaksızoğlu) Ménage, s. 170/71, not 15 v.dd.

⁴⁸ Bu metni öneminden ötürü Ménage tarafından verilen şekliyle (s. 171) aynen dercediyorum :

ات میدانده کی توجدن تمثالی که بری برینه صارماشمش اوج اژدر مثال در رسم اتدردی
اول طلسمی ترتیب و ترکیب آتمکله حیاتک که سمی ضد حیاتدر ماده فسادن حسم اتدردی
بیت ترکی لمؤلفه
چقوب کیتلی قالمادی آنده یلان قلاتی دخی آتمز اولدی زیان
راوی ایدر ذکر اولان طلسم که وضع عجیب اوزرنه رسم اولنمش نادره دهردر ترتیب
اولنمادین اول دیارده زهریار مارلردن یورونمزدی بو خبر غریب دخی مرویدرکه دیرلر اول
ترکیب اولان اژدرلرک که شمیدی برسنگ چکسی دوشمشدر انداملری تمامکن شهر ایچنده
یلان کورنمزدی .

⁴⁹ F. Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, Teil 1 (Text) (1922), s. 90 = Teil 2 (Übersetzung) (1925), s. 120. Ménage, s. 171 not 19.

⁵⁰ Bununla beraber Matrakçı Nasuh'un (*Bevân-ı menâzil-i sefer-i İrakeyn*) adlı eserinde (tarihi 1537/38) İstanbul'un bir kuş bakışı genel resminde Atmeydanına büyük bir yer ayrılmış ve burmalı sütunun yılan başları açık ağızları ve dışarıya taşan dilleriyle tam olarak gösterilmiştir (buradaki res. 22) (İstanbul Üniversitesi kitaplığı no. 5964) (A. Gabriel, *Syria* 9, 1928, s. 328 v.dd. lev. 75. F. Edhem-I. Stchoukine, *Manuscripts orientaux illustrés de la Bibliothèque de l'Université de Stamboul* [Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul I], s. 20, no. X). Genel bir şehir manzarası vermek isteyen, anıtlar üzerinde teker teker durmayan bu minyatürdeki

Aalst'ın 1526 dan az sonra yapılmış tahta baskısı bir gravürü üzerinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Atmeydanından alayla geçişi gösterilmiş bulunmakta ve bu gravürde tümüyle yer alan burmalı sütunda bir alt çenenin noksan olduğu (resim biraz büyütüldükte) açıkça görülmekte⁵¹ (res. 20), aynı husus İngilterede Freshfield koleksiyonunda bulunan 1574 tarihli bir gravürde (res. 21) de tekrarlanmış bulunmaktadır⁵².

Bir yılan çenesinin kırılması olayı ve herhalde yılanların tılsım gücünün azalacağı kaygusu 16 ncı yüzyıldan sonra 17 nci yüzyılda da İstanbul halkının zihinlerini kurcalamış olacak ki bunun fâili üzerinde durulmuş, bu işi yapan kişi olarak kâh Kanunî'nin veziri İbrahim Paşa, kâh bizzat Kanunî, kâh Selim II ve kâh olağanüstü kuvvetiyle ün kazanmış olan Murat IV gösterilmiştir⁵³. Evliya Çelebi seyyahatnâmesinin çeşitli elyazmalarında fâili Selim II, fakat Ahmet Cevdet tab'ında bir yiğit yeniçeri olarak gösterilen bu olay hakkındaki metni, öneminden ötürü, aynen veriyorum⁵⁴: "Onyedinci tılsım burma direk. Bu direk üç başlı bir ejderha suretini gösterüp başının birisini bir yeniçeri diliri kılıç ile bir uruşta şikest etmiştir. Ol tarihte tılsımı muhtel olup İstanbul içre yılan ve çiyân ve akreb misali hayvan müstevli olmuştur. İrtifar 10 zira'dır. Diğer 10 zira Sultan Ahmed camii bina olunurken zir-i zeminde kalmıştır derler."

hatayı müsamaha ile karşılamak mümkün ise de 1544 ile 1547 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş ve ilk defa şehrin anıtlarını sistemli surette incelemiş olan ve burmalı sütunu etraflı bir surette tanımlayan Fransız bilgini Pierre Gylli'nin (Gyllius) kırık alt çeneden bahsetmemesi şayanı hayrettir. Gyllius (*De topographia Constantinopoleos*, 1632, II, s. 13 de) sütunu şöyle târif etmektedir: "*desinantibus in caput triceps trium serpentum, quarum capita in triquetram formam disposita.*". Ayrıca bk. Ebersolt, s. 74 v.dd. ve indeks.

⁵¹ Th. Wiegand, JdI. 23, 1908, s. 1 v.dd. lev. 1. Wiegand'ın gösterdiği gibi (*adı geçen makale*, s. 7) gravür 1526 dan az sonra yapılmış ve 1533 te basılmıştır. Ayrıca bk. Ebersolt, s. 87 v.dd. res. 15.

⁵² *Byzantinische Zeitschrift* 30, 1929/30, s. 519, lev. 2. G. Bruns, *Der Obelisk und seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel* (İstanbul Forschungen 7), 1935, s. 6 ve metin resmi 1.

⁵³ Bu rivayetler ve bunlarla ilgili kaynaklar Ménage tarafından toplanmıştır (s. 171/72, not 21 - 23).

⁵⁴ Evliya Çelebi, *Seyyahatnâme* (1314) cilt I, s. 65/6. Ayrıca bk. Ménage, s. 172 ve not 22.

Bundan böyle 17 nci yüzyılda İstanbul'a gelen birtakım yabancı seyyahlar bir yılan başını alt çenesiz olarak göstermişlerdir ki bunları burada teker teker saymaktan sarfinazar ediyoruz⁵⁵.

Sütunu 3 yılan başıyla (alt çenesiz) gören, tanımlayan ve resmini yapan son Avrupalı seyyah A. de la Motraye olmuştur⁵⁶ (Haziran 1699). Fakat aynı seyyah Anadolu, Selânik, Aynaroz, Trakya ve Ege adalarını dolaştıktan sonra İstanbul'a geri döndükte (kendisinin 1710 da İstanbul'da olduğu anlaşılıyor)⁵⁷ yılanların 3 başının da kopmuş olduğunu görmüş ve bu tahrip işinin 5 Mayıs 1700 de kalabalık maiyyetiyle İstanbul'a gelen ve Atmeydanına yakın bir yerde (belki İbrahim Paşa sarayında) misafir edilen Polonya elçisi Viniava Leszcynski'nin⁵⁸ adamları tarafından yapıldığını ileri sürmüştür⁵⁹.

Bu suretle 18inci yüzyılın ilk senesinin üç yılan başının boyunlarıyla birlikte ve aynı zamanda kırılmasına tanık olduğunu görüyoruz ki bu olay 1700-1701 yıllarında İstanbul'da bulunan Fransız botanisti P. de Tournefort tarafından da teyid olunmaktadır. Bu araştırmacı sütunu etraflica tanımladıktan ve ölçülerini verdikten sonra şöyle demektedir⁶⁰ : "Sultan Murad'ın bu yılanlardan birinin başını kırdığı söylenir. 1700 yılında Karlofça muahedesinden sonra sütun devrilmiş ve diğer iki yılanın başı da kırılmıştır. Bunların ne olduğu bilinmemektedir. Fakat sütundan geri kalan kısım tekrar dikilmiş olup iki sivri sütunun (yani obelisk'in) arasında, her ikisinden eşit mesafelerde, durmaktadır." Tournefort'dan 15 yıl sonra İstanbul'a Fransız sefiri Marquis de Bonnac'ın yanında gelen Comte

⁵⁵ Bunlar arasında Spon ve Wheler (İstanbul'da 1674/75 te bulunmuştur), Cornelis van Bruyn (1678/80 de İstanbul'da idi) ve Benvenga (1680 e doğru İstanbul'da idi) gösterilebilir. Bk. Ebersolt, s. 156/57 not 3, 162 not 2, 166 not 1.

⁵⁶ *Voyages du Sieur A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique* I (1727), s. 225, lev. XV. Ebersolt s. 167/68. Ménage, s. 172 ve not 26 - 27.

⁵⁷ Ebersolt, s. 167/68 not 2.

⁵⁸ J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman* (trad.de J. J. Hellert), cilt XIII, s. 33.

⁵⁹ A. de la Motraye, *aynı eser*, cilt I, s. 278. A. de la Motraye'ın aynı eserde ilk önce tam, sonra da başsız sütundan bahsetmesi zannımıza göre ancak bu suretle açıklanabilir.

⁶⁰ P. de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du Roy*, cilt I (1717), s. 511/12. Ebersolt, s. 173 not 1. E. Mamboury, *Istanbul Touristique*, 1951, s. 269.

Caylus yukarıda verilen bilgiyi teyid ederek 3 yılan başının artık mevcut olmadığını kaydetmiştir⁶¹.

Fakat 1717-1718 yıllarında İstanbul'da bulunan, şehrin eski anıtlarına karşı büyük bir ilgi gösteren ve bunları mümkün olduğu kadar objektif bir surette tanımlamağa çalışan Lady Wortley Montague'nun Hipodrom'da duran tunç sütunun "ağızları açık üç yilandan" meydana geldiğini söylemesi⁶² ve 1720-1724 de İstanbul'da yaşamış olan Saumery'nin birkaç yıl önce padişahın yılan başlarından birini asâsıyla kırarak sütunu sakatladığını tekrar ortaya atması⁶³ işi karıştırmakta, Motraye, Tournefort ve Caylus'ün söylediklerini yalanlar bir nitelik taşımaktadır. İstanbul'daki eski eserlerin tahribiyle yakından ilgilenen M. Otter (1734-1736 yıllarında İstanbul'da bulunmuştur) 3 yılan başının da kesilmiş olduğunu beyan etmiştir ki⁶⁴ bundan böyle İstanbul'a gelen bütün seyyahlar yılanları başsız olarak tanımlamışlardır⁶⁵.

Görülüyor ki seyyahatnâmelerden yılan başlarının kırıldığı tarihi kesin olarak tesbite imkân yoktur. Bunlar çok defa birbirinin haberlerini ya cerhetmekte, ya da klişe haline gelmiş bazı efsane formüllerini, ekser hallerde birbirinden kopya etmek suretiyle, tekrarlamaktadırlar. Nitekim Frick, Ebersolt ve Casson⁶⁶ bu hususta tatmin edici bir sonuca varmanın imkânsız olduğunu ifade etmişlerdir. Şunu da hemen ilâve edelim ki yabancı seyyahların ekserisi bu tahribi yapanların (başta padişahlar ve bir de sadrîâzam olmak üzere) Türkler olduğunu söylemektedirler.

⁶¹ Caylus'ün "*Observations sur Constantinople*" adlı notları Sevin'in "*Lettres sur Constantinople*" adlı eserinde (1802) yayınlanmıştır. Bk. Ebersolt, s. 174 not 2.

⁶² Ahmet Refik, *Madam Montagu'nün mektupları, Tarih-i Osmanî Mecmuası*, sene 6, cüz 32 (1 Haziran 1331), s. 485. Ayrıca bk. Ebersolt, s. 174 not 2 ve Ménage, s. 173, not 32.

⁶³ A.de Saumery, *Mémoires et aventures secrètes et curieuses d'un voyage du Levant* (1731). Ebersolt, s. 176 not 1.

⁶⁴ M. Otter, *Voyage en Turquie et en Perse I* (1748), s. 45. Ebersolt, s. 177 not 3.

⁶⁵ 19 uncu yüzyılda İstanbul'a gelen seyyahlar için toplu olarak : Ebersolt s. 205 v.dd.

⁶⁶ Frick, s. 554. Ebersolt, s. 176 not 1. Casson, *Report I*, s. 14.

Fakat Osmanlı tarihçisi Silâhtar Fındıklılı Mehmet ağanın^{66a} “Nusretnâme” adlı tarihindeki bir kayıt bu problemi tamamiyle aydınatabilecek niteliktedir. Mehmet ağa 1112 (1700) yılı olaylarını (en çok İstanbul olaylarını) günü gününe kaydettiği esnada şu olayı zikretmektedir⁶⁷ : “Sekizinci (Cemaziyülevvelin) perşembe gecesi akşam namazı sırasında Atmeydanında 1500 senedenberi dikili duran tunçtan yapılmış ejderlerin üçünün de boyunlarının kırılıp yere düşmüş oldukları haber alındı. Yapılan araştırmada bunların bir insan tarafından kırılmasına imkân olmadığı, hattâ olay sırasında oradan bir kişinin dahi geçmediği anlaşıldı. Ancak meydana kuvvetli bir adamın ağaç köklediği gibi bir gürültü duyulduğunu ve olay yerine gittikleri zaman ejder başlarının kırılmış olduğunu gördüklerini bildirdiler”. Bu olayın arabî tarihini milâdî tarihe çevirecek olur-

^{66a} Mehmet ağanın hayatı hakkında Ahmet Refik tarafından yayınlanan “*Silâhtar Tarihi*” nin I inci cildinin (1928) mukaddimesinde etraflı bilgi vardır. Ayrıca bk. *Nusretnâme* (yayımlayan : İ. Parmaksızoğlu) cilt I, fas. 1 (1962), s. IV-V.

⁶⁷ “*Nusretnâme*” “*Silâhtar Tarihi*” nin ikinci kısmı olup Mustafa II nin emriyle yazılmış ve İ. Parmaksızoğlu tarafından dili sâdeleştirilmek suretiyle 1962 den itibaren fasiküller halinde yayınlanmakta bulunmuştur. Hicrî 1106-1115 yılları olaylarını günü gününe, 1116-1133 olaylarını ise yıl yıl kaydeden bu önemli eserden, son zamanlara kadar yayınlanmamış olduğundan, gereği gibi faydalanılmamıştı. Vakanüvis Raşit bu eseri bazı kısaltmalar, değiştirmeler ve hattâ tahriflerle kullanmış olmakla beraber (bk. O. F. Köprülü, *Bellefen* 9, 1947, s. 473 v.dd.) 1112 yılı olayları arasında burmalı sütundan bahsetmemiştir. Yukarıda verdiğimiz metin “*Nusretnâme*” nin cilt II, fas. 1 (1966) s. 42 den alınmıştır. Bu pasajı görür görmez onun burmalı sütunun tarihçesi için taşıdığı önemi takdir etmiş ve sütuna dair bir monografi hazırlamışım. Fakat benden önce İngiliz tarihçisi Ménage’ın İstanbul Üniversitesi kitaplığında çalıştığı esnada tesadüfen N. Dengiz’in “*Atmeydanı*” (1951) adlı Edebiyat Fakültesi tarih bölümü me’zuniyet tezini (Üniversite Kitaplığı tez no. 1972) bulduğunu, orada Nusretnâme’nin bu pasajına rastladığını ve onun üzerine yukarıda adını sık sık zikrettiğimiz etüdünü hazırladığını sayın meslektaşım Prof. Dr. S. Eyice’nin ikazı üzerine öğrendim. Bu suretle monografinin şeklini değiştirerek ve Gauer’ın araştırmasını da göz önünde bulundurarak yeni baştan bir makale yazmağı uygun buldum. Ménage adı geçen makalesinde (s. 173) İstanbul Üniversitesi Kitaplığındaki el yazmasına göre Mehmet ağanın orijinal metnini vermektedir ki öneminden ötürü bu metni aynen buraya koyuyorum :

سکنجی پنچشنبه کیجہسی اخشام نمازی وقتندہ ات میدانندہ واقع بیک بشیوز ییلدن برو
بر قرار اوزره دوران طوج اژدرلرک اوچیدہ بیله بیونلرندن قیریلوب یرہ دوشدی حالاکہ
اوروب شکست یتمک دکل یانندہ آدم بیله اولیوب کویا بر قوتل آدم اغاج قیرار کبی قیریلوب
صداسین ایشیدنلر خبرین ویردی .

sak⁶⁸ perşembe 21 Ekim 1700 tarihini elde ederiz. Bu mevsimde akşam namazı 17.20 de başladığından ve uzun sürmediğinden olayın aşağı yukarı 17.20 ile 17.30 arasında vukubulduğu anlaşılır. Fındıklılı o esnada hasodalı ve "tölbend ağası" olduğuna ve tarihini Mustafa II nin buyruğuyla yazdığına göre⁶⁹ olayları öğrenmek ve onların sebeplerini araştırmak hususunda her türlü imkâna sahip bulunuyordu. Öyle anlaşılıyor ki olay saraya bildirildikte mahalline hemen bir tahkik heyeti gönderilmiş ve Mehmet ağa bu heyetin verdiği rapora göre olayı tarihine kaydetmiştir.

Üç başın aynı zamanda kırılmasının sebebi acaba neydi? Bu hususta tabii bir olay, meselâ bir fırtına esnasında yıldırım isabeti hâtura gelebilir ise de böyle bir halin ayrıntılar üzerinde durmasını seven Mehmet ağa tarafından zikredilmeyişi, bundan başka bu mevsimde İstanbulda yıldırımlı fırtınaların pek ender oluşu bu ihtimali uzaklaştırmaktadır. Zannımıza göre sütunun havanın en fazla etkilediği üst kısımlarında, en çok yılan boyunları ve bunların gövdeyle birleştiği noktalarda tunç pasının sütun bünyesinin içine nüfuz etmesi sonunda derin çatlaklar ve delikler meydana gelmiş⁷⁰, Ekim ayının sonlarına doğru İstanbulda yağması olağan olan sürekli yağmurlar ve büyük ısı değişiklikleri (bilhassa ısı düşmeleri) bu çatlakların büyümesine ve esasında bir hayli ağır olan büyük baş ve kalın boyunların gövdelerinden ayrılmalarına ve bir kerre denge bozulduktan sonra hepsinin yere düşmesine yol açmıştır. Şu halde Fındıklılı Mehmet ağanın bütün açıklığı ile bize naklettiği bu olaydan su sonuçları çıkarabiliriz :

1 — Başlar çalınıp götürülmek için kasdî olarak kırılmış değildir. Akşam namazı bilindiği gibi kısa sürdüğünden ve cemaatin

⁶⁸ F. R. Unat, *Hicri tarihleri Milâdi tarihlere çevirme Kılavuzu* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VII. seri, no. 37), 1939, s. 76.

⁶⁹ *Nusretname* cilt I, fas. 1, s. IV. Hasoda ağalarından olan "tölbent ağası"nın esas görevi padişahın sarık ve çamaşırlarını muhafaza etmek, tören ve alaylarda hükümdarın sarığını onun yanında götürmek; sonraları bu ağa Hırkai Saadet dairesinin temizlik ve düzenini sağlamak ve ziyaret törenlerine nezaret etmekle görevlendirilmişti. Bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VII. seri, no. 15), 1945, s. 351 v.dd. R. E. Koçu, *Topkapı Sarayı*, tarihsiz, s. 83 v.dd., 86, 141.

⁷⁰ Birtakım çatlak ve delikleri bugün dahi yılan gövdelerinde görmek mümkündür (bk. res. 1 - 3). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü muhtemel bir tehlikeyi önlemek için sütunun onarımına karar vermiş bulunmaktadır.

karşıda bulunan Sultan Ahmet camiinden her an çıkması mümkün olduğundan böyle bir işin bu kadar uygunsuz bir zamanda yapılması ihtimal verilemez. Şu halde başların Lesczynski'nin adamları tarafından koparılıp götürülmüş olduğunu bildiren haberin bir masaldan ibaret olduğu ortaya çıkmış ve bu suretle Polonyalılar aklanmış bulunuyor. Yılan başlarından küçük bir parçanın dahi herhangi bir Avrupa koleksiyonunda ortaya çıkmamış, sadece bir çene parçasının Aya Sofya yöresinde bir kazıda bulunmuş olması (bk. s. 3) bu isnadı ayrıca yalanlayabilecek niteliktedir.

2 — Yakın zamanlara kadar başların Türkler tarafından yılanlarla ilgili birtakım batıl inançlar yüzünden tahrip edildiğini ileri süren iddiaların asılsızlığı da böylece açıklanmış bulunuyor⁷¹. Bu kabil inançlar sütunun kırılmasını değil, fakat bunun tamamıyla tersine olarak, bir bütün halinde korunmasını gerektiriyordu. Çünkü sütun, yukarıda zikrettiğimiz Türk kaynaklarının gösterdiği gibi, koruyucu nitelikte bir tılsım sayılıyor ve bu inanç Bizanslılar zamanına kadar dayanıyordu⁷². Yalnız fethi izleyen yıllarda değil, 19-uncu yüzyıl ortalarında bile sütunun çevresinde kazı yapılırken bu işin mahiyetini anlayamayan birçok insanın gelip hâfirlerden tıl-

⁷¹ Nitekim 18 inci yüzyılın ünlü İngiliz tarihçilerinden E. Gibbon "*History of the decline and fall of the Roman Empire*" adlı eserinde (ed. Bury, cilt VII, s. 198 bk. Ménage, s. 169, 173) sütunun uğradığı bütün hasarları Türklere maletmekte ("the injuries wich the column has sustained from the Turks"), son zamanlarda ise Devambez bâtil bir korkunun yılanların başlarının koparılmasına sebep olduğunu beyan etmekte (adı geçen eser, s. 10: "Vers ce moment sans doute une crainte superstitieuse fit décapiter les reptiles"), Ménage'in makalesini görmüş olan Gauer (bk. s. 77, not 324) 1700 yılından sonra üç başın da boyunlarıyla birlikte izah edilemeyen bir şekilde koparılmış olduğundan bahsetmektedir (s. 78: "in dem [d.i.im Jahre 1700] auf ungeklärte Weise alle drei Köpfe mitsamt den Hälsen abgeschlagen worden").

⁷² Burmalı sütunun Delfoi'daki adak anıtıyla ilgisinden habersiz olan Orta Çağ insanlarının onu, acayip şeklinden ötürü, bir tılsım saymış olmalarını tabii olarak karşılamak gerekir. Bu husustaki Bizans kaynakları Frick tarafından (s. 554/55) toplanmış olduğundan bunlar üzerinde durmayacağız. İslâm tarihçileri arasında 9 uncu yüzyılda İstanbulda bulunmuş ve Bizanslıların etkisi altında kalarak sütunu bir tılsım olarak kabullenmiş olan Harun ibni Yahya gösterilebilir (J. Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, 1903, s. 206 v.dd. Ebersolt, s. 29. *Report I*, s. 13 not 3). Fetihden sonra da bu inanç Türkler tarafından benimsenmiş ve Türk tarihlerinde devamlı olarak tekrarlanmıştır. Ayrıca bk. R. M. Dawkins, *Folklore* 35, 1924, s. 234 v.dd. H. H. Russack, *Byzanz und Stambul. Sagen und Legenden vom Goldenen Horn* (1941), s. 134 v.dd.

sımlarının yok edilmemesi için ricada buldukları, eğer tılsım ortadan kalkacak olursa İstanbul'da hastalık salgını ve sefalet başlayacağını beyan ettikleri, kazı esnasında sütunun içinin aşağıdan yukarıya kadar şifa ümidiyle atılmış niyet taşlarıyla dolu olduğu kaydedilmiş bulunmaktadır⁷³.

3 — Antik anıtlar hakkında seyyah ve araştırmacıların verdikleri bilgilerin bazan ne kadar noksan ve sakat olabileceği böylece ortaya çıkmış bulunuyor. Meselâ İstanbuldaki eski eserlerin tahribiyle yakından ilgilenmiş olan ve bunları tanımlamakta, görüşlerinin keskinliği sayesinde, büyük bir yetenek gösteren Gylli'nin⁷⁴ kırık alt yılan çenesinden hiç bahsetmemesi bu hususu doğrular. Üç başın kırılması hakkında Motraye'den başka Tournefort gerçeğe en yakın bilgiyi vermiş, fakat o da daha önceleri bir başın yok olduğu, sütunun devrilerek iki başın kırıldığı ve ondan sonra sütunun tekrar dikildiği gibi gerçeğe hiçbir ilgisi bulunmayan birtakım masallar anlatmıştır. Nusretname'den üç başın da 1700 yılı sonbaharına kadar var olduğunu ve sütunun devrilmediğini kesin olarak öğreniyoruz. Esasen Atmeydanı seviyesinin tedricî olarak yükselmesi sonunda yarısına kadar toprağa gömülü olan bir tunç direğin devrilmesine maddeten imkân olmadığı kendiliğinden anlaşılır. Lady Montague gibi her enteresan şeyi incelemeğe, tanımlamalarında objektif olmağa çalışan, Atmeydanına gidip oradaki sütunları gördüğünde şüphe olmayan mütecessis bir kadının başlar kırıldıktan 17 yıl sonra bunları sütunun üzerinde ve ağızları açık olarak göstermesine hayret etmemek imkânsızdır. Montague'ya herhalde bu sütunun eski durumunu tanımlayan bir gravür gösterilmiş ya da sütun bu şekilde kendisine anlatılmış olacak ki mektubunu daha cazip bir şekle sokmak için yılanları üç başlı olarak tanımlamıştır.

4 — Bu araştırmadan şu gerçek te ortaya çıkmaktadır ki antik anıtlar ve bunların kaderi hakkında Türk tarihî kaynaklarında (başlı başına bir hazine olan Evliya Çelebi'den sarfınazar) enteresan bilgiler bulmak mümkündür ve bu bakımdan bunların taranmasından önemli sonuçlar elde edilebileceği kuvvetle muhtemeldir⁷⁵.

⁷³ *Monatsberichte der Berliner Akademie d. Wiss.* 1856, s. 286 v.dd. Frick s. 555.

⁷⁴ Ebersolt, s. 76.

⁷⁵ Meselâ İdris-i Bitlisî, Lütfü Paşa ve Âli'nin Yalova bölgesinin Türkler tarafından fethi esnasında belirmiş olan sopalı bir dervişin Herakles ile ilgili olduğuna dair : A. M. Mansel, *Yalova ve civarı* (İstanbul Müzeleri Neşriyatı 13), 1936, s. 42/3.

ANKARA ARKEOLOJİ MÜZESİNDE PORTRÉ HUSUSİYETİ GÖSTEREN BAZI STELLER

NEMİKA ALTAN

Ankara Arkeoloji Müzesi
Arkeolog.

Bu yazımızla tanıtmaya çalışacağımız eserler¹, Gaziantep civarı ve Belkıs harabelerinde bulunarak müzeye satın alma yoluyla girmişlerdir. Her iki eser de yumuşak kireç taşından yapılmış olup, gerek şekilleri, gerekse üzerlerinde tasvir edilen şahıslardan ve alt kısımlarında bulunan kitabelerden anlaşılacağı üzere, mezar steli olarak kullanılmışlardır. Stelin bir tanesi, karnına kadar kısmını ihtiva eden bir kadın büstü, diğeri ise yine karnına kadar kısmını ihtiva eden bir erkek büstüdür. Burada konu olarak seçtiğimiz eserlerin, ön yüzlerinde tasvir edilen şahısların bariz portre hususiyetleri göstermeleri bakımından ilginç görülerek üzerlerinde çalışılmış ve burada tanıtılması faydalı görülmüştür.

I — BELKİSTAN GELME BİR MEZAR STELİ.

Belkıs (Gaziantep) harabelerinde bulunmuş olup, müzeye satın alınmıştır. Envanter numarası, 17-25-965 dir. Yumuşak kireç taşından, dikdörtgen prizma şeklindedir. Yüksekliği, 0,75m, genişliği, 0,50 m, kalınlığı, 0,21 m, kitabe yüksekliği ise 0,14 m.dir. Stelin her iki yüzü de tasvir edilmiştir. Ön yüzünde, derin bir niş içine yüksek kabartma olarak yapılmış bir kadın büstü, arka yüzüne ise, bir sepet² tasvir edilmiştir. Her iki yüzdeki tasvirlerin altında iki sıra halinde yunanca kitabe bulunmaktadır (Resim, 1-2). Stelin üst iki köşesinde delikler açılmıştır. Stel, bu delikler vasıtasıyla bir yere asılıyor veya raptediliyordu. Eser, umumiyetle iyi muhafaza edilmesine rağmen, bilhassa köşe ve yan kenarlarda büyük eksikleri ve tasvirler üzerinde de küçük eksik ve aşınmalar mevcuttur.

¹ Bu eserleri neşretmeme müsaade eden Müze Müdürü Raci Temizer'e teşekkür ederim.

² Bu sepetin pek muhtemelen, Güney Anadolu'nun önemli bir ürünü olan Pamuk sepetine ait olması lâzımdır.

Stelin Ön Yüzü :

Stelin ön yüzüne derin bir niş oyulmuş ve içine yüksek kabartma olarak bir kadın büstü tasvir edilmiştir. Kadının sırtında, omuzlarında ve göğsü üzerinde meyilli pililer meydana getiren ve gerdanını kısmen açıkta bırakan kalın kumaştan yapılmış hiton ve himationu vardır (Res. 1).

Baş vücuda nazaran küçük, çehre ince ve üçgen şeklindedir. Saçlar peruk gibi, ortadan ikiye ayrılmış, alnın iki yanında iki dik açı yaparak kulağı örtmüş ve meyilli bir şekilde kıvrılarak, uçları kanat gibi geride ve serbest durmaktadır. Saçlar yan kısımlarda, ince uzun çizgilerle belirtilmiştir. Boyun, nisbetsiz bir şekilde oldukça geniş ve öne doğru çıkıktır. Alın, dar ve uzundur. Kaşlar, hilâl şeklinde, kalın ve çatık, kaş kılları, kısa, sert³ ve gürdür. Burun, kaşların devamı olup, ince uzun ve burun kanatları yayvandır. Burun delikleri makkapla oyularak belirtilmiştir. Burun ve dudaklar arasındaki mesafe oldukça geniş, ağız, küçük, sıkı kapalı, dudaklar haddinden fazla ince âdeta çizgi halindedir. Çene, küçük ve sivridir. Elmacık kemikleri belirli, yanaklar zayıf ve çekiktir. Gözler yuvarlağa yakın olup, sabit bir noktaya bakmakta ve hayret ifade etmektedir. Göz bebeği işlenmiş, iris, yuvarlak çizgilerle gösterilmiştir. Göz kapakları, kalın çizgiyle belirtilmiş olup, gözlerin altları çukurdur. Kulaklarında üçlü yuvarlaklar halinde küpeler sarmaktadır. Ön yüzdeki kadın tasvirini buraya kadar inceledikten sonra, burada orta yaşlı, ve kocasını kaybettiği için üzgün olan bir hanım tasvir edildiği anlaşılmaktadır.

Bu tasvirin altındaki iki sıra kitabe⁴ de ise,

ΠΡΙΜΙΛΛΑ Α
ΑΥΠΕ ΧΕ[Ρ]Ε

“Primilla Ey Alupos Elveda”

Kitabesinde de anlaşılacağı üzere, burada, tasvirini incelediğimiz Primilla adındaki kadın, kocası Alupos öbür dünyaya gittiği (öldüğü)

³ Kaş kıllarının plâstik olarak işlenişi ve tasviri, M.S. III. yüz yılın sonları ve IV. yüzyılın başları için önemli bir hususiyettir.

⁴ Belkis Stelinin her iki yüzündeki Yunanca kitabelerin çözümünde her türlü yardımlarını esirgemeyen, İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdür yardımcısı Sayın Lütfi Tuğrul ve İsmet Ebcioğlu'na burada da teşekkür etmek isterim.

için ona elveda demektedir. Bundan da stelimizin ön yüzündeki tasvir Alupos'un karısı Primillaya ait olup, Primilla tarafından Alupos'a öldükten sonra mezarına konmak üzere yaptırılmıştır.

Stelin Arka Yüzü:

Bu yüzde, üst kısımda çerçeveleli bir alınlık, ve bu alınlığın ortasında da bir rozet motifi vardır. Alınlığın altında, çukurlatılmış, dik dörtgen bir saha içinde, alınlığın iki köşesine asılmış ve kabartma olarak işlenmiş bir gırlant motifi ve onun altında da, ortada, kamıştan bir sepet tasvir edilmiştir. Sepetin altında iki sıra halinde, yüksekliği, 0,07 m. olan kitabe oldukça iyi muhafaza edilmiş durumdadır.

Yunanca yazılmış olan kitabede ise:

ΓΑΒΙΝΙΑ	ΨΓΙΑ	
Α	ΛΨΠΕ	ΧΕΡΕ

“Gabinia Hügia Ey Alupos Elveda” olarak yazılmıştır.

Arka yüzdeki kitabede ise, Gabinia Hügia adlı hanım ölmüş olan Alupos'a elveda demektedir.

Belkis Stelinin ön ve arka yüzündeki tasvirlerden ve kitabelerinden anlaşılacağı üzere “Alupos” adlı erkeğin ölümü üzerine Primilla ve Gabinia Hügia adlı iki kadın tarafından bu stel dikilmiştir. Stelin her iki yüzünde adları yazılı olan bu iki kadın, Alupos'un karıları⁵ yahut ta, birisi karısı, diğeri de kızı olması lâzımdır.

Buraya kadar gerek tasvirini, gerekse kitabesini tetkik ettiğimiz Belkis Stelinin ön yüzündeki kadın portresinin kitabesi vasıtasıyla Primilla adındaki bir hanıma ait olduğunu anlamış bulunuyoruz. Fakat Primilla tasvirinin devrini tayin için elimizde tam bir benzeri mevcut olmadığından, portre hususiyetlerini nazarı itibare alarak, bazı portrelerle karşılaştırmak suretiyle devrini tayine çalışacağız.

⁵ Clement Bosch. S. Atlan. “Antalya Kitabeleri” Belleten, sayı 41, sayfa 110, 111. ve

“Inscription In The Antalya Museum”

G. B. Bean, Belleten, sayı, 85. sayfa, 76, 96 a.

Adı geçen belletenlerdeki makalelerde “Zenatosun oğlu Arteimas, karıları Harmasya ve Elpis için, bu mezarı hürmetini göstermek üzere kendi parasıyla yaptı?” Buradan anlıyoruz ki, Roma İmparatorluk devrinde de iki kadınla evlenmek âdeti vardı. Ve bu arada, ölen zevcin arkasından, iki karısı, ya da karısıyla kızı, yahut ta ölen karıları için, geride kalan erkek müşterek bir mezar steli yaptırıyordu. Bu yüzden, Belkis Stelinin de iki zevceli, ölen bir erkeğe aidiyeti meydana çıkarıyor.

Louvre Müzesinde bulunan ve Fausta'ya ait olan (M. S. 307 - 326) mermer portre⁶ nin, kaşlarının çatık ve hilâl şeklinde oluşu, kaş kıllarının küçük sert ve plastik olarak işlenişi, burnun kaşların devamı oluşu, göz kapaklarının sarkık oluşu, Belkıs stelindeki Primilla portresiyle büyük benzerlik gösterirse de, Faustaya ait olan portrenin diğer hususları bakımından tamamen birbirine benzememektedir.

Romada Villa Borghese⁷ deki Constantin II.ye ait olan mermer başın, saçları bizim stelimizdeki tasvirde olduğu gibi peruk şeklindedir⁸. Delbrueck, Constantin II. başını M.S. 330 tarihine aittir der.

Vatikan Müzesindeki, katalog no. 51 olan mermer baş⁹ ın, gözlerinin elipse yakın yuvarlaklığı, alt ve üst kapaklarının belirli bir tarzda çizgiyle gösterilişi, Primillanın göz ve göz kapaklarıyla benzerlik göstermektedir. Fakat diğer portre hususiyetleri bakımından tamamen ayrıdır. Orange, bu portreyi (M. S. 268-293) yılları arasına tarihler.

Licinius'un (M.S. 307-324), Constantin Bogen¹⁰ de görülen portresinde, göz kapaklarının belirli olarak kalın çizgiyle gösterilişi, bilhassa üst göz kapağın alt göz kapak üzerine inişi, gözlerin çekikliği, hayret ifadesi, göz bebeğinin yuvarlaklığı, irisin iki çizgiyle gösterilme hususu, saç tellerinin yanda, ince ve az derin çizgilerle belirtilmesi bakımından, Primilla portresiyle büyük benzerlik göstermektedir.

Ayrıca, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde teşhir edilen Gaziantep menşeli, müze envanter no. 5519, yumuşak kireç taşından olan stel¹¹ dik dörtgen şeklinde olup, çukurlatılmış bir saha içine, bir erkek bir kadın büstü yanyana tasvir edilmişlerdir¹² (Resim. 3).

⁶ Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, (Studien zur spätantiken Kunstgeschichte, VIII), Berlin-Leipzig 1933. Taf. 66.

⁷ Delbrueck, aynı eser, Taf. 50.

⁸ Peruk şeklindeki saç tuvaleti, M.S. III. yüzyılın ortalarından itibaren Erken Bizans Devrinde de moda olan bir saç şeklidir.

⁹ H. P. L'Orange, Studien zur Geschichte des Spätantiken Porträts, Oslo 1933. katalog no. 51.

¹⁰ L'Orange, aynı eser, katalog no. 69.

¹¹ Gaziantep'ten gelen stel üzerinde çalışmama müsaade eden ve fotoğraflarını çekmekte kolaylık gösteren Müze Müdürü Sayın Necati Dolunay'a burada da teşekkür etmek isterim.

¹² Bu eser envanterinden anlaşılacağı üzere iki parça olarak bir antikacı tarafından müzeye hediye edilmiştir.

Tasvirlerin altında iki sıra halinde yunanca kitabe vardır. Sağ tarafta bir kadın büstü, solda ise açık başlı bir erkek büstü tasviri görülmektedir. Her iki tasvirde, kaşlar kalın, ve kaş kılları küçük, sert, plastik olarak işlenmiştir. Gözler yuvarlağa yakın elips şeklinde, şaşkınlık ifadesiyle, göz kapakları kalın çizgiyle belirtilmiştir. Portre hususiyetlerini incelediğimiz her iki eser de, (Ankara ve İstanbul müzelerindeki steller) devirlerinin portre hususiyetlerini göstermekle beraber, mahallî karakterlerini de taşımaktadırlar.

Belkıs Stelini buraya kadar, her iki yüzündeki tasvirleri inceledikten ve bazı portre hususiyetleri bakımından diğer müzelerdeki en yakın benzerleriyle karşılaştırdıktan sonra, netice olarak:

Stelimiz, Alupos adlı bir erkeğin ölümünden sonra, her iki karısı, (Primilla, Gabinia Hügia) yahut ta karısı ve kızı taafından yaptırılmıştır. Üslûp, ve portre hususiyetleri: kaşların küçük, sert kıllarla plastik olarak işlenişi, gözlerin iri, elipse yakın, hayret ifade eder tarzda açık oluşu, irisin göz bebeklerinden az büyük daire çizgileriyle gösterilişi ve saçların peruk şeklinde tasviri bakımından, Belkıs Mezar Stelini M.S. III. yüz yılın sonları, bilhassa M.S. IV. yüz yılın başlarına tarihleyebiliriz.

Gaziantep'ten Gelen Bir Mezar Steli :

Gaziantep'te bulunmuş olup, antikacı Sadullah Bayraktar tarafından müzeye satılmıştır.

Müze envanter numarası, 38 - 34 - 966 dır. Yüksekliği, 0,71 m., genişliği, 0,60 m., kalınlığı, 0,22 m. dir. Stelin alt kenarında, iki sıra halinde latince kitabe bulunmaktadır. Bu kitabenin yüksekliği ise 0,14 m.

Stelin ön yüzünde derin bir niş içine, yüksek kabartma olarak işlenmiş erkek büstü vardır. Büst cepheden olmayıp hafif sağa dönük durumdadır. (Res. IV, V). Stelin üst ve arka yüzünde bir yere tutturulması veya asılması için iki adet oyuk vardır. Stelin arka yüzü işlenmemiştir.

Ön yüzde tasvir edilen erkeğin üzerinde, boynuna kadar vücudunu tamamen örten kalın kumaştan bir manto vardır. Manto sağ omuz üzerinde aşağı doğru dik olarak kalın kıvrımlar meydana getirmektedir.

Boyun, oldukça kalın, öne doğru çıkıktır. Baş, hafif sağa dönük, çehre ovaldır. Alın geniş ve yüksek olup üzeri çizgisizdir.

Saçlar, alnın üst kısmında, başa sıkıca geçmiş ince bir peruk şeklindedir. Alnın üzerinden meyilli bir çizgiyi devam ettiren saçlar, kulak-

lar üzerinden enseye inmektedir. Saç kıvrımları, âdeta az kabarıklık bir yüzey üzerine çentiklerle yapılmış kalın çizgiler halinde üsluplaştırılmış olarak gösterilmiştir. Avurtları hafif çökük, burnu tamamen kopmuş, burun kanatları yaygın vaziyette burun delikleri, hafif oyuk olarak gösterilmiştir.

Göz kapakları, kalın çizgilerle belirtilmiş, kaşlar kavisli, kaş kılları az derin küçük çizgilerle gösterilmiştir. Gözler, iri ve açık, hayret ifade eder vaziyette, göz bebekleri fazla tahrip olmasına rağmen, üst göz kapağa doğru itilmiş durumda, ve dörtte üç daire şeklindedir.

Ağız küçük, dudaklar ince ve kapalıdır. Bıyıklar, saç tekniğinde işlenmiş olup, uçları, ağzın iki yanına doğru inmiştir. Çene, küçük ve yuvarlaktır. Sakal kulaklar hizasından başlayıp, çeneye inmektedir. Sakal kılları saç tekniğinde işlenerek küçük çizgiler halinde gösterilmiş olup, sık ve gür değildir. Buraya kadar portre hususiyetlerinden de anlaşılacağı üzere, Stelimizdeki büst, orta yaşlı ve sakin bir kimseyi tasvir etmektedir.

Büstün iki yanında, lâtince olarak yazılmış, (D) ve (M) harfleri görülmektedir. Ayrıca Stelin alt kenarında da, iki sıra halinde, fakat ikinci satırı fazlaca tahrip olmuş ve lâtince yazılı kitabe bulunmaktadır. Şimdi bu kitabeyi¹³ tetkik edelim :

D

M

LIBERTO
MARCİ

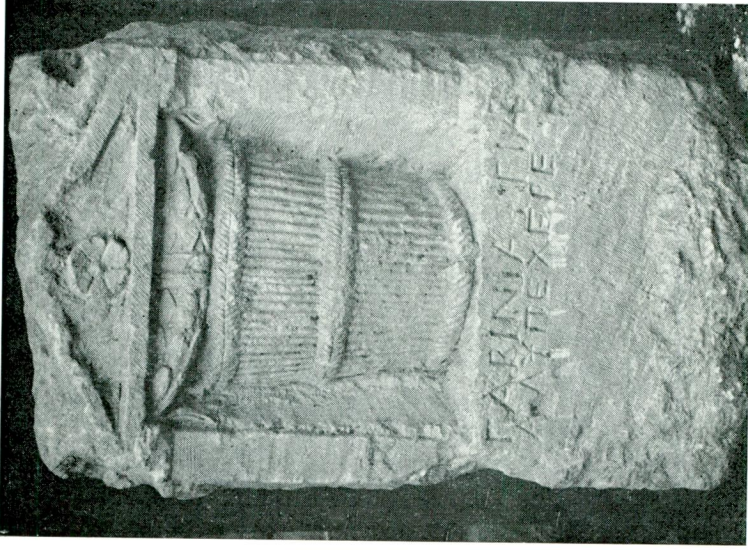
CAS [SIO]

olarak okunmaktadır. Burada. (D) harfi latince, (Dis), (Deis) kelimesinin kısaltılmışı olup, (Ev Ocağı, Ocak Tanrıları, Yer Altı Tanrıları) anlamına gelmektedir. (M) harfi ise, (Manes), ruhlar, (Manibus) Ruhlara kelimesinin kısaltılmışıdır, ve (Ruhlar, Ruhlara) anlamına gelmektedir¹⁴. (Dis), (Manibus), kelimeleri Datif olarak burada kullanılmışlardır¹⁵. (Dis Manibus) cümlesini türkçeye çevirecek olursak, (Yer altı Tanrıların, yahut ta, Ocak Tanrıların ruhlarına) anlamına geldiğini görürüz. Kitabenin, birinci satırındaki (LIBERTO) kelimesi (Libertas ve Libertus kelimelerinden gelmek-

¹³ Kitabenin okunuşu ve çözülüşünde, yardımlarını esirgemeyen, Sayın Profesör Dr. Ludwig Budde'ye, burada da teşekkür etmek isterim.

¹⁴ Bakınız. Pauly-Wissowa, Real Encyclopädie.

¹⁵ Latince (D ve M) harfleri Roma Devri Mezar Stellerinde gösterilmelerine rağmen, Hıristiyanlık Devri Mezar Stellerinde görülmemektedir.

Res. 2 — Ankara Arkeoloji Müzesinde Belkis'tan gelen mezar stelinin arka yüzü.

Res. 1 — Ankara Arkeoloji Müzesinde, Belkis'tan gelen mezar stelinin önyüzü.

Res. 3 — İstanbul Arkeoloji Müzesinde Nizip'ten (Gaziantep) gelen mezar steli
(Envanter No. 5519).

Res. 5 — Ankara Arkeoloji Müzesinde, Gaziantep'ten gelen mezar stelinin yandan görünüşü.

Res. 4 — Ankara Arkeoloji Müzesinde Gaziantep'ten gelen mezar stelinin önden görünüşü.

tedir. Libertas, Hürriyet. Libertus, Köllelikten hürriyete kavuşan kimse demektir. Liberto, kelimesi burada, Libertas'ın Datif halidir.

İkinci satırdaki, (MARCI CAS[SIO]) ise, mezar Stelindeki büstün adıdır.

Buna göre, bu çevirilerimizi birleştirecek olursak:

“Azat olmuş Marki Cassio'nun, yer altı yahut ta, Ocak Tanrı-
larının ruhlarına”

ibaresini çıkarırız. Bundan da, Marci Cassio adlı Romalı bir kimse, Köle iken azat edilmiş, ve bu Stel de, Marci Cassio öldükten sonra, yahut ta ölmeden önce, kendisi tarafından, Marci Cassio'nun, Yer altı, yahut ta, Ocak Tanrıların ruhlarına ithaf edilmek için yaptırılmıştır.

Gaziantep Stelinin tam bir benzeri maalesef mevcut değildir. Fakat bazı portre hususiyetlerini göz önüne alarak, diğer portrelerle mukayese edebiliriz.

Stelimizdeki, büstün, saç ve sakal işlenişi ve üslubu bakımından, Side Müzesinde¹⁶ bulunan, mermerden yapılmış zırhlı İmparator heykelinin saçlarının kısa ve hafif dalgalı çentiklerle gösterilişi, ve saçının başa sıkıca geçmiş peruk şeklinde oluşu itibariyle benzerlik göstermektedir. Jale İnan, Side İmparator heykelini, belki Licinius'tur der. Fakat, sakal işleniş ve üslubu bakımından benzerlik göstermesine rağmen, diğer portre hususiyetleri bakımından hiçbir yakınlıkları yoktur.

Perge Deposunda, envanter numarası, 47 olan beyaz mermerden erkek başında¹⁷ saçların, peruk şeklinde, alın üzerinde meyilli bir çizgi yaptıktan sonra, kulakları açıkta bırakıp, enseye geçişi, hususu bizim büstümüzün saçları ile benzerlik göstermektedir. Bir de, göz kapaklarının, keskin çizgilerle belirtilmesi hususu, göz bebeklerinin, üst göz kapaklara doğru itilişi bakımından benzerlik göstermektedir. M.S. IV. yüz yılın başına ait olan portrenin diğer hususiyetleri bakımından, bizim portreyle hiçbir yakınlığı yoktur.

Portre hususiyetleri bakımından en yakın benzerlerini gördüğümüz Gaziantep Stelindeki portreyi de, M.S. IV. yüz yılın başlarına tarihleyebiliriz.

1969, Ağustos

¹⁶ İnan Jale, Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri. Ankara, 1965, Lev. XXXI, Res. 1.

¹⁷ İnan Jale, Aynı eser, Lev. XXXIV, no. 33.

SELÇUKLU SANATÇISI NAKKAŞ ABDÜLMÜ'MİN EL-HOYÎ HAKKINDA

Doç. Dr. M. KEMAL ÖZERGİN

I

XI. yüzyılın ilk yarısı içinde, Oğuz ulusu'nun Mâverâünnehr (Batı Türkistan)'den kalkan bir çok boyları, Hazar denizi'nin güneyinden geçip, Horasan üzerinden önce bugünkü İran ve Azerbaycan'a, oradan da kuzey Irak ile Suriye, Anadolu ve daha sonra Balkanlar'a yayılmıştı. Türk boylarının tarihteki üç büyük göçünden sonuncusu olan bu hareket, tarihte kesin ve geniş tesirli bir sonuç elde etti. Sayılan bölgelerde bir Türk çoğunluğu yerleştirerek, yen bir siyasî ve içtimaî hâkimiyet kurulmasına yol açtığı gibi, çevre kavimler üzerinde de mühim kültür tesirleri yapmıştır. İşte bu mühim göçün tabii bir sonucu olarak kurulan ilk devlet de, Büyük Selçuklu Sultanlığı (1040-1157) oldu.

Büyük Selçuklu devri sanatı üzerinde bilhassa son yıllarda yapılan araştırmalar, bize birçok yeni görüş ve bilgiler kazandırmıştır. Bununla birlikte, bu sanatın mühim bir kolu olan resim alanında yaratılmış ve bugün elimizde bulunan az sayıdaki eserler üzerinde, ne yazık ki, çözüm bekleyen bir çok mesele vardır. Bu yazıda onlardan biri, "Varka vü Gülşâh" mesnevisindeki minyatürlerin (Hazine 841) meydana getirildiği yer ve zaman hususunda bazı yeni kayıtlar tanıtılacak ve dolayısıyla ressamı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî'nin kimliği üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi bu eseri ilk defa merhûm Prof. Ahmet Ateş buldu ve tanıttı¹. Onun anlattığı üzere, "Varka vü Gülşâh", benzeri çok görülen iki âşığın sonu acıklı bitmiş romanıdır. Olaylar Arabistan'da Mekke yakınındaki çölde bulunan Benû Şeybe arap aşiretinde geçer ve bu aşiretin kardeş iki reisi, Halil (= Hilâl)'in kızı Gülşâh ile

¹ AHMET ATEŞ : *Farsça eski bir Varka vü Gülşah mesnevisi*. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. V. cilt (31 Aralık 1953). 33 - 50, 4 levha.

Humâm'ın oğlu Varka arasındaki acıklı aşk hikâyesini anlatır. Hikâye aslında 645-680 yıllarında hayatta olduğu bilinen eski Arap şâiri 'Urva b. Hızâm'ın talihsiz hayatından alınarak işlenmiştir. Burada sadece adlar değişiktir. Bu konu önce, yaygın bir halk hikâyesi olarak o bölgede görüldü, sonra doğu ve batıya yayılarak, yüksek zümre edebiyatında da ele alındı. İran edebiyatında ilk 'Ayyûkî'nin bu eseri, Türk edebiyatında ise önce, Yûsuf-i Meddâh'ın mesnevisi (telifi : 770/1371) bilinir.

Söz konusu olan Varka vü Gülşâh mesnevisi², 'Ayyûkî mah-lâsını kullanan bir şâirindir. Onun, adı geçen bu eserinden başkasını tanımadığımız gibi, hayatı hakkında da hiçbir bilgi bulunamamıştır. Mukaddime'de eserin "Sultan Ebû'l-Kasım Mahmûd" şeklinde anılan bir hükümdara sunulduğu belirtilmiştir (2 a. yp.). Bu şahsın tanınmış Gazneli Sultanı Ebû'l-Kasım Mahmûd (387-421/997-1030)'-dan başkası olmadığı kuvvetle tahmin edilebilir. Bu görüşe göre eser, XI. yüzyılın başlarında ve Gazne bölgesinde (Afganistan) nazma çekilmiş oluyor. Mesnevi, Bahr-i Mütakarib (fa'ülün, fa'ülün, fa'ülün, fa'ül) vezninde ve farsçadır.

Eserin elimizdeki minyatürlü elyazması (Hazine 841), şâirinin kaleminden çıkan bir nüsha değil, bunun daha sonra yapılmış bir kopyasıdır. İstinsah kaydı bulunmadığı için, elyazmasının kimin tarafından, nerede ve ne zaman meydana getirildiğini açıklıkla bilemiyoruz. Ancak yazısı, VI.-VIII. (milâdî XII.-XIV.) yüzyıllar arasında bilhassa Anadolu'da istinsah edilmiş eserlerde çok görülen yazıdandır. Bu yazı ve minyatürlere bakılırsa, yazmanın VII./XIII. yüzyılın ilk yarısına âit olduğu kesinlikle söylenebilir. Merhûm A. Ateş bu yazısında, Moğollar'dan önceki devreye âit olduğunu ileri sürdüğü ve "biraz ibtidai" bulduğunu belirttiği minyatürlerden de bahsetmiş ise de, ileride görülecek nakkaş imzası üzerinde, nedense durmamıştır.

Bir kaç yıl sonra Hüseyin G. Yurdaydın, müslüman minyatürüne dâir bir makalesinde³, aynı eserden kısaca bahsetti (187. s.). Orada İran bölgesinde gelişmiş minyatürlerin dördüncü eseri olarak

² Metindeki ara-başlıkları için bk. FEHMİ EDHEM KARATAY : *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi farsça yazmalar kataloğu*. İstanbul 1961. 142 s.

³ HÜSEYİN G. YURDAYDIN : *Başlangıcından XIII. yüzyıl sonlarına kadar müslüman minyatürü*. Yıllık araştırmalar dergisi, II (1957). 181 - 192.

ele alınan Varka vü Gülşâh, A. Ateş'in yukarıdaki yazısından istifadeyle tanıtıldı ve ondaki figürler ile XIII. yüzyıl İran sahası minyatürleri (elyazmaları ile çömlerdekiler) arasındaki bâriz benzerliğe işaret edildi.

Varka vü Gülşâh'ın minyatürleri, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (Ankara 1959)'nde ilgililere Suut Kemal Yetkin tarafından tanıtılmıştır⁴. Bu tebliğde, yine A. Ateş'in yazısından naklen kısa bilgi verilmiş ve bu arada nakkaşının adı da "Abdül-mü'min Muhammed al-Mahvi" şeklinde anılmıştır. Kitabın yazısının özelliğinden başka, minyatürlerindeki figürleri Selçuklu devri Rey ve Kâşân çömleri üzerindeki, Kelile ve Dimne minyatürleri (Münih)'ndekiler ile karşılaştıran S. K. Yetkin, Varka vü Gülşâh'ın XII. yüzyılın sonlarına doğru veya en geç XIII. yüzyılın ilk yarısında meydana getirildiğini ileri sürmüştür.

Üzerindeki ilgi artan Varka vü Gülşâh minyatürleri 1961 yılında çıkan üç ayrı yayında ele alındı. M. Ş. İpşiroğlu ile S. Eyüboğlu, çağdaş eserlerin açık şahadeti ile XIII. yüzyıla âit olduğunu belirttikleri bu aşk ve yiğitlik destanının minyatürlerindeki figürlerin Selçuklu tiplerini temsil ettiğini, bitkilerin Dioscorides elyazmasındaki, hayvanların Kelile ve Dimne (aynı yüzyıl)'dekilere benzediğini, atların çin üslûbunda olduklarını anlattılar ve üslûbunu tahlil ettiler⁵.

Artık oldukça bilinen Varka vü Gülşâh minyatürleri, Basil Gray'in İran resim sanatına dâir hacimli bir eseriyle⁶ umumî kadroya girmiş oldu. Tanınmış sanat tarihçisi, kitabının Giriş bölümünde XIII. yüzyıl başlarındaki Irak ekolünden saydığı bu eser hakkında, "figür çizimleri İran'ın Selçuklu çömlerine benzer", "manzûme farsçadır", "İranlı bir hattât tarafından istinsah edilmiştir", "açıkça Selçuklu çağından" dediği halde, "ancak kumaşların kıvrımları (The drapery folds) Irak ekolünün tabiata pek uygun geleneğindedirler" görüşünü ileri sürerek, "ve onun en iyisi bir Iraklı

⁴ SUUT KEMAL YETKİN : *Bir Selçukî elyazması üzerine*. Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (Ankara 1959), Tebliğler. Ankara 1962. 411 - 412, levha CCLXXXI.

⁵ M. Ş. İPŞİROĞLU - S. EYÜBOĞLU : *Turkey, ancient miniatures*. ys. 1961. 18 - 19. s.

⁶ BASIL GRAY : *Persian painting*. Lausanne 1961. 17. s.; *La Peinture Persane*. Lausanne 1961. 18. s.

çevreye uygun düştüğü görülüyor” sonucuna varmıştır. B. Gray, eserin nakkaşı üzerinde de durmuyor.

A. Ateş de, aynı yıl yayımlanan ikinci makalesiyle yine bu eseri ele aldı⁷. İlk yazıdaki bilgilerin hemen olduğu gibi tekrarlandığı bu makalede, şâir ‘Urva b. Hizâm el-‘Uzri’den bahsedilmiş, yazmanın tavsifi yapılmış, eserin edebiyat tarihindeki ehemmiyeti açıklanmış, metnin bir özeti verilmiş (145, 148-151. s.) ve Yûsuf-i Meddâh’ın mesnevisi ile karşılaştırılmıştır. Makaleye eklenen 15 levhada, yazmanın 71 minyatürünün hepsi tek-tek izah edildiği gibi, bunlardan seçme 44 parça da güzel fotokopiler ile sunulmuştur. Yazının bizi ilgilendiren tarafı 13. levhada nakkaşa âit imza kitâbesinin fotokopisi (fig. 37 ve 38) ile bunun okunuşunun verilmiş olmasıdır. Orada bu imza şöyle okunmuştur : “‘amal ‘Abd al-Mu’min b. Muḥammad al-Ḥavî al-Naqqash”. Ancak onun kimliği üzerinde durulmamıştır.

Varka vü Gülşâh’a eğilen diğer bir sanat tarihçisi Richard Ettinghausen de, bir kaç yıl arayla çıkan iki kitabında ondan bahsetti. Arap resim sanatına dâir olan birincisinde⁸, bu sanatın kadrosu içinde olduğunu kabul ve XIII. yüzyıl ortalarında Musul (Kuzey Irak)’da hazırlandığını tahmin ettiği “Kitâbü’d-Diryâk (Viyana, Nationalbibliothek, A. F. 10)”ın başındaki tabloyu, “çağdaş İran Selçuklu elyazması Varka vü Gülşâh’ın minyatürlerine benzer” resimlerin kuvvetli tesiri altında kalmış olarak görmüştü.

Yine onun üç yıl sonra çıkan ve doğrudan doğruya Türk minyatürlerini ele aldığı diğer eserinde⁹ ise, başta bizim Varka vü Gülşâh incelendi. R. Ettinghausen burada, çok kısa bir tahlilini yaptığı minyatürlerin XIII. yüzyılda meydana getirildiğini ve nakkaşının da, bugün bile türkçe konuşulan Azerbaycan’ın Hoy şehrinden Muhammed’in oğlu Abdülmü’min olduğunu bildirmiştir.

Varka vü Gülşâh üzerindeki bilgi ve görüşler bu yolda gelişirken, M. Ş. İpşiroğlu aynı yıl yayımlanmış Moğol resim sanatına dâir eserine¹⁰ onu da dahil etti. Bu araştırmada ona dâir çok değişik

⁷ AHMED ATEŞ : *Un vieux poème romanesque Persan ; récit de Warqah et Gulshâh*. Ars Orientalis, IV (Michigan 1961). 143 - 152, 15 planches.

⁸ RICHARD ETTINGHAUSEN : *Arab Painting*. Lausanne 1962. 92, 161. s.

⁹ RICHARD ETTINGHAUSEN : *Turkish miniatures, from the 13th to the 18th century*. Milano 1965 (UNESCO). 8. s. ve Contents, plates 1 ve 2.

¹⁰ M. S. İPŞIROĞLU : *Malerei der Mongolen*. München 1965. 36 - 39, 93. s.; *Painting and culture of the Mongols*. New York (ts.). 40 - 43, 97. s.

görüşlerin ileri sürüldüğü görülüyor. Şöyle ki : bu eser Selçuklu çağından menşei almamakla birlikte, "bir Moğol tesirinden söz açmağa imkân verir". Üslûbunun özelliklerine bakılırsa minyatürler, XIII. yüzyılın ilk yarısında ve "Şiraz"da meydana getirilmiştir. Figürlerde "Selçuk-Moğol tipi" seçiliyor. Resimli anlatım tarzı, burada bazı "Moğol tesiri"ni ortaya koyuyor. Sayın İpşiroğlu'nun eserini baştan-başa dolduran diğer minyatürler ile en küçük bir benzerliği görülmemesine rağmen onun, bu tesirleri teşhis etmesi Varka vü Gülşâh'taki figürlerdir. Onun "Selçuk-Moğol" diye adlandırdığı bu tipler, eğer antropologlar tarafından da ciddiye alınabilirse, yeni bir görüş olacaktır. Sayın İpşiroğlu, geniş yer verdiği bu eserin nakkaşını hiç dikkate almadığı gibi, A. Ateş'in yazılarından çok faydalandığı halde bunu da, nedense belirtmemiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi asistanı Filiz Öğütmen de, minyatür bölümünün küçük katalogunda¹¹, Varka vü Gülşâh'ı "XIII. ve XIV. yüzyılda İran'da yapılmış minyatürler" başlıklı kısmın ilk eseri olarak ele alır. Öğütmen onun, XIII. yüzyılın ilk yarısında meydana getirildiğini, "Mezopotamya ekolü"nü'nün üslûp özelliklerini taşımakla birlikte, "uzak-doğu sanatı" (?) etkilerini de gösterdiğini ileri sürmüştür.

Bildiğime göre, Varka vü Gülşâh'ın minyatürlerini çok yeni bir görüşle ele alan eserler, Ernst J. Grube'nin son iki araştırması olmuştur. Grube, her şeyden önce toplayıcı ve tasnif edici bir çalışma yapmaktadır. Bu çalışmalarında günümüze eserleri oldukça az gelmiş, toplayıcı gözle bakılmamış değişik bir resimleme üslûbu üzerinde durmakta ve bunun özelliklerini tesbit etmeğe çalışmaktadır. Eserlerinden İslâm dünyası sanatına dâir olan birincisinde¹², "İrân'daki Selçuklu Türkleri sanatı" bölümünde bundan kısaca bahsetmiştir : Selçuklu resim ekolünden sadece Varka vü Gülşâh minyatürleri kalmıştır. Bu eser tarihsizdir. Ressamı Abdülmü'min ibn Muhammed el-Hoy el-Nakkaş'tır. Onun nisbesi Doğu Anadolu (19. resim-altı : Azerbaycan)'ya işaret ederse de, nerede hazırlandığı belli değildir. Resimlerin üslûbu, onun XII. yüzyılda (19. resim-altı : XIII. yüzyıl başlarında) Selçuklu ülkesinde yapıldığını gös-

¹¹ FİLİZ ÖĞÜTMEN : *XII.-XVIII. yüzyıllar arasında minyatür sanatından örnekler*. İstanbul 1966. 8. s.

¹² ERNST J. GRUBE : *The World of Islam*. Haarlem-New York 1966. 73. s.

terir. Onun resimleri XII. ve XIII. yüzyıllarda İran ve Anadolu'da yapılmış çömlektekilerin üslûbundadır

E.J. Grube, son eseri olan "The Classical style in Islamic Painting"de¹³ Varka vü Gülşâh'ın incelediği resim üslûbu içindeki yerini mükemmel bir şekilde belirtmiştir. Orada anlattığına göre, bu ayrı resim üslûbu Orta-asya'nın Turfan bölgesinde Bezeklik (VII. yy.) ile Şorçuk (VIII.-IX. yy.) duvar resimlerinde gelişmiştir. Esas itibariyle uygur tipleri ile seçilen bu "Uygur üslûbu" daha sonra sırasıyla :

- a) Gazneliler'in Leşker-i Bazar'daki yıkık Saray'ın duvar resmi kalıntı parçalarında (X.-XI. yy.),
- b) Büyük Selçuklu başşehri Rey kazılarında çıkarılan duvar resimlerinde (XII. yy.),
- c) Yine Selçuklu çağında imâl edilmiş bir çok boyalı çömlekte (İran : Rey ve Kâşân; Türkiye : Kubâdâbâd),
- d) Yine aynı çağda İran veya Türkiye elyazmasındaki (Varka ve Gülşâh) resimlerde,
- e) Musul ekolü (Kuzey Irak) elyazmaları minyatürlerinde (XII.-XIII. yy.),
- f) Bir kısım Rakka (Kuzey Suriye) çömleğinde (XIII. yy.),
- g) Memlüklü elyazmalarında (Mısır, XIV. yy.) ve
- h) İlk Osmanlı elyazmalarında (Türkiye, XV. yy.) görülmektedir.

Böylece bu "Uygur üslûbu"nun VII. yüzyılda Orta-asya'da başlayıp, XV. yüzyılda Yakın-doğu'ya kadar sürdüğü anlaşılıyor. Onun vardığı sonuca göre, bu üslûp Batı'ya göç eden Türkler tarafından getirilmiş ve yeni siyasî merkezlerde (Gazne, Rey, Kâşân, Anadolu, Musul) devam ettirilmiştir.

İşte Varka vü Gülşâh'ın minyatürleri üzerinde yapılmış araştırmalardan tesbit edebildiklerimin başlıcası ve görüşleri bunlardan ibarettir.

II.

Varka vü Gülşâh mesnevisi, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı (İstanbul)'nın Hazine kısmı nr. 841 -de bulunuyor¹⁴. Eserin, tam

¹³ ERNST J. GRUBE : *The Classical style in Islamic painting*. ys. 1968. 16 vd.

¹⁴ Elyazmasının tavsifi için krş. A. ATEŞ'in 1. ve 7. çıkmalardaki makaleleri ile F. E. KARATAY : aynı esr. 141 - 142. s. (nr. 386).

Levha a

(عمل؟) عبد المؤمن

بن محمد النقاش

الخوري

Levha b

adı bilinmeyen şâirinin kullandığı “‘Ayyûkî” mahlâsı metinde sadece iki yerde (2 b., 70 b. yp.) görülür. ‘Ayyûkî eserine ne ad verdiğini metinde işaret etmemiştir. Bununla birlikte 1 a. yp.-da bulunan “Varka vü Gülşâh” kaydı onun adı olarak kullanılmıştır.

Kitap, açık kahverengi meşinden, miklâplı sâde bir cilt içindedir. Şîrâzesi sağlamdır. Cildi, ortada ve kenarda basma şemse ve zincirek ile süslenmiştir. Bu bezemenin Osmanlı çağından önceye âit olduğu muhakkaktır.

Metin, eni 220 × boyu 277 mm ölçüsünde 70 yaprak tutar. Kâğıdı, açık saman sarısı renkte, az aharlı ve orta kalınlıktadır. Yapraklarda herhangi bir su damgası görülüyor. Her sayfadaki 180 × 227 mm ölçüsündeki yazılar, iki sütun üzerine 19 satır olup, bunlar kırmızı mürekkep ile, arası boş çift çizgili cedvel içine alınmıştır. Metnin serlevhası boş bırakılmıştır. Bir çok bahis başları da sadece kırmızı mürekkep ile yazılmış olup, hiç bir tezhip ihtiva etmez.

Koyu kahverengi mürekkep ile yazılmış olan yazısı, okunaklı ve irice Anadolu Selçuklu neshi'dir. Metinde bazı kelimeler harekelidir. Bu okunaklı, dairevî ve işlek karakterli nesih yazı, XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'da istinsah edilmiş bir çok eserde görülür¹⁵.

Kitabın sonunda istinsah kaydı bulunmadığı gibi, hiç bir yerinde tarihlenmeye yarayacak bir kayıt da görülüyor. Bazı yapraklarında Sultan II. Bayezid (1481 - 1512)'in beyzî biçimli mührü vurulmuş olduğuna göre, çağında onun kitaplığında bulunmuş olmalıdır. Cildinin ve bazı yapraklarının eskiden tamir gördüğü anlaşılıyor.

Varka vü Gülşâh mesnevisinin pek çok sayfasında, metin arasına yerleştirilmiş 71 adet minyatür vardır. Bunlar Uygur üslûbunda olup, Selçuklu devrine âittir. Bazılarının zemini boyalıdır. Figür araları, çiçek, ağaç ve hareket halindeki hayvan motifleri ile doldurulmuştur. Bu tarzın tamamen benzerleri yine Selçuklu çağı elyazmaları¹⁶ ile çömlerinde de görülür. Buradaki minyatürlerin

¹⁵ Anadolu Selçuklu neshi ile yazılmış bazı eserler : (1) İBN-İ BİBİ; *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*. I. Tıpkıbasım. Ankara 1956. (2) KERİMÜDDİN MAHMÛD: *Müsâmeret ül-Ahbâr*. nşr. Dr. Osman Turan. Ankara 1944. ekli levhalarla bakınız. (3) Anonim : *Târîh-i âl-i Selçuk*. nşr. Prof. Dr. F. N. Uzluk. Ankara 1952. Tıpkıbasım kısmı. Ayrıca bk. A. ATEŞ'in 1. ve 7. çıkmalarda adı geçen makaleleri.

¹⁶ Bu hususta bk. (1) *Kitâbü'd-Diryâk* (Paris, Bibl. Nat. 2964); (2) *Kitâbü'l-Agânî* (İstanbul, Türk-İslâm Eserleri Müzesi); (3) *Kitâbü'd-Diryâk* (Viyana, Nationalbibliothek, A.F. 10).

bazısı oldukça bozulmuş ve çoğunun izi de yaprağın arka yüzüne geçmiştir.

Eserin 58 b. yaprağındaki minyatürde (61. resim) bir imzâ kitâbesi vardır. Metindeki 71 minyatürü çizen nakkaşa âit olduğu muhakkak bulunan bu imzâ kitâbesi, Varka vü Gülşâh'ın başbaşa çizilen resimleri arasında ve altın yıldız bir zemin üzerinde bulunuyor. Kitâbe şöyledir (Bk. Levha, a ve b) :

‘Amal-i ‘Abdülmü’min b. Muḥammed
el-Nakḳâş el-Ḥuveyyu¹⁷

Nakkaşın bu imzâsı “Muhammed’in oğlu Hoylu Nakkaş Abdülmü’min’in eseri” anlamına gelir. Selçuklu resim sanatının bu güzel ve fevkalâde kıymetli minyatürlerini meydana getiren nakkaşın adından başka, şimdiye kadar hiç bir bilgi elde edilememiştir. Halbuki elyazmasının taşıdığı özellikler ve bu imzâ kitabesi, onun nerede, ne zaman ve kimin tarafından meydana getirildiğini oldukça ortaya koymaktadır. Minyatürlerin nakkaşı Muhammed-oğlu Abdülmü’min olup, nisbesine bakılırsa Hoylu (Azerbaycan)’dur. Metnin yazısı da XIII. yüzyılda Anadolu’da görülen Selçuklu neshi’dir. Varka vü Gülşâh minyatürleri üzerine eğilen araştırmacılar, sadece bunun XIII. yüzyılın ilk yarısına âit olduğunda birleşmişler, fakat çoğunluğu nakkaşın Hoylu olduğunu ve bilhâssa metin yazısının tamamen Anadolu özelliği taşıdığını dikkate almamışlardır.

III.

Tarihî kaynaklardan öğrenildiğine göre, Türkiye Selçukluları çağında Azerbaycan ile Anadolu arasında devamlı bir içtimaî, kültür ve etnik bağ mevcut olmuştur. Zaten aynı göç kaynağından gelen boyların yerleştiği bu iki bölgeyi, birbiri arkasına Selçuklu ülkesine katılan bir bütün gibi düşünmek daha yerinde olacaktır. Türkiye Selçukluları’na âit eski yerli kaynaklarda Azerbaycan’ın çeşitli şehirlerinden pek çok kimsenin batıya, Anadolu’ya geldiği kolaylıkla

¹⁷ el-Ḥuveyy ^{خوى} : Daha Selçuklu fethinin ilk yıllarında (XI. yy. ortaları) Türkler’in eline geçen bu Azerbaycan şehrinin adı, IX. - XIII. yüzyıl kaynaklarında Ḥuveyy, ondan sonra Ḥoyy şeklindedir. Bk. YÂKÛT AL-HAMAVÎ: *Mu‘cam al-Buldân*. II. Beyrût 1956. 407 - 409. “Ḥavv” ve “Ḥuvayy” maddeleri. Ayrıca krş. MİRZA BALA : “Hoy”. İslâm ans.

tesbit edilmektedir. Bu göç ta XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüştür. Bunlar arasında bir çok Hoylu'nun da bulunduğu, kaynaklarda görülen nisbelerinden anlaşılıyor. Nitekim XIII. yüzyıla âit yerli bir kaynaktan adları bulunan Hoylular'dan birinin, imzâ kitabesi yukarıda verilen Selçuklu nakkaşı ile aynı adı taşıdığı görülüyor.

Türkiye Selçuklularının ileri gelen devlet adamlarından Atabeg Celâleddin Karatay Beg, Konya'daki 649/1251 yılında tamamlanmış medresesi için bir çok vakıflar yapmıştı. Buna âit Vakıf-nâme yine Konya'da şehrin kadısı 'İzzeddin Muhammed el-Râzî tarafından 651 yılının Cumâdalûlâ ayında (Temmuz 1253) hazırlanıp, 25 Cumâdalûlâ (24 Temmuz) günü de tasdik ve tescil edilmiştir¹⁸. Bu Vakıf-nâme'nin asıl metninde bulunan 50 den fazla şâhidi arasında ve itibarlı bir yer olan başlarda şu imzâ görülüyor¹⁹ :

- (1) اشهدنى الواقف والحاكم دام علاهما
 (2) بجميع ما رقمه كاتبه الشيخ عبد المؤمن
 (3) بن محمد الخوي في التاريخ المزبور

Bu imzâdaki şahsın açık adı şöyledir : El-Şeyh 'Abdülmü'min b. Muhammed el-Ĥöyî.

1253 yılında Konya'da yaşayan Hoylu Abdülmü'min'in, Varka vü Gülşâh'ın minyatürlerini çizen nakkaş ile aynı kişi olması çok mümkündür. Zamanı ve yeri tutan iki imzâdaki fark, ilkinde "el-Nakḫâş", diğerinde ise "el-Şeyh" ünvanının bulunuşudur. Vakıf-nâme'deki imzâ ediş şekli, el-Şeyh ünvanı²⁰ ve şâhitler arasında başta gelen mevkiine bakılırsa bu şahsın, artık yaşlı bir kimse olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. Bu iki imzâ, aynı kişinin ise, "el-Nakḫâş"

¹⁸ Bu Vakıf-nâme'nin aslının nerede olduğu bilinmiyor. 1329/1911 yılında yapılan tescilinin sûreti Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi, Defter nr. 577, 28 - 31. s. dedir. Nşr. DR. OSMAN TURAN : *Selçuk devri vakfiysleri, III. Celâleddin Karatay, vakıfları ve vakfiyeleri*. Belleten, XII/45 (Ocak 1948). 17 - 171. s.

¹⁹ DR. O. TURAN : aynı esr. metin 134. s. fotokopide XXIX. levhanın 34. resmi. Dr. O. Turan bu imzadaki iki kelimeyi yanlış kaydetmiştir : عبدالمؤمن değil, عبدالمؤمن ve baba adı da محمود değil, محمد olacaktır. Kırş. O. TURAN : *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar*. Ankara 1958. 9. s. 27. çıkma. İmzânın aslındaki الخوي nisbesi, الخوي şeklinde yazılmış ise de, bunun son tescil sırasında yapılmış bir yanlışlık olduğu muhakkaktır.

²⁰ el-Şeyh : bu kelime "50-den yukarı yaşlı adam... üstâd" anlamları başta olmak üzere çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bk. E. W. LANE : *Arabic-English Lexicon*; F. STEINGASS : *Persian-English Dictionary*; A. COUR : "Şeyh". İslâm ans.

nisbesi onun gençlik veya orta yaşlılık devresinin bir meslek nisbesi veya ünvanı olabilir.

Karatay medresesi vakıf-nâmesi'nde başka Hoylular da tesbit ediliyor²¹. Bunlardan biri şu şahısdır : “‘Abdullâh b. Muhammed el-Ḥōyî”²². Bu ikinci imzâda görülüyor ki, baba adı ile mensup olduğu yer nisbesi, yukarıda geçen Şeyh Abdülmü'min'inki ile birdir. Şâhitler arasında birlikte bulunmalarına da bakılırsa, onların kardeş olduğunu düşünmek hiç de yanlış olmamalıdır.

Burada tanıtılan Hoylu Abdülmü'min'den başka, yine Türkiye Selçukluları ülkesinde yaşamış ve onunla ilgili olduğu sanılan bir Hoylu daha biliyoruz. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu bölgesinde bulunduğu anlaşılan Hoylu Hasan'ın da Varka vü Gülşâh'ın nakkaşının oğlu olduğu düşünülebilir. Bu şahıs bilinen eserlerinde tam adını şöyle yazmıştır :

Hüsâmeddin el-Hasan b. 'Abdilmü'min el-Ḥuveyyu²³ el-Muzafferî

Hoylu Hüsâmeddin Hasan'ın yukarıda tanıttığımız, Hoylu Abdülmü'min'in oğlu olması kuvvetle muhtemeldir. Hüsâmeddin Hasan, münşilikte tanınmış bir bilgin ve şâir idi. Bazı eserler kaleme almıştır. 684 Muharremi (Nisan 1285)'nde Kastamonu ve yöresindeki Çoban-oğulları beğliği'nin hükümdarı Muzaffereddin Yavlak-arslan Beg için, “Nüzhetü'l-Küttâb ve Tuḥfetü'l-Ahbâb” adlı bir eser telif etti. Aynı yılın 1 Receb (2 Eylül) günü de hükümdarın oğlu Hüsâmeddin Mahmûd Beg adına “Kavâ'idü'r-Resâ'il ve Fevâ'idü'l-Faḍâ'il” adlı eserini yazdı. Daha sonra 1 Muharrem 690 (4 Ocak 1291) günü “Rüsûmü'r-Resâ'il ve Nücûmü'l-Faḍâ'il”

²¹ Anadolu'ya göçen Hoylular'dan bazıları şunlardır : (1) Abdülcâmi' b. Abdirrahman b. Muhammed el-Hoyî (DR. O. TURAN : aynı esr. metin 135. s. fotokopide XXX. levhanın 35. resmi); (2) Abdüssamed b. Ebî Bekr b. el-Hasan el-Huveyyu (DR. O. TURAN : aynı esr. metin 98. s. fotokopide XIX. levhanın 18. resmi); (3) Hüseyin Hoyî (840/1436-37 yılında Mezid-oğlu Ömer tarafından Osmanlı ülkesinde tertip edilmiş “Mecmuatü'n-Nezâir”de şiirleri var. KÖPRÜLÜ-ZADE M. FUAD : *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri*. İstanbul 1928. 60-61 s. daki çıkma).

²² Bk. DR. O. TURAN : aynı esr. metin 135. s. fotokopide XXIX. levhanın 34. resmi. Burada da nisbenin الحوى şeklinde yanlış istinsah edildiği görülüyor.

²³ el-Ḥuveyyu / el-Ḥōyî : Bu nisbe gerek eserlerinin değişik nüshalarında ve gerek onlardan bahseden eski kaynaklarda الحوى (Fâtih ktp. 5406, 59 b., 72 b. yp.) veya الحوي şeklinde dir.

adlı eserini bitirdi²⁴. Nihayet yaşlı iken, aynı yılın 1 Recebi (30 Haziran) günü de oğlu Nasrullah Ahsen için “Günyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib” adlı kitabını kaleme aldı²⁵. Hoylu Hüsâmeddin Hasan'ın ölüm tarihi şimdilik belli değildir.

Şimdi buraya kadar gözden geçirilen kayıtların verdiği sonuçları şöylece toplayabiliriz :

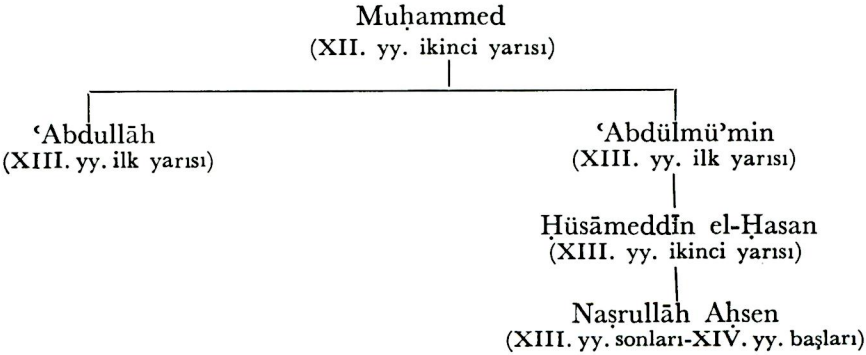
1 — Varka vü Gülşâh'ın minyatürlerinin ressamı Hoylu Nakkaş Muhammed-oğlu Abdülmü'min'dir. Nisbesi onun Azerbaycanlı olduğunu açıkça gösteriyor.

2 — Eserin metin yazısı, Anadolu Selçuklu neshi'yedir. Bu yazı daha çok XIII. yüzyıl elyazmalarında görülür. Bu bakımdan onun da meydana getirildiği yer, Anadolu olmalıdır.

3 — Selçuklular çağında Azerbaycan ile Anadolu arasında daimî bir münasebet mevcut idi. Bu bakımdan Karatay medresesi vakıf-nâmesi'nde şâhit olarak bulunan şahıs ile, Varka vü Gülşâh nakkaşı Hoylu Abdülmü'min'in aynı kişi olması çok mümkündür. Yine bu Vakıf-nâme'deki Hoylu Abdullah da onun kardeşi, aynı yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu'da yaşamış münşi ve şâir Hüsâmeddin Hasan ise, onun oğlu olacaktır.

4 — Bu kayıtların verdiği bilgilere göre, Varka vü Gülşâh'ın minyatürleri, metin yazısının da gösterdiği üzere, XIII. yüzyılın ilk yarısı içinde, Türkiye Selçukluları ülkesinde ve muhtemelen Konya'da meydana getirilmiştir.

5 — Nakkaş Abdülmü'min'in soy şeceresini göstermek üzere şöyle bir şema yapılabilir :

²⁴ Nşr. Prof. DR. A. S. ERZİ : *Selçukiler devrine âit inşâ eserleri* : I a. Ankara 1963. 1 - 46. s.-da metnin bir kısmı.

²⁵ Nşr. Prof. DR. A. S. ERZİ : aynı esr. 1 - 16. s.-da metnin bir kısmı.

FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ

Ord. Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI

Fatih Sultan Mehmed, muhtelif sebeplerle arası açık olan Memlûk devleti üzerine hareket ettiği sırada yolda vefat etmiştir. Pâdişah 27 Safer 886 ve 27 Nisan 1481 de Kapıkulu Ocaklarıyla *İstanbul*'dan çıktı; tarihlere göre o sırada rahatsız idi. *Üsküdar*'a geçtikten sonra rahatsızlığı arttığından bir kaç gün *Üsküdar*'da kaldı. Atla gidemiyecek derecede dermansız olduğundan araba ile yola çıktı. Bitkin bir halde *Gebze*'ye yakın *Tekir Çayırı* veya *Hünkâr Çayırı* ordugâhına indi ve 886 Rebiulevvelinin dördüncü Perşembe günü akşama yakın (4 Mayıs 1481) elli bir yaşında vefat etti. *İstanbul*'dan çıkışıyle ölümü arasından yedi gün geçmişti. Hastalığı sefere hareketinden kaç gün evveldi? Yoksa hareketi gününde mi hastalandı? Hasta halinde niçin çıktı? Ölümünde zehirlenmek gibi haricî bir tesir var mı idi? gibi sorular ve bunların tetkiki ayrı bir konu olduğundan burada zikredilmedi.

Tarihlere göre hastalığı nikris olup ıstırapı fevkalâde olduğu için andan müteessiren vefat etmiş ve ölüm askerden gizlenerek hamam yapmak üzere *İstanbul*'a geçirilmiş ve yine tarihlere göre on bir gün ölümü saklanmış.

Fatih, Memlûkler üzerine sefere giderken veziriâzam Karamanî Mehmed Paşa beraberinde olup *İstanbul* muhafazasına ihtiyar vezir İshak Paşa'yı bırakmıştı. Aynı zamanda iki oğlundan Amasya Valisi Bayezid'in oğlu Korkud ve Karaman Valisi (Cem) in oğlu Oğuz Han muhafaza altında olarak *İstanbul* sarayında bulunuyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in vefatında hayatta Bayezid ve Cem isimlerinde iki oğlu vardı. Bunlardan büyük şehzade Bayezid otuz dört yaşında olup *Vilâyet-i Rum* denilen *Sivas*, *Tokat*, *Amasya* Valisi idi, yirmi üç yaşında olan küçüğü Cem ise merkezi Konya olan Karaman valisi bulunuyordu.

Bu kısa izahtan sonra elimizdeki vesikaya göre *İstanbul* Fatihinin ölümüne ve cesedinin kokmasına ve dahilî ahşasının temizlenerek tahnit edildiğinden bahsedelim.

Fotoğrafını makalenin sonuna koyduğumuz vesikaya göre bu arıza Fatih'in yerine hükümdar olan İkinci Bayezid'e hitaben yazılmıştır. Bu arizayı takdim eden adam, Fatih'in yanında beraber sefere çıkan Baltacılar Kethüdası Kasım'dır. Vesikaya göre :

Baltacılar Kethüdası Kasım, Pâdişahla sefere çıkışında Hünkârdan çavuşluk istemiş ve Pâdişah da sabretmesini söylemiş; sonra Pâdişahın vefatı vuku bulmuş. Cesedinin üzerinde (bu her halde cesedin saraya getirilmesinden sonra olacak) üç gün üç gece mum yanmamış. Bunun üzerine Kasım gidip bu hali kapucular kethüdasına söylemiş ve o da durumu İstanbul Muhafızı İshak Paşa'ya arzemiş. Bunun üzerine İshak Paşa'nın emriyle cesedin üzerine mum yakmışlar ve cesedin kokması sebebiyle yanına kimse varmamış. Bu, kethüda Kasım ile usta dediği birisi beraberce cesedin içini açıp temizlemiş, bu yaptığı işleri kendi kethüdası da bilirmiş¹.

Baltacılar Kethüdası Kasım bunları zikrettikten sonra yeni Pâdişaha merhum Hünkârın ruhu için bu mâruzatının sonuna kadar okunmasını ve kendisini kapucu yaptıklarını arzeyliyor.

Baltacılar Kethüdasının yazısı Sultan Mehmed'in ölümünün duyulup meydana çıkmasından sonradır. Ondan evvel tarihlere göre belki on bir gün saklanmıştı. Gece gündüz cesedin üzerine mum yanmaması ve bu hal İshak Paşa'ya söylenerek onun emriyle mum yakılması üzerine *İstanbul* Muhafızı İshak Paşa'nın Fatih'in ölümünden sonra duruma hâkim olup Vezirîâzam Karamanî Mehmed Paşa'nın öldürülmüş olduğu anlaşılıyor.

Fatih'in ölümüyle cesedinin kokmaya kadar ihmal edilmesi saltanata geçecek iki şehzadenin gösterecekleri faaliyete bağlı idi. Fatih Sultan Mehmed tedvin ettirdiği kanunnâmede evlâdından kime saltanat müyesser olursa nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmesini tesbit ettirmişti. Bu kanuna göre babalarının son demlerine doğru oğulları can kaygusuna düşerek imkân dahilinde tedbirli bulunuyorlardı. Meselâ Fatih'in büyük oğlu Bayezid, kendisinin

¹ Merhum Yahya Kemal Beyatlı ile mutad üzere Emirgânda görüştüğümüz esnada kendisi Fatih'in cesedinin mumyalı olduğunu söylemesine karşı bazı tarihçilerin itiraz ettiklerinden bahis ile bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu benden sormuştu. O zaman ben de ölümün on bir gün saklandığı doğru olduğuna göre elbette cesedin kokmaması için ilaçlanması 'icabedeceğini söylemiştim. Merhum, pek vesveseli olduğundan bu mütalâamdan memnun olmuştu. Vesikadan da anlaşıldığına göre Fatih'in cesedi dahilî ahşası çıkarılarak temizlenmiştir.

سلطان

عبدية سعادت پناه بوز سرکلدن صکر مروض نیککی بن فقرو ولتلو
حککارک طالب ترا بلطاجیلرنگ کتخو داسیدم دولتلو حککارک قولو غنوه
ایدم دولتینه اوة بقا به سفر ایچک حککار بن فقر چاوشلی صدقه ایله
سلطانم دیدم دولتینه صبر ایله در اول حالده حککار متوفنا اولدی اوز
رمده اوچ کون و اوچ کیمه موم بنمادی واردم قیوچیلر کتخو داسینه سول
دم اولدانی اسحاق پاشینه سولیدی امر ایلدیلر موم بقدم ره یاسی
اوچندن کسینه یانینه و ارمادی بن فقر اوستا ایله بیله ایچنی ابرطلام
بوذکر اولان سوز لری کتخو دامزدانی سیلر دولتو حککارک روح
ایچون بوذکر اولانی آخینه دک اوتی دولتو سلطانم دولتینه
سخت کلدین بن قولوکی قاپوچی ایلدیلر یاقی فرمان سلطانم انقلهم
قولو کاسم

İ. H. Uzunçarşılı

Res. 2 — Fatih Sultan Mehmed'in ölümünde sırtında bulunup kesilerek çıkarılan kaftanı (Topkapı Sarayı Müzesi).

babası tarafından pek sevilmediğini biliyordu. Kendisi Kapıkulu Ocaklarına ve bilhassa Yeniçerilere güveniyordu ve devlet erkânından bazı taraftarları da vardı.

Fatih'in küçük oğlu Cem, babasının sevgilisi idi. Hattâ Karamanî Mehmed Paşa'nın tertip ettiği kanunnâmede nümune olarak şehzadelere yazılacak fermanında misal olarak Cem'in ismi zikredilmişti. Vezirîâzam ve bazı devlet adamları da Cem taraftarı idiler. Fatih Sultan Mehmed, Kanunnamede tarafgirlik etmiyerek hükümdarlığı ikisi arasında serbest bırakmıştı.

İşte durum böyle iken hiç ümit edilmedik bir zamanda Pâdişahın genç denilecek yaşta ölümü ve iki tarafın kendi efendilerini hükümdar yapmak üzere faaliyete geçmeleri ve Cem taraftarı Sadrazamın öldürülmesi ve tarihçilere göre yolsuz hareketler yapıldığı sırada zavallı İstanbul Fatihinin cesedi ihmal edilerek kokmaya kadar varmış ve şehzade Bayezid partisi taraftarı olan İstanbul Muhafızı Vezir İshak Paşa duruma hâkim olarak mütereddit bulunan Amasya Valisi Bayezid'i arka arkaya adamlar göndermek suretiyle Cem'in gelmesinden evvel saltanata davet ile cülûs ettirmiştir.

Baltacılar Kethüdası Kasım'ın Sultan Bayezid'e takdim ettiği arıza aynen şöyledir²:

Sultan

Atabe-i saadet penah (penaha) yüz sürmekten sonra mâruz-ı bendegi ben fakir devletlû

Hünkârın طاب ثراه tâb-e serah, Baltacılarının Kethüdasıydım. Devletlû hünkârın kulluğunda

idim devletiyle öte yakaya sefer idicek hünkâr, ben fakir Çavuşluk sadaka eyle

Sultanım dedim, devletiyle sabreyle der.

Ol halde hünkâr müteveffa oldu üz

rimde (üzerinde) üç gün ve üç gece mum yanmadı. Vardım Kapucular Kethüdasına söyle

dim ol dahi İshak Paşa'ya söyledi. Emir eylediler mum yaktım reyhası (rayihâsından)

² Topkapı Sarayı Arşivi Evrak numarası 735/21.

kimse yanına varmadı. Ben fakir, usta ile bilece içini ayırtladım.
Bu zikr olunan sözleri kethüdamız³ dahi bilir devletlû hünkârın
ruh (ruhu)

için bu zikr olanı ahirinedek oku devletlû sultanım. Devletiyle
taht (tahta) geldin. Ben kulunu Kapıcı eylediler baki ferman
sultanımın

el fakir ül hakir.

Kulun Kasım

(Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra üzerinden kesilmek
suretiyle çıkarılan Topkapı sarayında bulunan kaftanının fotoğrafisi
bu makaleye konmuştur.)

³ Saray Kapucular Kethüdası.

HİNT KAPTANLIĞI VE PİRİ REİS

CENGİZ ORHUNLU

Süveyş, bir Osmanlı deniz üssü olarak Hint okyanusundaki hâkimiyet için yapılan deniz mücadelesinde önemli bir rol oynadı. Osmanlı devleti Süveyş'deki tersaneyi Memlûk devletinden tevarüs etmişti¹. Osmanlı devrinde Süveyş tersanesinin evsafı ve genişliği hakkında yeter derecede bilgimiz yoktur². Süveyş'de genel olarak Akdeniz tipi gemiler inşa edilmekte idi. Fakat, Süveyş tersanesinin her zaman muntazam tempoda çalıştığı söylenemez. En önemli sebep Osmanlı imparatorluğunun, Basra körfezi ve Hint okyanusu gibi güney sularındaki siyasetinin istikrarlı olmamasındandı. Her halde bir gemi inşa sanayiinde en elzem ham maddelerden kereste ve demir gibi maddelerin uzak yerlerden getirilmesindeki güçlük te aynı derecede rol oynamıştır. Bu gibi sebeplerle, Süveyş tersanesi, bazen büyük bir faaliyet içinde görülmüş, bazen de orada bir tersanenin mevcudiyetinden şüphe ettirecek bir atalet içinde bulunmuştur. Meselâ Mısır beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'nın idaresinde yapılan Hint seferi için, Tersane hummalı bir faaliyet içinde görülerek 1537 de yeni bir donanma inşa edilmiştir.

Kızıl-deniz'deki deniz kuvvetlerine kumanda eden mevkiin ismi "Süveyş kaptanlığı" idi. Donanmanın ismi ise "Bahr-ı ahmer filosu" adını taşımakta idi. Süveyş kaptanlığı ve Bahr-i ahmer filosu gibi tarihî terimler XVI. yüzyılın ilk yarısında kullanılmış olup o devirdeki Osmanlı devletinin güney sularındaki ilgisinin sınırlarını da göstermektedir³. XVI. yüzyılın ortalarından sonra Bahr-ı ahmer filosunun ismi "Hint donanması" olup bunu yöneten kimsenin işgal ettiği mevkiin ismi de "Hint kaptanlığı" oldu. Daha sonraki olayların gösterdiği gibi bu, Güneyde Portekiz devleti ile mücadele et-

¹ Memlûk bahriyesi için bk. David Ayalon, *Bahriyye*, Eİ²; Aynı yazar, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, London 1956, s. 49, 50, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 82.

² "XVI.-XVII. yüzyıllarda Süveyş tersanesi" konusunda ileride bir tetkik yayınlıyacağım.

³ Bunun için bk. Cengiz Orhonlu, *XVI. asrın ilk yarısında Kızıl-deniz sahillerinde Osmanlılar*, TD, (= Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*) 16 (İstanbul 1962), s. 1-24.

meye karar veren ve Hint mes'alesi ile ilgilenen Osmanlı imparatorluğu için dönüm noktası olduğuna işaretir.

Selman Reis tayin edilmiş ilk Süveyş kaptanı idi. Onun ölümünden sonra, 1527-28 (Hicrî 934) de, halef olan kimsenin ismi şimdilik bilinmiyor⁴. Hint kaptanı ünvanı ile yapılan ilk tayin Ferhad Bey'e aittir. Öyle görülüyor ki bu zat aynı mevkiye uzun zaman kalmamıştır. O, 1547 de Yemen beylerbeyi olarak tayin edilince, meşhur denizci Pîrî Reis ona halef oldu⁵. Bu yazıda Pîrî Reis'in hal tercümesi değil "Hint donanması kaptanı" olarak yaptığı icraat üzerinde durulacaktır; gerçekte de bu husus üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. 1547 den sonra katline kadar olan faaliyetini aydınlatacak yeni belgeler mevcut olmasına rağmen, daha evvelki devir yani 1525-1547 yılları arasındaki hayatı ve ne yaptığı belli değildir. Bu devre içinde onun hakkında ek olarak sunulmuş olan belgeden başkasına sahip değiliz. Adı geçen belgenin tarihi olmamakla beraber düşmandan gasbedilmiş bir kayık hakkında Pîrî Reis'in yazdığı bir arzdır⁶. Hattâ Hürmüz muhasarasından katline kadar cereyan eden olaylar da ayrıntılı olarak bilinmiyor⁷.

I — Aden'in geri alınması :

Yemen eyâleti'nin bir sancağı olan Aden, 1546 yılında mahalli Arap reisi⁸ Ali b. Süleyman tarafından ele geçirilmişti. Osmanlı imparatorluğu Hint okyanusunda sahip olduğu yegâne üssü Aden'i geri almaya karar verince, Yemen beylerbeyliği ile Hint kaptanlığı makamlarını işgal eden kimseleri değiştirerek yerlerine daha chil olan başkalarını tayin etti⁹.

⁴ Âlî, *Ahbâru'l-Yemânî*, Hamidiye ktp., nu. 886, yp. 27 a. Bu eser aslında Kutbeddin Mekki'nin *Berku'l-Yemânî ft fethi'l-Osmânî* adlı eserinin XVII. yüzyıl ortalarına kadar gelen ilâveli bir tercümesidir.

⁵ *Rüstem Paşa Tarihi*, Üniversite kütüphanesi, T. Y., nu. 2438, yp. 245; bu eser aslında anonimdir. Yazma, Rüstempaşa tarihi diye tanındığı için burada da öyle zikredilmiştir.

⁶ Topkapı Sarayı Müzesi arşivi, N. E. 5627.

⁷ Pîrî Reis ve eseri olan *Kitab-ı Bahriye* ye âit bütün yayınların listesi Âfet İnan tarafından yayınlanan şu kitapta toplanmıştır : *Pîrî Reis'in Amerika haritası*, Ankara 1954. Ayrıca bk. Paul Kahle, *Piri Reis, The Sailor and Cartographer*, *Journal of Pakistan Historical Society*, 4 (1956), s. 99-108.

⁸ Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, Türk-İslâm eserleri müzesi, nu. 1973, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b.

⁹ Hint Okyanusundaki Osmanlı-Portekiz mücadelesinin genel bir tavsifi için

Hint kaptanı tâyin edilmiş olan Pîrî Reis 60 gemiden mürekkep bir donanma başında olarak 29 Ekim 1547 de Süveys'ten hareket etti. Yemen sahillerine vardığı zaman Moha limanında karaya çıktı ve Yemen beylerbeyi Ferhad Paşa ile görüştü. Ferhad Paşa ona biri başlarda olmak üzere içinde asker bulunan beş gemi vererek kuvvetlerini takviye etti¹⁰. Bunu takiben Aden istikametinde hareket etti. 18 Kasım 1548 (17 Zilkade 955) de Aden civarına vâsıl olundu; bunu takiben de Bîre denen bir mevki civarına gelindi. Donanma gelmeden önce Aden civarında askerî faaliyet başlamıştı. Plâna göre, Yemen'den Özdemir Paşa tarafından eski Aden sancakbeyi Kasım bir kuvvet ile Aden üzerine karadan gönderilecekti. Donanma Aden civarındaki Sıra mevkiine gelince Aden şehri halkına gözdağı vermek için bütün donanma topları ile ateş edildi. O anda Aden açıklarında 3 gemi görüldü; Pîrî Reis bu gemilerin portekizlilere âit olabileceğini tahmin ederek yakalanmaları hususunda emirler verdi. O gemilerin takibine memur gemiler Habeşistan'ın Hint okyanusu sahillerinde olan Zeyla limanına kadar takip ettiler ve onları ele geçirdiler; ele geçirilen her gemide 40 ar denizci olup, bunlar Osmanlı gemilerinde kürekçi olarak kullanıldı; gemilerdeki ganimetler de Osmanlı denizcileri arasında paylaştırıldı. Ele geçirilen gemiler Aden açıklarına getirildi ve orada ateşe verildi¹¹.

Yukarıda zikredildiği gibi Kasım Bey Yemen'den bir kuvvet başında Aden civarına vâsıl olmuştu. Aden'de sancakbeyliği yaptığı için o havali hakkında bilgi sahibi idi. Aden'i ele geçirmiş olan Ali b. Süleyman onun yaklaştığını duyunca 3000 kişilik bir kuvvetin başında Kasım Bey'in üzerine yürüdü. Kasım Bey kâfi askere sahip olmakla beraber, mâhirane taktik kullanarak düşmanın ağır kayıplara uğramasına sebep oldu. Ali b. Süleyman bu mücadelede katledildi; adamları panik halinde Aden kalesine kaçıştılar¹². Ali b. Süleyman'ın oğlu Muhammed Aden eşrafi tarafından babasına halef olarak seçildi. Aynı zamanda Portekizlilere, Aden'i kurtarmaları şartı ile Aden'e davet eder mahiyette bir haber gönderdiler; bunun

bk. Longworth Dames, *The Portuguese and the Turks in the Sixteenth Century*, *Journal of the Royal Asiatic Society*, part 1 (January 1921); George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks and the Arabs, 1511-1574*, Urbana Illinois 1942.

¹⁰ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b; *Ahbaru'l-Yemânî*, yp. 47 b, 48 a.

¹¹ Seyyid Lokman, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 a.

¹² Lokman, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b, 278 a.

yanısıra bir miktar top talebinde de bulundular. Bu davet sonucunda hacim bakımından küçük olmakla beraber bazı gemiler gelerek Aden limanına girmeyi başardılar. Fakat orada Osmanlı donanmasını gören gemiler derhal gerisin geriye kaçtılar. Aden'in denizden ve karadan muhasaraya başlanması bundan sonra olmuştur. Aden şehri çok dik kayalık bir yamaç üzerinde inşa edilmiş olup çok muhtakem bir kaleye sahip idi¹³. Limanın tabii durumu da müdafilere yardım eden diğer bir âmil idi. Aden kalesi denizden de sıkış bir şekilde sarıldı; celbe¹⁴ ve sanbuk gibi küçük gemiler kale müdafilerine Osmanlı donanmasının boşluklarından yararlanarak yiyecek ve diğer levazımatı taşımaya muvaffak olmakta idiler. Pîrî Reis Kapucu-başı Hüseyin'i bir kaç gemi ile bu küçük filonun ele geçirilmesine memur etmek zorunda kaldı. Hüseyin, kendisine verilen görevi bu küçük filoyu bir kısmını tahrip bir kısmını ele geçirmek sureti ile yerine getirmeye muvaffak oldu; bu arada diğer bir grup celbe ve sanbuk üzerine hücum edip 10 tanesini ele geçirip diğerlerini gene tahrip etti. Pîrî Reis'in Aden önlerine gelişi 19 Ocak 1549 (19 Zilkade 955) tarihinde olmuştur¹⁵; yani bütün bu izah edilen pürüzlerin ortadan kalkmasından sonra donanma ile Aden'i daha sıkı bir şekilde muhasara için geldi.

Donanma kıyıya çok yaklaştığı zaman, Pîrî Reis Aden'in Yemen kapısı yönünde karaya çıkılmasını emretti. Bu emir üzerine karaya asker ile birlikte toplar da çıkarıldı. Toplar şehre hâkim tepeler üzerinde mevzilendirildi; Pîrî Reis askerler için de bir barikat inşa edilmesini emretti. Bundan sonra üç gün sürecek olan şehrin topa tutulması emrini verdi. Muhasaranın, dördüncü günü Osmanlıları buldukları mevzilerden geri sürmeye yönelmiş bir Arap hücumu başarısızlığa uğrattı¹⁶. Araplar ellerindeki bu tepenin de Osmanlılar tarafından zabtedilmesine engel olamadılar. 18 gün toplarla

¹³ Aden kalesinin müdafaa sistemi hakkında bk. H. T. Norris - F. W. Penhay, *The Historical development of Aden's defence, The Geographical Journal*, vol. CXXI, part 1 (1955), s. 11-20.

¹⁴ Kızıl-deniz ile Hint okyanusunda müslüman denizciler tarafından kullanılan küçük bir gemi cinsi. Bunun için bk. Âlî, *Meva'idü'n-nefâis ft kavaidi'l-mecâlis*, İstanbul 1956, s. 235; Moreland, *Ships of the Arabian Sea about A. D. 1500*, JRAS (1939), s. 63-74, 173-192.

¹⁵ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 278 b, 279 a, 279² b.

¹⁶ Bu tepe Cebel-i Şemsan olmalıdır (H. T. Narris - P. W. Penhay, *aynı eser*, 12).

döğülmesine rağmen kale üzerinde istenen tesir elde edilememiştir. Kaleye çok hâkim Kuful (Kafl) adlı tepe ele geçirilince üzerine toplar mevzilendirildi ve kale doğrudan doğruya döğülmeye başlandı. Bundan sonra kale üzerine genel bir hücum tertip edildi; yavaş yavaş kalenin burç ve bedenleri üzerinde Osmanlı bayrakları dalgalanmaya başladı. Aden kal'esinin fethi tarihi 3 Şubat 1549 (14 Muharrem 956?) dır; fetih günü Cuma gününe isabet etmiştir. Aden ileri gelenleri ve Osmanlı kuvvetlerinin idarecileri namaz için camie toplandıklarında Kanunî Sultan Süleyman namına okunan hutbeyi dinlediler¹⁷. Fetih haberi derhal Mısır'a ve buradan da İstanbul'a ulaştırıldı. Bu iyi haber üzerine bu çarpışmada yeralmış asker ve denizcilere rütbelerine göre terakkiler verildi¹⁸.

II — Hürmüz Seferi :

Portekizliler 1550 ve 1551 yıllarında Basra körfezinde çok faal idiler. Onlar Osmanlı nüfuzu altında görünen Bahreyn'e¹⁹ kadar sokuldular; Lahsa'da²⁰ bulunan Katif²¹ kalesini de ele geçirdiler.

¹⁷ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 280 a, 280 b; krş. *Tarih al-Şihri (The Portuguese off The South Arabian coasts, Hadramî chronicles, with Yemani and European accounts of Dutch pirates off Mocha in the seventeenth century* by R. B. Serjeant, Oxford 1963 adlı eserde) s. 107, 108, 179. Kutbeddin Mekkî (yp. 49 a) bu olay hakkındaki kısa ifadesinde Pîri Reis'in adını zikretmiyor.

¹⁸ Pîri Reis'e 100.000 akçalık bir zeamet verildi (Mehmed Efendi, *İbtihacü't-tevârih*, Süleymaniye kütüphanesi, Hüsrev Paşa kısmı, nu. 322, yp. 89 a; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1322, s. 61).

¹⁹ Basra körfezinde Arabistan ile Katar yarımadası arasında bir takım adaların ismi olup aynı zamanda en büyüğüne de alem olmuştur. Bahreyn de Osmanlı hâkimiyeti mes'elesi için bk. Cengiz Orhonlu, 1559 *Bahreyn seferine âit bir rapor*, TD, 22 (1968), s. 5, 7, not 11.

²⁰ Lahsa'nın esas ismi al-Hasa'dır. Osmanlı eserlerinde genel olarak Lahsa diye bilinir. Bu isim Basra körfezinin batı kıyısını teşkil eden Basra'nın güney batısı ile Katar arasında uzanan topraklara verilmiştir. 1554 yılına kadar bir sancak olarak idare edilmekte olup Basra eyâletine bağlı idi. Müstakil bir eyâlet halinde teşkilâtlandırılması 1555 tarihinde olmuştur (Bunun için bk. 1559 *Bahreyn seferine âit bir rapor*, s. 5, not 4, s. 6, not 5).

²¹ Katif Osmanlı hâkimiyeti altına 1550 den önce girdi. Zikredilen yılda Basra eyâletine bağlı bir sancak haline kondu. Fakat portekizliler 1550 de bu önemli sahayı ve kaleyi ellerine geçirdiler. Katif kalesinin kaybindan sancakbeyi olan meşhur denizci Murad Reis sorumlu tutulmuştur. Bununla beraber kısa bir zaman sonra Araplar Katif'i Portekizlilerden geri alarak Osmanlı idarecilerine teslim ettiler (Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia : or The History of the discovery and conquest of India*

Bundan başka, Basra eyaletinde bataklık bir bölge olan ve adalardan müteşekkil olan Cezâir²² bölgesinde de faal idiler. Portekizliler aynı zamanda bu bölgede yaşayan halkı da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine isyan ettirmek için tahrik etmekte idiler. Onların bütün bu gibi zararlı faaliyetleri Osmanlı devletinin onları bu havaliden çıkar-maya karar vermesine sebep oldu; bu karar derhal fiiliyata geçirildi. Bu maksatla Pîrî Reis Süveysş'den 24 kadirğa, 4 barça olmak üzere 30 gemiden mürekkep bir donanma başında²³ Nisan 1552 de hareket etti²⁴. Ona verilen ilk talimat bilinmemektedir. Fakat Hürmüz muhasarası devam ederken ona gönderilen emirlerin mealinden bunu çıkarmak mümkündür. 26 Ekim 1552 tarihli olan bu emir-name bütün tereddütleri bertaraf edecek niteliktedir. Bu, aslında Pîrî Reis'in Hürmüz'e varmazdan evvel gönderdiği ve takip ettiği harekâtı izah eden bir nevi raporuna karşı cevap mahiyetinde ona gönderilmiştir. Hürmüz muhasarası devam ederken aldığı bu talimata göre Hürmüz'ü ele geçirdikten sonra ona tabi toprakları Osmanlı hâkimiyetini tanımadıkları takdirde tahrip edecek ve eğer her şey yolunda giderse, Bahreyn adalarına kadar gidecek ve bu adaları

by the Portuguese, London 1965, c. II, s. 167; Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-memâlik*, İstanbul 1313, s. 13; Arnold Wilson, *The Persian Gulf*, Oxford 1928, s. 126). 1552 yılında Katif sancakbeyi olarak Ali Bey bulunuyordu; bu zat Pîrî Reis'in emrindeki donanmada da görev almıştı. 6 Kasım 1552 (18 Zilkade 959) tarihli bir Mühimme hükmü onun tayini ile ilgili olup Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar kitaplığı, *Hüküm-nâme mecmuası*, nu. 888, yp. 488 a).

²² Buraya Kuzey Afrika'daki Garb Cezayir'ine nisbetle Cezâyir-i Cedid denmektedir. Buraya verilen cedid sıfatından bir idarî bölge şeklinde teşkilinin yeni olduğu mânası çıkar. Cezâir-i Cedid'in Basra beylerbeyliğine bağlı iken sonradan ayrı bir beyler beylik gibi teşkil edildiğini gösterecek belgeler vardır. 1552 tarihli bir belge ile Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya "Cezair ve Medine" beylerbeyliğinin tevcih edilmesi buna bir delildir (*Hüküm-nâme mecmuası*, Koğuşlar kitaplığı, - Topkapı Sarayı Müzesi - nu. 888, yp. 341 a). Cezâiri-Cedid, Bağdad beylerbeyi Ali Paşa ile Kubad Paşa'nın gayreti ile ele geçirilmiştir (*Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 341 b: 7 Şaban 959). Bu Hüküm-nâme mecmuası, aslında bir Mühimme defteridir.

²³ "mâh-ı Cumâde'l-ulâ'da Bender-i Süveysş'den deryâya müteveccih olup" (*Hüküm-nâme mecmuası*, Koğuşlar kitaplığı, nu. 888, yp. 487 b; Kutbeddin Mekkî, *al-Fevâid al-seniyye fî al-Rihlet al-Medine ve al-Rumiyye*, Veliyüddin Efendi kütüphanesi, nu. 2440, yp. 34).

²⁴ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 488 b; gemilerin adedi Peçuylu'da (*Tarih*, İstanbul 1281, c. I, s. 351) va Kâtib Çelebi de (*aynı eser*, s. 61) 30 olarak kaydedildiği halde Kutbeddin Mekkî (*aynı eser*, yp. 34) de 25 kadirğa olarak zikredilmektedir.

ele geçirecekti. Bununla beraber Basra ve etrafı oradaki Arap aşiretlerinin devamlı bir şekilde isyan halinde olmalarından dolayı daha önemli idi. Zira Portekizliler onları devamlı olarak Osmanlı imparatorluğu aleyhine isyana teşvik etmekte idiler. Eğer gerekli ise Pîrî Reis kışın Basra'da kalabilirdi. Bunun aynı olmamakla beraber bir diğer emir-name de Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmişti; bunda donanmadaki askerlerin ulûfeleri ve diğer ihtiyaç maddeleri gibi hususlardan bahsedilmektedir. Gelecekte Basra havalisi için 10 geminin kalmasında sakınca görmezse o mikdar gemi bırakılabilir ve Pîrî Reis geri kalan gemiler ile geri dönebilirdi; bu hususda karar vermek yetkisi Pîrî Reis'e bırakılmıştır²⁵.

Bu emir-nameden Pîrî Reis'e iki talimat verildiği anlaşılmaktadır. Birincisi, Hürmüz muhasarasına kadar takip edilen ve muhtemelen donanma Süveyş'den hareket etmeden verilen talimat; ikincisi ise yukarıda özetlenmiş olandır. Nisan 1552 de Pîrî Reis Süveyş'den hareket etti; Babu'l-mendeb'i geçerek Hint okyanusu'na çıktı ve Aden limanına vasil oldu. Bu limanda donanma için gerekli ikmal yaptı, eksiklerini tamamladı. Aden limanında Hint okyanusuna açıldıktan sonra Arap yarımadasının Aden'den sonra diğer önemli bir ticaret şehri olan Şihr limanına yöneldi²⁶. Şihr limanından sonra kuzey doğusundaki Zufar limanına doğru yelken açtı; fakat burada pek durmuyarak Res al-Hadd'e geldi; burdan sonra donanmanın rotasını kuzeye yöneltti. Böylece, donanma Umman körfezine veya denizine girdi. Bu sırada İstanbul'dan 16 Ekim 1552 (26 Şevva 1959) tarihli bir emir Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmişti. Bu emir-nâmede Hint donanmasının Basra'ya varıp varmadığı andan sorulmakta olup, vardı ise kaç gemi ile ne zaman vasil oldu; eğer Basra'ya hâlâ gelmedi ise donanma nerelerde bulunabilir; bu hususda herhangi bir haber duyulursa derhal İstanbul'a bildirilmesi, aynı zamanda Basra ve Lahsa hakkında da haberlerin ulaştırılması istenmekte idi²⁷. Bu hüküm Basra'ya gönderilmiş iken Pîrî Reis de Mehmed Bey idaresinde bir kaliteyi ileri göndererek 11 Ekim 1552 (21 Şevval 959) de

²⁵ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 488 b.

²⁶ Pîrî Reis'in Şihr limanına varışı *Tarih al-Şihr* de 22 Rebiülevvel 959 olup gene aynı eserde iki gemi ile geldiği kaydedilmiştir (*Portuguese off the South Arabian coast, Hadramt chronicles with Yemant and European accounts about the Dutch pirates off Mocha in the 17 th century*, tercüme ve neşreden R. B. Sergeant, London 1963, 109).

²⁷ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 473 a.

Basra'ya varmasını temin etti. Mehmed Bey Pîrî Reis'in tayin beratını Kubad Paşa'ya gösterdi ve Kubad Paşa'ya yazdığı mektubunu teslim etti; böylece onu verilen görevden haberdar etti²⁸.

A) Maskat kalesinin ele geçirilmesi ve tahribi :

Res al-Hadd geçildikten sonra, donanmadaki gemiler sisli hava sebebiyle bir kazayı önlemek için birbirlerinden ayrıldılar. Buraya gelmezden evvel Şihr yakınlarından donanmanın bir gemisi karaya oturarak tahrip olmuştu. D. Alvaro de Noronha Hürmüz'deki Portekiz kumandanı olup Osmanlı donanmasının durumunu öğrenmek için Simon de Costa idaresinde bir kaç gemiyi keşif maksadı ile gönderdi. Simon aynı gaye ile gönderilmiş bazı Osmanlı gemileri ile karşılaştı ki bu gemiler Pîrî Reis'in oğlunun (!) kumandasında idiler²⁹. Aralarında bir çatışma olmadı. Bu sırada harekâtına devam eden Pîrî Reis de Maskat kalesi önlerine gelmişti. Maskat kalesi 1506 yılından beri Portekiz hâkimiyeti altında idi. Kale kumandanı buraya yeni tayin edilmiş olan Jean de Lisbao adlı bir kimse idi. Faria Y. Sousa'ya göre³⁰ Maskat kalesi Osmanlı donanmasına bir ay kadar dayandı. Osmanlı donanması açıklarda görünür görünmez Jean de Lisbao karısını ve Maskat'da uzun süre yaşamış olan iki yaşlı Portekiz ile diğer bazı kimseleri bir barçaya koyarak Hürmüz'e gönderdi³¹. Fakat Türk belgeleri Maskat muhasarasının Portekiz kaynaklarının yazdığı gibi uzun sürmediğini ortaya koymaktadır. 6 Kasım 1552 tarihli olan bu belgeye göre³² Osmanlı donanması Maskat kalesini 6 gün bombardıman etti; yedinci gün kale teslim oldu. Faria Y. Sousa³³ onların teslim olmalarına rağmen Pîrî Reis'i

²⁸ Gönderilen hükmün tarihi 18 Zilkade 959'dur (*Hükümname mecm.*, 488 a).

²⁹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia* c. II, s. 163; oğlunun, emrindeki donanma da bir gemi kaptanı olarak hizmet ettiği mümkündür. Pîrî'nin Basra'ya önceden gönderdiği kimsenin adı Mehmed olup, buna dair belgede oğlu olduğuna ait işaret yoktur (*Hükümname*, 488 a). Fakat 8 Mart 1557 tarihli bir belgeden oğlunun adının Mehmed olup müteferrikalıktan 40 akçe ile bir gemi reisliğine terfi ettirilmiştir (Başbakanlık arşivi, Divan-ı humayun *Mühimme Defteri*, nu. 2, hüküm nu. s. 228, 2038). Pîrî Reis'in keşif için gönderildiği Mehmed Bey'in onun oğlu olduğundan Osmanlı kayıtlarında bahsedilmemektedir.

³⁰ *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

³¹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 163.

³² *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³³ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

evvelden verdiği sözü tutmamakla itham etmektedir. Onun ifadesine göre, Jean de Lisbao serbest bırakılacak iken esir olarak muhafaza edildi; bunun yanısıra 60 portekiz askeri kadırgalara kürekçi yapıldı. Fakat aynı Türk belgesi bu ifadenin aksine 128 askerin esir alındığından bahsetmektedir³⁴. Pîrî Reis Maskat kalesini muhafaza etmek niyetinde değildi. Zira elinde esasen oraya bırakacak fazla asker yoktu; oraya muhafız konsa bile Maskat'ın muhafazası çok müşkül idi. Zira Portekiz üsleri olan Hürmüz, Diu ve Goa'dan kontrol edilebilmekte idi. Bu sebeple kaleyi tahrip etti. Bundan sonra Hürmüz istikametine doğru denize açıldı³⁵.

B. Hürmüz muhasarası :

Batı Asya ülkeleri ile Hindistan arasında bir ticaret merkezi olması hasebiyle Hürmüz Hint okyanusunun en önemli limanlarından biri idi. Aden gibi bir ticaret yeri olan Hürmüz büyük ölçüde bir deniz ticaretine dayanan bir hükümet tarafından yönetiliyordu. Tâcirler bu devlette büyük nüfuz sahibi idiler; halbuki hükümdar aynı derecede bir nüfuza sahip değil idi³⁶. Hürmüz hâkimleri, Basra körfezinde, İran ve Arap sahillerinde ki muayyen topraklarda hüküm sürmekte idiler. Büyük Portekiz denizcisi Albuquerque Hürmüz'ü 1507 yılında ele geçirdi ve burada bir üs tesis etti. Pîrî Reis muhasaraya teşebbüs ettiği sırada Hürmüz muhafızı D. Alvaro de Noronha idi. Kalede 900 iyi yetişmiş asker ve uzun bir muhasaraya dayanacak derecede cephane ve yiyecek mevcut idi³⁷.

Pîrî Reis 28 gemiden mürekkep donanma ve içinde bulunan 850 asker ile Hürmüz muhasarasına başladı. Karaya çıkarılan ve mevzilenmiş toplarla gerek karadan ve gerekse denizden başlıyan bombardıman kale bedenleri üzerinde hayli tahrip yaptı³⁸. Pîrî Reis bu arada Hürmüz'de çarpışan askerlerin ulûfeleri için Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya müracaat etti³⁹. Kaleye karşı yapılan bombardımanı takiben birbiri ardına düzenlenen hücumlar kalenin

³⁴ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³⁵ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a; Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, II, 165.

³⁶ Bu hanedan için bk. Jean Aubin, *Les Princes d'Ormuz du XIII e au XV e siècle*, *Journal Asiatique*, Tome CCXLI, Fasc. 1 (1953), 77-138.

³⁷ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

³⁸ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³⁹ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 b.

mukavemet etmesi karşısında başarılı olamadı. Portekiz müdafileri teslim olmayı kabul etmiyerek iç kaleye çekildiler. Muhasaranın ümid edilenin aksine uzun sürmesi, Osmanlı askerlerinin cesaretini kırmağa başladı. Pîrî Reis'in en büyük endişesi Hürmüz'ü muhasara ederken üstün bir Portekiz donanması tarafından bastırılmak idi. Yanında esir olarak bulunan Maskat kalesinin kumandanı Jean Lisbao'yu Portekiz faaliyeti hakkında fikir ve bilgi almak için bir nevi müşavir gibi kullanmakta idi; onun verdiği Portekiz deniz faaliyeti hakkındaki bilgiler Pîrî Reis'in endişesini büsbütün arttırdı. Bununla beraber Pîrî Reis Kışm (Ceziret al-Tavîle), iç kalesi hariç bütün Hürmüz adası ve Hürmüz'e tâbi birtakım küçük adaları ele geçirmişti. Fakat bütün bu yerlerin merkezi demek olan kale hâlâ direnmekte idi ve aldığı haberler muvacehesinde de ele geçirilmesi mümkün olamayacaktı. Muhasara devam ederken Pîrî Reis kaledekilere Maskat'ta aldığı bütün esirleri serbest bırakacağı hususunda teklifde bulundu; bu arada Jean de Lisbao'nun karısını, iki ihtiyar Portekiz ve iki askeri serbest bıraktı⁴⁰. Bundan anlaşılıyor ki diğer askerleri ve Maskat kale kumandanını bırakmadı. Karadaki bütün ağırlıkları kadırgalara yükledikten sonra denize açıldı ve Basra körfezine girdi; Basra'ya doğru giderken yerli gemicilerden Portekiz donanmasından haber aldıkları takdirde onu haberdar etmelerini de tenbihledi. Gerçekten de Hint donanması Basra'ya vasil olduğu sırada bir Portekiz donanmasının da Hürmüz önlerine geldiği haberi Pîrî Reis'e ulaştı. Hürmüz muhasarasını zamanında kaldırmakla Pîrî Reis'in ne kadar basiretli davrandığı bu olayla anlaşılmalıdır. Pîrî Reis'in bu faaliyetleri Portekiz ticaretine büyük darbeler indirmiştir. 1552 yılında Lizbon'dan gelmiş olan 6 ticaret gemisinden mürekkep bir konvoy mutad olduğu halde Hürmüz'e uğrayamıyarak doğrudan doğruya Diu'ya yöneldi. Fakat Hürmüz'deki Osmanlı başarısızlığı duyulunca ticarî seyahatlerle ilgililer eski rotayı takip etmeye başladılar⁴¹.

III — Pîrî Reis'in idamı :

Yukarıda işaret edildiği gibi Pîrî Reis'in Hürmüz muhasarasını kaldırması ve Basra körfezine doğru çekilmesi tam zamanında olmuştur. Zira herhangi bir gecikme, Osmanlı Hint donanmasının,

⁴⁰ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164, 165.

⁴¹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 165.

üstün vasıflı portekiz donanması tarafından kısırılması sonucu belki de Osmanlı deniz tarihi bakımından çok kötü bir akıbete uğraması mukadder olacaktı. Fakat şimdi yeni ve sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştı. Çünkü, Basra körfezinin bir portekiz donanması tarafından kapatılması bahis konusu idi. Pîrî Reis'in müşaviri durumunda olan eski Maskat kumandanı Jean de Lisbao bir Portekiz donanmasının Hürmüz boğazını kapatması halinde Hint donanmasının Süveyş'deki üssüne dönebilmesinin çok güç olabileceğini beyan ederek bu tehlikeli duruma karşı Pîrî Reis'i ikaz etti. Pîrî Reis bu durumda haklı olarak endişelendi; mukabil çareler aramaya başladı. Bu konuda Kubad Paşa⁴² ile görüştüğü ve daha sonra tatbik mevkiine koyduğu plânını münakaşa ettiği muhakkaktır. Bilinene göre donanmadan 3 gemiyi yanına alarak Basra'yı terketti ve süratli bir şekilde Süveyş'e vasil olmaya gayret etti. Gemilerden biri yolda kayalara oturup parçalandı⁴³. Süveyş'e 2 kadirga ile gelen Pîrî Reis oradan karayolu ile Kahire'ye vardı. Fakat Mısır beylerbeyi Davud Paşa tarafından iyi karşılanmadı. Hint donanması Pîrî Reis'in sorumluluğu altında idi; o bu hareketi ile ordusunu savaş meydanında bırakıp kaçmış bir kumandan gibi telâkki edilmiştir. Bu görüş açısında suçlu bulunarak hapse atıldı. Davud Paşa bu durumu kendi açısından ayrıntılı olarak İstanbul'a bildirdi. Basra beylerbeyi Kubad Paşa ondan çok önce Pîrî Reis'in hareket tarzını İstanbul'a bildirmişti. İstanbul'dan gelen emirle "siyaseten" Divan-ı Mısır'da katledildi⁴⁴. Katil tarihi muhtelif eserlerde farklı olarak yazılmıştır. Katil olayı Mustafa Âlî tarafından⁴⁵ 961 hicrî yılı olayları arasında yazılmış olup, Peçuylu İbrahim de⁴⁶ aynı şekilde kaydetmiştir. Türkçe İslâm

⁴² Kubad Paşa Çukurova'da hüküm sürmüş olan Ramazanoğulları ailesine mensuptur. Muhtelif eyâletlerde beylerbeylik yapmış olan Pîrî Paşa'nın da kardeşidir. Basra'ya tayin tarihi bilinmemekle beraber, 3 Cemaziyülevvel 957 de Basra beylerbeyi olarak zikredildiğine göre (Başbakanlık arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, *Ruus defteri*, nu. 209, s. 51) tayini daha evvel olmalı.

⁴³ Kutbeddin Mekkî (s. 35), Seydi Ali Reis (s. 13), Kâtip Çelebi (s. 61) geminin Barhreyin civarında kazaya uğradığını zikretmektedirler. Peçuylu İbrahim (I, 352) ise bunun Yemen açıklarında olduğunu kaydediyor.

⁴⁴ Kutbeddin Mekkî, 35; Peçuylu İbrahim, *aynı eser*, c. I, 352; Kâtip Çelebi, s. 61; F. Stripling yanlış olarak Pîrî Reis'in İstanbul'da katledildiğini kaydediyor (s. 94).

⁴⁵ *Kühû'l-ahbâr*, Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar, nu. 5959, yp. 303a.

⁴⁶ *Aynı eser*, c. I, s. 352.

ansiklopedisindeki Pîrî Reis maddesinde ise⁴⁷ 960 veya 962 de katledildiği kaydedilmiştir⁴⁸.

Pîrî Reis'den bahseden en son belge 959 Hicret yılının Zilkade (1552 Ekim) ayına aittir⁴⁹. 8 Zilkade 959 tarihli bir hükme göre Pîrî Reis Hint donanması ile Süveyş'i Nisan 1552 (Cemaziyülevvel 959) de terketmişti. Bunun için Hürmüz'e varması Zilkade ayının başlarına isabet etmektedir. Süveyş ile Hürmüz arasındaki mesafe o devrin imkânlarına göre altı ayda alınıyor demektir; Hürmüz'den Basra'ya varışta en fazla bir ay sürmekte idi⁵⁰. Buna göre onun Süveyş'e varması 6-7 ay sürmesi icap eder ki 960 Hicret yılı içine isabet eder. Kutbeddin Mekki'nin⁵¹ eserinde bulunan bir kayıt sayesinde onun 960 Hicret yılında Cidde limanına vasıl olduğunu tespit edebiliyoruz ki tahminimizi teyid etmektedir. Pîrî Reis Kahire'ye 960 Hicrî yılın son aylarında varmıştır. Onun hapse atılması ve İstanbul'dan katline dair emrin gelmesine kadar geçen müddet dikkate alınrsa katlinin 961 hicret yılının ortalarına doğru olduğu çıkar⁵².

Pîrî Reis'in katlinden sonra Hürmüz'den bir cemaat İstanbul'a gelerek onun Hürmüz'ü muhasara ettiği sırada mülklerini ve mallarını gasbettiğini iddia ederek mallarının bedelini istediler. Fakat iddia ve ithamlarını destekleyen bir delil gösteremedikleri için şikâyetlerine itibar edilmedi. Pîrî Reis'in sahip olduğu herşey Mısır'daki mahallî idareciler tarafından, verilen emre uyularak müsadere edildi ve İstanbul'a gönderildi⁵³.

Pîrî Reis'in katli hakkında çağdaş ve çağdaş olmayan yazarların aldıkları tutum dikkate değer. Peçuylu İbrahim⁵⁴ ve Kâtip

⁴⁷ Madde Fuad Ezgü tarafından yazılmıştır.

⁴⁸ F. Stripling hangi tarihte katledildiğini zikretmiyor (s. 94, 95).

⁴⁹ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

⁵⁰ Seydi Ali Reis, Basra'dan Şaban'ın ilk günü hareket ederek Ramazan ayı başlarında Hürmüz civarına vasıl olmuştu (*Miratü'l-memâlik*, İstanbul 1313, s. 17, 19).

⁵¹ *Aynı eser*, s. 35.

⁵² Aynı tarih -961- Mustafa Âlî (*aynı eser*, yp. 304 a), Celâl-zâde Mustafa (*Tabakatü'l-memâlik fi derecâtü'l-mesâlik*, Topkapı sarayı, Bağdad kitaplığı, nu. 298, yp. 392 a) ve Peçuylu İbrahim (*aynı eser*, c. I, 350-351) tarafından da verilmiştir. Fakat zikredilen yazarlar Pîrî Reis'in hangi ayda katledildiğini zikretmemektedirler.

⁵³ Kutbeddin Mekki, 35; Kâtip Çelebi, s. 61.

⁵⁴ *Aynı eser*, c. I, s. 352.

Çelebi⁵⁵ herhangi bir beyanda bulunmuyarak yalnız olayı nakletmektedirler. Onun Hint donanması kaptanlığında haleflerinden olan Seydi Ali Reis⁵⁶, diğer yazarlardan daha ziyade gerçekleri bilmesi muhakkak olmasına rağmen, manâlı bir sükûtle olayı geçiştirmektedir. Yukarıda zikredilen yazarların tutumları, vicahen mahkeme edilmeden idam edilen Pîrî hakkında uygulanan kararı ağır telâkki ettikleri intibâı uyandırmaktadır. Bununla beraber bazı yazarlar da uygulanan karar hakkında çok gayretkeşirler; Mehmed Efendi⁵⁷, Celâl-zade Mustafa⁵⁸ ve Mustafa Âlî⁵⁹ gibi yazarlara göre Pîrî Reis menfaatini gözeterek teslim olmak üzere iken Hürmüz muhasarasını kaldırdı, bunun yanısıra Hint donanmasını Basra'da bırakarak üç kadirge ile kaçtı. Genel olarak onun idam edilmesine iki siyasî sebep ileri sürülmektedir. Biri, Kubad Paşa'ya onu hoşnud edecek hediyeler vermemesi, diğeri Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın himaye ettiği insanlardan biri olması⁶⁰.

Pîrî Reis'in hangi düşüncelerle üç kadirge ile Süveys'e doğru gittiği bilinmiyor. Bir ihtimal, Portekiz deniz kuvvetinin üstünlüğü karşısında bir donanma ile onlarla başedilemeyeceğinden yeni bir donanma ile onlarla daha kolay mücadele edilebileceği fikrinden hareket etmiş olabilir. Pîrî Reis'in donanma başında çok dikkatli ve bir Portekiz donanması ile karşılaşmaktan çekindiği dikkati çekmektedir. Diğer bir gerçek de donanmadaki gemilerin Süveys'den itibaren uzun bir deniz mesafesi katetmesi ve iki muhasara savaşı –Maskat, Hürmüz– yapmış olması hasebiyle tamire muhtaç olmaları idi. Bir deniz adamı olmaması dolayısıyla Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın denize ait meseleleri anlama kabiliyeti yoktu. Donanmada kürekçi olarak Araplar kullanılmakta olup donanma Basra'ya geldiğinde kürekçiler gemileri terkettiler⁶¹. Bundan anlaşıldığına göre Pîrî Reis idaresindeki donanma elemanlarının bazıları bu kadar uzun bir sefer için yetersiz idiler. Pîrî Reis'in idam edilmesinden birinci

⁵⁵ s. 61.

⁵⁶ Aynı eser, s. 13.

⁵⁷ *İbtihacü't-tevarih*, yp. 149 b.

⁵⁸ *Tabakatü'l-memâlik*, yp. 392 a.

⁵⁹ *Kühü'l-ahbâr*, yp. 303 a; Krş. J. von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, tercüme ve tahşiye eden Mehmed Ata, İstanbul 13, c. VI, s. 119.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1964², c. II, s. 398.

⁶¹ Nejat Kosal, *Hint yolu ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 1936, s. 23.

derecede rol oynamış bir şahıs olan Kubad Paşa, Hürmüz'de yaşayan müslümanların mal ve mülklerini, muhasara devam ederken, talan ettirdiğini de İstanbul'a gönderdiği mektubunda onun aleyhine bir nokta olarak ilâve etmişti⁶². Hattâ idamından sonra oradan gelen bir heyet şikâyette bulunmuş, fakat isbat edemediklerinden elleri boş dönmüşlerdi. Kubad Paşa büyük Türk denizcisini idam ettirmeye muvaffak olmakla beraber Basra'dan çok az bir müddet sonra azledilmesi de mânidardır⁶³.

Pîrî Reis'in bir çok hususu açıklayamadan katledilmesi ilim dünyası bakımından da bir kayıp olmuştur. Zira 1526 da telif edilmiş olan *Kitab-ı Bahriye*'nin müellifi olarak yeni bir eserin malzemesini toplamış olması icap ederdi⁶⁴. Özellikle 1547 den katline kadar geçen zaman onun tecrübesini ve Hint Okyanusu hakkındaki bilgisini artırmıştı.

BELGELER

I

Cezair ve Medine beğlerbeğisine hüküm ki,

Bundan akdem Vilâyet-i Yemen'den Basra'ya donanma gelmek üzere idi. Gelmiş midür? Ma'lûm olması mühim olmağın buyurdum ki, vardukda zikrolunan donanma gelmiş midür? Eğer gelmiş ise ne tarihde gelmişdür kaç kıt'a gelmişdür bi'l-fi'l ne mahaldedür tafsîl ile yazup arz eyliyesün; henüz gelmedi ise zikrolunan donanmalardan haber aldın mı? ne vechile haber aldın ma'lûmun olanı yazup i'lâm eyliyesün Cezâir ve Basra vilâyetinün ahvâli ve Lahsa taraflarınun bi'l-cümle ol câniblerün tafsîli ile haberin bildüresün.

Fî 26 Şevval sene 959; Osman'a verildi.

(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 473 a).

⁶² Kutbeddin Mekkî, 35.

⁶³ 26 Rebiülâhır 961 tarihli bir ruus defteri kaydında Kubad Paşa'nın Basra'dan mazul bulunduğu öğreniliyor (Başbakanlık arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi, nu. 211, s. 13).

⁶⁴ Hüseyin G. Yurdaydın'a göre Pîrî Reis *Kitab-ı Bahriye*'yi yazmamış onun malzemesini toplamıştır. Eseri yazan *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin müellifi olduğu tahmin edilen Şair Muradî'dir. (*Kitab-ı Bahriye'nin telifi meselesi*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. X, kısım 1-2 (Ankara 1952), s. 143-146).

2

Sultanum,

Arz-ı bende-i bî mikdâr budur ki, baştarda reisi Büyük reis kulunuzun bir hemşehrisi deryâ yüzünde ticâretten gelürken bir kâfir kayığın almuşlar imiş; eyle olsa zikr olan kayığın kâfirlerinden anda gemü halkına 15 kâfir kalup hâliyâ devletlü pâdişah yesse-rallahu mâyeşâ hazretleri mezkûr kâfirler gelsün deyü emr olunmuş idi. Devletlü pâdişâhum Allahu Te'âlâ ömrünü devletini fırsatını ziyâde eyleyüp mâ takaddümden evlâ gelen kanun budur ki, deryâ da dâru'l-harb dutulan kâfirler dutan kimesneye gerekdür. Bâki emr ü fermân sultanumundur.

Bendenüz

Pîrî

Kayığı mîrî için alınup esirler kendünün olmak emr olundu. (Topkapı sarayı müzesi arşivi, No. E. 5627).

3

Cezâir ve Medine Beğlerbeğisi Kubad Paşa'ya

Bâb-ı sa'âdet meâba mektûb gönderüp bundan evvel Mısır cânibinden derya-yı Hind'e irsâl olunan Donanma-i humâyûn mu-bârek Şevval'in 21 inci gününde Mehmed nâm gemi reisi ile Basra'ya bir kalite ile gelüp Kapudan Pîrî dâme izzehu'nun sûret-i beratiyle mektûbun irad eyleyüp donanma-i humâyûn mâh-ı Cumade'l-ulâ da Bender-i Süveys'den deryâya müteveccih olup Cidde'den medine-i Aden'e ve Rese'l-haddi geçüp kâfirin serhad kal'esi olan Maskat nam bendere gelüp kal'esin muhâsara eyleyüp altı yedi gün döğüp yedinci gün feth olunup kal'ede mahsûr olan kâfirin cengde kırılanı kırılıp ma'ada 128 nefer kâfir dutulup der zencir olunup donanma gemilerinde küreğe koşulup andan Hürmüz'e gelüp elân 24 kıt'a kadirge ve 4 kıt'a barça ve cengci ve âlâtçı cümle 850 mikdarı asker ile Donanma-i humâyûn Hürmüz şehrine dâhil olup Hürmüz'ün kâfiri kal'eye girüp İnşallah feth olmak mukarrerdür ve donanma da olan askere Zilhicce'nin gayetine varıncıyadek ulûfe verilüp hâliyâ gayri verilecek akça olmayup hayli müzâyakaları var imiş. Bu bendenin fikri Donanma-i humâyûn gelüp Hürmüz'e tâbi berr-i Arab'da olan benâdırın tâbi olanın mâla kesüp tâbi olmıyan ben-

derleri yıkup harâb edüp andan Bahreyn'e gelüp mümkün ise Bahreyn'i alup ve illâ bir mikdar mâla kesüp ol aralık murâd üzere zabt olunmaktadır. Amma Hürmüz feth olduğu takdîrce Mısır'da nöbetçi olup hâliyâ Donanma-i humâyûn ile gelen Ali dâme izzehuya Katif sancağı inâyet olunup ve donanma dahı Kapudan ile ve olanca asker ile bu deryâda kalup dâima bu cânibde olmak ile benâdır murâd üzere zabt olunmak ile donanmada olan askerın ulûfeleri edâsından gayri hazîneye dahı küllî mâl ve nef' hâsıl olup ve niçe feth ü fütûh müyesser olmak mukarrer idi. Bu vechile olmayup donanma bu deryadan gitdüğü takdîrce kâfir gerü gelüp Basra'ya dahı küllî ızdırâb vermek mukarrerdür. Heman kapudan benderlerine donanma ve asker ile bu diyârda dâimâ ber-karâr olup benâdır zabt olunmasına emr-i şerîf inâyet buyurula ki donanmanın dâima bu diyârda olması ehemmi mühimmâtıdır. Hem Basra hıfzı mühim Cezâir zabtına ve Kızılbaş-ı bed-ma'âş hareketine küllî sa'y olup Hürmüz ve Bahreyn feth olduğu takdîrce emr-i şerîf ne vechile olur deyü arz eylemişün. İmdi donanma-i humâyûn Basra vilâyetine geldüğü takdîrce zahireleri ve ulûfeleri tedârükü ne vechile olur; zikr olunan askerın zahîresine ve ulûfesine ol vilâyetün müsâ'id hazînesi var mıdır? Tafsîl olunmamış ol diyârın cümle umûruna vukuf ve şu'urun vardır; hüsn-i mürâsîl ve fevr-i celâdetine i'timâd-ı humâyûnum olmağın cumhûr-ı mühimmâtın tedârükü senün rey-i sâibüne tefvîz olunmuşdur. Buyurdum ki, müşârunileyh Hind kapudaniyle haberleşüp Hürmüz maslahatı bertaraf olduktan sonra donanma ol diyârda kalmak mı evlâdur, yohsa mevsimiyle yerine varmak mu evlâdur. Münâsib her niçe ise anun ile amel eyleyüp ammâ itmâm-i hüsn-i tedârük eyleyüp Hak sübhanehi ve te'âlâ hazretlerinin uluvv-ı inâyetiyle donanma-i humâyûnu ve yarağı ve leşkeri hıfz etmek bâbında envâ'î mesâ'if cemîlin zuhûra getüresün. Donanma-i humâyûn ile gelen leşker ol diyârda kaldüğü takdîrce zahirelerin tedârük eyleyüp zarûret ve muzayaka çekdüremeyesün. Diyarbekir beğlerbeğisine ve defterdârına hükm-i şerîfüm gönderildi ki, istimâlet üzere Bağdad'a 20.000 altın göndere. Bağdad beğlerbeğisine dahı hükm-i şerîfim gönderildi. Diyarbekir'den hazîne varmadan donanma Basra'ya gelürse Bağdad hazînesinden karz tarîkıyle göndere. Diyarbekir'den Basra'ya gönderdüğünün yerüne koya; bi-inâyetillâhı te'âlâ Hürmüz fethi müyesser olursa Katif sancağın arz etdüğün üzere Mısır'da nevbetçi olan sancak

beğlerinden donanma-i humâyûnla gelen Ali dâme izzehu ya ta'yîn eyleyüp tasarruf etdüresün; ol diyârda andan gayrı akdem ve mühim olan mesâlihi ki, berüye arz olunup cevâbı varmaya avk ve teahhur lâzım gele; asla tevakkuf etmeyüp devlet-i humâyûnuma lâyıık ve münâsib ne ise heman icrâ eyleyüp ne vechile ta'yîn eylediğini sonra arz eyliyesin. Ba'zı yarak gönderildiği sana i'lâm olunmuş idi henüz gelmedi deyü bildirmişsin. İmdi Diyarbekir beğlerbeğisinden arz gelüp emr olunan yarağı Bağdad'a irsâl eylediğini bildirmiş; varup erişmedi ise gayrilerin vâsıl olur; hâliyâ dahı yine Diyarbekir'den ba'zı yarak gönderilüp lâzım oldukça Bağdad'a göndermek emr olunmuşdur. Bağdad beğlerbeğisine dahı hükmi-şerifim gönderildi ki, sana lâzım olan eğer yarakdur ve eğer sâir mühimmatdur te'hîr etmeyüp ulaşıdura ve Medine azebleri ve müstahfızların sâbıka Âstâne'ye gönderilen defter üzerine olmayup nısfı dahı mevcûd değildir deyü mucebince tekmiil olmaya; Bağdad yeniçerilerinden 400 nefer yeniçeri nevbetçi olması lâzımdur deyü bildirmişsin. Bundan akdem Bağdad yeniçerilerinden 700 nefer nevbetçi kalduğun arz eyleyüp Bağdad'a gelmeleri lâzımdur deyü arz eyledükde Cezâir'de hıdmet yoğise getürdesün var ise nihâyet nısfın getürdüp nısfını anda alıkoyasun deyü emr gönderilmişdi. Hâliyâ senün arzın gelmemeğle Bağdad beğlerbeğisine hükmi-şerifim yazılup irsâl olundu ki, arz etdiğün üzere 400 neferi Cezâir'de nevbetçi koya; Bağdad'da çok var ise 200 nefer yazup istihdam eyliye bi'l-cümle eğer terakkidür ve eğer ibtidâdur şöyle ki ol vilâyetün hazînesi müsâ'id olup berüden hazîne gelmelü etmiyesün; vech-i münâsib gördüğün üzere şol ki memlekete lâzım ve mühimdür ta'yîn eyleyüp a'dadan gaflet üzere olmayup vilâyetin hıfz u hırâsetinde mücidd ü merdâne olasun. Şöyle ki bir mühim maslahat düşüp kapuya gönderdiğün âdem kendü atıyle gelmeğle hâzır lâzım gelüp bir zarar ve havf ola ulağla gönderesün. Anun gibi gayetle mühim düşmeyince ulak göndermeyesün. Donanma ile gelen âdemlerden bir yarar ahvâle vâkıf kimesneyi anunla bile ulağla gönderesün ki nısfı ile donanma'nun mîrî beğine donanma geldüğü vakıt pek-simatları ve zahîreleri hâzır bulmak gerekdür. Ana göre tedârük eyleyüp geldüklerinde zarûret çekdirmeyesün [ihmal] etmiyesün. Hind Kapudanı Pîrî dâme izzehu'ya yazılan hükmi-şerifim sana gönderildi. Ma'lûm edinüp eğer anda varmakdur ve eğer mas-

lahat ber-taraf oldukdan sonra mevsimiyle avdet etmekdür elyak ve evlâ ne ise anunla amel edesün,

Fi 18 Zilka'de sene 959.

Müşarunileyhden gelen Mustafa nâm âdemisine verildi,
Fît-târih-i mezbûr
(*Hüküm-nâme*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 487 b- 488 b)

4

Hind kapudanı Pîri Beğ'e hüküm ki,

Hâliyâ Basra ve Cezâir ve Medine Beğlerbeğisi Kubad Paşa mektûb gönderüp 24 kıt'a kadirga, 4 barça ile Hürmüz şehrine dâhil olup küffâr-ı hâksâr kal'eye mahsûr oldukların ve gelürken yolda kâfirin bir kal'esin feth eyleyüp cengcilerinün ba'zısı kılıcdan geçüp mâ'adası küreğe konulduğun ve senünle gelen kula *Zilhicce gayetinden* sonra ulûfe lâzım idüğün bildirüp ve kendüye gelen mektûbunu aynı ile irsâl eylemiş. Her ne ki demiş isen ale't-tafsîl ma'lûm-ı şerifim oldu yüzün ağ olsun her vechile yararlığımı hüsn-ı tedârükün i'timâd-ı humâyûnum olmağın ol hizmete irsâl olunmuş idin. Müşârünileyh Kubad Paşa mektûbunda, fikrim budur ki donanma-i humâyûn gelüp Hürmüz'e tâbi' olan benâdırın tâbi' olanı mâla kesüp tâbi' olmuyanı benderleri yıkup harâb eyleyüp andan Bahreyn'e gelüp mümkün olur ise Bahreyn'i alup ve illâ bir mikdar mâla kesüp ol aralık karar üzere zabt olunmakdur ve donanma dahı ola ki askeriyle bu diyârda kalup bu cânibde olur ise donanma da olan ulûfeleri edâsından gayret-i küllî mal ve nef' hâsıl olup ve niçe feth ü fütûh müyesser olmak mukarrer idi; bu vechile olmayup donanma bu diyârdan kendüyi takdîme kâfir gerü gelüp Basra'ya küllî izdirâb vermek mukarrerdür deyü bildirmiş deryâ ahvâline vukûf ve şu'urun vardur umûr-dîde kulumsun donanma ahvâli sanâ tefvîz olunmuşdur şöyle ki Donanma-i humâyûn bu kış Basra'da kışlamak mümkün ise kışlayasun; Kubad Paşa'ya hükm-ı humâyûnum gönderilmişdir ki senünle olan askerın zahîresin ve ulûfesin tedârük eyleyüp zarûret çekdirmiyey. Amma Hürmüz bertaraf oldukdan sonra şöyle ki vilâyet-i Basra'da eğlenmekle donanma ve askere bir zarar ihtimâli var ise gerü bir günde avdet etmek münâsib ise mevsimiyle emîn ve sâlim donanmayı leşkeri ve yarağı ile desin. Basra'da bir kaç kıt'a donanma lâzımdır deyü arz olunmağın asıl bu donanma ol maslahat için gönderülmüşdür; Hürmüz mas-

lahatı görüldükden sonra 10 kıt'a donanma koyup ma'adasiyle gitmek münasib ise eyle edesin; amma gelüp Basra boğazına geldikten sonra küffâr-ı hâksâr bir küllî tedârükle yolunuz beklemek ihtimâli var mıdır mevsimi midür bunda ma'lûm olmadı; tafsîl üzere arz ve amel edesin sonra emr-i şerîfim ne vechile olur ise mûcibi ile amel edesün; a'da-i bî dînin hîle ve hud'asından gaflet üzere olmayup askeri ve yarağı zâyi' etmekden ve donanma-i humâyûnu Mısır'a erişdirmekden ihtiyat eyliyesin. Müşarünileyh Kubad Paşa ile meş-veret eyleyüp Basra'da olmak husûsunda görüp enfa' ve evlâ niçe ise anunla amel eyliyesiz eğer berü Mısır cânibine gelmek lâzım gelüp donanma ayrılmagla mâ'adası varup çıkmakta ihtiyat var ise arz eyliyesiz. Bi'l-cümle Devlet-i humâyûnuma münasib ne ise anunla amel eyliyesiz.

Kubad Paşa âdemi Mustafaya verildi, fi 8 Zilka'de 959
(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp 488 b).

5

Diyarbakir Beğlerbeğisine hüküm ki,

Hâliyâ Kubad Paşa mektûb gönderüp Mısır'dan irsâl olunan Donanma-i humâyûnumla Hind Kapudanu Hürmüz şehrine dâhil olup 23 kıt'a kadirga 3 barça ile bi'l-fi'il kal'e-i mezbûreyi muhasara etdiklerin donanma ile gelen asker karz tarikiyle Zilhicce gayesinden sonra ulûfe lâzım idüğün arz eylemiş idi. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vardukda te'hîr etmeyüp Diyarbakir hazînesinden 20.000 altun der-kise eyleyüp yarar âdemleriyle Bağdad Beğlerbeğisine göndere-siz ki ol dahı Basra'ya irsâl eyliye; amma altunun irsâl eyledüğün kimesnelere tenbîh eyliyesiz ki varduklarında öteden sahîh haber alup şöyle ki maslahat bertaraf olup Donanma-i humâyûn yine Mısır cânibine avdet eylemiş ise altunu koyup gitmeyüp yine Diyarbakir hazînesine götürüp teslim eyliyesiz; eğer zikr olunan altunun yerine Diyarbakir hazînesine alnup lâzım ise arz eyliyesiz ki Hazîne-i âmiremde anın yerine altun göndermeyüp yerine koyula ve bundan akdem Diyarbakir'den ba'zı kurşun ve bakır ve tûfeng ve sâir yarak gönderilmek emr olunmuş idi. Basra Beğlerbeğisi mektûbunda henüz berat gelmeden 10 kıt'a darbezen ile 50 kantar kurşun gelmişdi ol; dahı Cezâir maslahatına sarf olundu yarağa ve kurşuna ihtiyaç vardur deyü bildirmiş şimdilerin her cinsinden ne mikdar yarak

irsâl olunmuş ise ve ne târihte gönderdiğün defter eyleyüp defterin bir sûretin müşârünileyh Kubad Paşa'nın fermân-ı şerifimle varan âdemisine teslim eyleyüp ve bir sûretin Südde-i sa'âdetime gönderüp emr olunan yarakdan gönderilmemiş var ise ta'cilen ulaştırup altunu emîn ve sâlim ulaştırup yollarda zarar erişmekden sakınasın. Âmid hazînesinden emânet konulan tüfenklerden 500 kıt'a tüfenk Bağdad Beğlerbeğisine ulaştırıla ki ol dahı Cezâir ve Medine Beğlerbeğisine ulaştırırsız.

Bu dahı mezbûr Mustafa'ya verildi,
fî yevm-i mezbûr (18 Zilka'de 959).
(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 489 a).

OSMANLI SANATINDA KÂBE TASVIRLİ BİR FRESK *

SADİ DİLÂVER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Osmanlı sanatında Kâbe tasviri hacı kitapları, minyatür, çini, madenî eşya, tekstil gibi çeşitli kollarda dinî gayeye uygun olarak bol sayıda yapılmıştır. Bunların ilk örneğini XIV. yy. da¹; en yaygın örneklerini de XVII. ve XVIII. yy. çini, seccade ve minyatürlerinde görüyoruz.

Fresk olarak yapılmış olduğu bilinen ilk ve tek örnek ise, Sivrihisar Haznedar mescidinde bulunmaktadır². Haznedar mescidi 1273 tarihinde Selçuklu devlet adamı Necibüddin Mustafa tarafından yaptırılmış³ olmakla beraber, sonraki onarımlarla ilk şekli bozulmuştur. Halen de restore edilmektedir. Kâbe tasviri bu mescidin mihrap duvarında, mihrap ile güney-batı köşedeki mukarnaslı tromp arasında yer alan fresk içindedir (Res. a). Daha önce yapılmış ve silinmiş olan çiçek motifli diğer bir fresk üzerine yapılmıştır. Eski freskin naturalist çiçeklerinden parçalar, bugün bile yer yer seçilebilmektedir.

Kâbe'nin bulunduğu Harem-i Şerif tasviri, bu freskde yan yana yapılmış üç ayrı dikdörtgen kompozisyonun ortadakidir. Boşluklar, sağda ve solda şamdan biçiminde yazılarla (Âyet), altta testi, kâse ve diğer çeşit kap resimleri ile doldurulmuştur. Açık gri fon üzerine siyah çizgiler hâkim olup; yeşil, mavi, kırmızı ve kahve renkleri çeşitli nuanslarda kullanılmıştır. Üç dikdörtgen kompozisyonun Harem-i Şerif kolayca tanınmakla beraber, diğer ikisinin anlaşılması oldukça güçtür.

* Bu konu, 1967 Temmuz ayında Cambridge'deki Uluslararası III. Türk Sanatı Kongresinde tarafımızdan tebliğ edilmiştir.

¹ R. Ettighausen, "Die bildliche Darstellung der Ka'ba im Islamischen Kulturkreis". *ZDMG*, N. F. XII (1934), s. 111.

² Bu fresk Hollandalı bir restoratör tarafından temizlenerek ortaya çıkarılmıştır. K. Otto-Dorn, freskler konulu etüdünde bundan bahsedeceğini söylemektedir.

³ Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, Eskişehir 1961. s. 71, 81.

Harem-i Şerif tasviri minyatür, seccade ve çinilerdeki benzerleri ile karşılaştırılması sonucunda, XVIII. yy. yapısı olduğu kabul edilebilir⁴ (Res. b). Fark sadece detaydadır. Bu konuda bilinen bütün örnekler her ne kadar kronolojik bir tipoloji için yeterli değilse de⁵, K. Erdmann'ın gurup B'de gösterdiği örnekler⁶ arasına bu da katılabilir kanısındayız. Harem-i Şerif'i sınırlayan revaklı avlunun kuşbakışı görünüşüne karşılık ön kısmın cepheden gösterilmiş olması sebebiyle bu tasviri, gurup B'deki en yakın benzerleri ile birlikte XVIII. yy. başı olarak tarihlendirebiliriz. XVII. ve XVIII. yy. başı Harem-i Şerif tasvirlerinde gerçeğe benzemiş olmaktan çok kalıplaşmış, şematik ve sembolik bir düzen vardır. Her ne kadar bu örnekte Kâbe ve Harem-i Şerif'teki diğer kutsal yapılar (Makam-ı İbrahim, Zemzem Kuyusu, Mimber, 4 mezhep için 4 makam v.s.), gerçekte olduğu gibi revaklı avlusu ve minareleri ile oldukça yerli yerinde seçilebiliyorsa da, resim anlayışında bir değişiklik yoktur. Halk sanatının geleneksel hayal gücüne ve dinî gayesine uyan, perspektif anlayıştan uzak, tezyinî bir düzen karşısındayız. Avlu köşelerindeki Zemzem ibrikleri (Zevrek), sembolik ifadenin en belirli örnekleridirler.

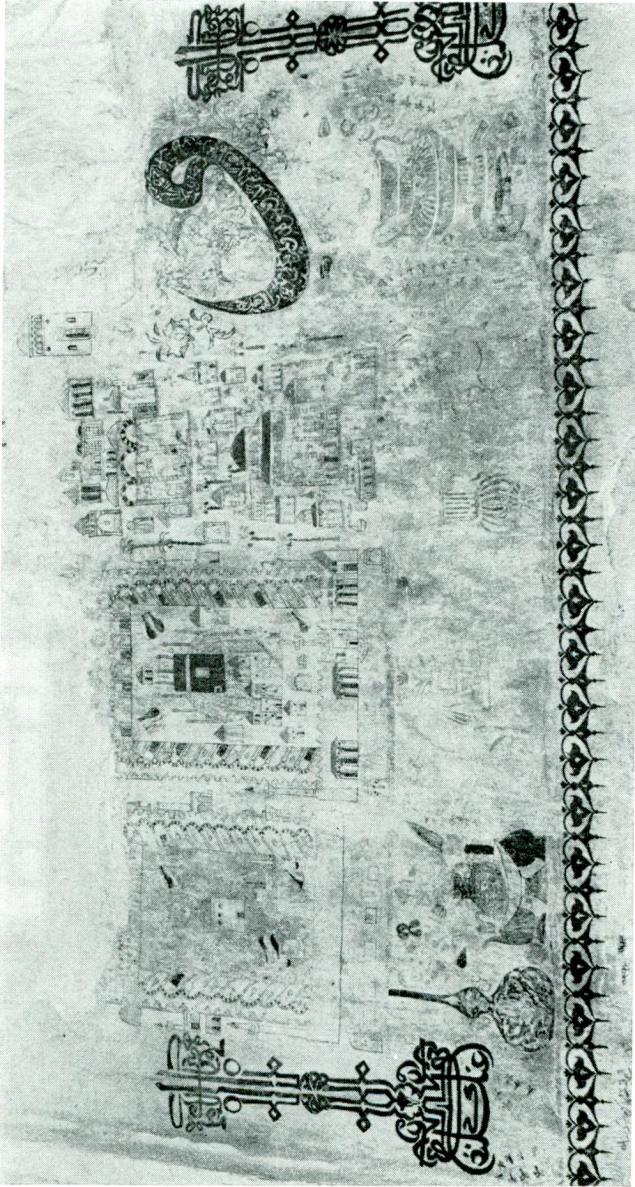
Diğer iki kompozisyon, konuları farklı olmalarına rağmen Harem-i Şerif kompozisyonu ile aynı niteliktedirler. Bu iki kompozisyonun ne oldukları konumuz dışı olmakla beraber, sanatçının yukarıda bahsettiğimiz anlayışını daha da belirtmek yönünden açıklanmalarında fayda vardır :

Trompun hemen bitişiğindeki kompozisyon, hurma ağaçlarının iki yönden sınırladığı bir mimarî topluluktur (Res. c). Bir şehir resmi olması ve Harem-i Şerif resmine hemen bitişik yapılışı ile Medine olabileceği ilk akla gelendir. Fakat, kompozisyonda dinî olmayan bir yapı görülmediğine göre herhangi bir şehirden çok, Mekke şehri içindeki ve civarındaki diğer kutsal yapıların sembolik olarak bir arada gösterilmiş olma ihtimali daha akla yakındır. Kompozisyonun

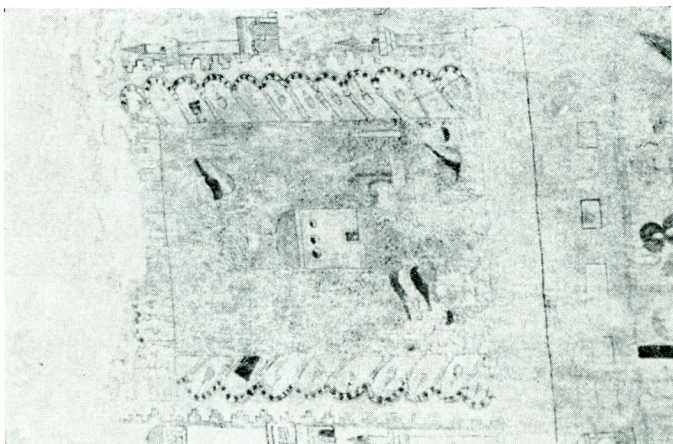
⁴ Mukayese için : İstanbul Yeni Valide camiinde bir paye üzerindeki çini; İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki İnv. No. 830 çini; Atina Benaki Müzesi'ndeki çini (Bak. K. Erdmann, "Kâ'bah fliesen", *Ars Orientalis* V. III. Michigan 1959, s. 193); İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde "Mecmua-i Sur ve Ed'iy'e"deki minyatür, N. R. No. 275, s. 75 b; İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki "Delailül Hayrat" ta bulunan bir minyatür, İnv. No. 1038, s. 12 b; İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki seccade, İnv. No. 287.

⁵ K. Erdmann, aynı makale, s. 193.

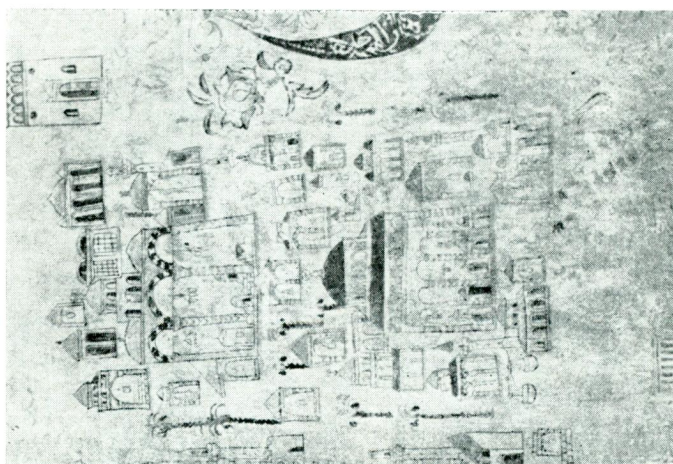
⁶ K. Erdmann. aynı makale, s. 195/6.

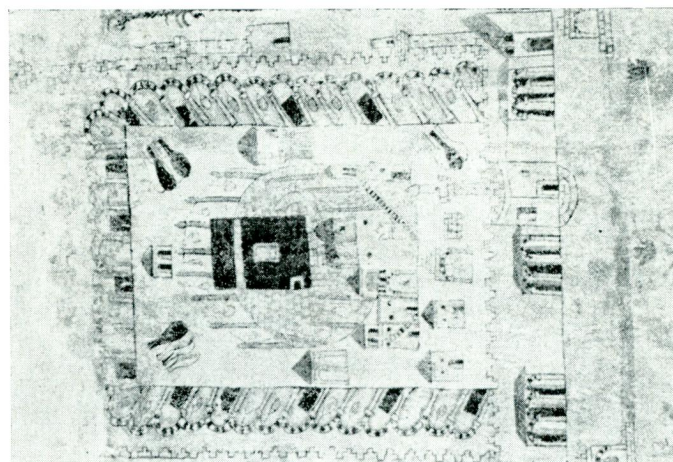
Res. a — Sivrihisar Haznedar mescidindeki Kâbe tasvirli fresk.

Res. d — Sivrihisar Haznedar
mescidindeki freskten soldaki
kompozisyon.

Res. c — Sivrihisar Haznedar
mescidindeki freskten sağdaki
kompozisyon.

Res. b — Sivrihisar Haznedar
mescidindeki freskten Harem-i Şerif
tasvirli orta kompozisyon.

sol alt köşesindeki adalet sembolü 'terazi' motifi, Mekke ile ilişki aramağa bizi, daha da zorlamaktadır. Her ne kadar Harem-i Şerif kompleksi dışındaki yapılarla sanatçıların ilgilenmedikleri (bazı dekoratif unsurlar hariç) kabul edilmişse de⁷, bu doğru değildir. Zira, İstanbul Cezeri Kasım Paşa camiindeki 1725 tarihli çinide, Mekke'deki diğer kutsal yapıların çoğu Harem-i Şerif'in yanında, fakat ayrı ayrı gösterilmiş ve ne oldukları yazı ile belirtilmiştir. Ancak; Haznedar mescidindeki freskde Mekke şehri içindeki ve civarındaki diğer kutsal yapılar şimdiye kadar karşılaşmadığımız bir düzende Harem-i Şeriften ayrı olarak, fakat yanında gösterilmişlerdir. En kutsal olan Harem-i Şerif ise, yukarda belirttiğimiz gibi ayrı bir kompozisyon olarak ele alınmıştır. Burada sanatçının mantık, gerçek, ölçü ve sanat kaygısını bir yana bırakarak dinî konuda bir açıklama çabasında olduğu muhakkaktır.

Üçüncü kompozisyonda revaklı ve minareli avlu ortasında kubbeli bir yapı görülüyor (Res. d). Avluda sembolik olarak Zemzem ibriklerinden çanaklara kutsal suyun dökülüşü, bu yapı şemasının da Mekke ile ilgili olduğu kanısını vermektedir. Bütünü ile yine aynı devir halk sanatına has dinî gaye güden, hayalî ve şematik bir düzendedir.

Sonraki yılların 1725 tarihli İstanbul Cezeri Kasım Paşa camiinde ve 1734 tarihli İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa camiinde bulunan Tekfur sarayı yapısı Mekke tasvirli çiniler, tamamen Avrupa resim anlayışı ile işlenmişlerdir. Birincide Harem-i Şerif ile diğer bazı kutsal yapılar ve dağlar; ikincide bütünü ile Mekke şehri perspektif kurallara uygun, oldukça realist bir düzende görülüyor.

Bu sebeplerle de Haznedar mescidindeki freski XVIII. yy. başına tarihliyebiliyoruz.

Anadolu Selçuklularından sonra günden güne önemini kaybeden Sivrihisar'ın bu küçük mescidinde, böyle bir fresk oluşu ilgi çekicidir : XVII. ve XVIII. yy. Osmanlı sanatında bazı ibâdet yerlerinin Kâbe tasvirli çinilerle olduğu kadar, fresklerle de süslenmiş oldukları sonucuna varılır. Ancak; günümüze kadar başka bir Kâbe tasvirli fresk kalmadığı veya varsa, henüz keşfedilmediği anlaşılmaktadır⁸.

⁷ R. Ettinghausen, aynı makale, s. 128.

⁸ Nitekim, makalemiz baskıda iken Kâbe tasvirli diğer bir Osmanlı freskinin Bursa Ulu camiinde varolduğunu tesbit etmiş bulunmaktayız.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

KURT ERDMANN, *Die Kunst Irans zur Zeit der Sasaniden* (= *Sasaniler devrinde İran sanatı*), Mainz 1969, Florian Kupferberg, 148 s. metin ve krokiler, ayrıca metin dışı levhalar halinde 102 resim, ciltli, fiatı 32 DM.

Prof. Dr. K. E. İkinci Dünya savaşının en şiddetli yıllarında, 1943 de Sasanî sanatının bütün cepheleri ile tanıtın bir eser meydana getirmiş ve bu, o vakit merkezi Berlin'de olan Florian Kupferberg yayınevi tarafından yayınlanmıştı. K. E.nın çok fena şartlar içinde basılan bu kitabı, depodaki stokunun bir kısmının bir hava hücumunda yanması neticesinde daha o vakit bulunmaz olmuştu. Aradan hayli yıl geçtikten sonra, aynı yayınevi, bu eseri bir defa daha baskıya vermekle böyle bir kitabın yokluğunun duyurduğu boşluğu doldurmuş olmaktadır¹. Baş tarafındaki bir notta anlaşıldığına göre bu yeni baskısının, basıma verilmeden önce gözden geçirildiği öğrenilmektedir. Fakat zannımıza göre bu sadece belki bazı dizgi hatalarının ve diğer bazı aksaklıkların düzeltilmesine inhisar etmiş hissini vermektedir. Çünkü, Prof. Dr. K. E.nın eşi Dr. Hanna Erdmann'ın yazdığı kısa önsözde, yazarın kendi kitabını bizzat elden geçirmişti düşündüğü, fakat esasını aynen bırakmakla beraber, şurasında burasında ufak bazı değişiklikler, ilâveler yapmağı tasarlamış olduğu bildirilmektedir. Ancak ne var ki, bu tasarı gerçekleşmemiştir. Kitap 1943 baskısının aynı olarak tekrar basılmıştır.

Prof. K. E. (1901-1964) ın yazı hayatı, 1928 de başlar. Dünyanın en zengin İslâmî eser koleksiyonlarından birine sahip olan eski Berlin müzesinde Prof. Dr. E. Kühnel'in yanında çalışmış, 1928 den itibaren, çeşitli ilmî dergilerde, başta İran gelmek üzere, çeşitli İslâm çevrelerinin küçük sanatları hakkında yazıları çıkmaya başlamıştır. Arada, Avrupa sanatı hakkında da ufak araştırmalar yayınlıyordu². K. E.ın en iyi tanıdığı, ve üzerinde durduğu konu, İslâm çevrelerinin halıları idi. K. E.ın Sasanî sanatı eserleri üzerinde çalışmalara girişmesi ise 1935 den itibaren. Bir kaç makaleden sonra onun toplu olarak ilk defa 1937 de, Berlin Devlet müzelerinin ufak katalogları serisi içinde, Sasanî sanatı hakkında yirmi sahifelik bir

¹ Kupferberg yayınevi İkinci Dünya Savaşı yıllarında bastığı diğer kitapları da yeniden yayınlamıştır. Bunlar arasında, yine İstanbul Üniversitesi'nde dört yıl profesörlük eden Ph. Schweinfurth (1887-1954)un *Die byzantinische Form* adlı büyük eserini de tekrar basmıştır (1954). Ancak bu kitapta ilk baskının dizgi kalıpları aynen kullanıldığından düzeltme ve yeni ilâveler yazar tarafından kitabın sonuna eklenmiştir.

² Erdmann hakkında bk. H. Erdmann, *Verzeichnis der Schriften von Kurt Erdmann*, şu eserde : *Forschungen zur Kunst Asiens-In Memoriam K. Erdmann*, İstanbul 1970, s. 305-321.

kılavuz yazıp yayınladığını biliyoruz³. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra K. E. çalışmalarına aralık vermeksizin belki daha ağır bir tempo ile, İslâmî küçük sanatlar, ve halılar yanısıra Sasani sanatı ile de ilgisini devam ettirmiştir. Nitekim 1941 de İran ateş tapınakları (ateşgede) hakkındaki ufak fakat sentez mahiyetindeki kitabı basılmış⁴, nihayet 1943 de de Sasanî sanatını bütünü ile özetliyen ve burada ikinci baskısını tahlil edeceğimiz, güzel ve faydalı çalışması kitap piyasasına çıkmıştır. Bundan sonra K. E. çeşitli sahalarda eserler vermiş, fakat âdeta hayranı olduğu Sasanî sanatı ile bağlantısını hiçbir vakit kesmemiş, çeşitli konularda bu sanatın meseleleri hakkındaki araştırmalarını ilim âlemine sunmuştur⁵.

Sasanî medeniyeti, İlkçağ sonlarında Yakın Doğu'da çok önemli bir merkez olarak III. yüzyılda tarih sahnesine çıkmış ve yıkılmakta olan Roma İmparatorluğunun en kuvvetli rakibi olarak o vaktin Dünya politikasında kendisini göstermiştir. VII. yüzyılda İslâmiyetin doğması ve inanılmaz bir hızla, bu yeni inancın bir taraftan Batı diğer taraftan Doğu istikametlerinde yayılması, Sasanî devletinin sonunu hazırlamıştır. İslâm kuvvetlerine dayanamayan, zaten iç krizler ile de çok yıpranan Sasanî devleti dağılmış, parçalanmış ve hızla ortadan yokolmuştur. Fakat bu medeniyetin bilhassa bazı sahalarda çok kuvvetli olan sanatı, temas ettiği çevrelerin sanatlarına büyük ölçüde tesirler göstermiştir. Bilhassa bu tesir, Bizans ve İslâm dokuma sanayiinde açık olarak belirir. Sasanî sanatı hakkındaki çalışmalar geçen yüzyılın ortalarında başlar. İlk defa olarak bazı anıtlar tanıtılmış, ve Ortaçağ başlarında Yakın Doğunun bu büyük medeniyeti, Batı ilim âlemince ilgi duyulan bir sanat merkezi olarak bilinmiştir. Dağınık bilgilerin ve Sasanî sanatının özellikleri hakkındaki fikirlerin bir sentezini ilk defa derleyen, yine Alman orientalistlerinden Friedrich Sarre olmuştur. Eski İran sanatları hakkındaki, 1922 de basılan resimli güzel kitabında, Ahameniş'ler (M.Ö. 550-331), Selefkoş'lar ile Part'lar (M.Ö. 323 - M.S. 226) ve Sasanî'ler (M. S. 226-636) üç ayrı bölüm halinde ele alınmıştı. Sarre burada Sasanî sanatını, mimariden ufak eserlere kadar çeşitli cepheleri ile özetlemiş, ve metni tamamlayıcı plân, resim ve fotoğrafları da eklemiştir⁶. Arthur Upham Pope başkanlığında hazırlanarak, 1938-1939 yılları arasında basılan devâsa ölçülü İran sanatı külliyyatında da Sasanî sanatına büyük bir yer ayrılmıştı. Ancak ne var ki, bu altı ciltlik, gayet büyük ölçülü ve aynı derecede de kilolarca ağırlıkdaki battal boyda, kullanışsız kitap ancak büyük kütüphanelerin raflarında görülebiliyordu. Kullanışsızlığı kadar da pahalı olan bu kitap, herkesin elde edebileceği ve bilhassa rahat kullanabileceği bir eser durumuna giremezdi⁷.

³ *Sasanidische Kunst*, (Bilderhefte der islamischen Abteilung, Heft IV), Berlin tz., Kühnel'in önsözü + 20 s. metin ve 16 lev.

⁴ *Das Iranische Feuerheiligtum*, Leipzig 1941, tıpkıbasımı, Osnabrück 1969.

⁵ K. Erdmann'ın yalnız Sasanî sanatı ile ilgili yazılarının toplu listesi için bk. burada tahlilini yaptığımız kitap, s. 141-142.

⁶ F. Sarre, *Die Kunst des alten Persien*, (Die Kunst des Ostens, Band V), Berlin 1922, s. 31-56.

⁷ A. U. Pope, *A survey of Persian Art*, Oxford 1938, I, s. 493-830 ve resimler c. IV. Bu kitap son yıllarda Japonya'da tıpkıbasım olarak yeniden yayınlanmıştır.

İşte 1943 de K. E. Sasanî sanatını yazıp bastırıldığında bu boşluğu gidermek gayesini güdüyordu⁸. İlk defa olarak, bu medeniyetin sanat varlığı, titiz bir dikkat ile derlenmiş, ve elde edilen bilgiler ucuz, kullanışlı bir cildin içine ölçülü bir şekilde sığdırılmış oluyordu. Böylece meydana gelen kitap, Christensen tarafından yazılan *Sasaniler idaresinde İran* adlı tarihi tamamliyordu⁹. Bu kitabı hazırladığında, K. E. İran'a bizim bildiğimiz kadarı ile hiç ayak basmamış dolayısıyla de Sasanî sanatının İran'daki hatıralarını bizzat yerinde görüp incelememişti. Yalnız Batı koleksiyon ve müzelerinde dağılmış olan küçük eserlerin çoğunu yakından tanıyordu. Meydana getirdiği bu kitap, Sasanî sanatı hakkında bütün bilinenleri biraraya getirerek özetleyen bir sentez, bir derleme mahiyetinde idi. Uzun savaş yılları içinde, orijinal eserler üzerinde büyük bir çalışma yapma imkânsızlığını gören K. E. böyle bir derlemenin mümkün olabileceğini düşünerek eserini hazırlamıştı.

Kitap, İran'ın Sasanî devleti kuruluncaya kadar tarihi ve Sasanî devleti hakkındaki kısa bir giriş (s. 13-24) ile başlamaktadır. Ortaçağ başlarındaki Dünya, iki büyük kuvvet tanımaktadır. Bunlardan biri, sınırları İngiltere içlerinden Fırat-Dicle kıyılarına kadar uzanan Roma imparatorluğu, diğeri ise bu dünya hegemonyasını elinde tutan dev kuvvetin devamlı savaş halinde olduğu Sasanî devletidir. Batı'da hıristiyanlık, Doğu'da İslâmiyet, Ortaçağ'ın iki büyük kuvveti olarak doğmuş, ve İlkçağ medeniyetleri bu iki kuvvet tarafından tasfiye edilmiştir. K. E.'nin belirttiği gibi, Sasanî sanatının manası, Ortaçağ'ın bu iki büyük medeniyet çevresi ile, Eski Doğu'nun büyük medeniyetleri arasında önemi azımsanamıyacak bir köprü vazifesi görmüş olmasındadır (*Sie ist eine der wesentlichen Brücken, die die beiden Kulturkreise des Mittelalters mit den grossen Kulturen des alten Orients verbindet*). Sasanî sanatı, mimarî bölümü (s. 25-51) ile başlamaktadır. Burada K. E. Sasanî yapı sanatını, Firuzabat, Kala-ı Duhter, Bişapur, Tak-ı Kisra, Tak-ı Girra, Servistan, Kiş'deki örnekleri, Tak-ı Bostan'daki kaya üzerine işlenmiş kabartmaları ile tanıtmaktadır. Bunlardan sarayların iç tezyinatı hakkında elde edilebilen bilgileri derleyen yazar, ev mimarisi (s. 43) ve teknik yapılar (s. 43) hakkında da bilinenleri özetledikten sonra, dinî mimariye geçmektedir. Birçok medeniyetlerin sanat tarihinde, dinî mimarî ön plânda gelirken, hattâ bazan yalnız dinî mimarî sayesinde bir çevrenin sanatı bilinirken, Sasanî'lerde durum aksinedir. Burada ön plânda gelen profan sanat ve bilhassa Saraylardır. Sasanilerin abidevî sayılacak bir dinî mimarileri yoktur, kutsal tanıdıkları kirlenmemesi ve sönmemesi gereken ateş için ateşgede'ler yapmışlardır. Dört payeye atılmış dört kemerin üstüne oturan bir kubbeden ibaret olduğundan çahar-tak denilen ateşgeler, çok uzaklardan görülebilen yerlere, tepelere, geçitlere hâkim yüksekliklere inşa edilmişti. K. E. çıhar-tak'ın sonraları İran'daki cami mimarisine tesir ettiğini ileri sürmektedir (s. 48). Bu, henüz bu konunun az tanındığı bir devirde ortaya atılmış bir fikirdir. Cami

⁸ Sasanî sanatı özet halinde ele alınmıştı, kşl. E. Herzfeld, *Archaeological history of Iran*, (The Schweich lectures), London 1935, s. 76-108; ve çok değişik bir sisteme göre düzenlenmiş olan, E. Diez, *Iranische Kunst*, Wien 1944.

⁹ A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, ilk baskı 1936; 2. baskı, Kopenhagen 1944, bu kitabın bir tıpkıbasımının 1971 de yapılacağı kitapçı ilânlarından öğrenilmiştir.

mimarisinde Asya'da cereyan eden gelişme sadece ateşgede tesirine bağlanabilecek kadar tek taraflı değildir. Zaten bu hususu bizzat yazar sonraları daha etraflı olarak görmeğe çalışmıştır. Fakat gerek mimarî (dört paye, dört kemer ve kubbe), gerek mevki (yüksek bir yerin seçilişi), bu ateş mabedlerini, Türk-İslâm sanatının bir yapı çeşidi ile akraba yapmaktadır ki, bu husus kitabını yazdığı vakit olduğu gibi sonraları da K. E.'in gözünden kaçmıştır. Bu da, Türk sanatında şimdiye kadar pek üzerinde durulmayan Veli veya Eren türbeleridir¹⁰. K. E. mimarî bölümünü kapatırken, ateşgede'lerden Batı'da Fransa'da raslanan bazı benzerliklere atlamakta, Orléans yakınında Germigny des Prés'deki karolenj devri kilisesi (IX. yüzyıl) ile Cerre ateşgedesi arasındaki benzerliğe¹¹, Paris ile Château Thierry arasında Jouarre'da Başrahibe Aguilberta (öl. 665) nın mezar lâhdinin tezyinatı ile Ktesifon'da bulunan kabartmalar arasındaki yakınlığa işaret etmektedir. Bu şaşırtıcı, inanılmaz gibi görünen benzerliklerin sebeplerini meydana çıkarmak K. E.'a göre çok zordur. Fakat bazı tahminler yürütülebileceğine inanmaktadır. Bunların arasında ilk husus şudur ki : Sasanî devletinde bir Hıristiyan kilisesi vardı, ve Doğu ile Batı arasındaki bağlantının kurulmasında onun kanaatine bu rol oynamıştır. Sasanî hükümdarları zaman zaman Hıristiyanları takibata maruz bırakmışlardır. Fakat en azından idaresinde otuz kadar piskiposluk olan, bir Sasanî Başpiskiposu vardı ve makamı Bağdad yakınındaki Ktesifon'da idi. IV. Hormuzd (579-590) Hıristiyan tebasını, tahtının iki bacağı olarak kabul ettiğini beyan ediyordu. II. Husrev (591-628) in karısı Şirin ise bir Hıristiyan kızı idi¹². Bu vesile ile K. E.'in işaret etmediği ilgi çekici bir tarihî olayı da bu notlara ekliyebiliriz : Bizans'ın yardımı ile tahtını yeniden elde eden II. Husrev (Kisra), şükran borcunu ödemek üzere Bizans'a bugün Türkiye sınırları içinde olan Dara, Ra's-ül Ayn şehirlerini geri vermiş, ve bir rivayete göre de Meyyafarikin yani Silvan'a (Diyarbakır-Kurtalan arası) biri Aziz Sergios diğeri Meryem adına olmak üzere iki kilise yaptırtmıştır¹³. Sasanî kiliseleri hakkında K. E. bibliyografyası eksik sayılabilir, meselâ bu konuda Ugo Monneret de Villard'ın 1940 da yayınlanan önemli etüdü anılmamıştır¹⁴.

¹⁰ K. Erdmann, *Zum Vierbogenbau von Keykubadiye - Keykubadiye'deki dört kemerli bina hakkında*, "Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Türk ve İslâm S. Enst. Yıllık Araştırmalar Dergisi" II (1958) s. 93-106. Bu makalede ateşgedelerin Anadolu mimarisindeki benzerleri ile bir bağlantı kurulmasına çalışılmış ise de açık ve kesin bir hükme varılmamıştır.

¹¹ Bu kilisenin son yüzyıl içinde tahrip edilen mozaiklerinin de Bizans sanatı ile yakın bir bağlantı gösterdiği ileri sürülmüştür, kşl. H. E. del Medico, *La mosaïque de l'abside orientale à Germigny-des-Près*, "Monuments Piot" dan ayrı basım, s. 81-102.

¹² II. Husrev'in bir Bizans prensesi olan ikinci bir karısı olduğu rivayeti de ileri sürülmüştür, P. Goubert, *Les rapports de Khosrau II roi des rois Sassanide avec l'empereur Maurice*, "Byzantion" XIX (1949) s. 79-98. Goubert bu iddiayı reddeder.

¹³ G. L. Bell, *Churches and monasteries of the Tûr Abdîn and neighbouring districts*, (Zeitschrift für Gesch. der Architektur, Beiheft IX) Heidelberg 1913, s. 30 vd. (s. 86 vd.) bilhassa s. 36 (92).

¹⁴ U. Monneret de Villard, *Le chiese della Mesopotamia*, (Orientalia Christiana Analecta, 128), Roma 1940.

Kitabın ikinci bölümü (s. 52-75) kaya kabartmaları hakkındadır. İnan evvel-denberi kaya satırları üzerine işlenmiş kabartmaları ile tanınmıştı. Sasaniler bu eski geleneği devam ettirdiler. Sayıları otuzu bulan bu kabartmalarda, hükümdarın idarî ve politik hayatının aksettirildiği dikkati çeker. Hiçbiri dini konulu değildir. Ve bu sahneleri ebedileştirmek için bir mimarî değil, doğrudan doğruya İran dağ-larının kaya satırları kullanılmıştır. Bu vesile ile K. E. önemli bir noktaya da işaret eder : Sasanî hükümdarlarının herbirinin kendisine mahsus bir taç biçimi vardır. K. E. kronoloji sırasına göre Sasani hükümdarlarının kaya kabartmalarını takip ederek, bunların zamanla ortaya koydukları üslûp ve tertip farklarını belirtmek-tedir ve neticede Perviz (457/59-484) in yaptırdığı kabartmalarda değişik bir üslûp ve kabartma anlayışı kendisini göstermekte olduğu neticesine varmaktadır. K. E.a göre bu eserle artık Sasani kaya kabartmaları geleneğinin öldüğünü kabul etmek lâzımdır. Fakat bu başka bir şeyin, başka bir sanat kolunun yaşadığını gösterir : bu da plastik iç süslemedir. Bu kaya kabartması, o devrin nisbeten az örneği kala-bilmiş olan alçı (*stucco*) kabartma iç süslemesinin, taşa uygulanmış bir benzeri olarak önemlidir. Buradaki eyvanın yan satırlarını süsleyen ve hükümdarı avda tasvir eden kabartmalar da belki, iç süslemedeki, duvar resimlerinin taş üzerinde tekrarıdır. Bu vesile ile K. E. her şeyi ile Ortaçağ'ın damgasına sahip olan Sasani medeniyetinin, bu kabartmalarda açık surette Ortaçağ'ın başlıca karakteristik özelliği olan feodal düzeni aksettirdiğine işaret eder.

Üçüncü bölüm, *stucco*'dan yâni bir çeşit alçıdan yapılmış duvar süslemeleri hakkındadır (s. 76-89). Başlangıçta sayıları pek az olan bu teknikdeki duvar süs-lemesi parçaları, 1926 dan sonra birdenbire Avrupa eski eser piyasasında çoğaliver-miştir. İlk Irak'daki kazılarda ortaya çıkan, sonraları güya Veramin yakınında Nizamâbâd kazılarında bulunan, ve arkasından Bağdad yakınında Ktesifon kazılarında pek çok parça elde edilen, *stucco* levhalar, Kiş, Damgan, Bicapur kazı-larında da çok sayıda bulunmuş ayrıca bunlara gizli kazılarda ortaya çıkarılarak Batının antika pazarlarına kaçırılanlar da eklenmiştir. Bu sonuncuların merkezinin Tahran yakınındaki Çihar Tarhan mevkii olduğu sanılmaktadır. Bütün bu parçalar açıkça şunu isbat etmektedir ki, Sasanî sanatı iç süslemede, çağdaşı hiçbir çevrenin malik olmadığı bir zenginlikte alçı kabartma tezyinatına sahip bulunuyordu. Bun-larda kullanılan motiflerin değişiklik ve çeşitliliği hayret vericidir. Ktesifon yakı-nında bir villânın eyvanındaki kabartmalarda 18, Kiş'in I. numaralı sarayında 40 ayrı çeşit kabartma motifî tesbit edilmiştir. Bazı izlerden bu süslemenin duvarların dış yüzlerinde de kullanıldığı anlaşılmıştır. K. E. bu bölümün sonunda, mevcut parça-ları kronoloji bakımından sıralamağa teşebbüs etmektedir. *Stucco* kaplama parçaları çeşitli Batı müzelerinde, bilhassa Berlin müzesinde toplandıkları için yazar, bu bölümü büyük bir salâhiyetle ve detaylar üzerinde durarak 1943 deki bilgilere ve gün ışığına çıkmış örneklerle göre mükemmel bir surette yazmıştır¹⁵.

¹⁵ Üzerlerinde birer simurg kabartması olan, İstanbul Arkeoloji müzesindeki iki mermer levhanın Sasanî eseri oldukları sanılmış, bazıları bunların Selçuklu eseri olabileceklerini ileri sürmüşler, nihayet bunların Bizans işi oldukları tesbit olunmuştur, kşl. S. Eyice, *Ein Senmurwenrelief auf einem Turm der Stadtmauern von Istanbul*, şu eserde *Tortulae-Studien zu altchristlichen und byzantinischen Monumenten*, Freiburg i. Br. 1966, s. 115.

Sasanî medeniyetinin harikulâde eserler verdiği, altın ve gümüş işleri ise dördüncü bölümde (s. 90-108) ele alınmıştır. Bunlardan bir kısmı, K. E.a göre, Saray üslûbunu aksettiren eserlerdir. Bunlardan pek çoğu, İlkçağ sanatının *phiale*'lerini andıran 20-30 cm. çapında yayvan tepsilerdir. Ayrıca âdetâ bunlar ile takım teşkil eden kulplu, ayaklı ve uzun ağızlı ibrikler de vardır. Bu eserlerin tezyinatında hükümdar ön plânda gelir ve avlanırken tasvir edildiğinden bu kapları *av kapları* olarak da adlandırmak âdet olmuştur. Yazar, çoğu Rus koleksiyonlarında bulunan bu eserleri bütün incelikleri ile teker teker tasvir ve tahlil etmektedir. Bu hususda K. E. daima kronoloji sırasını takibe de önem verir. Dinî konulu sahneler ile süslü tepsiler ise çok nadir olup, bunlardan bir tanesi Paris'de bulunmaktadır. Diğerinin ise nerede olduğunu yazar nedense bildirmez. Bunların dışında kalan bir grup tepsi ise, sadece hayvan motifleri ile süslüdür. Üzerlerinde hükümdar tasviri olmadığından, onlarda olduğu gibi taşlarının yardımı ile eserleri tarihlendirme imkânı da yoktur.

Bronz'dan kaplar (s. 109-112), keramik, cam ve kristal eserler (s. 113-115), işlenmiş taşlar (s. 116-121), sikkeler (s. 122-126) ve nihayet kumaşlar (s. 127-134) kitabın son kısa bölümlerini teşkil ederler. K. E.e göre, aslında Sasani sanatını özetlerken, ilk olarak sikkeleri tanıtmak ve işe böylece başlamak lâzım gelirdi. Çünkü sikkelerin yardımı ile her hükümdarın değişik olan taç biçimi öğrenilmekte ve bu surette de, üzerinde hükümdar tasviri bulunan her çeşit eserin tarihlendirilmesi mümkün olmaktadır. Yazar sonraları Sasani hükümdarlarının taçları ile tekrar meşgul olmuştur¹⁶. İşlenmiş taşlar yâni üzerlerinde oyma tasvirler olan mühür taşları, Dünya müzelerinde ve özel koleksiyonlarında binlerce örnek halinde mevcuttur. Çeşitli taşlar (akik, kalkedon, onyx, jasp, topaz, ametist, lapislazuli vs. gibi) bu mühürlerin yapımında kullanılmıştır. Bunların cinsleri gibi, üzerlerindeki motifler, taşların ölçüleri, işçilikleri de birbirlerinden çok farklıdır. Bu da hükümdardan en mütevazi rençbere kadar her Sasani'nin mühür kullandığının K. E.a göre bir delili sayılmalıdır. Sasani cam işçiliği ise, ancak Ktesifon'daki Alman kazılarında sonra kesin bir durum kazanmıştır. Bu kazı, hiç değilse, başkentde, cam fırınları olduğunu isbat etmiştir. Ancak K. E. bu atölyelerin ustaların, çok kuvvetli bir cam endüstrisine sahip olan Suriye'den esir alınarak götürüldüklerine ihtimal verir. Değerli bir cam eser olan Berlin'deki *Pegasus çanağı* ise, yazar tarafından sonraları tekrar ele alınmış, tarihlendirilmesi hususundaki görüşü savunularak, uzak ve yakın benzerleri de bu arada tanıtılmıştır¹⁷. Sasani sanatının en ilgi çekici kolu olan dokuma'lara gelince, K. E. bu önemli konuyu kitabının en sonuna ve kanaatimizce, diğer bölümlere nisbetle daha kısa olarak koymuştur. Bu son

¹⁶ Yazar tarafından bu konu sonra tekrar işlenmiştir, bk. K. Erdmann, *Wie sind die Kronen der Sasanidischen Münzen zu lesen?*, "Zeitsch. d. Deut. Morgenl. G." 99 (1945/49) s. 206-211. Sasanî taç biçimlerini hakkında ayrıca bk. K. Erdmann, *Neue Forschungen zur Entwicklung der Sasanidischen Krone*, "Forschungen und Fortschritte", 24. yıl, sayı 21/22 (kasım 1948) s. 253-256.

¹⁷ K. Erdmann, *Zur datierung der Berliner Pegasus-Schale*, "Arch. Anzeiger", 65/66 (1952) s. 115-132; *Noch einmal zur datierung der Berliner Pegasus - Schale*, *ay. yerde*, (1953) s. 135-142.

bölümün başlangıcı ve sonu başlığa uymamakta ve başka konulara dokunmaktadır. Bizans, Kopt, İslâm dokumaları arasında özel bir yeri olan Sasani kumaşları ancak üç sahifede tanıtılmıştır (s. 128-131). K. E. Sasanî sanatının bütün varlığını ortaya koyabilmek için, mevcut olduğu bilinen fakat henüz bu hususta yeterli bilgi verecek kadar kalıntıları bulunamayan bazı sanat kollarını da bir iki cümle ile anmaktadır. Duvar resmi, mozaik, kitap resmi yâni minyatür, mücevherler, fildişi işleri, halılar, hakkında fazla bir şey bilinmeyen fakat Sasanilerde olduğu tesbit edilen sanat kolları olarak kısaca anılmıştır (s. 127-128).

Kitap, bibliyografya notları ve açıklamaları (s. 135-140), yazarın Sasani sanatı hakkındaki yayınlarının listesi (s. 141-142), kısa bir Sasani tarihi kronolojisi cedveli (s. 143-144) ve nihayet R. Göbl tarafından düzenlenmiş, bir Sasani hanedanı şereresi ile sona ermektedir (S. 145). Bir kısmı yeniden tedarik edilmiş, sayıları 102 yi bulan güzel fotoğraflar, kitabın sonundaki levhaları teşkil etmekte ve metni tamamlamaktadır. Kitap böylece Sasani sanatını bütün cepheleri ile ve kuru bir sanat tarihi olmaktan çıkarak, bir medeniyet tarihi hüviyetiyle okuyucuya sunmaktadır. Eğer K. E. bu güzel kitabını bizzat ikinci baskıya hazırlamak imkânını bulabilse¹⁸, veya onun kadar bu konuyu seven ve salâhiyetle tanıyan bir başkası bu işi yapabilse, herhalde çok daha mükemmel bir kitaba sahip olacaktık. Hiç değilse, ilk baskıdaki dizgi hataları (meselâ ilk baskıda s. 133 de kumaş bibliyografyasında s. 56 ab.ın doğrusu 53 Abb. 16 olacaktır) bu ikinci baskıda da aynen tekrarlanmaz, genel olarak bibliyografya 1940 da dururken, s. 140 da olduğu gibi, 1954 e ait bir yayını araya sıkıştırılmazdı. Belki ileride kitabın bir üçüncü baskısı yapıldığında, K. E.ın mükemmel metnini aynen bırakarak, konuya en az K. E. kadar hâkim yeterli bir elin yardımı ile yeni bilgi, malzeme ve resimleri, başlıbaşına bir zeyil (*Nachtrag*) halinde eklemek yerinde olacaktır. Kitapta eksikliği duyulan çok önemli bir bölüm de, Sasani sanatının dış çevrelerdeki tesirleri meselesidir. Yazar metnin içinde arada bu konuya temas etmekte ise de, okuyucu Ortaçağ medeniyetinin başında yer alan bu medeniyetin komşularındaki izlerini toplu bir halde ve objektif ölçülerle değerlendirmiş olarak bulmak istemektedir¹⁹. Bu arada bilhassa bir taraftan Bizans diğer taraftan da İslâm ve Türk âlemi ile olan ilişkiler araştırılmalı ve özetlenmelidir. K. E. sonraları böyle bir deneme yapmış, 1953 de yayınladığı, bir maka-

¹⁸ Kitabının 1943 de yayınlanmasından ölümüne kadar Erdmann, Sasani sanatı ile ilgili olarak irili ufaklı 23 makale yayınlamıştır ki, bunların çoğunda yeni meseleleri işlemiş veya kitabında kısaca üzerinde durduğu bazı hususları genişletmiştir. Bunlardan bir tanesi, Türk sanatı bakımından önemlidir: yazar Tercan'daki Mama Hatun türbesinin plânını Berlin Müzesi'ndeki bir bronz tepsinin süslemesi ve dolayısıyla, Sasanî ateş mabedleri ile ilgili görmektedir, kşl. *Bemerkungen zur Bronzeschüssel mit dem Feuerheiligtum in Berlin*, "Bonner Jahrbücher" 158 (1958) s. 81-88, lev. 31-35.

¹⁹ Sasanî sanatının, Bizans ile olan ilgisi, D. Talbot Rice tarafından *Persia and Byzantium* başlıklı yazı ile, *Legacy of Persia* (Oxford) s. 39-59 da özetlenmiştir. Bizzat K. E. da Sasanî sanatının genel sanat tarihi bakımından önemini belirten bir yazı yayınlamıştı, kşl. K. Erdmann, *Die Universalgeschichtliche Stellung der sasanidischen Kunst*, "Saeculum" I (1950) s. 508-534.

lesinde, vaktiyle J. Strzygowski (1862-1941) tarafından da ortaya atılan, Bizans yunan haçı planlı kiliselerinin Sasani ateşgedeleri ile plan benzerliği meselesine dair bir hipotezi işlemiştir ²⁰. Halbuki kanaatimizce bu kolayca halledilir bir mesele olmaktan uzaktır.

Berlin Üniversitesinde öğrenciliğim sırasında (1944-45) tanıdığım ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türk ve İslâm sanatı profesörü olarak sekiz yıl (1950-1958) beraber bulunduğum, birkaç Anadolu ve Trakya inceleme gezisini beraber yaptığım K. E.ın ne kadar gayretli, çalışkan, ve her konunun derinine inmek isteyen bir araştırmacı olduğunu yakından şahit olmuş bir kimse olarak, onun bu faydalı ve etraflı kitabının yeniden basılmasını sevinç verici bulduğumu belirtmek isterim. Sasani sanatı bir defa daha okunduğunda yazarın, Sasani medeniyet ve sanatına olan sevgisi hattâ sevginin de üstünde hayranlığı kendisini belli etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra moda olan, bol resimli, güzel baskılı fakat ekseri hallerde çok acele olarak bazen de yetersiz ellerde çarçabuk yazılıvermiş hissini uyandıran sanat tarihi kitapları karşısında, onlardan farklı olarak K. E.ın bu kitabının dolgun ve özlü bilgiler ile dolu metni okuyucuyu doyurmaktadır. İçindeki görüşlerin, bilgilerin 1940-1943 deki bilgi durumuna göre oluşuna rağmen, K. E.ın bu özlü eseri, sağlam ve tamam bir sentez olarak, İran'ın bu eski medeniyetini merak edenler kadar, bu medeniyetin yakın ilgisi olan çevreler, yani eski Ön Asya ve Mezopotamya, Geç İlkçağ, Bizans, İslâm ve Türk sanatları ile uğraşanların da istifade ve bilhassa zevkle başvuracakları bir kitaptır.

Prof. Dr. Semavi EYİCE

²⁰ *Feuerheiligtum-Kreuzkuppelkirche*, şu eserde : *Spätantike und Byzanz*, I (1953) s. 53-70.

ÖMER SEYFEDDİN'İN ŞİİRLERİ

EK — II.

YENİ DOKUZ MANZÜMESİ VE *Köroğlu Destanı*

F. A. TANSEL

Necâtî Lugal Armaganı'nda basılan *Ömer Seyfeddin'in Dağınık Şiirleri* başlıklı araştırmamız, sayfa bağlandıktan sonra elimize geçtiği için sonradan ilâve ettiğimiz *Evhâm-ı Tahrir* isimli manzûme ile son buluyordu¹. Ellidört şiiri içine alan bu araştırmanın neşrinden sonra, şâirimizin on şiiri daha elimize geçti. Şimdi bunları yine basım tarihlerine göre sıralayarak, neşredilmemiş olanları (msl., nu. LVII.) ise yazıldıkları zamanı gözönüne alarak kaydediyoruz :

a) Vaktiyle, *Çocuk Bağçesi* mecmuasını taradığımız hâlde, Ömer Seyfeddin'in Süheyl Feridun takma-adını kullandığını bilmediğimiz için bu dergideki yazıları pek tabî'î olarak gözümüzden kaçıyordu. Bu takma-adı kullandığına dâir Bezmî Nusret'in bir notu, bizi bu hususta uyandırdı²; *Çocuk Bağçesi*'ni tekrar tarayınca, *Müekkile-i Fenn'e* adlı aşağıdaki şiirine rastladık³. Ömer Seyfeddin, fennin âdetâ avukatlığını ettiği, cehil karanlıklarını yarıp an'aneleri susturan fenni öğdüğü bu şiirini hiç de beğenmez; bunu, 7 Şubat, 1321 (20 Şubat, 1906) tarihli ve kime gönderildiği bilinmeyen mektubundaki, "*Çocuk Bağçesi*'ndeki benimdir; fakat yemîn ederim ki, pek fenâ. . . Camile Flammarion'un⁴ bir romanına, Stella'nın kabına yazmıştım. Arkadaşlarıma göndermiş bulundum; onlar da neşretmişler" cümlelerinden anlıyoruz. Aynı mektubunda Süheyl

¹ *Necâtî Lugal Armaganı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Sayı 50, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s. 593-646. Bu araştırmamızda mevcut şiirlerin sonuncusu LIV. numarada kayıtlı bulunduğundan, devâmı olan aşağıdaki yazımızdaki şiirleri LV. numaradan başlatmış bulunuyoruz.

² Bk., *aynı eser*, s. 605, not-20. Kullandığı başka takma-adlar için bk., Şevket Rado, *Edebiyat Tarihine Âit Vesikalar—I*, *Ömer Seyfeddin'in Bir Edebiyat Meraklısına Mektupları*, *Hayat-Tarih Dergisi*, nu. 1., Şubat, 1968, s. 6; Tâhir Alangu, *Ömer Seyfeddin*, İst., 1968, s. 453.

³ Nu. 42, 24 Teşrinisânî, 3211/4 Aralık, 1905.

⁴ Fıransız, meşhur kozmografya âlimi (1842-1925).

Feridun'un kendisine âit takma-ad olduğunu kaydettiğine⁵, *Çocuk Bağsesi*'nde bu mahlasla başka şiiri bulunmadığına göre, beğenmediğinden bahsettiği bu şiirin *Müekkile-i Fenn'e* başlıklı aşağıdaki manzûmesi olduğunu söyleyebiliriz :

LV.

MÜEKKİLE-İ FENN'E

Mahabbetim sanadır, ey hakâyıkın rûhu!
 Odamda yalnızım her şeb senin hayâlinle;
 Söner şebâbımın âmâl-ü hırs-ı mekrûhu,
 Müfekkiremdeki yâd-I fusûn-i bâlinle. .
 Zalâm-ı cehli yarıp an'anâtı susturarak,
 "Budur düşündüğünüz, ey zavallı insanlar!"
 Diyen sadâ-yi nezîhin büyük bir istigrâk
 İçinde hisleri etti münevver-ü bîdâr.
 Artık âsûde-i taarruzsun,
 Nûr-i şevkînla rûhlar dolsun,
 Artık herşey yalan : Evet, rûhum
 Ebediyetle âbid-ü mahmûm
 Bana hakîkati ihdâs eden tecelline
 Beşer değil mi senin müftakar teselline!

b) Ömer Seyfeddin, kendi el yazısıyla, kime gönderildiğini kesin olarak bilmediğimiz 20 Eylül, 1322 (3 Ekim, 1906) tarihli mektubunda Fransızca bir şiirini kaydetmiştir; "Size, tâziyâne-i şevk-u gayret olmak üzere Fransızca *sonnet*'lerimden bir tânesini yazacağım. Bilseniz, Fransız şiirleri ne kadar câzib ve meşbû'-i teessürdür" diye bahsettiği bu manzûmesini⁶, muhâtabının beğendiğini, şâirimizin aynı şahsa, yine Kuş-adası'ndan yolladığı 6 Teşrinievvel, 1322 (19 Ekim, 1906) tarihli mektubundaki, "*Un Larme*'i nâfile beğenmişsiniz; çünkü o pek fenâ ve hatâ-âlûddur. İnşâ'llâh iyilerini takdim ederim" cümlelerinden öğreniyoruz; yine bu cümlelerden, kendisinin, aşağıya aldığımız bu *sonnet*'sini beğenmediği de anlaşılacaktır⁷ :

⁵ Kuş-adası'ndan, kime gönderildiği bilinmeyen 7 Şubat, 1321/20 Şubat, 1906 tarihli mektubu (Şevket Rado, *ayn. makâle*, *Hayat-Tarih Dergisi*, nu. 1., Şubat, 1968, s. 6). Bu basımda şiirin adı okunamamış, mektup tarihinin Milâdî yıl karşılığı yanlış olarak 1905 kaydedilmiştir.

⁶ Şevket Rado, *Hayat-Tarih Dergisi*, nu. 2, s. 6, 8.

⁷ Şevket Rado, *ayn. mec.*, nu. 2, s. 8.

LVI.

UN LARME

— *A ma soeur* —

Je pleure, je pleure, je pleure,
Pas des larmes mes yeux...
Sans une amère douleur
Des regards ennuyeux...

Tu est infortunée
Dans cette vie noir, morne..
Oui il ya une année
Un deuil tragique t'orne.

Je sais : Tant désespoir,
Je sais : Aucun espoir
Oh, voilà ton roman!

Quel roman, quel malheur
Qui brisent mon coeur aimant;
Je pleure, je pleure, je pleure!

c) *Temennî-H'âb*, Ömer Seyfeddin'in ondokuz yaşında iken yazdığı şiirlerindendir. Şâirimiz, kendisine çok ıztırab veren şiddetli bir nezleye tutulmuştur; hastalığının te'sirlerini canlandırdığı bu manzûmesinde, varlığını sanki okşayacak olan uykuyu beklediğini, kasvet dolu boş bir odada hattâ sevgilisinin hayâlini bile unuttuğunu, yalnız fûsûn dolu bir uyku beklediğini anlatarak mânevî hayâtını da canlandırmıştır. Vaktiyle basılıp basılmadığını bilmediğimiz bu şiiri, kime gönderildiği mechûl, 16 Nisan, 1906 tarihli mektubunda mevcuttur⁸ :

LVII.

TEMENNÎ-I H'ÂB

— *Influenzadan muztaribken* —

Bir ağrı var başımda... Vücûdümde yok tuvân
Bîtab-i neş'e, hem üşüyüp hem yanar gibi
Terler, donar donar yatarım kalkarım; zaman
Geçmez.. Bu bî-karârî-i bâridde; ben şebi
Bir intizâr-i mübrem ve sehrânla⁹ beklerim!
Zanneyleirim ki uykunun âsûde elleri

⁸ Şevket Rado, *ayn. mec.*, nu. 2, s. 5.

⁹ Bu kelime, Ş. Rado neşrinde *sihr-i anla* (سحرانله) şeklinde okunduğu için, mısra⁶ vezince bozulduğu gibi, mânâsını da kaybetmiştir : *Bir intizâr-ı mübrem ve sihr-i anla beklerim*. Bu kelime, yanlışlıyorsak *sehrân* (سهران) la olsa gerekir ki, göz - kulak olarak beklemek mânâsına gelir.

Okşar şu hasta varlığımı; hep kederlerim
 Söndü; unuttum onları... Hattâ emelleri,
 Hattâ senin hayâlini, ey sevdiğim, bu dem..
 Hissimde yok, inan, ne sevinme, ne bir elem :
 Bir boş oda ile ¹⁰, kasvet-âlûde bir sükûn,
 Boş bir muhît, renc-ü azâbın içinde ben...
 Artık benim düşündüğüm âvâre, dil-fiken
 Bir uykudur, o hâb-ı girîzân-ü pür-fusûn!

Pirlepe—319

d) 1905'de, Osmanlı hâkimiyetini Hicaz ve Yemen'e bağlamak sûretiyle Hicaz'ın hem asker sevkini, hem başka hususlardaki nakliye işlerini kolaylaştırmak için, yerli sermâye ile tam bir Osmanlı demiryolu olmak üzere Hicaz hattı inşâ edilmiştir. O devir gazete ve mecmualarında, 'Abdü'l-Hamîd'in bu icrââtını ögen, birçok meşhur ve çok genç, henüz şiirlerini neşre başlayan şâirler tarafından yazılmış medhiyelere rastlarız¹¹. Ömer Seyfeddin imzâsıyla basılan aşağıdaki *Hatt-ı 'Âlî* de bu münâsebetle yazılmıştır. Şâirimiz, Hicaz demir-yolunu tasvir ederken, bunun bilhassa mânevî mânâsı üzerinde durmuş, bu sâyede binlerce dindâr ziyâretcilerin kiblemizin civârını gidip tavâf edebileceklerini, yürüyen bir mâ'bede benzettiği vagonların, bizleri o mânâca büyük beldeye yaklaştıracığını belirtmiştir¹² :

LVIII.

HATT-I 'ÂLÎ

Bu gün bu hâk-i mukaddes, bu hâk-i lâhûtun
 Semâya pâyeye olan hitta-ı vesî'inden
 Uçar şafîr-i münâcâtı, sâf-ü gâliye-zen,
 Kulûb-i kavme müekkil dehâ-yi nâ-sûtun!

¹⁰ Krş., Ş. R. basımı, *Bir boş odayla* şeklinde okunduğu için mısra' vezin bakımından bozulmuştur.

¹¹ Msl., Prof. Fuad Köprülü'nün *Culûsiye* adlı şiiri (F. A. Tansel, *Doğumunun Yetmişsekizinci Yıldönümü Münâsebetiyle — Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün İlk Yazısı, Basın Hayatının Başlangıcına Dâir Bilgimizi Düzelten ve Tamamlayan Yeni Notlar, Belleten*, c. xxxiii., nu. 129, Ocak, 1969, s. 45 v.d.).

¹² *Haftalık İzmir gazetesi*, nu. 33, 2 Rebi'l., 1326/19 Nisan, 1324/2 Mayıs, 1908. "Pâdişâh-i müfahham ve Halîfe-i muazzamımız Büyük Sultan 'Abdü'l-Hamîd Hân-i Sâni Efendimiz Hazretleri'nin cümle-i inâyât-i hikmet-i âyât-ı husrevânelerinden olan Hicaz hatt-ı mübârekine âid bu şiiri kâri'lerimize 'arz ile kesb-i mübâhât eyleriz" notu ile basılmıştır.

Bu gün nehâr-i münevver, leyâl-i yâkutun
Uzakta çölleri örten per-î bedî'inden
Geçer ezelle ibâdet eder gibî rûşen
Huzû'-i secde-i şükranı rûh-i mebhûtun!

Geçer... ki gittiği yer menba'-î me'âlidir,
Zalâmı parçalayan Dîn-i Ahmedî elidir,
Onunla her sene binlerce âbid-ü zâir

Gidip tavâf edecektir civâr-i kiblemizi!
Evet, bu yol, bu vagonlar, bu ma'bed-î sâir
Yakîn eder o büyük tâk-ı Bârgâh'a bizi!

e) *Müekkile-i Hürriyet*, İkinci Meşrûtiyet'in i'lânının verdiği sevinçle hemen o günlerde yazılmış ve bu hâdisenin haftasında neşre-dilmiştir¹³. Hürriyet'e âşık canlı bir varlık olarak tasvir ettiği vatan mefhûmunun, onun ayrılığı, vuslatı ve aşkıyle inleyen kalbinin artık müsterih olduğunu, artık ölüm sessizliğinden uyandığını, binlerce ağlaşan dul ve yetimin bayram ettiğini, bu günün ve gençliğin kanı dökülmeden doğduğunu anlattığı hürriyet aşkının her yeri hayat ve his ile doldurduğunu düşünüyor :

LIX.

MÜEKKİLE-İ HÜRRIYET'E

Hecrinle, hecr-i vuslat ve aşkınla çırpınan
Bî-çâre kalb-i zâr-ı vatan şimdi müsterih;
Bî-çâre kalb-i zâr-ı vatan şimdi kâmrân
Geldi sükûn-i mevtine bir ra'şe-î sarîh.

Binlerce boş yuva.. Yine binlerce ağlaşan
Dul ve yetim var; fakat, artık bu gün ferîh
Bir 'ide doğdular... Yine ma'bûde-î zaman
Sensin! Mahabbetin bize bir mezheb-î sahîh!

Doğdun, dökülmeden o büyük gençliğin kanı,
Teshîn eder tulû'un, evet, en serin kanı,
Secdê edilse zîr-i peyinde değil mi az?

Aşkın hayât ve his ile doldurdu her yeri,
Efsâne-î serâb-i kavânîn'i sil de, yaz
Nurdan hutût-ı vecd ile, "Hürriyet!" ey perî!

¹³ *Haftalık Serbest İzmir gazetesi*, nu. 46, 19 Temmuz, 1324/1 Ağustos, 1908. 'Ayn. Sin (ع. س.) imzâlı ve *Hedm-i İstibdâd* başlıklı makâle dâhilinde basılmış, şiirin altındaki imzâ sonradan kurşun kalemle ve okunamayacak derecede bozulmuştur.

f) 10 Temmuz, 1324 (23 Temmuz, 1908)'de İkinci Meşrûtiyet'in i'lânı, Ömer Seyfeddin'e *Temmuz* başlıklı şiirini ilhâm etti. Esâret'in yerini hürriyet'e bıraktığı bu Temmuz ayını "mâh-i muhterem" olarak vasıflandıran şâirimiz, Meşrûtiyet'ten hemen sonra yazıp neşrettiği¹⁴ için ümidlerle doludur; dünyâyı apaydınlık görüyor : Hâinler nedâmet etmiştir; vatanda artık fitne fesad kalmamıştır; Tarih, Temmuz adını altun kalemle yazmalıdır ve onun saâdetle dolu ihtişamlı günlerinde gençlik, bütün milletler kâm almıştır :

LX.

T E M M U Z

Binlerce ihtirâm, sana ey mâh-i muhterem!
Her milletin esâreti hürriyet_ oldu bak
Âgûş-i hâr-i mes'adetinde.. Nasıl demem,
"Sensin şuhûr ve ezmineye nûr-i tâc ve tâk!"

Verdi hulûlün_ işte o hâinlerê nedem;
Yoktur vatanda şimdi ne bir fitne-İ firâk,
Ne bir figân-i târ... Evet, ey âfil-İ 'adem
Deycûri-İ şimâl ve cenûb zulmet-İ 'Irâk.

Temmuz... Bu nâmı yazmalı târîh-i 'âleme
Altun hutût ile; onu ahlâf-i dâime
Etsin hayât-ı hür yine bir 'îd-i pür-surûr.

Eyyâm-ı ihtişâm-ı sa'îdinde aldı kâm
Gençlik, bütün milel, bu ahrâr-i bî-vakur :
Ey mâh-i muhterem! Sana binlerce ihtirâm!

g. Ömer Seyfeddin, Perviz takma-adı ile neşrettiği¹⁵ *Yatakta* adlı şiirinde, acı hakikatleri unutturan, yarının sabahından gâfil bir aşk sahnesinin uyandırdığı duyguları terennüm etmiştir :

LXI.

YATAKTA

Bu firâş-İ mahabbet, âh ne sıcak;
Sevdiğim, aşkımız hayâliyle
Kapanan perdeler zilâliyle
Bize bir leyl-i bî-nehâr açacak!

¹⁴ 11 *Temmuz* adlı gazetede, Ömer Seyfeddin imzâsıyla basılmıştır (Nu. 1, 20 Receb, 1326/7 Ağustos, 1324 (1908)).

¹⁵ *Ayn. gazete*, nu. 6, 30 Receb, 1326/14 Ağustos, 1324 (1908).

Bûse, bir bûse.. Şimdilik kaçacak
 Yâdımızdan, bütün melâliyle
 Hep hakâyık! Sükûn-i bâliyle
 Bu firâş-î mahabbet, âh ne sıcak!

Ne sıcak, işte siz de, siz de gelin
 Ey uyanmış perîleri leylin;
 Bu sıcaklıkta mest olup kalalım!

Mütegâfil sabâh-i ferdâdan,
 Yek-vucûdî-i şî'r-i sevdâdan,
 Bî-haber bûselerle kâm alalım!..

h) Aşağıdaki şiir, Türkistan'ın en mühim merkezlerinden olan ve artık Türkler'in elinde bulunmayan Kâşgar şehrine hasretin ifâdesidir. Tarih boyunca içten dıştan siyâsî hâdiselerle, işgâllerle karşılaşan Kâşgar, 1099 (1688)'da, Kalmuklar'ın hâkimi Galdan tarafından zabtedilmiş, bundan sonra da siyâsî vak'alara sahne olmuştur. "XVII. asırda Şarkî-Türkistan'ın şark kısımlarını (Hami ve Turfan'ı) ellerine geçirmiş olan Çinliler, 1754'de Kalmuklar'ı da hâkimiyetleri altına alınca, 1759'da Kâşgar ve civârını da işgâl ederek merkezlere kendi garnizonlarını yerleştiriyorlar. 1756-60 yıllarında Çinliler, Kazaklar'ın Orta ve Küçük-or'da'ları ile Hokand Hanları'nı da kendi tâbi'yyetlerine sokuyorlar". Muhtelif ayaklanmaların meydana geldiği bu mühim Türk şehri, 1900'da Çinliler'e karşı son bir isyan teşebbüsünden sonra dehşetli bir baskı altında sözde sükûnete kavuşmuştur. Uygur ve Karahanlı hâkimiyetleri devrinde Türk memleketleri arasında en çok inkişaf gösteren Kâşgar, istiklâlini kaydedince bir daha kalkınmamıştır¹⁶. Ömer Seyfeddin, aşağıdaki şiirinde bu pek uzaktaki Türk şehrinin gülistanlarını, bir cenneti andıran bu ülkenin yeşil göllerini, mor ormanlarını tahayyül ediyor ve sonra üçyüzyıldanberi üzerine bir alaca karanlık gibi çöken esirliğin mâtemi altındaki, türbelerinin taşları yere düşmüş Kâşgar .. Altun kandilleri henüz sönmeyen ma'bedlerin kapısında bizi bekleyen ümidler, Karahanlı hükümdârı Satuk Bugra Han'ın rûhunun inlediği, bir zamanlar saltanat merkezi olan, hâtırası artık tarihlerde kalan Kâşgar¹⁷..

¹⁶ *İslâm Ansiklopedisi*, Reşid Rahmeti Arat tarafından yazılan *Kâşgar* maddesi.

¹⁷ Ömer Seyfeddin imzâsıyla *Tanin* gazetesinde basılmıştır (Nu. 2401, 24 Ağustos, 1915).

LXII.

K Â Ş G A R

Gözüm uzak, pek uzak bir cihanda . .
 Yeşil göller, mor ormanlar . . . Hudûdu
 Bir hayâlî İrem gibi bitmeyen,
 Görünmeyen bir cennetti orası.
 Hasret çeken bülbüllerin yuvası
 Gülistanlar harâb olmuş . . Derinden
 Bir hınçkırık sorar : “Bur’da ne oldu?”

Gözüm uzak, pek uzak bir cihanda . .

Görüyorum, genç kızların başları
 Siyah, yanık lâlelerle süslenmiş;
 Üçyüz yıllık esirliğin mâtemi
 Bir alaca karanlığın elemi
 Çökmüş, dağlar müebbeden sislenmiş,
 Düşmüş yere türbelerin taşları.

Gözüm uzak, pek uzak bir cihanda . .

Henüz altun kandilleri sönmeyen
 Ma’bedlerin kapısında bekliyor
 Bizi hâlâ *Kutadgu*’nun ümîdi . .
 Bu virâne bir zamanlar ne idi! . .
 Yâdi şimdi Tarih’lerde inliyor;
 Ey Bugra Han, rûhun mıdır inleyen?

1. Her memlekette olduğu gibi bizde de, milliyet fikir ve duygularının kuvvetlenmesi, aydın sınıfın millî kültüre sâhip olabilmesi için başvurulan çârelerden biri de, san’atkârların millî destanlardan, halk hikâye ve masallarından faydalanarak eserler yazmalarındır; mâziyi canlandıran bu eserler, o milletin geçmişteki hayâtını yeni nesillerin gözleri önüne sermek, onların millî duygu ve millî kültürlerini kuvvetlendirmek, mâziye bağlanmalarını te’min bakımından en verimli yollardan biri olduğu şüphesizdir. Bu sebebledir ki, msl., Ziya Gökalp Türk masallarından, halk hikâyelerimizden, *Dede Korkut*’tan bâzı hikâyeleri manzum, mensûr olarak yeniden yazmış, Türk Naturalizmi’nden, *Çolbu Hanım*, *Güneş Hanım*, *Öksüz Kız aşk menkabelerinden*, *Yaradılış-Türk Kozmogonisi*’nden, *Ergenekon Destanı*’ndan faydalanarak edebiyatımıza millî hikâyeler kazandırmıştır¹⁸.

¹⁸ Ziya Gökalp’ın gerek basılmış olan şiir kitaplarındaki, gerek muhtelif mecmua ve gazetelerden derlediğimiz bu tarz şiirleri, tarafımızdan hazırlanan eserde

Gökalp gibi, Türk destanları üzerinde ilmi araştırmalarda bulunan Fuad Köprülü'nün de eski Türk kahramanlarını, ozanlarımızı, Orta-Asya hayatını canlandıran şiirleri mevcuttur¹⁹. Yalnız millî edebiyat devrinin değil, Türk edebiyatının küçük hikâye sâhasında başta gelenlerinden biri olan Ömer Seyfeddin de millî destan nev'ine yabancı kalmamıştır; *Kalavela*²⁰, *Iliade (Ilyada)*²¹ destanlarının tercemesi, Türk destan ve menkabelerinden faydalanarak yazdığı *Ergenekon'dan Çıkış*²² ile *Kırk Kız*²³ adlı şiirleri bunu gösterir. Şâirimizin bu tarz eserlerinden biri de, *Koroğlu Kimdi* başlıklı hikâyesidir.

Koroğlu Kimdi, 1919'da *Türk Dünyası* gazetesinde tefrika hâlinde kalmıştır. Ömer Seyfeddin hakkındaki neşriyâta dâimâ hikâyeleri üzerinde durulduğu, şâirlik tarafından hemen hemen hiç bahsedilmediği için, gazete sütunlarında gömülü bu güzel millî hikâyesi unutulup gitmişti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şu'besi'nde talebe bulunduğum esnâda sınıf arkadaşlarımdan olan ve Ömer Seyfeddin'in

mevcuttur (*Ziya Gökalp Külliyyâtı—1., Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Seri-11., Tenkidli Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952).

¹⁹ F. A. Tansel, *Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri, Belleten*, c. xxx., nu. 120, Ekim, 1966, s. 637 v.d.

²⁰ *Türk Yurdu* mec., c. xiv., nu. 151, 1 Kânûnisânî, 1336 — Nu. 158, 15 Haziran, 1336 numara ve tarihli nüshalarında, *Mukaddime* dâhil yedi sayısında tefrika edilmiştir.

²¹ *Yeni Mecmua*'da tefrika olunmuştur (Nu. 45, 22 Mayıs, 1918 — Nu. 55, 1 Ağustos, 1918; nu. 64, 10 Ekim, 1918); oniki nüshada devam eden bu tefrika ayrıca kitap hâlinde de basılmıştır (*Ilada, En Eski Yunan Şâiri Homère'in Epegesi*, terceme ve hulâsa eden Ömer Seyfeddin, Mâarif Vekâleti, Cihan Edebiyatından Numûneler, İst., Devlet Matbaası, 1927). *Yeni Mecmua*'daki tefrikaların sonuncusunda *Leconte de Lisle* adı vardır.

²² *Necâttı Lugal Armaganı*, s. 628. Ömer Seyfeddin'in, *Yeni Gün-Ergenekon'dan Çıkış*: 27 Mart başlıklı bu şiirindeki 27 Mart ile neyin kastedildiğini mübhem bırakmıştık. Şimdi, kısmen biraz daha vâzih fikir edinmiş bulunuyoruz: *Tanın'de, Türkler'in Millî Bayramı — Yeni Gün*; 9 Mart başlıklı ve Ziya Gökalp'ın *Ergenekon* şiirinden kıt'alar nakledilen bir yazıya rastladığımız gibi (Nu. 1876, 18 Mart, 1914), Ömer Seyfeddin'in adı geçen şiirinden sonra Uyanık takma adı ile — ki bu Celâl Sâhir'dir — bir yazı da gördük. Bunda, "Bu gün, Türkler'in kurtuluş bayramına tesâdüf ediyor. Eski bâzı bayrakların üzerinde üç dokuz yazılı" olduğu görüldüğünden, bunun Mart'ın 27'sini ifâde ettiğinden bahsedildikten sonra, "Kendisi koyu bir Türk ve adsız bir kahraman olan Hârezmşâh'ın yeni günü'ne rastlıyordu. Kabûl olundu" denilmektedir (*Halka Doğru* mec., nu. 51, 27 Mart, 1330).

²³ *Necâttı Lugal Armaganı*, s. 642-45.

hikâyelerinden birkısmını, ilk def'a olarak basım tarihlerini de araştırıp tesbit ederek neşreden Şerif Hulûsî Sayaman, İstanbul'dan bana gönderdiği 4 Mart, 1957 tarihli mektubunda, dikkatini çeken *Köroğlu Kimdi* hikâyesi hakkında da bâzı şeyler sormuştu : "... Ben bu destanın baş tarafını bulamadım. Yalnız, baş tarafı, yâni birinci tefrikanın *Türk Dünyası* gazetesi çıkmadan birkaç gün önce yayınlanan el-i'lânı gibi bir broşürde Reşad Nûrî'nin *Deniz Banyosu* hikâyesiyle birlikte yayınlanmış. Ben, bu broşürü aramadık yer bırakmadım. İstanbul'da bir gençte var; fakat hangi düşünceyle, bilmem, vermek istemiyor. Senin bunu görmüş olacağını kuvvetle ümid ediyorum" diyor ve bu hususta bilgi istiyordu. Sözü geçen broşürü, o tarihlerde benim de bulmam mümkün olamamıştı.

1969 yaz ta'tilinde, İstanbul'da Bayezid'deki Beledİye Kütübhânesi'nde *Türk Dünyası* gazetesini yeniden gözden geçirdik. Bahsi geçen ve *Köroğlu Kimdi* hikâyesinin ilk tefrikasını içine alan broşür bu kolleksiyon cildinde bulunmadığı gibi, gazetenin numarasını gösteren kartta da herhangi bir mürâcaat kaydı yoktu. Eser adlarına göre sıralanmış kartlarda *Köroğlu* adında, *Köroğlu Kimdi* hikâyesinin baş kısmını içine alan broşürü nihâyet bulabildik.

Belediye Kitapları, Nu. K. 3855'de kayıtlı bu broşürün üzerinde, 1957'de Feriha Topuz tarafından Beledİye Kütübhânesi'ne verildiği yazılıdır. *Birkaç Söz* başlıklı ilk sayfasında *Türk Dünyası* gazetesinin yarın çıkacağı bildiriliyor. Bundan sonra Reşad Nûrî'nin, tekellümü hikâyesi (S. 3 - 6), Ömer Seyfeddin'in, *Köroğlu Kimdi* adlı manzum destanı gelmektedir; bu on sayfalık broşürün sonunda, 10.000 lira seymâyeli *Türk Dünyası Gazetesi Şirketi Mukâvele-Nâmesi*'nden bâzı maddelere yer verilmiştir.

Şimdi, "Bu güzel *Dİbâce*'nin mâbe'di yarın çıkacak *Türk Dünyası* gazetesindedir." notu ile basılan *Köroğlu Kimdi* hikâyesinin tam metnini veriyoruz²⁴.

²⁴ Yıl-1., nu. 1., 24 Ağustos, 1919 — Nu. 5, 25 Ağustos, 1919 (Bu gazetenin arka arkaya beş nüshasında tefrika edilmiştir; ikinci ve diğer sayılarının tarihleri sırasıyla 22, 23, 24, ve 25 Ağustos olduğuna göre, birinci nüshasının 24 Ağustos tarihi kaydinde tertip yanlışı bulunduğu, doğrusunun 21 Ağustos olması lâzım geldiği anlaşılır. Tefrikanın başında, "Bu güzel *Dİbâce*'nin ilk kısmı dün Reşad Nûrî Bey'in *Deniz Banyosu* ünvanlı nefis bir hikâyesi ile beraber meccânen tevzi' ettirdiğimiz risâlede mevcut idi" notu kaydedilmiştir. Şiirin son tefrikasının nihâyetinde iki mısra' sıra noktalarla işaretlenmiş, "Bitti" yazılmıştır.

LXIII.

KÖROĞLU KİMDİ

BÜYÜK BİR DESTAN'IN DİBÂCESİ

Asırların nihâyetsiz karanlıkları içinde ne kadar şanlı hakikatler vardır ki, zamanla solar, bozulur, fenâ bir şekle girer. İşte Köroğlu denilen şahsiyet de böyle hakikati silinmiş, nihâyet âdi, rezil bir eşkiyâ seviyesine indirilmiş çapulcularımızdan biridir. Büyük milletimiz Garb'e doğru sarkmadan evvel, hep Çinliler'le döğüşüyordu. Çinliler'se, meşhur Sed'lerinin hâricinde de bizi rahat bırakmamağa çalışırlardı. Bâ-husus kurnaz kumandanları Pan-ça-u (پانچاؤ), elde ettiği hâin bir Türk Beyi ile Türkler'i bütün bütün mahvetmeğe uğraşırđı. Bu hâin Türk Pu-luy (پولوی)'da otururdu²⁵. Birgün İmrah'or'unu çağırđı. Göçebe Türkler'e karşı gönderdi; fakat bu Türk İmrah'or, kardeşlerine kıyamadı. Pek kızdı. Onun gözlerini çıkarttı; çöllere koğdurttu. Köroğlu, işte, milletine sâdik kalan İmparator'un oğludur. Babasının öcünü aldıktan başka, Ayaz Han'ı kurtarmış, bütün Çin'i tir-tir titretmiştir. Köroğlu'nun hakikatini şiir içinde tekrar yaşatacak, cildlere sığmayacak kahramanlıklarını şiirin ilâhî sahifesine sığdıracak genç milliyet-perver şâirlerimizdir. Eski lehçe ile tarihî hakikati kısaca gösteren bu manzum kalem tecrübesini ben onlara ithâf ediyorum.

²⁵ Bu şehir hakkında Mehmed Şemseddin Günaltay'ın eserinde şu bilgi verilmiştir : Pou-loui (پو-لوی), bu memleket Uygurlar ülkesinin şimâlindeki dağlık yerlerden ibâretti. Halkı çadırlarda yaşıyor, mer'âdan mer'âya göç ediyor, aynı zamanda ekin ekmekle de uğraşıyordu. Ötedenberi ok ve yay yapmakla büyük şöhet kazanmışlardı. Pou-loui'da, vaktiyle oldukça kuvvetli bir hükümdâr vardı; fakat Koyunlular Si-yu (سی-یو), yâni Buhârâ-yi Sagîr üzerine savaştıkları sırada Pou-loui hükümdârı, Tanju'ya karşı bir kusur işlemiş, korkusundan teb'asını alarak, Pou-Loui'dan at ayağıyla doksan günlük şimâlde bulunan O-go'ya çekilmişti. Teb'asının mühim kısmı ise vatanlarında kalarak Çin hakanına itâ'at etmişlerdi." (*Mufassal Türk Tarihi*, ikinci Kitap, İst., Matbaa-i Âmire, 1339, s. 125 v.d., not-2). Aynı şehir hakkında Atsız'ın verdiği bilgiye göre, Birinci Pu-luy'da İlk Han sülâlesi çağında 325 âile, 2032 nüfus, 799 asker, İkinci Han sülâlesi zamanında ise 800 âile, 2000 nüfus, 700 asker bulunuyordu. İkinci Pu-luy, bu beylik İlk Han sülâlesi devrinde 100 âile, 1070 nüfus, 334 asker barındırmakta idi (*Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar*, İst., Arkadaş Basımevi, 1935, s. 108). Ömer Seyfeddin'in *Köroğlu Kimdi* destanındaki Pu-lu, bu meşhur Uygur ülkesi'dir.

Hicret'ten beşbuçuk asır evveldi,
 Pu-luy'da Kul²⁶ adlı bir Bey türedi.
 Kul Bey dedi birgün İmrağ'vor'una,
 "Hazırlan seyahat için yarına.
 "İli-ovası'na konmuş Yürükler,
 "Belki bu sel coşup bizi sürükler.
 "Bilirsin, babamız Çin'in Fagfur'u,
 "Niçin bana teslim etti Uygur'u.
 "Türkler birleşince Tanrı uyanır,
 "Yardım eder, Çitler kana boyanır!
 "Ötedenberi, bu, bir eski âdet,
 "Çinli'ye belâdır, Türk'e saâdet.
 "Bilirsin, Pan-ça-u (پان چا او) Çin kahramânı,
 "Nekadar güçlkle aldı Turan'ı.
 "Tonguz, Çit (چیت), Efgan'ı paraya, kürke
 "Gark edip hepsini saldırttı Türk'e. .
 "Kıpçak'ı püskürttü, uzaklaştırdı,
 "Uygur'u Çitler'de konaklaştırdı.
 "Yalnız, baş eğmedi Kırgız-Kazaklar,
 "Fagfur'a uydular kalan oymaklar.

²⁶ Türk tarihinde bu adı taşıyan iki şahıs vardır. Milâddan sonra 158 tarihine doğru Kunlar Çin hududlarını yağmaya başladılarsa da, Çinliler, âsileri şiddetle te'dib ettiler. Çin İmparatoru, Tanju'yu hal' ve tevkiif ederek yerine Kuli (قول : Tço-ko-li-vang) adında birini Kunlar üzerine nasbeyledi; fakat Kunlar bunu tanımadıklarından yeniden ayaklanmalar baş-göstermiştir (M. Şemseddin, *ayn. esr.*, İkinci Kitap, s. 192). M.S. 552'de Bumin Kagan'ın yerine geçen şahsın adı da Ko-lo'dur (*Ayn. esr.*, Dördüncü Kitap, s. 22). Adsız'ın verdiği bilgiye göre, "mevcut tarihlerde yazıldığı gibi şark'ta ve garb'ta iki Kök-Türk devleti yoktur. Memleketin idâre bakımından iki, bâzan dörde taksimi vardır. Yoksa, bâzı ihtilâl zamanları müstesnâ olmak üzere Kök-Türk devletinde dâimâ bir tek büyük kagan olmuştur ve ilk kagan olan Bumin, veyâ Bumun'dan sonra Türk tahtına oğlu Kolo değil, kardeşi İstemi geçmiştir. Kolo, Türk kaganı değil, şark hanıdır (*Ayn., esr.*, s. VIII.). *Koroğlu Kimdi*'de geçen Kul Bey'in, tarihî şahsiyetlerden kimi temsil ettiğinin aydınlatılmasını, Türk tarihi ve Türk destanları üzerinde çalışanlara bırakıyoruz.

²⁷ Prof. Abdülkâdir İnan, *Türk Destanlarına Genel Bir Bakış* adlı makâlesinde, *Ergenekon Destanı*'nın Çin kaynaklarındaki rivâyetini kaydederken sözü geçen bu adı İli-Han şeklinde okumuştur (*Makâleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Sayı 51, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 231).

“İlhan ²⁷ (ایلخان) öldü, Ayaz esir tutuldu,
 “Kayan (قیان) ²⁸ ile Nuḫuz (نوخوز) ²⁹ belki kurtuldu.
 “Fakat kaçtıkları yer ma'lûm değil,
 “Arandı, ne İran, ne de Rûm değil.
 “Kırgız'a katılmış olsalar gerek,
 “Çöllere atılmış olsalar gerek!
 “Bu gün ki biz Çin'in olduk çerisi,
 “Bulmamız lâzım bu iki Reis'i,
 “Bunlar sağken işler dumanlı kalır,
 “Kagan birgün çıkar, yerini alır.
 “Çin bizi Türk iken hizmete koydu,
 “Arpalık bağladı, karnımız doydular,
 “Borcumuz her zaman doğruyu duymak,
 “Yukar'dan gelen her buyruğa uymak!
 “O hâlde yarın sen Yürükler'e git,
 “Önce kaçakları iyi tahkik et,
 “Sonra vergi diye genç atlarını
 “Seçip al. . Kır, Türk'ün kanatlarını,
 “Zulmü, işkenceyi çoğalt, kaçsınlar,
 “Yâhut bizim gibi avuç açsınlar.
 “Türe (طورا) yı, Yasa'yı koyup bir yana,
 “Kölelik etsinler Ming-ti Kagan'a ³⁰!”

İmraḫ'or, Bey'ini şaşkın dinledi,
 İçinde bir sızı doğdu inledi;
 Dedi, “Ben önce Türk, sonra çeriyim,
 “Türe'ye bağlıyım, Yasa eriyim,
 “Hiç düşman olur mu bir Türk Turan'a
 “Ben körlük etmişim, uymuşum sana.
 “İlhan kim, o bizim soydaşımızdı,
 “Sanki biz gövdeydik, o başımızdı.

²⁸ Prof. Abdülkâdir İnan, *ayn. esr.*, bk. *Umûmî İndeks*, Kıyan şeklinde okunmuştur.

²⁹ Prof. Abdülkâdir İnan, *ayn. esr.*, bk., *Umûmî İndeks*, Nüküz; aynı zamanda bir şehir adıdır (S. 45).

³⁰ Kun devleti'nin saltanatı M.S. 93 yılına kadar sürmüştür; Cenub Kunları, Çinliler'in tâbi 'iyetinde bulduklarından Çinliler'e eskisi gibi karşı koyacak hâlde değildiler; Şimâl Kunları ile Çinliler arasında hâil vazifesini görüyorlardı. Cenub ve Şimâl Kunları arasındaki mücâdeleler eksik olmuyordu. İmparator Ming-ti zamânında ihtilâllere meydan verilmemek için hudûda asker gönderilerek (M.S. 64), Çin askerinin bu baskısı altında sükûnet te'min edilmiş (M.S. 66) ise de, Tanju Çang şimâldeki kardeşlerini yok etmek için düşmanlarıyla birleşerek akınlardan, çapullardan geri kalmamış, fakat mahvetmeğe muvaffak olamamış, bu emeli yerine gelmeden ölmüştür (M. Şemseddin Günaltay, *ayn. esr.*, İkinci Kitap, s. 179-186).

“Pan-ça-u kim? O bir düşman başbuğu,
 “Türkler’e geçer mi onun buyruğu?
 “Ayaz beş yaşında bir küçük arslan,
 “Şimdi o her Türk’ün gönlünde Sultan!
 “Var iken bu kadar Türk eri Çin’de
 “Kalsın mı Lor-bang (لوربانغ) da zencir içinde
 “Kayan kim? İlhan’ın büyük yavrusu,
 “Ayaz’ın ağ’beyi, soyun ulu’su
 “Birgün elbet gizli yurttan çıkacak,
 “Fagfur’un başına Çin’i yıkacak.
 “Nuğuz ki Kayan’ın amuca oğlu,
 “Avcıdır, dağlarda tanır her yolu,
 “Alarak Kayan’la hanımlarını;
 “Aşmışlar dağların buzlu karını,
 “Yarlardan atlamış, Kaf’ı geçmişler,
 “Kim bilir nerede bir yurt seçmişler;
 “Birgün elbet bunlar edecek akın,
 “Pan-ça-u bu işi bilmeli yakın :
 “Yakında ayağa kalkacak bu halk,
 “Olacak Turan Beş-şehr, Altı-Balık . . .”

Bey dedi, “Pu-luy’dur Beş-şehr’in adı,
 “Altı-Balık, Fan-lu (فانلو)’dur, Turan kalmadı.
 “Haydi git İrtiş’in derelerine,
 “Verdiğim buyruğu getir yerine.
 “Ben senin üstünde şimdi âmirim,
 “Aldığım bir emri sana veririm.
 “Her oba halkına kulp takacaksın,
 “Yürükler’i atsız bırakacaksın;
 “Tutacaksın Nuğuz ile Kayan’ı
 “Bulacaksın yâhut kendi cezânı!”

*

İmrah’or askerce edip temennâ,
 Çıktı bindi hemen doru atına.
 İrtiş-ırmağı’na doğru yürüdü,
 Rûhunu acıklı hisler bürüdü;
 Bakarak hasretle yeşil ovaya
 Dedi süzülen bir sürü turnaya:

“Ey ıssız dağlardan gelen turnalar!
 “Gizli bir yaylaya uğradınız mı?
 “Çalınır mı idi davul, zurnalar,
 “Bir göç geçtiğini anladınız mı?
 “İlerde Öğülen (اوکوان) Hanım’la Kayan,
 “Ülker Hanım, Nuğuz, iki çift insan,

“Öküz, koyun, deve, attan çiftler can,
 “Bu kervana selâm durmadınız mı?
 “Kayan bir tepede yurt kurmadı mı?
 “Sırrını sizlere duyurmadı mı?
 “Turan’a bir haber uçurmadı mı,
 “Derdin(i) döktüyse ağlamadınız mı?
 “Gördünüz mü beyler tarla sürerken,
 “Hanımlar toplarken çalıyla diken,
 “Tüz (توز) elleriyle mi yaptılar mesken;
 “Evlerine girip yokladınız mı?
 “Yünden ³¹ iplik yapan, onu dokuyan,
 “Dokumayı esvab şekline koyan,
 “Kirlî çamaşırını balçıkla yuyan
 “O beyaz elleri kokladınız mı?
 “Anneler her akşam beşik sallarken,
 “Ninniler düzer mi mukaddes öcten,
 “O gizli yaylada artan, büyüyen
 “Bu körpe Turan’ı kokladınız mı?”

*

Başka ümitlere düşerek bir ân,
 Göklere bakınca gördü bir duman.

İmrah'or,

“Ey bulut, Çin’e mi uğradın geldin,
 Yere mi küserek göke yükseldin?
 Mahzun bakışınla bağrımı deldin!
 Nereye gidersin bin gam içinde?”

Bulut,

Giderim Altay’a, Tuna boyuna,
 Buyruk götürürüm Oğuz soyuna,
 Kurdlar baş eğmesin artık koyuna,
 Türkler ağlamasın mâtem içinde!

İmrh'or,

Ayaz’ı gördün mü demir kafeste,
 Canlı mı, ölü mü, ya son nefeste,
 Beyler’i bulursun hangi heveste?
 Söyle, beni koyma clem içinde!

³¹ *Türk Dünyası* basımında *bundan* yazılıdır; tertip yanlışlığı olduğu anlaşılır.

Bulut,

Beyler'in pek çoğu Çin'in kölesi,
Halkın gözü yılğın, çıkmıyor sesi,
Ayaz'ın sönmemişse de nefesi,
Yaşıyor bir kara âlem içinde!

*

İmrağ'or İrtiş'e erişti, durdu;
"Türeler (تورلر) yanıma gelsin! " buyurdu.

Toplandı önüne Yürük Beyleri
Dedi, "Kardeşlerim, geliniz beri,
"Gerçe ben maaşlı Fagfur kuluyum;
"Fakat ondan evvel bir Türk oğluyum.
"Elimizden çıktı hükümetimiz,
"Bu gün tehlikede milliyetimiz,
"İlhan'ı ezmekle Fagfur kanmadı,
"Türkler'i kırmaktır şimdi maksadı.
"Roma'ya, İran'a harbler açacak,
"Nekadar Türk kanı varsa saçacak. .
"Uygur'u Oğuz'la tutuşturacak
"Karlıg'ı Kalaç'la boğuşturacak.
"Türk'te koymayacak ne at, ne kargı,
"Ne kız, ne kızan, ne yaraya sargı.
"Buradan çekilip kırdan toplanın,
"Girin bayrağına bir kumandanın.
"Rizânız olmasın köle kalmağa,
"Vatanın öcünü çıkın almağa.
"Kayan dağda saklı, Ayaz zindanda,
"Şimdilik işte yok kimse meydanda.
"Türk'lüğün kartalı durmaz kanatsız,
"Oğuz Han tacını giysin bir adsız!
"Kurultay toplayın Bozkır düzüne
"Yıldırım yağdırın Çin'in yüzüne! . ."

Yürükler tamâmen işi anladı,
Herşeyi toplayıp göçe başladı.
Göç gitti yüzünü dönüp Altay'a
Çerinin ilişti gözü bir tay'a

Bir beyaz taycağız, bakımsız, argın
Dedi, "İşte bac'ı bize oymağın,
"Götüreyim bunu satılmış Bey'e,
"Gönderir Fagfur'a belki hediye! . ."

*

Çeri döndü, Bey'in yanına vardı,
 Huzûra çelimsiz tay'ı çıkardı
 Dedi, "Gittim, or'da ne bey, ne çoban,
 "Göçmüşler bu tay'ı koyup armagan...
 "Cılız, fakat yolda bir adam boyu
 "Bir yardan atladı, temizdir soyu.."

Bey hiddetle güldü, dedi, "Giderken
 "Körlük edip sana uydum dedin sen,
 "Sonra da emrime hiyânet ettin,
 "Âsî Yürükler'i siyânet ettin.
 "Ben bin at beklerdim, getirdin bir tay,
 "Maksadın benimle eylemek alay..
 "Göstereyim sana Çin kânununu,
 "İşitsin de bütün çeriler bunu,
 "İbret alsın!" deyip hemen orada,
 Gözlerin(i) çıkartıp iki cellâda,
 Bindirdi o cılız tay'ın üstüne,
 Dedi, "Bırakınız gitsin sürgüne!.."

*

İmrah'vor, gözünden kanlar akarak
 Tanrı'ya yalvardı, dedi, "Yol irak,
 "Gözlerim görmüyor, nasıl varayım?
 "Oğlumu, karımı ner'de arayım?
 "Ey Tanrı, bu yanık hâlime acı,
 "Her derdin Sen'dedir ancak ilâcı..
 "Bu tay'a ferâset ver, doğru gitsin,
 "Evimin kapısı önüne yetsin!"

*

Tay geçti ova, dağ, çaylara vurdu,
 Hokand'da bir evin önünde durdu.
 Kişnedi kapıya tekme vurarak,
 Birdenbire kapı açıldı, şırak...
 Onaltı yaşında bir gençti açan,
 Görünce önünde gözü kan saçan
 Bir adam.. Acıdı, attan indirdi,
 "Buyurun içeri babalık!.." dedi.
 Kör dedi, "Babalık!" deme, babanım,
 "Gel seni öpeyim Güçlü arslanım.
 "Kul Bey'den öcümü alacak sensin,
 "Gürzümü başına çalacak sensin!
 "Ayaz'ı çıkarıp zencir içinden
 "Sensin kurtaracak Turan'ı Çin'den!"

Güçlü'nün annesi tanıdı sesi,
 Koştı; fakat gördü bir kör çehresi. .
 Bir âh çekti, dedi, "Evleri yana,
 "Hangi hâin eller kıydılar sana?
 "Sılaya gelecek birgün yiğitim,
 "Oğlunu göreceksin der, sevinirdim;
 "Sen geldin, âh, fakat gözlerin oyuk,
 "Yavrunu görür mü bu iki kovuk?
 "Büyüttüm, besledim, gösterecektim,
 "Bir arslan yapmak çün ben neler çektim!"

*

Güçlü dedi, "Anne, ağlama, elbet
 "Boşuna gitmemiş çektiğin zahmet. .
 "Alıştırdın beni idmana, güççe,
 "Hazırlamış oldun yarınki öce! . .
 "Her er vatanına Hızır olmalı;
 "Yardıma koşmağa hazır olmalı.
 "Yardıma hazırdım, öce müheyyâ,
 "Şimdi iki mâtem çıktı karşıya :
 "Birisi vatanın yıkılmış tahtı,
 "Öteki, babamın karanlık bahtı. .
 "Alayım güzümü, okla yayımı,
 "Ödeyim hizmetten düşen payımı! "

*

"Kör dedi : "Evlâdım! Getirdiğim tay,
 "Seni belâlardan kurtarır kolay. .
 "Bir ay besle, sonra ur eğerini,
 "Kaldırıp düşmanın yak ciğerini.
 "Güçlü'm, artık adın olsun Koroğlu,
 "Öğreteyim sana her izi, yolu :
 "Git İrtiş-boyu'na, çık Çamlıbel'e,
 "Bir burç yap, oradan hükmet her il'e,
 "Kul Bey'i tepele, Çin askerine
 "Yol verme, girmesin Türk illerine!
 "Pan-ça-u denilen hâini gözet,
 "Bulursan fırsatı onu da gebert.
 "Lor-yang'dan³² kurtarıp Ayaz Hakan'ı,
 "Yeniden canlandır ölmüş Turan'ı.

³² Bu kelime, metnin yukarıdaki bir beytinde (S. 280, str. 6) Lor-bang şeklinde. Milâddan sonra 521-22'de Goeyler'in hükümet merkezi Lo-yam adlı bir şehir vardır (Adsız, *ayn. eser.*, s. 83, 96); Lor-yang, veyâ Lor-bang şeklinde bir yer adına rastlamış değiliz.

“Kayan’ı, Nuğuz’u dağlarda arat,
 “Çobanları topla, sürüyü yarat;
 “Bunları yaparsan gözüm nurlanır,
 “Yâni gönlümdeki özüm nurlanır..!

*

Köroğlu besledi tayı birkaç ay,
 Küheylân bir ata döndü cılız tay.
 Birgün anasının öptü elini,
 Babasıyla sıktı atın belini,
 Binerek üstüne aldı yayını,
 Düştü yola, geçti Tarım-çayı’nı.
 Az-uz gitti Altun-dağ’a dayandı,
 Yavaş yavaş Çamlıbel’e tırmandı.
 Orada başladı bir burç yapmağa,
 Çin kervanı geçer ise çarpmağa.
 Toplandı başına birçok Kazaklar
 Köroğlu’nu duydu bütün oymaklar
 Kul Bey’in o ânda ikbâli soldu,
 Artık hisârından çıkamaz oldu.

Ömer Seyfeddin’in, yukarıda tamâmını aynen neşrettiğimiz *Köroğlu Kimdi* manzûmesiyle, başlangıcından i’tibâren *Millî Türk Destanı*’nı yazmağa teşebbüs ettiği anlaşılıyor; eserin başındaki “Büyük Bir Destan’ın Dîbâcesi” ifâdesi de bunu gösterir. Acabâ, bu destanı yazarken hangi kaynaklardan faydalanmıştır? Mukaddimesindeki izâhlar, bu hususta müsbet fikirler vermemektedir; “eski lehçe ile tarihî hakikati gösteren bu manzum kalem tecrübesi” ifâdesinden de, bu hususta açıkca fikir edinmek mümkün olamıyor.

Köroğlu Kimdi destanının metnini gözden geçirdiğimiz zaman, bunun kaynağını Kök-Türk dâiresine âit iki millî destanın teşkil ettiği ortaya çıkar. Bunlardan biri Kunlar’ın yıkılışından Kök-Türkler’in kuruluşuna kadarki zamânı temsil eden *Ergenekon*, öteki ise Kök-Türk sınır-Tarhanı’nın İranlılar’la mücâdesinden doğan ve Kök-Türk dâiresi destanlarının tâlî menkabelerinden *Köroğlu Destanı*’dır. İşte, *Köroğlu Kimdi*, bu iki destanın birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Şâirimiz, bu destanlardaki vak’aların zaman sırasına bağlı kalmayarak, birindeki hâdiseyi ötekine naklettiği gibi, Köroğlu’nu İranlılar’la değil, Çinliler’le, Çin tarafını tutan Türk Beyleri ile mücâdele eden kahraman olarak göstermiştir. Millî edebiyat devrinin dikkati çeken eserlerinden biri olan *Köroğlu Kimdi*, bundan kırk yıl

önce neşredildiği hâlde dil bakımından çok sâde, bu gün kullandığımız Türkçe'mizden farksız gibidir. Ömer Seyfeddin'in fikir hayatı ve şiirleri üzerinde çalışanlardan başka, münevver sınıf edebiyatında Halk edebiyatı te'sirini, Millî Türk Destanları'nı araştıranlar için de bu güzel şiirin ihmâl edilmemesi lâzım geldiği düşüncesindeyiz.

i) Ömer Seyfeddin'in bir destanı daha vardır : *Altun Destan*³³. . Elimizde mevcut notlar, bu manzûmeyi tamamlayıp tamamlamadığına, neşredip etmediğine dâir imkân vermemektedir. Şimdilik ele geçen baş kısmını neşretmekle iktifâ ediyoruz; bunun, *Türk Yaradılış Kozmogonisi* ile *Oğuz Destanı*'ndan ve Türk türesi'nden mülhem olduğu anlaşılmaktadır.

LXIV.

ALTUN DESTAN

Tanrı önce mâvi kökü, kara yeri yarattı,
 Sonra gökte günü, ayı, yıldızları parlattı.
 Yeryüzünü denizlerle, dağ ve beller bezedi,
 "İşte sana su, od, ağaç, demir, toprak, al!" dedi.
 "Al, bunlarla bir şen yurd yap, bir yeşil bağ hazırla,
 "Sana bir çift gelecektir, onu iyi ağırla!"
 Ey biricik olan Tanrı, ey İkiler : Gök ve Yer,
 Ey Altılar : Gün, Ay, Yıldız, Dağ'lar, Bel'ler, Deniz'leri
 Ey Dokuzlar ve ey Beşler, siz sevinçten coştunuz,
 Türk ve Türkân geliyordu, hep görmeğe koştunuz.

Ömer Seyfeddin'in Şiirleri başlığıyla *Necâtî Lugal Armaganı*'nda neşrettiğimiz araştırmamızdaki ellidört şiirin sayısı, bu yazımızdakiyle altmışdörde yükselmiş oluyor. *Armagan*'daki araştırmamızda, derlediğimiz ellidört şiire dayanarak, bunların vezin, nazım şekli, mevzû bakımından husûsiyetleri üzerinde durmuş, şâirimizin yaşadığı devrin ve çağdaşlarının temâyüllerini de gözönüne alarak bu sâhadaki eserlerini kıymetlendirmeye çalışmıştık. Bu yazımızda mevcut on yeni şiir, daha önce tesbit ettiğimiz husûsiyetlere yeni bir-

³³ Ömer Seyfeddin'in kendi el yazısı ile müsveddesinin kılışesi (Tâhir Alangu, *Ömer Seyfeddin*, İst., 1968, s. 293).

³⁴ Mensur şiirleri hakkında kısaca bilgi edinmek için bk., *Necâtî Lugal Armaganı*, s. 605, not-20. 1969 yaz ta 'tilinde İstanbul'da Bayezid'deki Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki *İzmir*, *Serbest İzmir* gazetelerinde birçok mensur şiirlerine, makâlelerine, az sayıda hikâye ve tercemelerine rastladık.

şey katmadığı için, aynı bilgilerin tekrarlanması fayda görmüyoruz.

Ömer Seyfeddin hakkında bu güne kadarki neşriyatta hemen dâimâ, onun küçük hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Mensur şiirleri, ve makâleleri, manzûmeleri ayrı birer cilt teşkil edecek kadar çok ve onun şahsiyetini canlandırma bakımından hiç de ehemmiyetsiz olmadığı hâlde, mecmua ve gazetelerde dağınık hâlde bulunduğundan araştırılma zahmetine katlanılmamıştır. Derlediğimiz altmış-dört şiir, onun bu sâhada da unutulmaması lâzım geldiğini gösterir ve bunlara, takma-adla yazdığı bâzı manzûmelerinin daha, yeni araştırmalar sonunda ilâvesi mümkün olabileceğini kuvvetle ümid ediyoruz.

1969 YILININ İKİNCİ YARISINDA TÜRK TARİH KURUMU KİTAPLIĞINA GELEN KİTAP VE DERGİLER.

A. KİTAPLAR

- ABAAN, DEMİR : *Türkün kitabı (Aandum) I*. Ankara 1965 Yeni Desen Matbaası. 32 S. 2 ek. 8° (A. III/2924).
- 'ABD AL-RAHİM, MUDDATHİR : *Imperialism and nationalism in the Sudan*. Oxford 1969 Clarendon Press. XVIII + 275 S. 8° (A. III/3593).
- ABDULLAH CEMALEDİN : *Es-siyasetüş-şer'iyye fi Siyadetir-râi ve seadetir-raiyye*. Mısır 1319 Matbaatül-Maarif. 211 S. 8° (A. III/2391).
- ABDULLAH CEVDET, DR. : *Fizyoloji ve hıfzı sıhhat-i dimağ*. İstanbul 1312 Mahmutbey Matbaası. 232 S. 8° (A. III/2418).
- ABDÜLFETTAH ABÂDE : *İntişar'ül-hattul - arabi fil-âlem'il - şarki vel - âlemil - garbf.* Mısır 1915 Matbaa-i Hindiye. 168 S. 1 harita. 8° (A. III/2415).
- Abdülmecit bin Mahmut Han zamanında idar olunan bazı kanun ve nizamlar*. İstanbul 1267 Takvimhane-i Âmire. 142 S. 8° (A. II/9687).
- ABRAHAMS, ETHEL—MARİA MILLINGTON EVANS : *Ancient Greek dress. A new illustrated edition*. 2 Kısım. Chicago 1964 Argonaut. 8° (A. III/3153).
- ACUNSAI, FERİT : *Tokat Albümü 1937 - 1938. 1. Yıl*. İstanbul (1938) Resimli Ay Matbaası. 32 Y. 8° (A. III/2474).
- ADALAN, MALİK : *Dil devrimimiz*. Bursa 1949 Aysan Basımevi. 51 S. 8° (A. III/3660).
- ADAM, MICHEL - ARMAND GIVELET : *La vie et les ondes. L'oeuvre de Georges Lakhovsky*. Paris Etienne Chiron. 297 S. 8° (A. II/8858).
- ADAMS, JR., FREDERICK B : *The uses of provenance*. Los Angeles 1969 University of California. 26 S. 8° (A. III/3597).
- Adnan Menderes'in konuşmaları. Haz. : Mustafa Doğan*. İstanbul 1957 Ekicigil Matbaası. 8° (A. III/3520).
- AĞA ALİ AHMED : *Heft Asman or History of the Masnawi of the Persians*. Tahran 1965 (Calcutta 1873 orijinal bs. kaydı). İntişarat-ı Kitabfuruş-i Asadi. 174 + 4 S. 8° (A. III/3229).
- AĞAOĞLU, AHMET : *İhtilâl mi inkılâp mı*. Ankara 1942 Alâeddin Kırıl Basımevi. 72 S. Ağaoğlu Külliyyatı : 5. 8° (A. III/3661).
- AĞAOĞLU, SAMET : *Arkadaşım Menderes*. İstanbul 1967 Baha Matbaası. 204 S. = Ağaoğlu Külliyyatı : 6. 1 pl. 8° (A. III/3372).
- AĞAOĞLU, SAMET : *Kıvayî Milliye ruhu*. İstanbul 1944 Nebioğlu Yayınevi. 272 S. = Günün Kitapları : 3. 8° (A. III/3114).
- AHMAD, FERÖZ : *The young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908 - 1914*. Oxford 1969 Clarendon Press. XIII + 206 S. 8° (A. III/3592).
- AHMET BİN ALİ ED-DÜLCİ : *El-felâket'ü vel-meflâkûn Muhammed el-Cemel*. Mısır 1322 Şa'b Matbaası. 145 S. 8° (A. III/2530).

- AHMET EMİN : *Fecr'ül-İslâm*. Mısır 1935 Neşir, Terceme ve Telif Cemati Matbaası. XVI + 413 S. 8° (A. III/2464).
- AHMET HÂŞİM : *Bize göre. Gurebâhâne-i Laklakan. Frankfurt Seyahatnamesi. Haz. : Mehmet Kaplan*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XVIII + 227 S. = 1000 Temel Eser : 17. 8° (A. III/3649).
- AHMET MİDHAT : *Beşair (sıdk-ı Nubuvveti Muhammediyye)* İstanbul 1312 Kırkambar Matbaası. 682 S. 8° (A. III/2425).
- AHMET NİYAZİ : *Hatıratı Niyazi yahut tarihçe-i inkılabı kebirî Osmaniden bir sahife*. İstanbul 1326 Sabah Matbaası. 240 S. 8° (A. III/3368).
- AHMET SAİP : *Tarih-i Sultan Murad hamis*. Mısır 1326 Hindiye Matbaası. 239 S. 8° (A. III/2466).
- AHMET TİMUR PAŞA : *El-yezidiyye ve menşei nahletihim*. Kahire 1352 Matbaatüs-selefiyye. 64 S. 8° (A. III/2520).
- AKA GÜNDÜZ : *Bozgun*. İstanbul 1334 Kanaat Matbaası. 167 S. 8° (A. III/3324).
- AKARSU, BEDİA : *Ahlâk öğretileri II. Immanuel Kant'ın ahlâk felsefesi*. İstanbul 1968 Edebiyat Fakültesi Matbaası. III + 133 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 1382. 8° (A. III/2900).
- AKARSU, PROF. DR. BEDİA : *Atatürk devrimi ve yorumları*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 42 S. = TDK Tanıtma Yay. Çeşitli Konular Dizisi : 9. 8° (A. III/3488).
- AKKAYA, DOĞ. DR. M. ŞÜKRÜ : *Tarih ilminin tarihi. II. Kısım*. Ankara 1938 Ulus Basımevi. 68 S. = A.Ü.D.T.C.F. Tarih Metodu ve Felsefesi Notları. 8° (A. III/3620).
- AKOL, OSMAN K. : *Kurtuluş savaşında bir çocuk*. Ankara 1968 Kurtuluş Matbaası. 157 S. 8° (A. III/3453).
- Albü. Dahiliye Vekâleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğünce tertiplenmiştir*. İstanbul 1929 Hilâl ve Cumhuriyet Matbaaları. 5 S. 164 pl. 8° (A. III/2518).
- ALY MOHAMED FAHMY : *Muslim naval organisation in the Eastern Mediterranean. 2. bs*. Cairo 1966 National Publication. XIII + 204 S. 8° (A. III/3225).
- ALY MOHAMED FAHMY : *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean*. Cairo 1966 National Publication. IX + 214 S. 8° (A. III/3224).
- ALTUĞ, PROF. DR. YILMAZ : *Türk devrim tarihi dersleri*. İstanbul 1969 Orhan Mete Matbaası. VIII + 190 S. = Özel İktisadî ve Ticarî İlimler Yüksek Okulu Yay. : 26. 8° (A. III/3534).
- AMIRAN, R. - Y. AHARONI : *Ancient Arad*. 36 S. = The Israel Exploration Society, The Department of Antiquities and Museums. 8° (A. III/1801).
- Anarken, Atatürk'ün kalplerimize göçüşünün 28. yıldönümü dolayısıyla Ege Üniversitesi Öğrenci Birliği tarafından hazırlanmıştır*. İzmir 1966 Üniversite Matbaası. 16 S. 4° (B/5927).
- ANDRAE, W. : *Kultrelief aus dem Brunnen des Asurtempels zu Assur*. Osnabrück 1969 Otto Zeller. 12 S. 7 pl. (1931 tarihli bs. Yeni bs.) = WVDOG 53. 4° (B/5871).
- ANGERMEIER, HEINZ : *Königtum und Landfriede im Deutschen Spätmittelalter*. München 1966 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. XVI + 592 S. 8° (A. III/3402).
- Ankara Arkeoloji Müzesi*. Ankara 1966 T. T. K. Basımevi. 49 S. 1 pl. 8° (A. III/3567).
- Ankara Hukuk Fakültesince düzenlenen işçi-memur ayırımı konulu seminer 8 Mart 1969*.

- Ankara 1969 Sevinç Matbaası. III + 61 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. 249. 8° (A. III/3341).
- ANNANE, MOHAMED : *Libya of Idris el Senoussi*. Beirut 1968 Systeco. XXIV + 185 S. 8° (A. III/2555).
- Anthologie des ecrivains Turcs d'aujourd'hui*. İstanbul 1935 Devlet Basımevi. 215 S. 8° (A. III/2516).
- APAK, RAHMİ : *İstiklâl savaşında Garp cephesi nasıl kuruldu*. İstanbul 1942 Güven Basımevi. 188 S. 8° (A. III/3552).
- Arapski Dokumenti u Drzavnom Arhivu u Dubrovniku*. Yay.: Besim Korkut. Sarajevo 1969 Osloboğenje. 60 S. 20 fotokopi. = Orijentalni Institut u Sarajevu Posebna Izdanja III. 8° (A. III/3301).
- ARAT, EMİN : *Kemalizm. Yurtta sulh-Cihanda sulh*. Ankara 1969 Ayyıldız Matbaası. VIII + 247 S. 8° (A. III/3479).
- ARBERRY, A. J. : *Aspects of Islamic civilization*. Ann Arbor 1967 University of Michigan. 409 S. 8° (A. III/3450).
- Archäologischer Kalender* 1968. Wiesbaden 1967 Otto Harrassowitz. 1. S. 27 pl. 8° (A. III/3152).
- ARIBURNU, KEMAL : *Atatürk'ten anular*. Ankara 1969 İş Bankası Kültür Yayınları. 393 S. 8 pl. 8° (A. III/3455).
- ARIK, REMZİ OĞUZ : *Coğrafyadan vatana*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XIV + 267 S. 1 pl. = 1000 Temel Eser : 14. 8° (A. III/3646).
- ARIK, REMZİ OĞUZ : *İdeal ve ideoloji*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XIV + 264 S. 1 pl. = 1000 Temel Eser : 13. 8° (A. III/3645).
- ARNOLD, R. J. : *Bahriyenin ikmal desteği. Çev.: Cevat Sivas*. İstanbul 1959 Deniz Basımevi. VI + 36 S. = 425 sayılı Donanma Dergisi ekidir. 8° (A. III/1847).
- L'art au pays des Hittites 6000 a 600 Av J.-C. Collections des Musées de Turquie*. Paris 1964 Petit Palais. 128 S. 1 tablo. 8° (A. III/1831).
- ARUTYUNYAN, N. V. : *Novie Urartskie nadpisi Karmir-Blura. Önsöz B. B. Piotrovskiy*. Erevan 1966 İz. Akademii Nauk Arm. SSR. 104 S. 26 pl. 8° (B/5734).
- Asian and African Studies in Czechoslovakia*. Moscow 1967 Nauka Publishing House. 166 S. 8° (A. III/1808).
- Ata Yolu 10 Kasım - 27 Aralık Özel Sayısı*. Ankara 1968 Ankara Basım ve Ciltevi. 36 S. 8° (B/5929).
- ATATUĞ, KEMAL : *Ankara*. 3. bs. Ankara 1963 Kardeş Matbaası. 118 S. 8° (A. III/3282).
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL : *Nutuk*. 3 cilt. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. = Türk Devrim Tarihi Ens. 8° (A. III/3342).
- Atatürk albümü 1881 - 1938 Resimli Hafta ilavesi*. İstanbul 1938 Vakit Matbaası. 32 pl. 4° (B/5925).
- Atatürk Çiftlikleri*. İstanbul Alâeddin Kırıl. 130 S. 10 fotokopi. 8° (A. III/3310).
- Atatürk Görüşler ve hatıralarla*. İstanbul 1962 Büyük Kervan Matbaası. VIII + 111 S. = İ. Ü. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Yay.: 1. 8° (A. III/3532).

- Atatürk, Hayatı hatıralar seçme şiir ve yazılar. Derleyen: Necdet Güneşoğlu.* Ankara 1954 Örnek Matbaası. 32 S. 8° (A. III/3445).
- Atatürk. Hayatı, savaşları, ölümü, inkılabları. Haz.: Avni Altın-Hürrem Atayer.* İstanbul Bakış Kütüphanesi. 8 S. 8° (B/5965).
- Atatürk için yazılanlar. (İç ve dış basından derlemeler). Haz.: Nurettin Menekşe.* 1966 - 1967 Güneş Matbaacılık. 118 S. 8° (A. III/3283).
- Atatürk 30 Ağustos'u anlatıyor. Haz.: Osman Atılâ.* Ankara 1960 Gürsoy Basımevi. 16 S. 8° (A. III/3281).
- Atatürk. Ölümünün 26. yıldönümü münasebeti ile Sümerbank'ın özel sayısı.* 234 S. 4° (B/5924).
- Atatürk. Ölümünün 27. yıldönümü münasebeti ile Sümerbank özel sayısı.* 5, 53 (1965). 110 S. 4° (B/5931).
- Atatürk şiirleri.* İstanbul Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3527).
- Atatürk. Turizm,* 10, 11 (67 - 68). 32 S. 4° (B/5930).
- Atatürk'e Saygı.* Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 517 S. = T.D.K. Tanıtma Yay. Çeşitli Konular Dizisi : 6. 8° (A. III/3451).
- ATAY, FALİH RIFKI : *Babanız Atatürk.* İstanbul 1955 Doğan Kardeş. 87 S. 4° (B/5928).
- ATAY, FALİH RIFKI : *Çankaya - Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar.* İstanbul 1969 Doğan Kardeş Basımevi. 586 S. 8° (A. III/3478).
- ATLASEF, HADİ : *Kazan Hanlığı. 1. cilt.* Kazan 1914 Ümit Matbaası. 344 S. 8° (A III/2463).
- ATOK, OĞUZ KÂZİM : *Atatürk sendiniz.* İstanbul 1959 Hatipoğlu Yayınevi. 64 S. = Hatipoğlu Yay. Şiir Serisi : 2. 8° (A. III/3119).
- Ausgrabungen-Forschungen seit 1950.* Berlin 1969 Deutsches Archaeologisches Institut. 132 S. 8° (A. III/3602).
- AVCIOĞLU, DOĞAN : *31 Mart'ta yabancı parmağı.* Ankara 1969 Bilgi Yayınevi. 158 S. = Bilgi Yay. : 74, Deneme, Anı, İnceleme Dizisi : 15. 8° (A. III/3215).
- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA : *Menderes'in dramı (1899 - 1960).* İstanbul 1969 Remzi Kitabevi. 559 S. 20 pl. 8° (A. III/3305).
- AYGÜN, TAHSİN : *İstiklâl savaşının deniz kahramanlıkları. Alemdar geliyor.* Ankara 1960 Ayyıldız Matbaası. 24 S. 8° (A. III/3615).
- AYİTER, DOÇ. DR. NUŞİN : *Mamelek kavramı üzerinde inceleme.* Ankara 1968 Sevinç Matbaası. XV + 143 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No : 229. 8° (A. III/1634).
- AYNİ, MEHMED ALİ : *Şeyh-i ekberi niçin severim?* İstanbul 1339 Evkafı İslâmiyye Matbaası. 88 S. 8° (A. III/2419).
- Azerbaycan tarihine dair materiallar. Azerbaycan tarihi muzeyinin eserleri V. cild.* Baku 1962 Az. SSR. Elmler A. Nesr. 222 S. 8° (A. III/3136).
- Baalbek.* Baalbek Michel Harriz. 6 S. 18 pl. 8° (A. III/2534).
- BABAN, ŞÜKRÜ : *Paranın mahiyeti.* Ankara 1940 Yeni Cezaevi Matbaası. 13 S. = Hukuk İlmîni Yayma Kurumu, Konferanslar Serisi : 61. 8° (A. III/2498).

- BACHMANN, W : *Felsreliefs in Assyrien, Bawian, Maltoi und Gundük*. Osnabrück 1969 (1927 tarihli bs. yeni bs.) Otto Zeller. VIII + 40 S. 33 pl. = WVDOG. 52 4° (B/5894).
- BALABANOFF, ANGELICA : *Impressions of Lenin*. Ann Arbor 1964 University of Michigan Press. XXII + 152 S. 8° (A. III/3448).
- BALTALI, DR. KEMAL : *1936 - 1956 yılları arasında Boğazlar meselesi*. Ankara 1959 Yeni Desen Matbaası. 188 S. 8° (A. III/3288).
- BANGUOĞLU, PROF. DR. TAHSİN : *Andırı 2*. Ankara 1962 Yeni Desen Matbaası. 23 S. 8° (A. III/3145).
- BANGUOĞLU, TAHSİN : *Kara çember. Not : "Cumhuriyet Senatosu 93. Birleşim 10 Eylül 1964"deki bir konuşmanın metnidir*. Ankara 1964 12 S. 8° (A. III/3173).
- BARAN, MUSA : *Guide to Miletus*. Çev. : Muallâ Etker. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. 79 S. 7 pl. 1 plan. 2 harita. = M.E.B., Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., Seri : 1, Sayı : 20. 8° (A. III/2068).
- BARAN, MUSA : *Milet Kılavuzu*. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. 75 S. 7 pl. 1 plan. 2 harita. = M.E.B., Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., Seri : I, Sayı : 18. 8° (A. III/2069).
- BARDAKÇI, CEMAL : *Devşirmelerle sığıntılardan ve mütegalibeden neler çıktık?* Bolu 1942 Vilayet Matbaası. 224 S. 8° (A. III/2490).
- BARTHELEMY-SAINT HILAIRE, J : *La philosophie dans ses rapports avec les sciences et la religion*. Paris 1889 Félix Alcan. 280 S. 8° (A. II/8723).
- BARTOLD, V. V : *İslam*. Petrograd 1918 İzd-vo Ogni. 98 S. 8° (A. III/3139).
Basın ve yayımla ilgili kanun, kararname, nizamname, talimatname ve tamimler. 1944 Başvekâlet Devlet Matbaası. 119 S. = Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay. : 3. 8° (A. III/2514).
- BASS, GEORGE F : *Underwater Archeological Expedition to Turkey*. National Geographic Society Research Reports (1963)'den ayrı bs. S. 21-34. 8° (A. III/3624).
Başvekil Celâl Bayar tarafından 8/11/1937 tarihinde T.B.M.M. Umûmî Heyetinde okunan Hükümetin programı. Ankara 1937 Başvekâlet Matbaası. 38 S. 8° (A. III/2509).
- BATTAL-TAYMAS, A : *Alimcan Barudî*. İstanbul 1958 M. Sıralar Matbaası. 78 S. = Kazanlı Türk Meşhurları, III. 8° (A. III/2176).
- BATTAL-TAYMAS, A : *Rizaeddin Fahreddinoğlu*. İstanbul 1958 Birlik Yayınevi. 60 S. = Kazanlı Türk Meşhurları, I. 8° (A. III/2174).
- BATTAL-TAYMAS, A : *Musa Carullah Bigi*. İstanbul 1958 M. Sıralar Matbaası. 61 S. = Kazanlı Türk Meşhurları, II. 8° (A. III/2175).
- BAXA, JAKOB - GUNTWIN BRUHNS : *Zucker im Leben der Völker*. Berlin 1967 Verlag Dr. Albert Bartens. IX + 403 S. 12 pl. 4° (B/5944).
- BAYAR, CELÂL : *Başvekilim Adnan Menderes. Der. : İsmet Bozdağ*. Baha Matbaası. 176 S. 8° (A. III/3317).
- BAYAR, CELÂL : *Celâl Bayar diyor ki ... 1920 - 1950. Haz. : Nazmi Sevgen*. İstanbul 1951 Tan Matbaası. 425 + XII S. 12 pl. 8° (A. III/3289).
- BAYATLI, YAHYA KEMAL : *Aziz İstanbul*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XVIII + 190 S. = 1000 Temel Eser : 18. 8° (A. III/3650).
- BAYATLI, YAHYA KEMAL : *Kendi gök kubbemiz*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XVI + 166 + IV S. = 1000 Temel Eser : 19. 8° (A. III/3651).

- BAYKAL, PROF. DR. BEKİR SITKI : *Erzurum Kongresi ile ilgili belgeler*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. XIX + 63 S. = Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. No. 10. 8° (A. III/3464).
- BAYKARA, TUNGER : *Denizli tarihi. İkinci kısım 1070 - 1429*. İstanbul 1969 Fakülter Matbaası. 56 S. 3 pl. 8° (A. III/3463).
- BAYRAV, SÜHEYLÂ : *Yapısal dilbilimi*. İstanbul 1969 Edebiyat Fakültesi Basımevi. VIII + 207 S. = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No : 1436. 8° (A. III/3459).
- BAYRI, HALİT : *Belediye işleri kılavuzu. 1. Cilt*. İstanbul 1936 Remzi Kitabevi. IV + 520 S. 8° (A. III/2470).
- BAYSAL, DR. JALE (BUĞRA) : *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete kadar Osmanlı Türklerinin bastıkları kitaplar*. İstanbul 1968 Ed. Fak. Basımevi. 88 S. 8° (A. III/3248).
- BAYSUN, M. CAVİD : *Cem Sultan*. İstanbul 1946 Ahmet Halit Kitabevi. 143 S. 8° (A. II/8796).
- BEAZLEY, J. D. : *The development of attic black-figure*. Berkeley U.C.P. XIV + 127 S. 49 pl. 8° (B/5908).
- BECEREN, İLYAS : *Devlet adamı İnönü*. Ankara 1954 Güneç Matbaası. 32 S. 8° (A. III/3657).
- Beginnings of modernization in the Middle East. The Nineteenth Century*. Yay. : William R. Polk-Richard L. Chambers. Chicago 1968 The University of Chicago Press. X + 427 S. 8° (A. III/2700).
- BEHÇET, HASAN : *Kıbrıs Türk Maarif tarihi (1571 - 1968)*. Lefkoşa 1969 Halkın Sesi Matbaası. VI + 329 S. 2 tablo, 8° (A. III/3211).
- BEIER, GERHARD : *Schwarze Kunst und Klassenkampf. I. Cilt: Vom Geheimbund zum königlich-preussischen Gewerkeverein (1830 - 1890)*. Frankfurt am Main 1966 Büchergilde Gutenberg. 8° (A. III/3632).
- Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*. Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht (1959-60)'dan ayrışım. 100 S. (A. III/2660).
- BEKATA, HIFZI OĞUZ : *Türkiye'nin bugünkü görünüşü*. Ankara 1969 Kardeş Matbaası. 112 S. 8° (A. III/3343).
- BELDICEANU-STEINHERR, IRENE : *En marge d'un acte concernant le Pengyek et les Agıñı* Revue des Etudes Islamiques I, (1969)'dan ayrı bs. S. 21-47. 8° (A. III/3392).
- BENDT, WALTER : *Topographische Karte von Milet*. Berlin 1968 Walter de Gruyter. 24 S. 1 pl. 1 harita (1 : 2000). = Milet, Band II, Heft 4. 2° (C/71-II, 4).
- BERKES, PROF. NİYAZI : *100 soruda Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul 1969 Gerçek Yayınevi. 144 S. = 100 soruda dizisi : 10. 8° (A. III/3235).
- BERKSAN, NAZIM : *Başvekil. 2. bs*. Ankara 1958 Yeni Matbaa. 404 S. 8° (A. III/3652).
- BERKİN, CEZMİ TAHİR : *Demokrasi kahramanı Thomas Jefferson*. Ankara 1966 Ayyıldız Matbaası. 192 S. 8° (A. III/2184).
- BERNABO-BREA, LUIGI - MADELEINE CAVALIER : *Meligunfs - Lipára. 2 cilt*. Palermo 1965 S. F. Flaccovio. 4° (B/5914).
- BEROUKHIM, İS : *Lugat-ı Farisî - Franse. Dictionnaire Persan-Français*. Teheran 1923 Libr. Impr. Bérroukhim. 1115 S. 8° (A. II/8779).
- BESANT, ANNIE : *Etude sur la conscience*. Paris 1910 Publ. Théosophiques. VI + 456 S. 8° (A. II/8876).

- BESBELLİ, SAİM : *Çanakkale'de Türk bahriyesi. (1914 - 1918)*. İstanbul 1959 Deniz Basımevi. 40 S. 3 hrt. = 424 Sayılı Donanma Dergisi ekidir. 8° (A. III/1848).
- BIDOLİ, MARIA - BECHERT HEINZ : *Singhalesische Handschriften*. Wiesbaden 1969 Franz Steiner Verlag. XIX + 146 S. 4 pl. = Verzeichnıs der Orientalischen Handschriften in Deuts'hland XXII. 4° (B/5059-22).
- BIEBER, MARGARETE : *Alexander the Great in Greek and Roman art*. Chicago 1964 Argonaut. 98 S. 63 pl. 8° (A. III/3157).
- BİJİŞKYAN, P. MINAS : *Karadeniz kıyıları tarih ve coğrafyası. 1817 - 1819. Tercüme ve notlar : Hrand D. Andreasyan*. İstanbul 1969 Edebiyat Fak. Basımevi. VIII + 132 S. 5 pl. 1 hrt. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No : 1411. 8° (A. III/3462).
- BİLBAŞAR, KEMAL : *Cemo. 3. bs.* İstanbul 1969 Tekin Yayınevi. 260 S. 8° (A. III/2946).
- BİLBAŞAR, KEMAL : *Memo. 2 cilt.* İstanbul (1968) Tekin Yayınevi. 8° (A. III/2947).
- BİLGİN, DOÇ. DR. TURGUT : *Biga Yarımadası güneybatı kısmının jeomorfolojisi*. IX + 273 S. 13 harita 1 Tablo = İ. Ü. Yay. No. 1433, Coğrafya Ens. Yay. No. 54. 8° (A. III/3483).
- BİNARK, İSMET : *Türk-İslâm kültür ve medeniyeti tarihi konularında Millî Kütüphane'de mevcut yabancı dil, eski harfli Türkçe ve Türkçe eserlere ait bir bibliyografya denemesi*. Ankara 1969. VIII + 18 S. 8° (A. III/3172).
- BİNARK, İSMET : *Türk sefer ve zaferleri bibliyografyası (izahlı)*. Ankara 1969 Ayyıldız Matbaası. XV + 234 S. 1 pl. = Millî Kütüphaneye Yardım Derneği Yayınları : 1. 8° (A. III/3209).
- 1958 de İnönü. *Nutuklar-Mesajlar-Makaleler*. Ankara 1959 Rüzgârlı Matbaa. 130 S. = C. H. P. Araştırma Bürosu Yay. No : 6. 8° (A. III/3521).
- Birinci Coğrafya Kongresi. 6-21 Haziran 1941. Raporlar, müzakereler, kararlar*. VIII + 257 S. 5 pl. 4 harita. 8° (A. III/2515).
- BIRNBAUM, ELEAZAR : *Ottoman Turkish names : The choice of entry words for alphabetical listing*. Journal of the American Oriental Society. 88,2 (1968)'den ayrı bs. S. 228-238. 4° (B/5962).
- BLASKOVIÇ, PROF. JOSEF : *Les buts, l'organisation et l'activite de l'Ecole Orientaliste Tchechoslovaque*. Studia et Acta Orientalia II, 61-70 (1960)'dan ayrı bs. S. 61-69. 8° (A. III/2658).
- BLUM, JOHN MORTON : *Deutschland ein Ackerland? Morgenthau und die amerikanische Kriegspolitik* 1941 - 1945. Düsseldorf 1968 Droste Verlag. 330 S. 8° (A. III/3404).
- BODROGLİGETİ, A. : *A Fourteenth century Turkic translation of Sa'di's Gulistân. (Sayf-ı Sarâyı's Gulistân bi't-Turki)*. Budapest 1969 Akadémiai Kiado. 452 S. 8° (A. III/3598).
- BONEBAKKER, S. A. : *Notes on the Kitâb Nadrat al-Ighrid of al-Muzaffar al-Husaynı*. İstanbul 1968 Nederlands Hist.-Arch. Inst. 37 S. = Uitgaven van het Nederlands Hist.-Arch. Inst.te İstanbul XXV. 4° (B/5829).
- BORCAKLI, AHMET : *Onuncu yılında Millî kütüphane müzik bölümü*. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XVII, 3 (1968)'den ayrıbasım. S. 151 - 168. 2 pl. 1 Rs. 8° (A. III/2925).

- BOSTANCI, DR. ENVER : *Sardis kazılarında çıkan kafatasların incelenmesi ve eski Anadolu halkları ile olan münasebetleri. Study of the skulls from the excavation at Sardis and the relation with the ancient Anatolians.* Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 222 S. = A. Ü.D.T.C.F. Yay.: 185, Paleoantropoloji Kürsüsü Seri : III. 8° (A. III/3123).
- BOYSAL, YUSUF : *Grek klasik devir heykeltraşlığı (İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar).* Ankara 1967 Güzel İstanbul Matbaası. 97 S. 31 pl. 8° (A. III/3366).
- BOYSAL, YUSUF : *Katalog der Vasen im Museum in Bodrum. I. Cilt Mykenisch-Protogeometrisch.* Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XIII + 32 S. 38 pl. = A. Ü. D.T.C.F. Yay. No. 190. 4° (B/5975).
- BOZARSLAN, MEHMET EMİN : *Hilafet ve ümmetçilik sorunu.* İstanbul 1969 Ant Yay. 392 S. 8° (A. III/3357).
- BOZARSLAN, MEHMET EMİN : *İslâmiyet açısından şeyhlik-ağalık.* Ankara 1964 Toplum Yayınevi. 174 S. = Toplum Yay : 3. 8° (A. III/3353).
- BRAUBACH, MAX : *Kleine Geschichte der Universität Bonn 1818 - 1968.* Bonn 1968 Ludwig Röhrscheid Verlag. 70 S. 4 pl. 8° (A. III/3431).
- BRAUDEL, FERNAND : *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'epoque de Philippe II. 2. bs. 2 cilt.* Paris 1966 Armand Colin. 8° (A. III/3223).
- BRELICH, ANGELO : *Paidés e Parthenoi.* Roma 1969 Edizioni Dell' Ateneo. 499 S. = Incunabula Graeca Vol. XXXVI. 4° (B/5970).
- BROMMER, FRANK : *Satyrspiele. Bilder griechischer Vasen.* Berlin 1959 Walter de Gruyter. 92 S. 8° (A. III/3163).
- BROWNE, EDWARD G : *A descriptive catalogue of the Oriental Mss. belonging to the Late E. G. Browne. Haz. : Reynold A. Nicholson.* Cambridge 1932 University Press. XXII + 325 S. 4° (B/5981).
- BUCHHEIT, GERT : *Der deutsche Geheimdienst. Geschichte der militärischen Abwehr.* München 1966 Paul List Verlag. 494 S. 8° (A. III/3412).
- BUCHHEIT, GERT : *Hitler der Feldherr.* München 1965 List Verlag. 166 S. 8° (A. III/3428).
- BUSSE, KURT : *Werner von Siemens.* Bad Godesberg 1966 Inter Nationes. 35 S. 6 pl. 8° (A. III/3440).
- BÜRÜN, VECDİ : *Şanlı Türk Ordusunun zaferi, kansız ihtilâl.* Ankara 1960 Ekicigil Yayınevi. 176 S. 8° (A. III/3370).
- BÜYÜKTUĞRUL, AFİF : *Büyük Atamız ve Türk denizciliği.* Ankara 1969 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 283 S. 8° (A. III/3561).
- BÜYÜKYENEREL, A. VAHİT : *İstiklâl, hürriyet ve yükselme üzerine...* İstanbul 1969 Kulis Basımevi. III + 11 S. 8° (A. III/3465).
- CAFERİ TAYYAR BİN AHMET SÂLİM : *Rehber-i Gülistan.* İstanbul 1308 Matbaa-i Âmire. 8 + 459 S. 4° (B/5226).
- CAILLAUX, JOSEPH : *Mes mémoires. II-Mes audaces. - Agadir...* 1909 - 1912. Paris 1943 Libr. Plon. 260 S. 4 pl. 8° (A. III/2332).
- Le Calvaire du Hatay.* 1937 Imp. Tsitouris Frères. 19 S. = Publications de la Société de l'Indépendance de Hatay No : 3. 8° (A. III/2502).
- CAMPADELLI, F : *Philotas et Daphné.* Paris 1853 L'Auteur. 328 S. 8° (A. II/8773).

- CANDAR, A. AVNİ ALİ : *Türklüğün kökleri ve yayılışı*. İstanbul 1934 Necmi İstikbal Matbaası. 64 S. = Türk Sosyoloji Tetkikleri : Sayı : 1. 8° (A. III/2492).
- CANSEL, DR. EROL : *Türk menkul rehni hukuku. I. Cilt : Teslim şartlı menkul rehni*. Ankara 1967 Sevinç Matbaası. XVI + 261 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. : 228. 8° (A. III/1637).
- CARRA DE VAUX, LE BARON : *La doctrine de l'Islam*. Paris 1909 Gabriel Beauchesne. 319 S. 8° (A. II/8881).
- CARRUBA, ONOFRIO : *Die Satzeinleitenden Partikeln in den Indogermanischen Sprachen Anatoliens*. Roma 1969 Edizioni dell' Ateneo. 123 S. = Incunabula Graeca Vol. XXXII. 4° (B/5920).
- CARTER, HARRY : *A view of early typography up to about 1600*. Oxford 1969 Clarendon Press. XII + 137 S. 23 pl. 8° (A. III/3628).
- CASPAR NEHER : *Bühne und bildende Kunst im XX. Jahrhundert. Yay. : Gottfried von Einem - Siegfried Melchinger*. Hannover 1966 Friedrich Verlag. 240 S. 4° (B/5948).
- CASTANO, CAMILO : *Und sei es mit Gewalt. Die Revolution in Guatemala. Mit 16 Exempeln von Heinz Rudolf Sonntag und einem Nachwort von Gerhard Debus*. Wuppertal 1968 Peter Hammer Verlag. 108 S. 8° (A. III/3421).
- CATALUCCIO, FRANCESCO : *Panislamismo e albori di nazionalismo arabo nel secolo XIX*. Archivio Storica Italiano I, (1966)'dan ayrı bs. S. 31-75. 8° (A. III/3389).
- CAUDEL, MAURICE : *Siyasi hürriyetlerimiz. Çev. : Hüseyin Cahit Yalçın. 2 cilt*. İstanbul 1931 Kanaat Kütüphanesi. 8° (A. II/8820).
- CEBECİ, NIZAMETTİN : *En son içtihat ve değişikliklerle iş hukuku ve sosyal sigortalar mevzuatı*. İstanbul 1968 İsmail Akgün Matbaası. XVI + 1246 S. 8° (A. III/3304).
- CELÂLEDDİN ED-DEVANİ : *Mebde 've mead zevra ve havra. Çev. : Musa Kâzım*. İstanbul 1335 Evkafı İslamiye Matbaası. 62 S. 8° (A. III/2419).
- CHAMPDOR, ALBERT : *Palmyre*. Paris 1934 Editions Victor Attinger. 229 S. 8° (A. II/8882).
- CHAPMAN, HARRY W : *1939 - 1948 Türkiye bibliyografyası özad indeksi. A first-name index to the Türkiye Bibliyografyası 1939 - 1948*. İstanbul 1968 Hünkâr Basımevi. 68 S. = Robert College Research Center Bulletin Series No : 501. 8° (A. III/2551).
- CHASTAGNOL, ANDRE : *Le Sénat Romain sous le règne d'Odoacre*. Bonn 1966 Rudolf Habelt Verlag. VIII + 108 S. 37 pl. = Antiquitas 3. 4° (B/5945).
- CHATEAUBRIAND, VICOMTE DE : *Etudes ou discours historique sur la chute de l'Empire Romain, la naissance et les progrès du Christianisme, et l'invasion des Barbares*. Paris 1845 Firmin Didot Frères. 540 S. 8° (A. II/8702).
- The Chester Beatty Library. A catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures. 3 Cilt*. Dublin 1959/1962 Hodges Figgis. 2° (C/497).
- CIHAN, ALİ FAİK : *Sosyalist Türkiye. 3. bs*. Ankara 1969 Bilgi Basımevi. 249 S. = Toplum Yay. : 32. 8° (A. III/3214).
- CİN, DR. HALİL : *Miri arazi ve bu arazinin mülk haline dönüşümü*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. 40 + 382 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. : 250. 8° (A. III/3340).
- La civiltà Veneziana del Quattrocento*. Firenze 1957 Sansoni. XII + 241 S. 11 pl. 8° (A. III/3127).

- Codices Orientales Bibliothecae Regiae Hafniensis*. 3 cilt. Hafniae 1846/1857 Ex Officina Schultziana. 4° (B/5983).
- COHEN, ROBERT : *The color of man. Son söz : Dr. Juan Comas. Foto : Ken Heyman*. New York 1968 Random House. 114 S. 4° (B/5984).
- CONIGLIO, GIUSEPPE : *Il regno di Napoli al tempo di Carlo V*. Napoli 1951 Scientifiche Italiane. VII + 290 S. 8° (A. III/3286).
- CRACCO, GIORGIO : *Società e stato nel medioevo Veneziano*. Firenze 1967 Leo S. Olschki. XIV + 491 S. 6 pl. = *Civiltà Veneziana Studi* 22. 8° (A. III/3190).
- CROME, JOHANN FRIEDRICH : *Die Skulpturen des Asklepiostempels von Epidaurus*. Berlin 1951 Walter de Gruyter. 56 S. 50 pl. 1 levha. 4° (B/5889).
- Cumhuriyet Bayramı şiiirleri*. İstanbul Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3528).
- C. H. F. *Üçüncü Büyük Kongre zabıtları 10 - 18 Mayıs 1931*. İstanbul 1931 Devlet Matbaası. VIII + 287 S. 8° (B/5716).
- C. H. P. *Ankara İl Kongresine sunulan 1947 - 1948 Çalışma Raporu*. Ankara 1948 Ulus Basımevi. 125 S. 8° (A. III/2489).
- C. H. P. *5 inci Kurultayına sunulan nizamname lâyhası hakkında program - Nizamname Encümeni Raporu*. Ankara 1939 Ulus Basımevi. 5 S. 8° (A. III/2504).
- C. H. P. *1945 yılında Halkevleri ve Halkodaları*. Ankara 1946 Başbakanlık Devlet Matbaası .32 S. 1 harita. 8° (A. III/2481).
- C. H. P. *Büyük Kurultayın tetkikine sunulan nizamname projesi*. Ankara 1939 Ulusal Matbaa. 79 S. 8° (A. III/2477).
- C. H. P. *Yedinci Büyük Kurultaya sunulan tüzük tasarısı*. Ankara 1947. 99 S. 8° (A. III/2483).
- C. H. P. *Yedinci Büyük Kurultayı delege adları*. Ankara 1947. 40 S. 8° (A. III/2485).
- C. H. P. *Büyük Kurultayının fevkalâde toplantısı 26.XII.1938*. Tüzük tadil teklifi. 3 S. 8° (A. III/2482).
- C. H. P. *Programı. Partinin VI. Büyük Kurultayının 14.VI.1943 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir*. Ankara 1943 Zerbamat Matbaası. 33 + 8 S. 8° (A. III/2478).
- C. H. P. *Üsnormal Büyük Kurultayının zaptı 26.XII.1938*. Ankara 1938 Recep Ulusoğlu Basımevi. 64 S. 8° (A. III/2479).
- C. H. P. *Yedinci Büyük Kurultaya sunulan program tasarısı*. Ankara 1947. 59 S. 8° (A. III/2480).
- C. H. P. *VII. Büyük Kurultayı tüzük komisyonu raporu ve tüzük tasarısı. 1947*. XIX + 40 S. 8° (A. III/2484).
- C. H. P. *Yedinci Büyük Kurultayına sunulan İl Kongreleri dileklerinin özetleri*. Ankara 1947 Ulus Basımevi. 247 + VII S. 8° (A. III/2487).
- C. H. P. *Yedinci Kurultay Tutanağı*. Ankara 1948 Ulus Basımevi. 579 S. 4° (B/5717).
- C. H. P. *nin 36 ncı yıldönümünde devrimlere bir bakış*. İstanbul Gün Matbaası. 34 S. = C. H. P. İstanbul İl Gençlik Kolu Yay. No. 4. 8° (A. III/2503).
- Cumhuriyetin XV inci yılında Malatya*. 1938 Kenan Basımevi. 88 S. 16 pl. 8° (A. III/2467).
- ÇAĞDAŞ, CEVDET : *Kıbrıs Türk Müzesi klavuzu*. Lefkoşa 1967 Kıbrıs Türk Müzesi Yay. 12 S. 16 S.ek. 8° (A. III/1828).
- ÇAĞDAŞ, DR. KEMAL : *Sanskrit okuma parçaları ve sözlük*. Ankara 1969 Üniv. Basımevi. 154 S. = A. Ü. D.T.C.F. Yay.: 184. 8° (A. III/3122).

- ÇAMLIBEL, FARUK NAFİZ : *Han duvarları*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XVI + 206 S. = 1000 Temel Eser : 3. 8° (A. III/3640).
- ÇAMOĞLU, ŞEMSETTİN : *Çanakkale boğazı ve savaşları*. İstanbul 1962 Kutulmuş Matbaası. 240 S. = Eski Muharipler Cemiyeti Çanakkale Şubesi Yay. No.: 2. 8° (A. III/3331).
- Çankaya. *Reisicumhur köşkü*. 34 S. 4° (B/5683).
- ÇONGUR, H. RIDVAN : *Türk hukuk dili nasıl özleştirilebilir?* Ankara 1967 Üniversite Basımevi. 45 S. = TDK Tanıtma Yay., Açık Oturumlar Dizisi : 3. 8° (A. III/2853).
- ÇULPAN, CEVDET : *Türk-İslâm tahta oymacılık sanatından Selçuk devri bir Kur'an rahlesi*. İstanbul 1962 İsmail Akgün Matbaası. 1 pl. 8° (A. III/2210).
- DAĞLI, ABAY : *Fuzûlî (Piyes)*. İstanbul 1968 Son Telgraf Matbaası. 93 S. = Azerbaycan Yardımlaşma ve Kültür Derneği Yay. Sayı : I. 8° (A. III/2702).
- DAĞTEKİN, DR. HÜSEYİN : *Türk inkılâp tarihi. Osmanlı imparatorluğunda ıslahat hareketleri ve büyük devletler (1606 - 1918)*. 1. Cilt İstanbul 1969 İskender Matbaası. XI + 255 S. = İst. Yüksek Tekniker Talebe Cemiyeti Yay. No.: 1. 8° (A. III/3540).
- DANTEC, FELIX LE : *Le chaos et l'harmonie universelle*. Paris 1911 Félix Alcan. 195 S. 8° (A. II/8719).
- DÂVER, DOÇ. DR. BÜLENT : *Çağdaş siyasal doktrinler*. Ankara 1968 Sevinç Matbaası. VIII + 148 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 254. 8° (A. III/2858).
- DE LA BRAD, ION IONESCU : *Opere - Agricole*. 2 cilt. Bucureşti 1968 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. = Consiliul Superior al Agriculturii. 8° (A. III/1862).
- DEBIDOUR : *Avrupanın diplomasi tarihi 1814 - 1878. Çev. : Ahmet Salahaddin*. İstanbul 1327 Araks Matbaası. 192 S. 8° (A. III/2450).
- DEIMEL, ANTON : *Die Inschriften von Fara*. 3 Cilt. Osnabrück 1968 Otto Zeller. = WVD OG 45. 4° (B/5895).
- DELİGÖNÜL, MEHMET : *Şiirlerde Atatürk*. Ankara 1963 Güven Matbaası. 48 S. = Öğretmenler Bankası Yay. Atatürk Dizisi : 4. 8° (A. III/3380).
- DEMİRER, ERCÜMENT : *Din, toplum ve Kemal Atatürk*. Ankara 1969 Kardeş Matbaası. 192 S. 8° (A. III/3476).
- Demokrasi Cihanında Kadın. Çev. : Nezahat Nurettin Ege. Yay. : Tarık Edip*. İstanbul 1946 Gavsî Ozansoy Basımevi. 126 S. 8° (A. II/8848).
- DERELİ, İSMET : *Personel ikmal sistemi*. İstanbul 1958 Deniz Basımevi. 37 S. = 420 sayılı Donanma Dergisinin ekidir. 8° (A. III/1845).
- DERİNSU, SEDAT : *Donanma gemileri ve denizin kara teşkillerinde görevli sıhhi personelin vazifelerine ait muhtıra*. İstanbul 1962 Deniz Basımevi. 51 S. = 438 sayılı Donanma Dergisinin eki. 8° (A. III/1852).
- DERİNSU, SEDAT : *Harekâtlarda Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri müşterek sıhhi hizmet faaliyetlerine ait rehber*. İstanbul 1962 Deniz Basımevi. IV + 35 S. = 437 sayılı Donanma Dergisi ekidir. 8° (A. III/1851).
- DESBOROUGH, V. R. D'A. - N. G. L. HAMMOND : *The end of Mycenaen civilization and the Dark Age*. The Cambridge Ancient History, Rev. ed. Vol. II, Chapter XXXVI. Cambridge 1962 University Press. 54 S. 8° (A. III/3492).

- DESROCHES-NOBLECOURT, CHRISTIANE - GEORG GERSTER : *Die Welt rettet Abu Simbel*. Wien 1968 A. F. Koska. 240 S. 1 harita. 4° (B/5947).
- DEVLETŞAH : *Tezkire-i Devletşah. Çev.: Prof. Necati Lugal. 2 cilt*. Ankara 1963/1967 Millî Eğitim Basımevi. 8° (A. II/7345).
- DIETRICH, ALBERT : *Medicinalia Arabica. Studien über arabische medizinische Handschriften in türkischen und syrischen Bibliotheken*. Göttingen 1966 Vandenhoeck und Ruprecht. 258 S. = Abh. d.Ak.d.Wiss. in Gött. Phil.-Hist. Kl. Nr. 66. 8° (A. III/3109).
- DİLÂÇAR, A : *Türkiye'de dil özleşmesi. Language reform in Turkey*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 37 S. = TDK Tanıtma Yay., Dil Konuları Dizisi : 17. 8° (A. III/3198).
- DİLİBAL, HİLMİ : *Büyük Türk Atatürk*. İstanbul 1969 Renk Yayınevi. 32 S. 8° (A.III/3537).
- DİNAMO, HASAN İZZETTİN : *Kutsal isyan. Millî Kurtuluş savaşının gerçek hikayesi. I. Cilt 2. bs*. İstanbul 1969 May Yay. 399 S. 8° (A. III/3249).
- DİNAMO, HASAN İZZETTİN : *Savaş ve açlar*. İstanbul 1968 May Yay. 431 S. = Sosyal Roman Dizisi : 6. 8° (A. III/3250).
- DİNÇER, GÜVEN - EROL ÇIRAKMAN - NEJAT NECİPOĞLU : *Danıştay kararları. 2. cilt*. Ankara 1969 Yarıaçık Cezaevi Matbaası. (A. III/3545).
- DIONISOTTI, CARLO : *La guerra d'Oriente nella letteratura Veneziana del Cinquecento*. Lettere Italiane XVI, 3 (1964)'den ayrı bs. S. 233 - 250. 8° (A. III/3391).
- DODD, C. H : *Politics and government in Turkey*. Manchester 1969 University Press. XVIII + 335 S. 8° (A. III/3449).
- DÖLGER, FRANZ - JOHANNES KARAYANNOPULOS : *Byzantinische Urkundenlehre*. München 1968 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. = Byzantinisches Handbuch XII, 3-1,1. 8° (A. II/6675 - XII, 3-1).
- DÖNİTZ, KARL : *Büyükamiral Karl Dönitz'in hâtrâtı. Çev.: Muzaffer Elaldı*. İstanbul 1969 Deniz Basımevi. VIII + 355 S. 8° (A. III/1841).
- Drevnetyurkskiy slovar*. Leningrad 1969 İz. Nauka. 38 + 676 S. = Akademiya Nauk SSSR İnst. Yazıkoznaniya. 4° (B/5934).
- DUCHESNE, ALBERT : *L'expédition des volontaires belges au Mexique 1864 - 1867. 2 cilt*. 1967/1968 Musée Royal de l'Armée et d'Histoire Militaire. = Centre d'Histoire Militaire 2, 3. 8° (A. III/1784).
- DUHOUSSET, L. E : *The voyage to Persia*. Iranian Culture Foundation. 19 S. 110 pl. 4° (B/5937).
- DURSUNKAYA, A. RIZA : *Kırklareli vilâyetini tarih, coğrafya, kültür ve eski eserleri yönünden tetkik. I. cilt*. Kırklareli 1948 Yeşilyurt Basımevi. IV + 185 S. 8° (A. III/3654).
- DURU, KÂZİM NAMİ : *Ziya Gökalp*. İstanbul 1949 Millî Eğitim Basımevi. 289 S. 1 foto. 8° (A. II/8846).
- ECHÉ, YOUSSEF : *Les Bibliothèques Arabes. Publiques et Semi-Publiques en Mésopotamie, en Syrie et en Egypte au Moyen age*. Damas 1967 Institut Français de Damas. XXXVI + 447 S. 8° (A. III/1680).
- EGELİ, MÜNİR HAYRİ : *Atatürk'ün istediği çocuklar*. İstanbul 1965 Uycan Matbaası. 61 S. = Akın Yay., Çocuk Kitapları : 4. 8° (A. III/3267).

- EGELİ, MÜNİR HAYRİ : *Atatürk'ün kahraman çocukları*. 3. bs. İstanbul Uycan Matbaası. 61 S. = Akın Yay., Çocuk Kitapları : 2. 8° (A. III/3268).
- ELALDI, M. MUZAFFER : *Deniz Kuvvetleri komutanımız Federal Almanya'da*. İstanbul 1962 Deniz Basımevi. 40 S. = 439 sayılı Donanma Dergisi ekidir. 8° (A. III/1853).
- ELBE, HALUK : *Bodrum müzesi rehberi. Guide to the Bodrum Museum*. Ankara 1966 Millî Eğitim Basımevi. 18 S. 5 pl. = M.E.B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay. Seri-Sayı : 23. 8° (A. III/2066).
- ELDEM, SEDAT - FERİDUN AKOZAN - KÖKSAL ANADOL : *Rölöve I. İstanbul Boğaziçi Köyleri yerleşmesi resmi ve kültürel taş binalar, İstanbul ve Anadolu evleri çeşmeleri ve Selsebiller*. İstanbul 1968 Millî Eğitim Basımevi. 71 S. = Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık bölümü Rölöve Kürsüsü Yay. 4° (B/5695).
- The elder Pliny's chapters on the history of art. Çev. : K. Jex-Blake. Şerh ve giriş : E. Sellers*. Chicago 1968 Argonaut. 100 + 252 S. 8° (A. III/3155).
- ELEVLİ, M. AVNİ : *1960 - 1965 olayları ve batırılmayan gemi "Türkiye". I. cilt*. Ankara 1967 Balkanoğlu Matbaası. II + 515 S. 18 pl. 8° (A. III/2847).
- ELEVLİ, AVNİ : *Hürriyet için. 27 Mayıs 1960 devrimi*. Ankara 1960 Yeni Desen Matbaası. 201 S. 6 pl. 8° (A. III/2846).
- ENER, KASIM : *Adana tarihine ve tarımına dair araştırmalar*. 2. bs. Adana 1968 Türksözü Matbaası. 40 S. 2 fotokopi. 8° (A. III/1809).
- ENGİN, DR. ARIN : *Atatürkçülük savaşımızda Promete. Türk-Avrupa kültür güneşleri nasıl doğdu? Nasıl parladı?* İstanbul 1969 Gün Matbaası. 265 S. = Atatürkçülük Kültür Yayınları, Sayı, 25. 8° (A. III/2863).
- Epigrafiçeskie pamyatniki severnogo Kavkaza na Arabskom, Persidskom i Turetskom yazıkan Çeviren L. I. Lavrov*. Moskova 1966/1968 İz. Nauka. = Pamyatniki pismennosti Vostoka II. 4° (B/5974).
- ERALP, P. - S. N. ÖZERDİM : *Bibliyografya. 1958 yılında Etnografya ve folklor yayınları*. Türk Etnografya Dergisi IV, (1961)'den ayrı bs. S. 43-47. 4° (B/5922).
- ERDOĞDU, ŞEREF : *Ankaram*. Ankara 1965 Alkan Matbaacılık. VIII + 370 S. 8° (A. III/3278).
- EREL, ORD. PROF. DR. MUHİDDİN : *On Kasım'ın 27. yıldönümünde Atatürk*. İzmir 1965 Ege Üniv. Matbaası. 19 S. = Ege Üniv. Rektörlük Yay. No. 14. 8° (A. III/3313).
- EREM, DR. FARUK : *Ceza usulü hukuku. genişletilmiş 2. bs*. Ankara 1968 Ajans-Türk Matbaası. VI + 720 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 231. 8° (A. III/1628).
- EREMEEV D. E : *Yuryuki (Turetskie koçevniki i polukoçevniki)*. Moskova 1969 İz. Nauka. 104 S. 8° (A. III/3698).
- ERGİN, DR. FERİDUN : *İktisat nazariyesi*. İstanbul 1950 Cumhuriyet Matbaası. 496 S. = İ. Ü. Yay. No. 517, İktisat Fak. No. 61. 8° (A. II/8811).
- ERGİN, MUHARREM : *Dede Korkut kitabı*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XVI + 240 S. = 1000 Temel Eser : 1. 8° (A. III/3639).
- ERİŞEN, SÂTİ : *Dersimiz Atatürk*. İstanbul 1969 Hastaş, Eğitim Yay. 54 S. 8° (A. III/3487).

- EROĞLU, DOĞ. DR. HAMZA : *Gerçek yönüyle Atatürkçülük. Türk devriminin temel prensipleri ve cumhuriyet rejimi*. Ankara 1965 Kardeş Matbaası. IV + 221 S. 8° (A. III/3279).
- ERSOY, KENAN : *Devrim ve Millî Birlik ruhu. (Radyo konuşmaları)*. İstanbul 1960 Doğan Kardeş Yay. 119 S. 8° (A. III/3336).
- ERTAN, VELİ : *Tarihte meşihat makamı ilmiye sınıfı ve meşhur şeyhülislamlar*. İstanbul 1969 Bahar Yayınevi. 139 S. = Bahar Yay.: 13. 8° (A. III/3166).
- EŞ-ŞEYH MUHAMMED EL-HUDRİ : *Muhadarât tarihül ümemil-islâmiyye ed-devletül Abbâsiyye. 4. bs.* Mısır 1934 Matbaatül-İstikame. 510 S. 8° (A. III/2446)
- ESENGİN, KENAN, GNL. : *Millî Mücadele'de hyanet yarışı*. Ankara 1969 lusalU Basımevi. 252 S. 8° (A. III/3236).
- ESİN, EMEL : *Antecedents and development of Budhist and Manichean Turkish art in Eastern Turkestan and Kansu*. İstanbul 1967 Millî Eğitim Basımevi. 121 S. 7 Planş 1 Harita = The Handbook of Turkish Culture Suppl. Vol 11. 8° (B/5259).
- ESİN, EMEL : *Turkish art in Cyprus*. Ankara 1969 Ayyıldız Matbaası. 35 S. 39 pl. 8° (A. III/3105).
- ESİN, DOĞ. DR. UFUK : *Kuantitatif spektral analiz yardımıyla Anadolu'da başlangıcından Asur Kolonileri çağına kadar bakır ve tunç madenciliği*. İstanbul 1969 Taş Matbaası. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 1427. 4° (B/5939).
- ESSEYİD MEHMET RAİF : *Bahsi evvel Venedik ve Cenevizli gemicilerinin keşf eylediği Cezayir ve saniyen Kristof Kolomb'un Amerikayı bulması beyanındadır*. 1273. 56 S. 8° (A. III/2438).
- ETİK, ARİF : *Ferhengi Farisi. Farsça - Türkçe lugat*. İstanbul 1968 Salah Bilici Kitabevi. V + 471 S. 8° (A. III/2959).
- Etudes en Autriche Guide*. Vienne 1955 Comite Autrichien pour les Echanges Educatifs Internationaux. 48 S. 4 pl. 8° (A. III/2519).
- Euler. 1969 Eczacıbaşı İlaç Fabrikası takvimi*. İstanbul 1969 Apa Ofset Basımevi. 31 pl. 8° (A. III/2920).
- EVLIYA ÇELEBİ : *Malatya. Haz. : Mustafa Kuşçuoğlu*. İstanbul 1968 Mim Yay. 46 S. 8° (A. III/2072).
- EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : *Galata ve kulesi. Galata and its tower*. İstanbul 1969 Apa Ofset Basımevi. 128. S. 8° (A. III/3170).
- EYİCE, PROF. SEMAVİ : *La verrerie en Turquie de l'époque Byzantine à l'époque Turque*. = Annales du 4me Congrès des Journées Internationales du Verre (1969)'dan ayrı bs. S. 162 - 182 8° (A. III/3169).
- Facts about Libya*. Malta 1964 Progress Press. 232 S. 1 hrt. 8° (A. III/2554).
- FARABİ, EBU NASR : *Şerh-ü Füsûs'l-Hikem. Yay. : İsmail el-Hüseyni*. Mısır 1291 Matbaai Âmire. 116 S. 8° (A. III/2453).
- Farsça tarihî metinlerden seçmeler. (Dilbilgisi özeti ve sözlük ile) Haz. : Tahsin Yazıcı - Nafiz Hoca*. İstanbul 1968 Edebiyat Fakültesi Basımevi. VIII + 161 + 127 S. = İst. Üniv. Yayınlarından No. 1381. 8° (A. III/2901).
- FATMA ALİYE, CEVDET PAŞAZADE : *Nisvanı İslâm*. İstanbul 1309. 272 S. 8° (A. II/8999).
- FEHER, GEZA : *La tente Turque du Musée National Hongrois*. Folia Archaeologica (1961)'den ayrı bs. S. 213 - 223. 8° (A. III/2531).

- FENK, MEHMET : 5 *Ocak Çukurova'nın kurtuluşu*. İstanbul 1960 Beyazıt Matbaası. 66 S. = Altın Başak Yay. Nu: 1. 8° (A. III/3118).
- Fıkralarda Atatürk. Haz.: Aydın Su. 2 cilt*. İstanbul 1964 Hür Yayınevi. 8° (A. III/3322).
- FINDIKOĞLU, PROF. : *Ahlak tarihi. 1. cilt : İlkçağ, 1. Kitap : Yunan Klasik Devrine kadar*. İstanbul 1944 Rıza Koşkun Matbaası. 361 S. 7 pl. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.: 254. 8° (A. II/9012).
- FIRATLI, NEZİH : *Iznik*. İstanbul 1959 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 16 S. 8° (A. III/2073).
- La fin du monde*. Paris Flammarion. 388 S. 8° (A. II/8822).
- Firenze*. Milano 1967 Antonino Giuffrè. 149 S. 14 tablo. = Acta Italica 6. 4° (B/5912).
- FİŞEK, KURTHAN : *Türkiye'de devlet-işçi ilişkileri açısından devlete karşı grevlerin kritik tahlili*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XIII + 205 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 274. 8° (A. III/3104).
- FİŞEK, DR. KURTHAN : *Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi ve işçi sınıfı*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. VIII + 115 S. = Doğan Yay.: 7, Bilimsel Araştırmalar Dizisi : 7. 8° (A. III/3239).
- FLEINER, DR. FRITZ : *İlim halinde siyaset. Çev.: Dr. Hüseyin Avni Göktürk*. Ankara 1937 Cezaevi Matbaası. 42 S. = Hukuk ilmini yayma kurumu te'lif ve terceme serisi sayı : 2. 8° (A. III/2506).
- FLORESCU FLOREA : *Das Siegesdenkmal von Adamklissi Tropaeum Traiani*. Bukarest 1965 Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik. 737 S. 3 levha 1 harita 4° (B/5946).
- FORRER, EMIL : *Die Boghazköi-Texte in Umschrift. 2 Cilt*. Osnabrück (1922, 1926 tarihli bs. tekrar bs.) 1969 Otto Zeller. = WVDÖG 41, 42. 4° (B/5923).
- FORRER, LEONARD : *Portraits of royal ladies on Greek coins*. Chicago 1969 Argonaut. VIII + 72 S. 8° (A. III/3156).
- Fouilles de Delphes. 2. cilt*. Paris 1967 Editions de Boccard. 308 S. 135 pl. 4° (B/5837).
- FRANTZ, ALISON - HOMER A. THOMPSON - JOHN TRAVLOS : *The "Temple of Apollo Pythios" on Sikinos*. A. J. A. 73,4 (1969)'dan ayrı bs. S. 397 - 422 9 Plans. 4° (B/5972).
- FURTWANGLER, ADOLF : *Masterpieces of Greek Sculpture. Yayınlayan : Al. N. Oikonomides. Genişletilmiş yeni bs*. Chicago 1964 Argonaut Publishers. XVI + 439 S. 4° (B/5892).
- GABRIEL, ALBERT : *Tariht Türk abidelerinin tamiri ve ihyası*. Vakıflar dergisi I, (1938)'den ayrı bs. S. 7-15 6 Plans. 4° (B/5979).
- GÄRTNER, DR. HANS : *Einige Überlegungen zur kaiserzeitlichen Panegyrik und zu Ammians Charakteristik des Kaisers Julian*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. 33 S. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1968 Nr. 10. 8° (A. III/2064-10).
- GALABOV, GALAB D. : *Turksi izvori za istoriyata na pravoto v Bulgarskite zemi. Fontes Turcici Historiae i uris Bulgarici. Tom I*. Sofiya 1961 İz. na Bılgarskata Akademiya na Naukite. 335 S. 4° (B/5186).

- GANEM, HALİL : *Les Sultans Ottomans. 2. cilt.* Paris 1902 A. Chevalier-Marescq. 303 S. = Etudes d'Histoire Orientale. 8° (A. III/2333).
- GAUTHIER, LÉON : *Ibn Thofail, sa vie, ses oeuvres.* Paris 1909 Ernest Leroux. 128 S. 8° (A. II/8976).
- EL-GAZALİ, EBÛ HAMİD MUHAMMED B. MUHAMMED : *Kitabü el-cemtl-avam an ilmül-kelâm.* Kahire 1303 Matbaa-i İlamîyye. 63 S. 8° (A. III/2456).
- EL-GAZALİ, EBÛ-HÂMİD MUHAMMED B. MUHAMMED : *Kitabü el-madnun bihi ala gayri ehlihi.* Kahire 1303 Matbaai İlamîye. 46 S. 8° (A. III/2455).
- EL-GAZALİ, EBÛ HAMİD MUHAMMED B. MUHAMMED : *Kitabü el-madnun's-Ecvibetü'e-Gazaliye.* Mısır 1303 Matbaatül İlamîyye. 18 + 10 S. 8° (A. III/2458).
- EL-GAZALİ, EBÛ HAMİD MUHAMMED B. MUHAMMED : *Kitabü el-münkizü mined-dalâl.* Kahire 1303 Matbaai İlamîyye. 50 S. 8° (A. III/2454).
- GAZALİ, EBÛ HAMİD B. MUHAMMED : *El-Münkizü mined-dalâl tercemesi.* Çev. : Said - Zihni. İstanbul 1289 Matbaa-i Âmire. 110 S. 8° (A. III/2434).
- Gaziantep için söylenenler. Haz. : Hulâsi Yetkin.* Gaziantep 1969 Yeni Matbaa. 128 S. = Gaziantep kültür derneği kitap ve broşür yayınları sayı : 54. 8° (A. III/3568).
- GECK, ELISABETH : *Johannes Gutenberg. Vom Bleibuchstaben zum computer.* Bad Godesberg 1968 Inter Nationes. 129 S. 4 Pl. 1 Hrt. 8° (A. III/3423).
- GECK, ELISABETH : *Das Wort der Meister.* Berlin 1966 Mergenthaler-Verlag. 154 S. 8° (A. III/3631).
- GENCOSMAN, KEMAL ZEKİ : *Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ege seyahati.* Ankara 1949 Ulus Basımevi. 196 S. 8° (A. III/3656).
- GENÇAĞAOĞLU, SELÂMİ : *Kasım Gülek için istifa etti?... İstanbul Fakülteler Matbaası.* 14 S. 8° (A. III/2505).
- GEORGE, RICHARD T. : *Patterns of Soviet thought.* Michigan 1966 The University of Michigan Press. 300 S. 8° (A. III/3558).
- GERAY, DOÇ. DR. CEVAT - DOÇ. DR. RUŞEN KELEŞ : *Personelinin gözüyle küçük belediyelerin sorunları.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. VIII + 103 S. 8° (A. III/3458).
- GEREDE, R. HÜSREV : *Mübarek Ertuğrul şehitlerimiz ve muhteşem anıtları.* İstanbul 1956 Deniz Basımevi. 38 S. = 413 sayılı Donanma Dergisinin ekidir. 8° (A. III/1844).
- GERKAN, ARMIN VON : *Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung.* Berlin 1925 Verlag von Schoetz und Parrhysius. 125 S. 33 pl. = Milet, Band I, Heft 8. 2° (C/71-I, 8).
- GERKAN, ARMIN VON : *Der Nordmarkt und der Hafen an der Löwenbucht.* Berlin 1922 Walter de Gruyter. 107 S. 28 pl. = Milet, Band I, Heft 6. 2° (C/71-I,6).
- GERKAN, ARMIN VON : *Der Poseidonaltar bei Kap Monodendri.* Berlin 1915 Georg Reimer. S. 443 - 466 27 pl. = Milet, Band I, Heft 4. 2° (C/71-I,4).
- GERKAN, ARMIN VON : *Das Stadion.* Berlin 1921 Walter de Gruyter. 41 S. X pl. = Milet, Band II, Heft 1. 2° (C/71-II,1).
- GERKAN, ARMIN VON : *Die Stadtmauern.* Berlin 1935 Walter de Gruyter. 135 S. 24 pl. = Milet, Band II, Heft 3. 2° (C/71-II,3).
- GERKAN, ARMIN VON - FRITZ KRISCHEN : *Thermen von und Palaestren.* Berlin 1928 Verlag von Hans Schoetz. 195 S. 43 pl. = Milet, Band I, Heft 9. 2° (C/71-I,9).

- GIESE, DR. FRIEDRICH : *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken. Teil 1 : Text und Variantenverzeichnis.* Breslau 1922 Im Selbstverlag. V + 421 + 174 S. 8° (A. III/2338).
- GIROD, J. : *Démocratie patrie et humanité.* Paris 1908 Félix Alcan. II + 172 S. 8° (A. II/8842).
- GLÜCK, HEINRICH : *Kunst und Künstler an den Höfen des 16. bis 18. Jahrhunderts und die Bedeutung der Osmanen für die europäische Kunst.* Historische Blaetter, 1, 2 (1921)'-den ayı bs. S. 303 - 325. 8° (A. III/2635).
- GOBINEAU, LE COMTE DE : *Les religions et les philosophies dans l'Asie Centrale.* Paris 1865 Didier. 544 S. 8° (A. II/8724).
- GOLLWITZER, HEINZ : *Europabild und Europagedanke.* München 1964 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. XI + 393 S. 8° (A. III/3395).
- GÖHRING, MARTIN : *Alles oder Nichts. 1. cilt : 1933-1939.* Tübingen 1966 J. C. B. Mohr. XV + 354 S. 8° (A. III/3435).
- GÖKDERE, DR. AHMET Y. : *Az gelişmiş ülkelerarası iktisadî birleşmeler.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XV + 254 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No.: 248. 8° (A. III/3345).
- GÖLPINARLI, DOĞ. ABDÜLBAKİ : *Mevlâna.* Ankara 1940 Recep Ulusoğlu Basımevi. 13 S. = C. H. P. Konferanslar Serisi : 21. 8° (A. III/3364).
- GÖRLITZ, WALTER : *Kleine Geschichte des deutschen Generalstabes.* Berlin 1967 Haude und Spenersche Verlagsbuchhandlung. 455 S. 12 pl. 8° (A. III/3398).
- GÖYÜNC, NEJAT : *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı.* İstanbul 1969 Edebiyat Fak. Basımevi. XII + 203 S. 1 plan. 1 harita. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 1458. 8° (A. III/3484).
- GRABOWSKY, ADOLF : *Raum, Staat und Geschichte.* Berlin 1960 Carl Heymanns Verlag. 263 S. 8° (A. III/3406).
- GRAHAM, JAMES WALTER : *The Palaces of Crete.* Princeton 1962 University Press. XV + 272 S. 8 Plan. 24 Pl. 8° (A. III/3596).
- GRANT, MICHAEL : *From Imperium to Auctoritas. A historical study of Aes coinage in the Roman Empire 49 B.C. - A.D. 14.* Cambridge 1969 University Press. XVII + 512 S. 12 pl. 8° (A. III/3638).
- GREBING, HELGA : *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung.* München 1966 Nymphenburger Verlagshandlung. II + 335 S. 12 pl. 8° (A. III/3401).
- GREIFENHAGEN, ADOLF : *Griechische Eroten.* Berlin 1957 Walter de Gruyter. 89 S. 8° (A. III/3161).
- GREIFENHAGEN, ADOLF : *Griechische Götter.* Berlin 1968 Broder Hartmann. 36 S. 18 pl. 8° (A. III/3171).
- GRIFFON, H. D : *The history of water power in Ulster.* Newton Abbot 1969 Davi and Charles. 299 S. 8° (A. III/3571).
- GRIMM, GÜNTER : *Die Zeugnisse Ägyptischer Religion und Kunstelemente im Römischen Deutschland.* Leiden 1969 E. J. Brill. X + 303 S. 78 pl. 1 harita. = Etudes Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain, Tome 12. 8° (A. III/3259).
- GRIMM, HEINRICH : *Deutsche Buchdruckersignete des XVI. Jahrhunderts.* Wiesbaden 1965 Guido Pressler. 366 S. 4° (B/5973).

- GRINDER, ROBERT E. : *A history of genetic psychology. The first science of human development.* New York 1967 John Wiley. XIII + 247 S. 8° (A. III/3565).
- GROTIUS, HUGO : *Savaş ve barış hukuku. Çev. : Seha L. Meray.* Ankara 1967 Üniversite Basımevi. XI + 325 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No: 222-204. 8° (A. III/1625).
- GÜNERİ, DURDU : *Atatürk destanı (doğumundan Anıtkabire kadar).* Ankara 1968 Güven Matbaası. 87 S. 8° (A. III/3116).
- Güney Doğu. *Birinci genel müfettişlik bölgesi.* İstanbul 1939 Cumhuriyet Matbaası. 466 S. 2 harita. 4° (B/5950).
- GÜNEY, EFLÂTUN CEM : *Dumlupınara doğru.* İstanbul 1944 Ahmet İhsan Matbaası. 80 S. 8° (A. III/3269).
- GÜNGÖR, SELÂHATTİN : *Öz dilimizle Atatürk.* İstanbul 1935 Maarif Matbaası. 110 S. 1 pl. 8° (A. III/3275).
- GÜRSEL, HALÛK F. : *Tarih boyunca Türk-Rus ilişkileri.* İstanbul 1968 Baha Matbaası. 252 S. = Ak Yay.: 8. 8° (A. III/3222).
- GÜRTUNCA, M. FARUK : *Atatürk'e ağıtlar.* İstanbul 1958 Ülkü Kitap Yurdu. 47 S. 8° (A. III/3336).
- GÜRTUNCA, M. FARUK : *23 Nisanı hızlandıran Türk. (Saruhan Meb'usu Mahmut Celâl Bey)* İstanbul 1956 Tan Matbaası. 74 S. 3 pl. 4° (B/5951).
- GÜVENTÜRK, FARUK GNL. - FUAT KADIOĞLU : *Din ıyığında yobazlık. Atatürkçülük.* Ankara 1967 Ulusal Basımevi. 187 S. 8° (A. III/3359).
- GÜVENTÜRK, FARUK, GNL. : *Gerçek Kemalizm.* İstanbul 1963 Okat Yayınevi. 293 S. 8° (A. III/3517).
- HABICHT, CHRISTIAN : *Die Inschriften des Asklepieions.* Berlin 1969 Walter de Gruyter. XII + 202 S. 26 Pl. 4° (B/5893).
- HAECKEL, ERNEST : *Les Merveilles de la vie. Etudes de philosophie biologique aux énigmes de l'univers.* Paris Schleicher Frères. XII + 380 S. 2 levha. 8° (A. II/8774).
- HÄRTLING, PETER : *Das Ende der Geschichte über die Arbeit an einem "historischen Roman".* Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. 11 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. Kl. d. Lit. Jahrg. 1968 Nr. 3. 8° (A. III/2065-3).
- HAFIZ, ABRU, ABDULLAH İBN-İ LÜTFULLAH İBN-İ ABDÜRREŞİD : *Şeyl-i Kitab-ı Zafername-i Şahi. Continuation du Zafername de Nizamuddin Şami. Yay. : Felix Tauer.* Archiv Orientalni VI (1934)'den ayrı bs. S. 427 - 465. 8° (A. III/111).
- HALİL YAVER : *Bugünkü Bulgaristanda Türk düşmanlığı. Bulgar sefiri G. Pavlof'a bir cevap.* İstanbul 1932 Tecelli Matbaası. 47 S. 8° (A. III/2499).
- HALİM, BİRGİT : *Turkiet väntar.* Helsingfors 1963 Holger Schildts Förlag. 224 S. 9 pl. 8° (A. III/3585).
- Halkevleri çalışma talimatnamesi.* Ankara 1940 Zerbamat. 31 S. 8° (A. III/3564).
- HAMİTOĞULLARI, M. BEŞİR : *La planification du développement économique en Turquie.* Ankara 1968 Sevinç Matbaası. XII + 339 S. = A.Ü. S. B. Fak. Yay. No.: 266. 8° (A. III/2614).
- HANCAR, FRANZ : *Bauweise und Teppichkunst der eurasischen Reiternomaden in den Jahrhunderten um Christi Geburt.* Mitt. d. Üst. Arbeitsgem. f. Ur. und Frühg. XX, 1-6 (1969)'dan ayrı bs. 92 S. 11 Pl. 4° (B/5986).

- HANCAR, FRANZ : *Der "goldene Pflug" der skythischen Abstammungslegende in archäologischer Sicht*. Gedenkschrift für Wilhelm Brandenstein (1898-1967)'den ayrı bs. S. 307-323. 8° (A. III/2571).
- HANCAR, FRANZ : *Die Vor-und Frühgeschichte des Schwarzmeerraumes als Forschungsproblem*. Leipziger Viertel-Jahrsschrift für Südosteuropa VI, 4 (1942)'den ayrı bs. S. 225-252. 4 pl. 8° (A. III/2655).
- Handbuch der Bayerischen Geschichte. Yay. : Max Spindler*. München 1967 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 8° (A. III/3403).
- Handbuch der Europäischen Geschichte. Haz. : Theodor Schieder*. 7 cilt. Stuttgart 1968 Union Verlag. 8° (A. III/3433).
- HANFMANN, PROF. DR. GEORGE : *Guide to Sardis. Sart Kılavuzu. Çev. : Selma İnal*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. 32 S. 5 pl. = M.E.B., Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., Seri : I, Sayı : 17. 8° (A. III/2067).
- HANFMANN, G. : *On late Roman and early Byzantine portraits from Sardis*. Hommages à Marcel Renard ,III Collection Latomus Vol. 103 (1969)'dan ayrı bs. S. 288-295 3 pl. 8° (A. III/3302).
- HARTUNG, FRITZ : *Staatsbildende Kräfte der Neuzeit. Gesammelte Aufsätze*. Berlin 1961 Duncker und Humblot. 520 S. 8° (A. III/3410).
- EL-HASEN BİN MUSA EL-NÜBAHTI : *Firakus-ıta. Die Sekten der Schia. Yay. : H. Ritter*. İstanbul 1931 Matbaatüd-Devle. 115 S. = Bibliotheca Islamica Band 4. 8° (A. III/2427).
- HATİPOĞLU, PROF. DR. VECİHE : *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 128 S. = Türk Dil Kurumu Yay. : 300. 8° (A. III/3196).
- HAUSMANN, ULRICH : *Griechische Weihreliefs*. Berlin 1960 Walter de Gruyter. 113 S. 1 Pl. 8° (A. III/3162).
- HEAD, BARCLAY V. : *Guide to the principal gold and silver. Coins of the Ancients in the British Museum*. Chicago 1968 Argonaut, Inc. XVIII + 130 S. 70 pl. 1 tablo. 8° (A. III/3184).
- Hearings before the Committee on Foreign Affairs House of Representatives sixty-sixth Congress, second session on H. R. 3404*. December 12, 13 1919. Washington 1920 Government Printing Office. 361 S. 8° (A. III/2339).
- HEKLER, ANTON : *Bildnisse berühmter Griechen. 3. genişletilmiş bs*. Berlin 1962 Florian Kupferberg. 81 S. 68 pl. 4° (B/5967).
- HENLE, GÜNTER : *Weggenosse des Jahrhunderts*. Stuttgart 1968 Deutsche Verlags-Anstalt. 367 S. 24 Pl. 2 Hrt. 8° (A. III/3414).
- HERMANN, CARL HANS : *Deutsche Militärgeschichte. 2. bs*. Frankfurt 1968 Bernard und Graefe Verlag. XVI + 626 S. 8° (A. III/3399).
- HERSHLAG, Z. Y. : *Turkey, an economy in transition*. The Hague 1958 Uitgeverij van Keulen. XV + 340 S. 5 pl. 1 hrt. 8° (A. III/3186).
- HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, NIKOLAUS : *Über einige gegenständliche Bedeutungsmöglichkeiten des frühgriechischen Ornaments*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. 88 S. 4 Pl. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1968 Nr. 7. 8° (A. III/2064-7).
- Historisches Lesebuch. Haz. : Werner Pöls*. 3 cilt. Hamburg 1966 Fischer Bücherei. 8° (A. III/3434).

- HOPWOOD, DEREK : *The Russian presence in Syria and Palestine 1843-1914*. Oxford 1969 Clarendon Press. IX + 232 S. 8° (A. III/3635).
- HUNDT, ACHIM - KARL PETERS : *Greifswalder Antiken*. Yay. : E. Boehringer. Berlin 1961 Walter de Gruyter. XIII + 148 S. 72 Pl. 4° (B/5900).
- HÜLSEN, JULIUS : *Das Nymphaeum. 2 cilt*. Berlin 1919 Walter de Gruyter. = Milet, Band I, Heft 5. 2° (C/71-I,5).
- HÜSEYİN EL-CER EFENDİ : *Tercemetür-risaletil-hamidiyye. 4 cilt*. İstanbul 1307-1308. 8° (A. III/2414).
- IRMAK, ORD. PROF. SADİ : *Devrim tarihi*. İstanbul 1967 İsmail Akgün Matbaası. VII + 223 S. 8° (A. III/3287).
- İŞITMAN, İSHAK REFET : *Cumhuriyet destanı*. Ankara 1934 Hakimiyeti Milliye Matbaası. 54 S. = Ankara Halkevi Neşriyatı, Küçük Boy No. 11. 8° (A. III/3355).
- İBN AL-NAFİS : *The theologus autodidactus of Ibn al-Nafis. Giriş, Çeviren ve notlar : Max Meyerhof - Joseph Schacht*. Oxford 1968 Clarendon Press. VI + 83 + 53 S. 8° (A. III/1684).
- İBNİ HALDUN : *Mukaddime I. Çev. : Zakir Kadiri Ugan. 2. bs*. İstanbul 1968 Millî Eğitim Basımevi. XXIII + 684 S. = Şark-İslâm Klâsikleri : 25. 8° (A. III/3076).
- İBNİ HARANİ : *El-işârât ilâ emakin'ül-ziyârât*. Şam 1302 Maarif Matbaası. 37 S. 8° (A. III/2451).
- İBNİ RÜŞD : *Kitabü Felsefet'ül-Kaadi el-fazıl Ahmet bin Ahmet bin Rüşd el-Endülüst*. Mısır 1319 Matbaa-i Hamidiyye. 104 S. 8° (A. III/2460).
- İBNİ SİNA, EBU ALİ : *Risaleti Hayy ibni yakazan fi-esvaril-hikmetil-meşrikiyye*. Mısır 1299 Matbaa-i Âmire. 41 S. 8° (A. III/2452).
- İBRAHİM FEHİM - İSMAİL HAKKI : *Müntehabat-ı teracim-i meşahir*. İstanbul 1307 Artin Asaduryan. 118 S. 8° (A. III/2475).
- İçişleri Bakanlığında yeniden düzenleme çalışmaları*. Ankara 1968 Gürsoy Basımevi. VII + 59 S. = İçişleri Bakanlığı İç Düzen Yay. No.: 1. 8° (A. III/2862).
- İMAM-I NUVİ : *Hadis-i erbain. Çev. : İsmail Hakkı*. İstanbul 1317 Mahmudbey Matbaası. 304 + 9 S. 8° (A. III/2476).
- İMBERT, PAUL : *Avrupa siyasetinin en gizli safahatı Osmanlı İmparatorluğunun teceddüdü. Çev. : Hasan Ferhad — Muallim Angel*. İstanbul 1239 Sırat-ı Müstekim Matbaası. 223 + 7 S. 8° (A. III/2428).
- In Memorium Atatürk 188-1938*. Ankara 1950 Ulus Matbaası. 24 S. 8° (A. III/3285).
- İNAM, ERBERK : *Rauf Bey*. İstanbul 1965 Deniz Basımevi. XI + 147 S. 8° (A. III/ 2637).
- İNAN, PROF. DR. ÂFET : *Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması. Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri. 2. bs*. İstanbul 1968 Millî Eğitim Basımevi. VI + 185 S. 2 pl. = Atatürk Serisi Nu.: 10. 8° (A. III/1675).
- İNAN, PROF. DR. ÂFET : *Atatürk'ten yazdıklarım*. Ankara 1969 Altınok Matbaası. 60 S. 32 pl. 8° (A. III/3117).
- İNAN, PROF. DR. ÂFET : *İstiklâl Savaşı Dumlupınar Zafer Abidesi ve tesisleri için proje ve plânlr*. 1957. 12 S. 14 plân 8° (A. III/2019).
- İNAN, KERİMAN : *Ben Atatürk çocuğuyum. İlkokul öğrencileri şiiir antolojisi*. Bursa 1968 İnan Matbaası. 66 S. (A. III/3452).

- İNAN, PROF. DR. MUSTAFA : *The method of initial values and the carry-over matrix in elastomechanics*. Ankara 1968 Mühendislik Fakültesi. VII + 130 S. = O.D.T.Ü. Mühendislik Fak. No.: 20. 8° (A. III/1751).
- Innenansicht eines Krieges. Bilder, Briefe, Documente 1914-1918*. Yay.: Ernst Johann. Frankfurt a.M. 1968 Verlag Heinrich Scheffler. 360 S. 8° (A. III/3393).
- İNÖNÜ, İSMET : *C. H. P. yedinci büyük kurultayında genel başkan İsmet İnönü'nün söylevi*. 1947. 12 S. 8° (A. III/2486).
- İNÖNÜ, İSMET : *Hatıralarım. Genç subaylık yılları (1884-1918)*. Haz.: Sabahattin Selek. İstanbul 1969 Burçak Yay. 263 S. 4 pl. 8° (A. III/3218).
- İNÖNÜ, İSMET : *Millî Şef Cumhuriyeti İsmet İnönü'nün T.B.M.M. 6. seçim devresinin 4. toplanma yılını açış nutku*. Ankara 1942 Alaeddin Kırıl Basımevi. 4 S. 8° (A. III/2507).
- İNÖNÜ, İSMET : *Millî Şef Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün T.B.M.M. 7. Dönem 3. Toplantısını açış söylevleri*. 1.XI.1945. Ankara 1945 Ulus Müessesesi. 13 S. 8° (A. III/2508).
- İNÖNÜ, İSMET : *XIX. Kurultay konuşması (18-20 Ekim 1968)*. Ankara 1968 Ulusal Basımevi. 23 S. 8° (A. III/2613).
- İnsan hakları*. 1969 Unesco Türkiye Millî Komisyonu. 151 S. 8° (A. III/3466).
- İnsanca bir düzen kurmak için halktan yetki istiyoruz. CHP'nin düzen değişikliği programı*. Ankara 1969 Ulusal Basımevi. III + 135 S. 8° (A. III/3460).
- Instructions nautiques et routiers Arabes et Portugais des XVe et XVIe siecles Reproduits, traduits et annotes par Gabriel Ferrand. 2. Cilt : Sulayman al-Mahri - Ibn Majid Texte Arabe*. Paris 1921-1923 Libr. Orientaliste Paul Geuthner. 24 Y. 8° (A. III/2334).
- İSHAK EFENDİ : *Es'ile-i Hikemiyye*. İstanbul 1278 Ali Şevki Efendi Matbaası. 168 S. 8° (A. III/2407).
- İSLAMOĞLU, MAHMUT : *Kıbrıs Türk folkloru*. Kıbrıs 1969 Halkın Sesi. V + 71 S. 8° (A. III/3168).
- İsmet İnönü'nün maarife ait direktifleri*. İstanbul 1939 Maarif Matbaası. VI + 50 S. = Maarif Vekilliği Ana programa hazırlıklar Seri : A, No. 2. 8° (A. III/2488).
- Issledovaniya po grammatike i leksike Tyurkskih yazıkov*. Taşkent 1965 İz. Nauka Uz. SSR. 208 S. 8° (A. III/3138).
- Istoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii. 60. Yaşı münasebetiyle S.P. Tolstov*. Moskova 1968 İz. Nauka. 366 S. 4° (B/5881).
- Istoriya na Makedoniskiot narod. 3 cilt*. Skopye 1969 İz. Nova Makedoniya. (A. III/ 3297).
- İşte Ankara. This is Ankara, Hier is Ankara, Voici Ankara. Haz. ve foto. : Sungar Taylaner*. Ankara Bengi Matbaası. 135 S. = Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yay. No. 1. 8° (A. III/3354).
- IVANOV, S. N : *Rodoslovnoe drevo Tyurok, Abu-l-Gazi-Hana Grammatičeskiy oçerk (İmya i glagoi. Grammatičeskie kategorii)* Taşkent 1969 İz. Fan Uzbekskoy SSR. 203 S. (B/5987).
- IYER, C. S. RANGA : *India in the crucible*. London (1928) Selwyn and Blount. 336 S. 8° (A. III/2540).

- İZMİRLİ, İSMAIL HAKKI : *Siyer-i celile-i Nebeviyye*. İstanbul 1332 Tevsi-i Tıbaat Matbaası. 154 + 5 S. 8° (A. III/2432).
- Izvori za osloboditel'nata vojna i revolutsiya vo Makedoniya 1941-1945. I cilt*. Skopye 1968. = Institut za Natsionalna Istoriya. 8° (A. III/3128).
- JÄSCHKE, GOTTHARD : *Das Todesurteil gegen Mustafa Kemal*. *Anatolica* 1 (1967)'den ayrı bs. S. 143-150. 4° (B/5250).
- Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg. Begründet von Friedrich Hoffmann und Götz von Selle. 19. cilt*. Würzburg 1969 Holzner Verlag. 523 S. 8° (A. III/3426).
- Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms - Universität zu Breslau. 14. Cilt*. Würzburg 1969 Holzner-Verlag. 392 + 16 S. 8° (A. III/3427).
- Jahrbuch für Antike und Christentum. Jahrgang 10-1967*. Münster 1968 Aschendorff'sche Verlagsbuchhandlung. 292 S. 18 pl. 4° (B/5943).
- JANTZEN, ULF : *Griechische Griff-Phialen*. Berlin 1958 Walter de Gruyter. 36 S. = Winckelmannsprogramm 114. 4° (B/5903).
- JIDEJIAN, NINA : *Byblos through the ages*. Beirut 1968 Dar el-Machreq Publ. XXII + 221 S. 4° (B/5913).
- JORDAN, JULIUS : *Uruk-Warka*. Osnabrück 1969 Otto Zeller Verlag. VIII + 76 S. 108 pl. = WVDÖG Band. 51. 4° (B/5879).
- KABRDA, JOSEPH : *Quelques problemes relatifs a l'etude de l'histoire de l'Albanie a l'epoque de la domination Ottomane*. *Studia Albanica* I (1965)'den ayrıbasım. S. 83-86. 8° (A. III/2643).
- KACAR, YUSUF ZİYA : *Tesavvüfî, sıhhi, ahlakî, içtimai bakımlardan namaz ve iman*. İstanbul 1965 Burhaneddin Erenler Matbaası. 120 S. 8° (A. III/1677).
- KAFKASLI, H. : *Sovyet Rusyada hayat. (Komünistler ve halk)*. Eskişehir 1947 Güzelış Matbaası. 93 S. 8° (A. III/2500).
- KALABA, HÜSEYİN : *Atatürk'üm*. İstanbul 1969 Haşmet Matbaası. 72 S. 8° (A. III/ 3536).
- KALPAKÇIOĞLU, ÖZDEMİR : *İkinci Cumhuriyetin üç başbakanı ve olaylar. 2 cilt*. Ankara 1968 Nüve Matbaası. 8° (A. III/3584).
- KANSU, CEYHUN ATUF : *Atatürk ve kurtuluş savaşı*. İstanbul 1969 Ekin Basımevi. 174 S. = Varlık Yay., Faydalı Kitaplar : 98. 8° (A. III/3442).
- Kanunlar IV*. Ankara 1934 Köy Hocası Matbaası. 863 + XV + 79 S. 8° (A. III/2517).
- KARAGEORGHIS, VASSOS : *Zypern*. München 1968 Nagel Verlag. 277 S. 181 pl. = *Archaeologia Mundi*. 8° (A. III/3544).
- KARAIMAK, F. VİCDAN : *Çukurova'nın kuruluşu*. İstanbul 1953 Hüsnütabiat Matbaası. 68 S. 8° (A. III/3120).
- KARAİBRAHİMOĞLU, SACİT : *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Ankara 1968 Ege Matbaası. 302 + IV S. 8° (A. III/3143).
- KARAL, PROF. ENVER ZİYA : *Atatürk'ten düşünceler*. 3. bs. Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XII + 175 S. = Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 8° (A. III/3309).
- KARAOŞMANOĞLU, YAKUP KADRI : *Ankara*. Ankara 1934 Hakimiyeti Milliye Matbaası. 208 S. 8° (A. III/3586).
- KARAOŞMANOĞLU, YAKUP KADRI : *Atatürk*. 3. bs. İstanbul 1961 Remzi Kitabevi. 111 S. 8° (A. III/3294).

- KARATAY, FEHMİ EDHEM : *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça basmalar alfabe kataloğu*. İstanbul 1951/1953 Osman Yalçın Matbaası. = İ. Ü. Yay. No. 501. 8° (A. III/3182).
- KARATAY, FEHMİ EDHEM : *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul 1951/1953 Osman Yalçın Matbaası. = İ. Ü. Yay. 489. 8° (A. III/3183).
- KARATAY, FEHMİ EDHEM : *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar alfabe kataloğu. Memleketimizde ilk Türk matbaasının kuruluşundan yeni harflerin kabulüne kadar (1729-1928). 2 cilt*. İstanbul 1956 Osman Yalçın Matbaası. = İ.Ü. Yay. No. 658. 8° (A. III/3181).
- KARAY, REFİK HALİD : *Kadınlar tekkesi. 2. bs.* İstanbul 1964 İnkılâp ve Aka Kitabevleri. 412 S. 8° (A. III/3352).
- KARDEŞ, SİRRI : *Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de*. Ankara 1950 Ulus Basımevi. 45 S. = C. H.P. Halkevleri Bürosu Yay., Millî Kültür Araştırmaları : 14. 8° (A. III/3254).
- KARL, MARX : 1818/1968. Bad Godesberg 1968 Inter Nationes. 250 S. 1 pl. 8° (A. III/3425).
- KARRIEV, B. A. : *Epişeskie skazaniya o Ker-ogli u Tyurkoyazıcnıh narodov*. Moskva 1968 Glavnaya red. VL. 260 S. 8° (A. III/3129).
- Katalog der Ausstellung Bewahren und Gestalten Deutscher Denkmalfpflege*. Berlin Otto von Holten. 149 S. 64 pl. 8° (A. III/3424).
- KATARTSIEV, IVAN : *Serskiot okrug od kresnenskoto vostanie do mladoturskata revolutsiya*. Natsionalnapolitički borbi. Skopye 1968 Kultura. 470 S. 8° (A. III/2541).
- KAVCAR, CAHİT : *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ü Züleyha'sı*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (1968)'den ayrı bs. S. 157-172. 8° (A. III/3578).
- KAVCAR, CAHİT : *Kemal Paşazade'nin şairliği ve Yusuf ü Züleyha'sı*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (1969)'dan ayrı bs. S. 227-249. 8° (A. III/3600).
- KAYA, DOĞAN : *İskenderunda Mirador ve İmroz yangınları faciası*. İstanbul 1959 Deniz Basımevi. 16 S. 1 plan. = 427 sayılı Donanma Dergisi ekidir. 8° (A. III/1849).
- KAYA, NURİ : *İslâm feylesofu İbni Rüşd*. İstanbul 1924 Necmi İstikbal Matbaası. 46 S. 8° (A. III/2461).
- KAYALAR, MESUT : *Organizasyon ve metod (Genel olarak ve Fransız kamu idarelerinde)*. 1969 Damga Matbaası. 130 + VI S. 10 tablo. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No. 144-1969. 8° (A. III/3350). (Ankara)
- KEMAL, TAHİR : *Kurt kanunu*. Ankara 1969 Bilgi Yayınevi. 404 S. = Bilgi Yay.: 33, Roman Dizisi : 18. 8° (A. III/3216).
- Kenan Rifai ve yirminci asrın ışığında müslümanlık. Haz.: Samiha Ayverdi - Nezihe Avaz - Safiye Erol - Sofi Huri*. İstanbul 1951 İnkılâp Kitabevi. VI + 509 S. 7 pl. 1 fotokopi. 8° (A. III/3369).
- Kerkük'in müntehap Horyatları. Yay.: Hafız Molla Mehmetoğlu Sa'bir*. Bağdat 1954 Maarif Matbaası. S. 131-221. 8° (A. III/2524).
- KESİM, NURCIHAN : *23 Nisan Türk egemenliğinin hikayesi*. İstanbul 1956 Zuhul Yay. 46 S. 8° (A. III/3535).
- KIRDAR, DR. LÜTFİ : *Harp yıllarında İstanbul'daki faaliyetler*. İstanbul 1945 Belediye Matbaası. 20 S. 8° (A. III/2493).
- KIŞLALI, AHMET TANER : *Forces politiques dans la Turquie moderne*. Ankara 1968 Sevinç Matbaası. XIII + 242 S. = A.Ü. S. B. Fak.: 261. 8° (A. III/2615).

- KIDWAI, M. H., SHAIKH OF GADIA : *Woman under Islam*. London "The Islamic Review" The Mosque, Woking. 102 S. = The Central Islamic Society's Series-8. 8° (A. III/1838).
- KILI, SUNA : *Kemalism*. İstanbul 1969 Robert College. X + 239 S. 1 pl. 8° (A. III/3504).
- KINROSS, LORD : *Atatürk. Bir milletin yeniden doğuşu. 2. Cilt. 3. bs.* İstanbul 1969 Sander Kitabevi. 8° (A. III/3538).
- Kitle haberleşme teorilerine giriş. Seçilmiş parçalar. Haz. : Ünsal Oskay.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XX + 375 S. 2 tablo. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 281. 8° (A. III/3316).
- KLUGE, KURT - KARL LEHMANN-HARTLEBEN : *Die Antiken Grossbronzen. 3 cilt.* Berlin 1927 Walter de Gruyter. 4° (B/5896).
- Kniga za ilinden -zbornik na trudovi- po povod 65-godişninata do ilindenskoto vostaninie.* Skopje 1969 Inst. za Natsionalna Istoriya. 332 S. 8° (A. III/3299).
- KNOLL, JOACHIM N. - HORST SIEBERT : *Wilhelm von Humboldt. Politiker und Pädagoge.* Bad Godesberg 1967 Inter Nationes. 59 S. 1 pl. 8° (A. III/3439).
- KOCATÜRK, DR. UTKAN : *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri.* Ankara 1969 Edebiyat Yayınevi XVI + 311 S. 8° (A. III/3217).
- KOMUT, ZİYA : *I. Cihan harbinde Çanakkale ve Baltık çıkarmaları ile II. Cihan harbinde Şimalî Afrika ve İtalya çıkarmalarının mukayesesi.* İstanbul 1946 Askeri Basımevi. 90 S. 16 kroki. 8° (B/5926).
- Konferenzen und Verträge Vertrags-Ploetz. Haz. : Heltmuth K. G. Rönnefarth. 3., 4. ciltler.* Würzburg 1958/1963 A. G. Ploetz. 8° (A. III/3438)
- KONYALI, İBRAHİM HAKKI : *Nasreddin Hoca'nın şehri Akşehir. Tarihî Turistik kılavuz.* İstanbul 1945 Numune Matbaası. 856 S. 12 pl. 2 plan. 8° (A. III/3591)
- KOP, KADRİ KEMAL : *Millî Şef İnönü'nün hitabe, beyanat ve mesajları.* Ankara 1941 Ulusoğlu Basımevi. 90 S. 8° (A. III/3291)
- KOPASSIS, ANDRE : *Târih-i Keşf ve feth-i Amerika. 2 cilt birarada.* İstanbul 1310 Mahmudbey Matbaası. 8° (A. III/2441)
- KORKUD, REFIK : *Atatürk diyor ki.* Ankara 1967 Yargıçoğlu Matbaası. VIII + 54 S. 8° (A. III/3375)
- KORKUD, REFIK - SEVİM YİĞİTBAŞ : *Cumhuriyet Takvimi. Kronoloji.* Ankara Türkiye Fikir Ajansı. LV + 384 S. 8° (A. III/3444)
- KORKUD, REFIK : *Komünizme karşı Atatürk.* Ankara 1966 Yargıçoğlu Matbaası. 60 S. 8° (A. III/3590)
- KÖKTEN, PROF. DR. İ. KILIÇ : *Karain kılavuzu (Antalya). Karain Führer. Guide de Karain.* Ankara 1967 T.T.K. Basımevi. 32 S. XII pl. = M. E. B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay. Seri I, Sayı : 24. 8° (A. III/2071)
- KÖKTÜRK, KEMAL : *Atatürk. Hayatı, devrimleri ve şürleri.* İstanbul 1966 Fatih Yayınevi. 32 S. 8° (A. III/3530)
- KÖPRÜLÜ, PROF. DR. FUAT : *Vakıf müessesesi ve vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti.* Vakıflar dergisi 1, (1938)'den ayrı bs. 6 S. 4° (B/5978)
- Köy envanter etüdlerine göre, Adıyaman.* Konya 1967 Yıldız Basımevi. VIII + 141 S. = Köy İşleri Bakanlığı Yay. : 47. 8° (A. III/3612)
- Köy envanter etüdlere göre Elâzığ.* Konya 1966 Yıldız Basımevi. VIII + 153 S. = Köy İşleri Bakanlığı Yay : 44. 8° (A. III/3609)

- Köy envanter etüdlerine göre Malatya*. Konya 1966 Yıldız Basımevi. VIII + 150 S. = Köy İşleri Bakanlığı Yay.: 46. 8° (A. III/3611).
- Köy envanter etüdlerine göre Siirt*. Konya 1966 Yıldız Basımevi. VIII + 156 S. = Köy İşleri Bakanlığı Yay.: 45. (A. III/3610).
- Köy envanter etüdlerine göre Urfa*. Konya 1967 Yıldız Basımevi. VIII + 162 S. = Köy İşleri Bakanlığı Yay.: 48. 8° (A. III/3613).
- Köylerimiz. (1 Mart 1968 gününe kadar)*. Ankara 1968 Başbakanlık Basımevi. 790 S. = İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Seri : II, Sayı : 3. 8° (B/5885).
- KROMER, KARL : *Franz Hancar*. Mitt. d. Anth. Gesells. XCIX, (1969)'dan ayrı bs. S. v - IX. 4° (B/5985).
- Kumeyl radiyallahü anh hazretlerinin, hazreti Ali kerremallahü veckeh hazretlerinden Hakayika dair süalleri*. Çev. : Mustafa Efendi. İstanbul 1285 Tasvir-i Efkâr Matbaası. 39 S. 8° (A. III/2421).
- KUNZE, EMIL : *Ausgrabungen in Olympia. 7. und 8. Bericht*. Berlin 1961 Walter de Gruyter. 4° (B/5810).
- KURAN, ABDULLAH : *Anadolu medreseleri. 1. cilt*. Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. X + 159 S. 88 pl. 1 harita = O.D.T.Ü. Mimarlık Fak. Yay.: 9. 4° (B/5890).
- KURAN, AHMET BEDEVİ : *İsmet İnönü Paşa'ya açık mektup*. İstanbul 1958 Çeltüt Matbaası. 56 S. 8° (A. III/3662).
- KURTBEK, SEYFİ : *Milletin harbe hazırlanması*. Ankara 1946 Genelkurmay Basımevi. V + 98 S. 8° (A. III/3144).
- KURTULUŞ, BAKİ : *Atatürk. 1-5. sınıf kitapları*. Ankara 1968 Kurtuluş Yay. 8° (A. III/3356).
- KUYUCAK, HAZIM ATIF : *Dünya para meseleleri ve Türk parası*. Ankara 1939 Recep Ulusoğlu Basımevi. 19 S. = C. H. P. Konferanslar Serisi Kitap : 4. 8° (A. III/3320).
- KÜLÜR, SİDİKA : *Les amoureux du Bosphore*. Paris 1968 Nouvelles Editions Latines. 254 S. 8° (A. III/3338).
- LANCKORONSKI, KARL GRAFEN : *Städte Pamphylens und Pisidiens. Unter Mitwirkung von G. Niemann - E. Petersen. 2 cilt*. Wien 1890/1892 (bs.nın tekrarı) F. Tempsky. 4° (B/5804).
- LARSEN, MOGENS TROLLE : *Old Assyrian caravan procedures*. İstanbul 1967 Nederland Historisch-Arch. Inst. 188 S. = Uitgaven van Het Nederlands Hist.-Arch. Inst. te İstanbul XXII. 4° (B/5826).
- LAYARD, AUSTEN HENRY : *Auf der Suche nach Ninive. Yay. : Hartmut Schmökel*. München 1965 Verlag C. H. Beck. 320 S. 8 Pl. 8° (A. III/3411).
- LEVI DELLA VIDA, GIORGIO : *Ricerche sulla formazione del piu antico fondo dei manoscritti orientali della Biblioteca Vaticana*. Roma 1939 Citta del Vaticano. VIII + 528 S. XXI fotokopi. = Studi e Testi 92. 8° (A. III/3493).
- LEWIS, GEOFFREY : *Turkey. 3. bs*. London 1965 Ernest Bonn. XVI + 230 S. 8° (A. III/3546).
- LEWY, HILDEGARD : *Anatolia in the Old Assyrian period*. The Cambridge Ancient History. Rev. ed. Vol. I. Cambridge 1965 University Press. 27 S. 8° (A. II/7923).

- LICHARDUS, JAN : *Jaskyna Domica*. Bratislava 1968 Vydavatel's tvo Slovenskej Akademie Wied. 123 S. 16 Pl. 8° (A. III/2936).
- LİL-İMAM EBİ MUHAMMEDALİ BİNİ AHMET BİN HAZİM EZZÂHİRİ : *el-Fasl fil-mil-i vel-ehva-i vel-nahl. 2 ciltbirliği içinde 5 cilt*. Mısır 1317/1321 Edebiyye ve Temedün Matbaaları. 4° (B/5720)
- LİSANÜDDİN BİN EL-HATİP : *el-lemhat'ül - bedriyye fi'l-devletin nasriyye*. Kahire 1347 Matbaa-i Silifiyye. 152 S. 8° (A. III/2523).
- LLOYD, G. E. R. : *Aristotle : The growth and structure of his thought*. Cambridge 1968 University Press. XIII + 324 S. 8° (A. III/2172).
- LODS, ADOLPHE : *La religion d'Israel*. Paris 1939 Libr. Hachette. 256 S. 8° (A. III/8731).
- LOUGH, JOHN : *Essays on the Encyclopédie of Diderot and D'Alembert*. London 1968 Oxford University Press. XIV + 552 S. 9 Pl. 8° (A. III/3629).
- LOUIS, PAUL : *Le bouleversement mondial*. Paris 1919 Grande Impr. de Troyes. 204 S. 8° (A. III/867).
- Lozan ve Batı Trakya. 1913 de ilk Türk Cumhuriyeti*. İstanbul 1967 Türkiye Basımevi. 32 S. 8° (B/5915).
- MACCAS, LEON : *Ainsi parla Venizélos*. Paris 1916 Libr. Plon. IX + 319 S. 8° (A. II/8704).
- AL-MACDU' İSMAIL B. ABDURRESUL UL UCEYNİ : *Fehreset ve'r-resûil. (Fihrist el-Mecdü')*. Tahran 1966 Mektebetü'l Esedi. 20 + 420 S. 8° (A. III/3226).
- Mahatma Gandhi 1869 - 1948. Doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle yayımlanmıştır*. Ankara 1969 Unesco Türkiye Millî Komisyonu. 157 S. 7 pl. 8° (A. III/3260).
- Mahmut Esad Bozkurt. Adliye Dergisi Mahmut Esad Bozkurt nüshası*. Ankara 1944 Yeni Cezaevi Matbaası. 77 S. 1 foto. 8° (A. III/2565).
- MAJEWSKI, KAZIMIERZ : *La question du "Mode de production Asiatique" dans la civilisation Egéenne à la lumière des sources archéologiques*. Warszawa 1969 Zakład Narodowy. 67 S. = Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. 4° (B/5918).
- EL-MAKDİSİ, MUTAHHAR BİN TÂHİR : *Kitabü'l-bed' ve't-târih. Le livre dela création et de l'histoire de Motahhar ben Tâhir el-Maqdîsi, attribué a Abou-Zéid Ahmed ben Sahl el-Balkhi. Yay. : Cl. Huart. 6 cilt 3 ciltbirliği içinde*. Tahran 1962 (Paris 1899-1919 orijinal bs. kaydı) Mektebetül - Esedi. 8° (A. III/3265).
- MALCHE, ALBERT : *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*. İstanbul 1939 Devlet Basımevi. VI + 59 S. = Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar Seri : B, No. 5. 8° (A. III/2501).
- Maliye Enstitüsü konferansları 1966*. Ankara 1967 Sevinç Matbaası. V + 73 S. 3 tablo. = A. Ü. S. B. Fak. Yay. No : 234 - 216, Maliye Enstitüsü Yay. No : 28. 8° (A. III/1617).
- Maliye Enstitüsü Konferansları 1967*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. V + 210 S. = A.Ü.S.B. Fak. Yay. No : 282, Maliye Enstitüsü Yay. No : 32. 8° (A. III/3347)

- MALLOWAN, M. E. L. : *The early dynastic period in Mesopotamia*. The Cambridge Ancient History rev. ed. of volumes I. Chapt. XVI. Cambridge 1968 University Press. 71 S. 8° (A. III/2652).
- MANGAT, J. S. : *A history of the Asians in East Africa c. 1886 to 1945*. Oxford 1969 Clarendon Press. XVIII + 216 S. 1 Hrt. 8° (A. III/3627).
- MANN, GOLO : *Deutsche Geschichte 1919-1945* Hamburg 1958 Fischer Bücherei. 202 S. 8° (A. III/3420).
- MANN, JACOB : *The Jews in Egypt and in Palestine under the Fatimid Caliphs. 2 cilt.* Oxford 1969 University Press. 8° (A. III/3636).
- MANSEL, DR. ARIF MÜFİD : *Ege tarihinde büyük muhaceretler*. İstanbul 1937 Millî Mecmua Basımevi. S. 51-99. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. I. 8° (A. III/2656).
- MANTRAN, ROBERT : *Bağdād à l'époque Ottomane*. Arabica (1962)'den ayrı bs. S. 311-324. 8° (A. III/3572).
- MANTRAN, ROBERT : *Documents Turcs relatifs à l'armée Tunisienne*. Les Cahiers de Tunisie 15, (1956)'dan ayrı bs. S. 359-372 1 Pl. 8° (A. III/3570).
- MANTRAN, ROBERT : *Les inscriptions Turques de Brousse*. Oriens 1-2, (1959)'dan ayrı bs. S. 115-170. 8° (A. III/3622).
- MANTRAN, ROBERT : *Règlements fiscaux Ottomans la province de Bassora*. JESHO X, II-III (1967)'den ayrı bs. S. 224-277 4 Plans. 4° (B/5954).
- MARDİN, ŞERİF : *Din ve ideoloji*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. IV + 148 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 275. 8° (A. III/3246).
- Martin Luther *450 Jahre Reformation*. Bad Godesberg 1967 Internationes. 183 S. 4 pl. 8° (A. III/3429).
- MARZIO, CORNELIO DI : *La Turchia di Kemal*. Milano 1926 Casa Editrice "Alpes". 328 S. 17 pl. 8° (A. III/3295).
- Materiali po istorii Karakalpakov*. Sbornik Moskova 1935 İz. Akademii Nauk SSSR. 300 S. = Trudı Inst. Vostokovedeniya tom VII. 8° (A. III/3135).
- MEHMET ARIF : *Binbir hadis*. Yay. : *Celeddin Arif. - Dr. Necmeddin*. Kahire 1325 Ceride Matbaası. 468 S. 8° (A. III/2472).
- MEHMET EMİN ZEKİ : *Hülasat'ü tarih'ül-Kürd ve Kürdistan min akdem'il-usur'il tarihiyye hattel-ân*. Çev. : *Mehmet Ali Avni*. Mısır 1939 Saadet Matbaası. 472 + 8 + 64 S. 1 harita. 8° (A. III/2526).
- MEHMET EMİN ZEKİ : *Meşahir'ül-Kürd ve Kürdistan fi'l-ahd'il-İslami*. Çev. : *el-Anise*. Mısır 1947 Matbaatüs-seada. 268 S. 8° (A. III/2527).
- MEHMET FEHMİ : *Tarih-i Edebiyatı Arabiye*. 1. Cilt : *Cahiliye devri*. İstanbul 1332 Matbaa-i Amire. 6 + 967 S. 8° (A. III/2513).
- MEHMET ŞEREF : *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*. Ankara 1934 Hakimiyeti Milliye Matbaası. 63 S. 8° (A. III/2496).
- MEHMED, ZİHNİ : *Kitabüt-teracüm*. İstanbul 1304 A. Maviyan. 160 S. 8° (A. III/2448).
- MEIER-WELCKER, HANS : *Seeckt*. Frankfurt a.M. 1967 Bernard und Graefe. 744 S. 2 pl. 8° (A. III/3394).
- MELETZIS, SPYROS—HELEN PAPADAKIS : *Delphi. Sanctuary and Museum*. Chicago 1969 Argonaut. XX S. 44 Pl. 8° (A. III/3158).

- MELLINK, MACHTELD J : *Archaeology in Asia Minor*. AJA 73 (1969)'dan ayrı bs. S. 203-227 4 pl. 4° (B/5961).
- MELZI D'ERIL, F. - A. GALLIA : *L'Oriente. Un'introduzione al Mondo Orientale*. Firenze 1966 Casa Editrice le Monnier. 372 S. 17 Pl. = Commissione Nazionale Italiana per l'Unesco. 8° (A. III/3124).
- The Memoirs of Proto Matija Nenadovic*. Yay. ve Çev. : Lovett F. Edwards. Oxford 1969 Clarendon Press. 47 + 228 S. 1 Pl. 2 Harita. 8° (A. III/3595).
- MENDE, GERHARD VON : *Komünist blokta milliyet ve mefkûre*. Çev. : Dr. Fethi Tevetoğlu - Dr. Aziz Alpaut. Ankara 1966 Üniversite Basımevi. 128 S. 8° (A. III/3199).
- MENZEL, HEINZ : *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Mainz 1969 Philipp von Zabern. VI + 136 S. = RGZM Katalog 15. 4° (B/5964).
- MERAM, ALİ KEMAL : *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkileri tarihi*. İstanbul 1969 Kitap Yay. 304 S. 8° (A. III/3231).
- MERCKLIN, EUGEN VON : *Antike Figuralkapitel*. Berlin 1962 Walter de Gruyter. IX + 354 S. 181 Pl. 4° (B/5897).
- MEREDITH-OWENS, G. M : *Persian illustrated manuscripts*. London 1965 The British Museum. 32 S. 24 Pl. 8° (A. III/1790).
- MEREDITH-OWENS, G. M : *Turkish miniatures*. London 1963 The British Museum. 32 S. 25 Pl. 8° (A. III/1792).
- Meshur valiler*. 50 ünlü vali. Ankara 1969 Ajans-Türk Matbaası. IV + 628 S. = İç İşleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yay., Sayı : 1. 8° (A. III/3339).
- METE, İZZETTİN : *Kâinat ve tarihin felsefesi*. 1966 Türkiye Basımevi. 80 S. 8° (A. III/3564).
- METE, İZZETTİN : *Kültür savaşı tarihinde de 30 Ağustoslara doğru*. İstanbul 1969 Sermet Matbaası. 73 S. 8° (A. III/3461).
- MEVLANA MUHAMMED CELELEDDİN HİNDİ VU DEHLEVI : *Tefsiri Cemâli Aletenzilil Celâli. 2 ciltbirliği içinde. 4 cilt*. Mısır 1294 Bulak Matbaası. 4° (B/5227).
- MEYER, ERNST : *Heinrich Schliemann. Kaufmann und Forscher*. Göttingen 1969 Musterschmidt-Verlag. 462 S. 17 pl. 8° (A. III/3490).
- MİHÇİOĞLU, PROF. DR. CEMAL : *Üniversiteye giriş ve liselerimiz*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. XII + 228 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 278. 8° (A. III/3243).
- MICHAUD : *Emrül-acıyb fi tarih-i ehlil-salip*. Çev. : Ali Fuad - Ethem Pertev - Ali Ârifî. 254 S. 8° (A. III/2395).
- MIDDLETON, J. HENRY : *Ancient Gems. The engraved gems of classical times*. Chicago 1969 Argonaut Inc. Publ. XV + 157 + 36 S. 1 pl. 8° (A. III/3447).
- MİHOV, DR. NİKOLA V : *Naselenieto na Turtsiya i Bulgariya prez XVIII i XIX v. Bibliografski izdirvaniya sıs statistigini i etnografski dannı*. Önsöz : Prof. P. N. Berkov. Sofiya 1967 İz. na Bılgarskata Ak. na Naukite. 171 S. 8° (A. III/3141).
- MİLİUKOV, PAUL : *Political memoirs 1905-1917*. Yay. : Arthur P. Mendel. Çev. : Carl Goldberg. Ann Arbor 1967 The University of Michigan Press. XVIII + 508 S. 8° (A. III/3557).

- Millelerin hukukt hayatı serisinden Türkiye*. İstanbul 1940 Üniversite Kitabevi. IX + 480 S. = Hukuk İlmını Yayma Kurumu, Telif ve Tercüme Serisi No : 7. 8° (A. III/3374).
- MİMAROĞLU, DR. SAİT KEMAL : *Anonim şirketlerde idare meclisi azalarının hukukt mes'uliyeti*. Ankara 1967 Sevinç Matbaası. XV + 134 S. = Siyasal Bilgiler Fak. Yay. : 232-214. 8° (A. III/1619).
- MİMAROĞLU, DR. SAİT KEMAL : *Ticaret hukuku derleri*. 1. Cilt : *İşletme hukuku*. Ankara 1967 Sevinç Matbaası. XXIX + 342 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No : 230-212. 8° (A. III/1623).
- MIRKHOND : *Histoire des Sultans du Kharezm*. Paris 1842 Firmin Didot. 133 S. 8° (A. II/9045).
- MİŞON : *Felsefe-i hukuk*. İstanbul 1330 Hukuk Matbaası. 168 S. 8° (A. III/2420).
- MOLNAR, JOZSEF : *Az esztergomi vizivaros török edöditései*. Müemlékvédelem XI, 2 (1967)'den ayırabası. S. 83-89. 8° (A. III/2640).
- MONTANI, BENEDICTI ARIAE : *Beniamini Tudelensis Itinerarium*. Bononiae (1764 bs'nın. tekrar bs.) 1967 Apud Bibliopolam Forni. 64 + 16 + 24 S. = Bibliotheca Hebraeo - Latina I, Sectio I, Divisio V. 8° (A. III/3191).
- MORET, ALEXANDRE : *Histoire ancienne I. Ks. : Historie de l'Orient. 2. cilt*. Paris 1929/1936 Les Presses Universitaires de France. 8° (A. II/8948).
- MOSS, CYRIL : *Catalogue of Syriac printed books and related literature in British Museum*. London 1962 British Museum. 1174 + 205 + 271 S. 4° (B/5935).
- MUALLİM, NACI : *Medrese hatıraları*. İstanbul 1303. 279 S. 8° (A. III/2424).
- EL-MUFADDAL ED-DABİY : *Emsalül-Areb lil-Mufaddal ed-dabiy*. Mısır 1909 Tekaddüm Matbaası. 108 S. 8° (A. III/2411).
- MUHAMMED, İZZET DERVEZE : *Türkiye'l hadise*. Beyrut 1946 Matbaatü'l Keşşaf. 355 S. 8° (A. III/3446).
- MUMCU, DR. AHMET : *Osmanlı Devletinde rüşvet. (Özellikle adlt rüşvet)*. Ankara 1969 Başnur Mat. LV + 382 S. = A.Ü. Hukuk Fak. Yay. No : 252. 8° (A. III/3601).
- MUNBY, A. N. L : *The history and bibliography of science in England: The first phase, 1833-1845*. Berkeley 1968 School of Librarianship. IV + 41 S. 8° (A. III/2866).
- MUSA CARULLAH : *el-veşia fi-nakd-i akaid'ül-şia*. Mısır 1355 Matbaatüş-şark. 312 S. 8° (A. III/2525).
- Mustafa Kemal Atatürk*. Ankara Öğretmen Matbaası. 80 S. = Ankara Merkez İlkokulları Öğretmenleri Biriktirme Yardım ve Kredi Kooperatifi Yay. : 1. 8° (A. III/3321).
- MÜLLER, GIUSEPPE : *Documenti sulle relazioni della citta Toscane, coll'Oriente Cristiano e coi Turchi fino all'anno 1531*. Roma 1966 (1879 bs. tekrar basımı) Societa' Multigrafica Editrice. 64 + 532 S. 1 pl. 4° (B/5968).
- NACI, K : *Mahallî idarelerden vilayet hususî idareleri*. Ankara 1933 İdeal Matbaa. 127 S. 8° (A. III/2512).
- NAGEL, WOLFRAM : *Frühe Plastik aus Sumer und Westmakkan. Materialanalysen von G. Voll - O. Werner*. Berlin 1968 Bruno Hessling. 136 S. XXVIII pl. 1 hrt. 1 tablo. 4° (B/5909).
- NÂMIK KEMAL : *Gülnehâl. Haz. : Kenan Akyüz*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. VIII + 148 S. = 1000 Temel Eser : 16. 8° (A. III/3648).

- NÂMİK KEMÂL : *Vatan yahut Silistre. Haz. : Kenan Akyüz.* İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XXXII + 88 S. 1 pl. = 1000 Temel Eser : 15. 8° (A. III/3647).
- NAYIR, YAŞAR NABİ : *Atatürkçülük nedir? 3. bs.* İstanbul 1969 Varlık Yayınevi. 221 S. = Varlık Yay. Faydalı Kitaplar : 29. 8° (A. III/3220).
- NESEMİ, ABİDİN : *Sosyalistlere açık mektup.* İstanbul 1969 Asya ve Geçit Matbaaları. 88 S. 8° (A. III/3113).
- EL-NEVEVİ, EBİ ZEKERİYYA MUHYİDDİN İBN-İ ŞEREF : *Tehzibu'l-Esmâi ve'l-lugât. 2 cilt 3 ciltbirliği içinde.* Tahran Menşurâtı Mektebetü'l-Esedi. 8° (A. III/3264).
- NICOLAOU, KYRIAKOS : *Ancient Monuments of Cyprus.* Nicosia 1968 Chr. Nicoulaou. 33 S. 48 pl. = Republic of Cyprus, Ministry of Communications and Works Department of Antiquities, Picture Book No. 4. 4° (B/5906).
- NISSEN, HANS JÖRG : *Zur Datierung des Königsfriedhofes von Ur.* Bonn 1966 Rudolf Habelt Verlag. VI + 208 S. 41 pl. = Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer- Kulturraumes, Bd. 3. 4° (B/5593).
- NİZAMETTİN, NAZİF : *Son balo . . .* İstanbul 1941 Kenan Basımevi. 32 S. 8° (A. III/3284).
- NORD, DR. JUR. ERICH : *Das türkische Strafgesetzbuch (9 Ağustos 1858).* Berlin 1912 J. Guttentag. XIII + 107 S. = Sammlung Ausserdeutscher Strafgesetzbücher. XXXIV. 8° (A. III/1769).
- NUTKU, DOÇ. DR. ÖZDEMİR : *Darülbeyazıt'ın elli yılı.* Ankara 1969 Üniversite Basımevi. VIII + 309 S. 8° (A. III/3541).
- Nükte ve fıkralarla Atatürk. Der. : Niyazi Ahmet Banoğlu. 4. bs. 3 cilt.* İstanbul 1967 Garanti Matbaası. 8° (A. III/3351).
- OATES, DAVID : *Studies in the ancient history of Northern Iraq.* London 1968 The British Academy. XV + 176 S. 16 pl. 4° (B/5888).
- Oğüst (Augustus) Mabedi. Hacı Bayram Camii ve Türbesi kılavuzu.* Ankara 1956 Maarif Basımevi. 16 S. 6 pl. 8° (A. III/2070).
- OĞUZKAN, A. FERHAN : *Devrimci Atatürk.* İstanbul 1969 Hastaş Eğitim Yay. 55 S. 8° (A. III/3486).
- OKDAY, İSMAİL HAKKI T : *Postada kullanılmış Osmanlı dünyunu umumiye pulları.* 30 S. 8° (A. III/2277).
- OKIÇ, PROF. M. TAYYİB : *Dımaşk'taki Fransız Enstitüsünün son İslâmî neşriyatı.* A. Ü. İ.F. Dergisi. XIV, (1966)'dan ayrı bs. S. 283-292. 8° (A. III/2653).
- OKIÇ, PROF. M. TAYYİB : *Hadiste tercüman.* A.Ü.İ.F. Dergisi XIV, (1966)'dan ayrı bs. S. 27-47. 2 levha. 8° (A. III/2654).
- Olaylarla Türk dış politikası (1919-1965). 2. bs.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XIV + 527 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 279. 8° (A. III/3245).
- OLGUN, İBRAHİM - CEMŞİT DRAHŞAN : *Farsça-Türkçe sözlük. Ferhengi Farsî-Turki.* Ankara 1967 Üniversite Basımevi. VII + 384 S. 8° (A. III/2772).
- OLIVER JR., ANDREW : *The reconstruction of two Apulian tomb groups.* Bern 1968 Francke Verlag. 25 S. 12 pl. = Antike Kunst 5. Beiheft. 4° (B/5688).
- OMUR, SINAN : *Büyük Mareşal Fevzi Çakmak'ın askeri dehası siyaset hayatı. 2. bs.* İstanbul 1965 Sinan Matbaası. 208 S. 8° (A. III/3533).
- 10 Kasım şiiirleri.* İstanbul 1954 Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3526).

- ONAY, PERİHAN : *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında kadının rolü*. Ankara İş Bankası Kültür Yayınları. XII + 194 S. 8° (A. III/2609).
- XI. *Türk Dil Kurultayında okunan bilimsel bildiriler, 1966*. Ankara 1968 T.T.K. Basımevi. VIII + 272 S. 1 tablo. = Türk Dil Kurumu Yay. - Sayı : 270. 8° (A. III/2208).
- Opisanie Kitayskih rukopisey Dunhuanskogo fonda Instituta Narodov Azii. 2 cilt*. Moskva IVL. 8° (A. III/1863).
- ORAL, FUAT SÜREYYA : *Tarıca*. Ankara 1968 Doğu Matbaası. 32 Y. 8° (A. III/3358).
- ORAL, M. ZEKİ : *Hazret-i Mevlana Dergâhındaki şaheserlerden Nisantazi*. Ankara 1954 T.T.K. Basımevi. IV + 24 S. 5 pl. 8° (A. III/3176).
- ORANSAY, GÜLTEKİN : *Atatürk ve küğ. Belgeler*. Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. 32 S. = Küğ Yay.: 1. 8° (A. III/1672).
- ORANSAY, GÜLTEKİN : *Batı tekniğiyle yazan 60 Türk bağdar*. Ankara 1965 Ayyıldız Basımevi. 95 S. = Küğ Yayını : 2. 8° (A. III/1667).
- ORTAÇ, YUSUF ZIYA : *İsmet İnönü*. Ankara 1950 Ulus Basımevi. 151 S. 8° (A. III/3360)
- Osmanlı ve Rusya*. İstanbul 1284. 95 S. 8° (A. III/2440).
- OTTEN, HEINRICH : *Die hethitischen historischen Quellen und die altorientalische Chronologie*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. = Ak. d. Wiss. und d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. Nr. 3 1968. 8° (A. III/2064-3)
- Otto Doppelfeld zum 60. Geburtstag am 26. Februar 1967. Berlin 1968 Gebr. Mann Verlag. 208 S. 44 pl. = Kölner Jahrbuch Für Vor-Und Frühgeschichte 9. Band. 1967/1968. 4° (B/5910).
- ÖCAL, NİHAT : *Çizgilerle M. Kemal Atatürk*. İstanbul 1963. 12 S. 8° (A. III/3531).
- Ölümünün 30 uncu yıldönümünde yüce Atatürk'e sonsuz bağlılık, minnet ve şükran duygularımızı sunarız*. İstanbul 1968 Harp Akademisi Basımevi. III + 110 S. 11 pl. = Harp Akademileri Komutanlığı Yay. 8° (A. III/3300).
- ÖNEY, DR. ERDEN : *Verimlilik kavramları ve ölçülmesi*. Ankara 1968 Sevinç Matbaası. VIII + 128 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 265. 8° (A. III/2611).
- ÖRNEK, RASİM : *Deniz Harp Tarihi*. İstanbul 1966 Deniz Basımevi. XII + 237 S. 8° (A. III/1843).
- ÖRNEK, DOÇ. DR. TURAN : *On Kasım'ın 30 uncu yıldönümünde Atatürk*. Bornova 1969 Ege Üniv. Matbaası. 11 S. = Ege Üniv. Rektörlük Yay. No. 30. 8° (A. III/3314)
- ÖZAKMAN, TURGUT : *Bizi dinler misiniz? (Dil üzerine konuşmalar)*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 47 S. = TDK Tanıtma Yay., Radyo Konuşmaları Dizisi : 9. 8° (A. III/2854).
- ÖZBUDUN, DR. ERGUN : *Batı demokrasilerinde ve Türkiye'de parti disiplini*. Ankara 1968 Başnur Matbaası. XII + 288 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. 235. 8° (A. III/1636).
- ÖZDEMİR, BEHÇET : *Millî kahramanlık menkıbeleri*. Ankara 1944 Alâeddin Kırıl Basımevi. 64 S. 8° (A. III/3589).
- ÖZDEMİR, EMİN : *Erdem'in başı dil*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 96 S. = TDK Tanıtma Yay., Radyo ve Televizyon Konuşmaları Dizisi : 10. 8° (A. III/3197).
- ÖZDEMİR, EMİN : *Öz Türkçe üzerine*. Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 214 S. = TDK Tanıtma Yay., Dil Konuları Dizisi : 16. 8° (A. III/3195).

- ÖZGEN, DR. ERALP : *Ceza muhakemesinin yenilenmesi*. Ankara 1968 Başnur Matbaası. XI + 184 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay.: 232. 8° (A. III/1630).
- ÖZGÜLER, İBRAHİM : *Atatürk ve iktisadî görüşleri*. Ankara 1966 Güneş Matbaacılık. 192 S. 8° (A. III/3373).
- ÖZKOL, DR. SEDAT : *Geri bırakılmış Türkiye. (Emperyalizmin sömürdüğü ülkelerde kalkınma sorunu.)* İstanbul 1969 Ant Yayınları. 129 S. = Ant Yay.: 26. 8° (A. III/3477).
- ÖZMEN, ÜNSAL : *Kent kent Türkiyede Adıyaman*. Ankara 1969 Öz Yayınevi. 79 S. 8° (A. III/3549).
- ÖZTRAK, DOÇ. DR. İLHAN : *Miras hukuku. (Giriş - Kanundan doğan mirasçılık ölüme bağlı tasarruflar)*. Ankara 1968 Sevinç Matbaası XII + 108 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. : 253. 8° (A. III/2859).
- ÖZTÜRK, KÂZIM : *Cumhurbaşkanlarının T. Büyük Millet Meclisini açış nutukları*. İstanbul 1969 Baha Matbaası. XIV + 734 S. = Ak Yay.: 19. 8° (A. III/3142).
- ÖZTÜRKMEN, NERİMAN : *Kalkınan Türkiye'de eğitim ve gençlik*. Anket-röportaj. Ankara 1968 Başnur Matbaası. 211 S. 8° (A. III/3550).
- PAHLAVI, MUHAMMAD REZA, ŞEHİNŞAH : *Ak devrim. Çev. : Mohammad Matin*. İstanbul 1968 Apa Ofset Basımevi. 152 S. 8° (A. III/2953).
- PALMER, LEONARD R. : *The penultimate Palace of Knossos*. Roma 1969 Edizioni Dell'Ateneo. 163 S. IX pl. 3 plan. = Incunabula Graeca Vol. XXXIII. 4° (B/5921).
- PAMUKOĞLU, ARIF HİKMET : *Türkiye'de demokrasi. İkinci Meşrutiyetten - İkinci Cumhuriyete*. İstanbul 1961 Nurgök Matbaası. 184 S. 8° (A. III/3659).
- PAPP, FERENC : *Reverse-Alphabetized dictionary of the Hungarian language. A Magyar nyelv szövegmutató szótára*. Budapest 1969 Akadémiai Kiado. 594 S. 8° (A. III/3491).
- PARET, RUDI : *Arabistik und Islamkunde an Deutschen Universitäten*. Wiesbaden 1966 Franz Steiner Verlag. VI + 76 S. 8° (A. III/3432).
- PARKINSON, T. W. F. : *Asia (Monsoon Lands)*. London 1925 Collins' Clear-Type Press. 256 S. 8 Hrt. = Collins Reason why Geography. 8° (A. III/1762).
- PAVIÇEVIÇ, BRANKO : *Tsrna gora u ratu 1862. Montenegro dans la Guersa de 1862. (resume)* Beograd 1963 İz. İst. Inst. 586 S. 3 kroki. = Institut d'Histoire - Beograd les pays Yougoslaves an XIX. siècle vol. 1. 8° (A. III/3132).
- PIERON, HENRI : *L'Homme, rien que l'homme*. Paris 1967 PUF. VIII + 172 S. 8° (A. III/3542).
- PLOETZ, DR. KARL : *Auszug aus der Geschichte. 27. bs.* Würzburg 1968 A. G. Ploetz-Verlag. XXIV + 2296 S. 8° (A. III/3415).
- POINCARÉ, HENRI : *Dernières Pensées*. Paris 1933 Ernest Flammarion. 353 S. 1 pl. 8° (A. II/8895).
- Politik im 20. Jahrhundert. Haz. : Hans-Hermann Hartwich. 3. bs.* Braunschweig 1968 Georg Westermann Verlag. 484 S. 4° (B/5940).
- POLK, WILLIAM R. : *The opening of South Lebanon, 1788-1840*. Cambridge 1963 Harvard Univ. Press. XX + 299 S. 2 pl. 8° (A. III/1642).
- POROY, NAZIM : *Savaş sonunda Avrupa. Seyahat Mektupları*. İstanbul 1946 Hak Kitabevi. 84 S. 8° (A. III/2491).

- POTRATZ, JOHANNES A. H : *Luristanbronzten*. İstanbul 1968. X + 100 S. 48 pl. = Uitgaven van het Nederlands Hist.-Arch. Inst. te Istanbul XXIII. 4° (B/5828).
- POYTO, R. - J. C. MUSSO : *Corpus des peintures et gravures rupestres de Grande Kabylie*. Paris 1969 Arts et Métiers Graphiques. 124 S. = Mémoires du Centre de Recherches Anthropologiques Préhistoriques et Ethnographiques XII. 4° (B/5956).
- PRICE, M. PHILIPS : *Türkiye tarihi (İmparatorluktan Cumhuriyet'e kadar)*. Çev.: M. Asım Mutludoğan. Ankara 1969 Tisa Mat. 235 S. = Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 8° (A. III/3308).
- PRODI, PAOLO : *Lo sviluppo dell'assolutismo nello stato pontificio (Secoli XV-XVI)*. *La monarchia papale e gli organi centrali di governo*. 1. cilt. Bologna 1968 Casa Editrice Patron. 137 S. 8° (A. III/3189).
- Prof. Dr. Yavuz Abadan'a armağan. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XXVI + 895 S. 1 pl. 1 hrt. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 280. 8° (A. III/3306).
- PROULX, DONALD A. : *Local differences and time differences in Nasca Pottery*. Berkeley 1968 University of California Press. XII + 148 S. 31 Pl. = UCP in Anthropology 5. 8° (A. III/3112).
- PRÜCKNER, HELMUT : *Die Lokrischen Tonreliefs. Beitrag zur Kultgeschichte von Lokroi Epizephyrioi*. Mainz am Rhein 1968 Verlag Philipp von Zabern. XII + 164 S. 35 pl. 4° (B/5911).
- PUTZGER, F. W. : *Historischer Weltatlas*. 89. bs. Berlin 1965 Velhagen und Klasing. 8 + 49 S. 146 harita. 4° (B/5941).
- QILIMA SHQIPTARE : *Tapis Albanais. The Albanian Carpets*. Universiteti Shtetëror i Tiranës Institut i Historisë dhe i Gjuhësise Sektori i Etnografisë. 12 + 12 + 12 S. 54 pl. 2° (C/494).
- RAISON, JACQUES : *Le Grand Palais de Knossos*. Roma 1969 Edizioni dell'Ateneo. 121 S. 245 pl. 4° (B/5988).
- Raum und Bevölkerung in der Weltgeschichte* Bevölkerung-Ploetz. 3. bs. 4 cilt. Würzburg 1965/1968 A. G. Ploetz Verlag. 8° (A. III/3436).
- AL-RAZİ, FAHRUDDİN MUHAMMED B. ÖMER : *Cami al-Ulüm*. Tahran 1967 İntişarat-ı Kütüphane-i Esedi. 224 S. Fihrist : S. 12 + 225-281 8° (A. III/3228).
- AL-RAZİ, FAHREDDİN MUHAMMED B. ÖMER : *Kitabu'l-mebahisu'l-meşrikiyye fi İlmi'l-İllâhiyyat ve'ttabiiyyat*. 2 cilt. Tahran 1966 Mektebü'l-Esedi. 8° (A. III/3263).
- RECAİZADE AHMET CEVDET : *Nevadirül-âsar fi mütâlaatil eş'ar*. 134 S. 4° (B/5225).
- Regenten und Regierungen der Welt*. Haz.: Bertold Spuler. Würzburg 1962/1966 A. G. Ploetz Verlag. 8° (A. III/3437).
- REGLING, KURT : *Ancient numismatics. The coinage of Ancient Greece and Rome*. Chicago 1969 Argonaut Inc. 79 S. 8° (A. III/3187).
- Reisicumhur K. Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin beşinci intihap devresinin üçüncü toplantı yulını açarken Heyeti Umumiyyede irad buyurdıkları nutuk*. Ankara 1937 Başvekâlet Matbaası. 15 S. 8° (A. III/2509).
- RENOUVIN, PROF. PIERRE : *Birinci Dünya savaşı tarihi (1914-1918)*. Çev.: Adnan Cemgil. *Türkiye ile ilgili bölümleri inceleyip genişleten : Niyazi Akşit*. 2 cilt. (İstanbul) 1969 Altın Kitaplar Yayınevi. 8° (A. III/3292).

- RESULZADE MEHMED EMİN : *İstiklâl mefkuresi ve gençlik*. İstanbul 1925 Ahmedî Matbaası. 29 S. 8° (A. III/3270).
- REŞETOV, PROF. V. V : *Voprosi Tyurkologii. K. 75-letiyu çl.-korr. AN Uz. SSR K. K. Yudahina*. Taşkent 1965 iz. Nauka Uz. SSR. 135 S. 8° (A. III/3140).
- RICE, D. S. : *The unique Ibn al-Bawwâb manuscript in the Chester Beatty Library*. Dublin 1955 Emery Walker. VI + 36 S. 16 pl. 2° (C/496).
- RICE, DAVID TALBOT : *Konstantinopel. Goldene Stadt am Bosphoros. Foto. : Wim Swaan*. Frankfurt 1966 Umschau Verlag. 214 S. 4° (B/5942).
- RICK, HERMANN-JOSEPH : *Friede zwischen Ost und West*. Münster 1969 Verlag Regensburg. 290 S. 8° (A. III/3396).
- RIZAJ, DR. SKENDER : *Rudarstvo Kosova I susednih Krajeva od XV do XVII veka*. Pristina 1968 OBOD. 354 S. = Zajednica Naucnih Ustanova Kosova I metohije Studije Knjiga 6. 8° (A. III/3108).
- ROHWER, J. — G. HÜMMELCHEN : *Chronik des Seekrieges 1939-1945*. Oldenburg 1968 Gerhard Stalling Verlag. 656 S. 8° (A. III/3413).
- ROMER, E. — T. SZUMANSKI : *Polska Mapa fizyczna. Skorowidz nazw topograficznych mapy*. Warszawa Ksiaznica Atlas. 1/1,250.000. 8° (A. III/2533).
- ROQUES DE, MAUMONT HARALD VON : *Antike Reiterstandbilder*. Berlin 1958 Walter de Gruyter. 102 S. 8° (A. III/3165).
- ROSENBAUM, ELISABETH ALFÖLDI : *Portrait bust of a young lady of the time of Justinian*. Metropolitan Museum Journal 1, (1968)'den ayrı bs. S. 19-40 4° (B/5741).
- ROSSI, ETTORE : *Canto turco del secolo XVI in caratteri greci*. Annali del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli I (1940)'dan ayrı bs. 237-239. 8° (A. III/2522).
- ROSSI, ETTORE : *Il "Kitab-ı Dede Qorqu"*. Città del Vaticano 1952 Biblioteca Apostolica Vaticana. 364 S. = Studi e Testi 159. 4° (B/5788).
- ROSSI, ETTORE : *Uno sguardo allo sviluppo degli studi di turcologia*. Annali del R. Istituto Superiore orientale di Napoli I (1940)'dan ayrı bs. 14 S. 8° (A. III/2521).
- ROSTOVZEFF, M. : *Greece. Yay. : Elias J. Bickerman*. New York 1963 Oxford Univ. Press. XX + 325 S. 3 hrt. 8° (A. III/1694).
- ROSTOVZEFF, M. : *Rome. Yay. : Elias J. Bickerman*. New York 1960 Oxford Univ. Press. XIII + 347 S. 2 hrt. 8° (A. III/1695).
- ROUBET, COLETTE : *Le gisement du Damous el Ehmar et sa place dans le Néolithique de tradition Capsienne*. Paris 1968 A. M. G. 144 S. = Travaux du C.R.A.P.E. 8° (A. III/2274).
- La Roumanie Géographie, histoire, économie, culture*. Bucarest 1966 Editions Meridiane. 224 S. 1 Hrt. 8° (A. III/2173).
- ROUX, JEAN-PAUL : *Le lait et le sein dans les traditions Turques*. L'Homme VII, 2 (1967)'den ayrıbasım. S. 48-63. 8° (A. III/2641).
- RÖHRBORN, KLAUS-MICHAEL : *Provinzen und Zentralgewalt Persiens im 16. und 17. Jahrhundert*. Berlin 1966 Walter de Gruyter. X + 158 S. 1 Hrt. = Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur des Islamischen Orients, Band 2. 8° (A. III/3417).
- RUDENKO, M. B. : *Opisanie Kurdskih rukopisey Leningradskih sobraniy*. Moskva 1961 IVL. 124 S. 8° (A. II/7851).

- RUMPF, DR. ANDREA : *Archäologie. 2 cilt.* Berlin 1953/1956 Walter de Gruyter. = Sammlung Göschen Band : 538, 539. 8° (A. III/3160).
- Rusya imparatoru I. Petronun vasiyetnamesi ile Paris'de akdolummuş olan akidname. Le testament de Pierre Ier et Le traité de 1856. 1287 (1870). 36 + 28 S. 8° (A. III/2462).
- SAATÇIGİL, ENVER : *Dünkü bugünkü Erbaa.* İstanbul 1947 Cumhuriyet Matbaası. 95 S. 1 pl. 8° (A. III/2494).
- SABİR, MUHAMMAD : *Türkçe-Urduca Lugat.* Karaçi 1968 Library Promotion Bureau. 70 + 607 + 82 S. 8° (A. II/2044).
- SADEDDİN-İ TEFTAZÂNİ : *Şerhul-erbein en-Neveviyye lil-Mevla Sadeddin et-Teftazânî radiyallahü anh.* Tunus 1295 Devlet Matbaası. 8 + 168 S. 8° (A. III/2396).
- SA'Dİ ŞİRAZ-İ, EFSAHÜL-MÜTEKELLİMİN ŞEYH MUSLİHÜDDİN : *Kitab-ı müstetab-ı Gülîstan.* Berlin 1340 Kaviani Şirketi Matbaası. 227 S. 8° (A. III/2431).
- SAİD : *Galatât-ı Terceme.* İstanbul 1306 Mahmutbey Matbaası. 512 S. 8° (A. III/2393).
- SAİD : *Tarih-i Gülşeni Maarif. 2 cilt.* İstanbul 1202 Matbaa-i Âmire. 8° (A. III/57).
- SAN, COŞKUN : *Son yıllarda Alman Üniversitelerinde öğrenci hareketleri.* Ankara 1969 Başnur Matbaası. 49 S. 8° (A. III/2860).
- SAN, M. SALİH : *Doğu Anadolu ve Muş'un izahlı kronolojik tarihi.* Ankara 1966 Yarıçoçlu Matbaası. 256 S. = Özel Yükseliş Koleji Yay. No.: 3. 8° (A. III/3588).
- SANDER, DR. ORAL : *Balkan gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965).* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XII + 194 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 276. 8° (A. III/3247).
- SARAÇ, PROF. CELÂL : *On Kasım'ın 25 inci yıldönümünde Atatürk.* İzmir 1963 Ege Üniv. Matbaası. 16 S. = Ege Üniv. Rektörlük Yay. No. 7. 8° (A. III/3312).
- SARAÇ, TAHSİN : *Atatürk.* Ankara 1963 Millî Eğitim Bakanlığı Yay. 22 S. 8° (A. III/3548).
- SARI MEHMET PAŞA, DEFTERDAR : *Nesâyih'ül-vüzerâ v'el-ümerâ veya kitab-ı güldeste. Nizam-ı devlete müteallik risâle devlet adamlarına öğütler. Osmanlılarda devlet düzeni. Der. ve Çev.: Hüseyin Ragıp Uğural.* Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XXXII + 133 S. 3 tıpkı basım. 8° (A. III/3457).
- SARICA, DOÇ. DR. MURAT : *Anayasayı niçin savunmalıyız?* İstanbul 1969 Dilek Matbaası. 77 S. = İzlem Yay.: 61, El Kitapları Dizisi : 4. 8° (A. III/3233).
- SARYAL, NERİMAN (DURANOĞLU) : *Kasım (Şiirler).* Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. 80 S. 8° (A. III/2848).
- SATTER, HEINRICH : *Emil von Behring.* Bad Godesberg 1967 Inter Nationes. 56 S. 1 pl. 8° (A. III/3441).
- SAVINKOV, BORIS : *Souvenirs d'un terroriste.* Paris 1931 Payot 243 S. 8° (A. III/2337).
- SAYIĞ, DR. FAYİZ : *Hafnetün min Dabab.* Beyrut 1966 Bahisler Merkezi. 28 S. 8° (A. III/3496).
- SAYILGAN, ACLAN : *Solun 94 yılı (1871-1965). Başlangıçtan günümüze Türkiye'de sosyalist, komünist hareketleri.* Ankara 1968 Mars Matbaası. 512 S. 8 pl. 8° (A. III/3230).
- SAYIN, HAKKI İ. : *Atatürk ve Türk çiftçisi.* 80 S = Çiftçi Dergisi Kültür Yay.: 2 Özel Sayı. 8° (A. III/3276).

- SAYLAM, M : *Benim köy kanunum*. 1937 Kırşehir Basımevi. 16 S. 8° (A. III/2495).
- SCHÄFER, JÖRG : *Hellenistische Keramik aus Pergamon*. Berlin 1968 Walter de Gruyter. XVIII + 161 S. 10 + 72 pl. = Pergamenische Forschungen Band 2. 4° (B/5880).
- SCHIRMER, WULF : *Die Bebauung am unteren Büyükkale-Nordwesthang in Boğazköy. Mit einem Beitrag von Winfried Orthmann*. Berlin 1969 Gebr. Mann Verlag. 67 S. 47 pl. 16 plân. = 81. WVDÖG. 4° (B/5966).
- SCHMID, WOLFGANG P : *Alteuropäisch und Indogermanisch*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. 18 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1968 Nr. 6. 8° (A. III/2064-6).
- SCHMIDT, DR. PETER LEBRECHT : *Iulius Obsquens und das Problem der Livius-Epitome. Ein Beitrag zur Geschichte der lateinischen Prodigienliteratur*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag. 90 S. 1 Pl. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1968 Nr. 5. 8° (A. III/2064-5).
- SCHMIDTKE, FRIEDRICH : *Der Aufbau der Babylonischen Chronologie*. Münster Westf. 1952 Aschendorffsche Verlags-buchhandlung. 104 S. 4 pl. = Orbis Antiquus Heft 7. 8° (A. III/3419).
- SCHMÖLDERS, GÜNTER - BURKHARD STRÜMPEL : *Vergleichende Finanzpsychologie. Besteuerung und Steuermentalität in einigen europäischen Ländern*. Wiesbaden 1968 Franz Steiner Verlag 25 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist-und Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1968 Nr. 4. 8° (A. III/2064-4).
- SCHNEIDER, HORST ERNST : *Zur Quartärgeologischen Entwicklungsgeschichte Thessaliens (Griechenland)*. Bonn 1968 Rudolf Habelt Verlag. V + 127 S. 65 pl. 1 harita. = Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer—Kulturraumes Bd. 6. 4° (B/5948).
- SCHOPENHAUER, ARTHUR : *Le fondement de la morale*. 4. bs. Paris 1891 Félix Alcan. VIII + 196 S. 8° (A. II/8730).
- Science and Technology in developing countries. Proceedings of a conference held at the American University of Beirut, Lebanon 27 Nov. - 2 Dec. 1967. Yay. : Claire Nader - A. B. Zahan*. Cambridge 1969 University Press. XX + 588 S. 8° (A. III/3107).
- SCOPPA, RENATO BOVA : *Stambul*. Milano 1933 Casa Editrice Giacomo Agnelli. 327 S. 8° (A. III/3296).
- Seçilmiş Atatürk fıkraları*. İstanbul Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3525).
- Seçilmiş 19 Mayıs şiiirleri*. İstanbul Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3529).
- Seçilmiş 27 Mayıs şiiirleri. Der. : Mustafa Adak*. İstanbul Bakış Kütüphanesi. 16 S. 8° (A. III/3524).
- SEGALL, BERTA : *Tradition und Neuschöpfung in der Frühalexandrinischen Kleinkunst*. Berlin 1966 Walter de Gruyter. 63 S. = Winckelmannsprogramm 119/120. 4° (B/5902).
- SELÇUK, İLHAN : *Mustafa Kemal'in saati*. İstanbul 1969 Kitap Yay. 283 S. 8° (A. III/3232).
- Select passages from ancient writers illustrative of the history of Greek sculpture. Haz. Çev. ve Notlar : H. Stuart Jones. Yeni ed. haz. : Al. N. Dikonomides*. Chicago 1966 Argonaut. 47 + 265 S. 8° (A. III/3154).

- SELİK, DOÇ. DR. MEHMET : *Marxist değer teorisi*. Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XII + 175 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 283. 8° (A. III/3315).
- SEMERKANDI, EBU TAHİR : *Semariyye. Samariyah (History of Samarqand)*. Yay. : *İrec Afşar*. Tahran 1965 İntişarat-ı Ferheng-i Iran. 144 S. 5 pl. 8° (A. III/3261).
- SENCER, DR. MUZAFFER : *Osmanlı toplm yapısı. Devrim stratejisi açısından*. İstanbul 1969 Ant Yay. 340 S. = Ant Yay. : 24. 8° (A. III/3318).
- SENCER, OYA : *Türk toplumunun tarihsel evrimi*. 2. bs. İstanbul 1969 Habora Kitabevi. 104 S. = Habora Kitabevi Yay. : 52. 8° (A. III/3238).
- SENCER, OYA : *Türkiye'de işçi sınıfı*. İstanbul 1969 Haşmet Matbaası. 315 S. = Habora Kitabevi Yay. : 55. 8° (A. III/3219).
- SERKİS, YUSUF ELYAN : *Dictionary of Arabic printed books. (Mu'cemu'l-matbuati'l-Arabiyye.)* Cairo 1928 Serkis Matbaası. 2024 + 152 + 18 S. 4° (B/5982).
- SERTEL, YILDIZ : *Türkiye'de ilerici akımlar ve kalkınma davamız*. İstanbul 1969 Ant Yay. 416 S. = Ant Yay. : 20. 8° (A. III/3212).
- SERTELLİ, İSKENDER F : *Atatürk'ün ölümüne dair dünya matbuatının yazdıkları*. Yenitürk 9, 108 (1941). S. 772-777. 4° (B/5727).
- SEVİLEN, MUHİTTİN : *Karagöz*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. VIII + 368 S. = 1000 Temel Eser : 9. 8° (A. III/3643).
- Sevr Muahedesi ve şark meselesi etrafında*. Ankara 1337 Matbuat ve İstihbarat Matbaası. 29 S. = Matbuat Hülasaları : 3. 8° (A. III/3271).
- SEYHAN, DÜNDAR : *Gölgedeki adam*. İstanbul 1966 Uycan Matbaası. 207 S. 8 pl. 8° (A. III/3480).
- SEYİT MURTAZA BİN DÂİ HÜSNİ RÂZİ : *Kitab-ı Tabsiret'ül-avam fi marifeti mekalât'ül enam*. Tahran 1313 Matbaai Meclis. 11 + 295 S. 8° (A. III/2473).
- SEYYİD BEY : *Hilâfetin mahiyeti şer'iyesi*. Çev. : *Suphi Menteş*. İstanbul 1969 Menteş Matbaası. 62 S. 8° (A. III/3378).
- SHCHERBATOV, M. M., PRINCE : *On the corruption of morals in Russia*. Yay., Çev. ve Giriş : *A. Lentin*. Cambridge 1969 University Press. XI + 339 S. 8° (A. III/3185).
- SIMON, ERIKA : *Die Geburt der Aphrodite*. Berlin 1959 Walyer de Gruyter. 116 S. 8° (A. III/3164).
- SIMON, ERIKA : *Die Götter der Griechen. Fotoğraflar : Max Hirmer*. München 1969 Hirmer Verlag. 352 S. 4° (B/5905).
- SIMON, JULES : *Le Devoir*. 17. bs. Paris 1901 Libr. Hachette. 464 S. 8° (A. II/8699).
- SIYAVUŞGİL, S. E : *Sait Faik Abasıyanık ou la rage de comprendre*. Etudes Balkaniques II-III (1965)'den ayrı bs. S. 171-177. 8° (A. III/3580).
- SKEPTO : *L'hypnotisme et les religions ou la fin du merveilleux*. 2. bs. Paris 1888 Octave Doin. 295 S. 8° (A. II/8730).
- SOLLBERGER, EDMOND : *The Babylonian legend of the flood*. 2. bs. London 1966 The British Museum. 47 S. 8° (A. III/1791).
- SOULIE DE MORANT GEORGE : *Histoire de la Chine de l'antiquité jusqu'en 1929*. Paris 1929 Payot. 539 S. 8° (A. II/8800).
- Soujyetsystem und Demokratische Gesellschaft. Eine vergleichende Enzyklopädie*. 2 cilt. Freiburg 1966/1968 Herder. 8° (A. III/3177).
- SOYSAL, İSMAIL : *Türkiye'nin dış münasebetleriyle ilgili başlıca andlaşmaları*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. IV + 471 S. = İş Bankası Kültür Yay. 8° (A. III/3575).

- SOYSAL, MÜMTAZ : *Anayasaya giriş. 2. bs.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XVII + 334 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 271. 8° (A. III/3103).
- SOYSAL, MÜMTAZ : *Anayasaya giriş.* Ankara 1968 Sevinç Matbaası. XV + 289 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 240. 8° (A. III/1626).
- SOYSAL, MÜMTAZ : *Dinamik anayasa anlayışı. Anayasa dialektiği üzerine bir deneme.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. VIII + 114 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 272. 8° (A. III/3102).
- SOYSAL, MÜMTAZ : 100 soruda anayasanın anlamı. İstanbul 1969 Gerçek Yayınevi. 152 S. = 100 Soruda Dizisi : 12. 8° (A. III/3234).
- SPENCER, HERBERT : *Les premiers principes.* Paris 1905 Félix Alcan. 41 + 500 S. 8° (A. II/8813).
- SPULER, BERTOLD : *Gegenwartslage der Ostkirchen.* Frankfurt 1968 Metopen-Verlag. 427 S. 8° (A. III/3106).
- Les Statistiques de la population en Thrace-Occidentale.* 1922. 56 + 14 + 8 S. = Publications du Comité de la Thrace-Occidentale. 8° (A. III/2511).
- STEGEMANN, HERMANN : *Harbi umumi tarihi.* İstanbul 1334 Matbaa-i Askeriye. 252 S. 2 harita. 8° (A. III/2457).
- STEIN, SIR AUREL : *A survey of ancient sites along the "lost" Sarasvati river.* Geographical Journal XCIX, 4 (1942)'den ayırmasım. S. 173-182. 8° (A. III/2659).
- Die Stimme des Menschen. Briefe und Aufzeichnungen aus der ganzen Welt 1939-1945.* München 1966 R. Piper. 600 S. 8° (A. III/3407).
- STOYANOV, DR. PETAR : *Makedoniya vo vremeto na Balkanskite i prvata svetska vojna (1912-1918).* Skopje 1969 Inst. za Natsionalna istoriya. 452 S. 1 Hrt. 8° (A. III/3298).
- STÖKL, GÜNTHER : *Osteuropa und die Deutschen.* Oldenburg 1967 Stalling. 232 S. 8° (A. III/3409).
- STRAUB, HANS : *Die Geschichte der Bauingenieurkunst. Ein Überblick von der Antike bis in die Neuzeit. 2. Yeni bs.* Basel 1964 Birkhäuser Verlag. 319 S. 18 pl. = Wissenschaft und Kultur, Band 4. 8° (A. III/3543).
- STRAUSS, FRANZ JOSEF : *Herausforderung und Antwort.* Stuttgart 1968 Seewald Verlag. 207 S. 8° (A. III/3408).
- STROUD, RONALD S. : *Drakon's law on Homicide.* Berkeley 1968 University of California Press. VIII + 83 S. 1 pl. 1 levha. = UCP in Classical Studies 3. 8° (A. III/3110).
- STRUVE V. V. : *Istoriya drevnego Vostoke.* 1941 Ogiz Gospolitizdat. 483 S. = Inst. Ist. Akademii Nauk SSSR. 8° (A. III/3137).
- SUPHI EDHEM : *Fustel de Coulanges.* İstanbul 1917 Matbaa-i Orhaniye. 91 S. 8° (A. III/2465).
- SÜAVİ : 1132 *Senesinde Fransa'ya elçi olarak gönderilen Mehmet Efendi'nin takriridir.* 1288. 3 + 48 S. 8° (A. III/2459).
- SÜVEYDİZADE EBÜL-BEREKÂT EŞŞEYH ABDULLAH : *Kitab-ı tercemetül Hicce-i kat'iyye fil-fırakıl-İslâmiyye.* Kahire 1326 Matbaa-i Kürdistan el-İlmiyye. 152 S. 8° (A. III/2419).
- Şah İsmayıl Hatai, eserleri, Tertip eden : Aziz Memmedov.* Baku 1966. Az. SSR. İlimler Akademisi. 8° (A. III/2574).

- ŞAHİNLER, ORHAN : *Merkezî İtalyada ortaçağ şehirlerinin meydanlarına ve çevre mahallerine ait etüt.* İstanbul 1964 Kıral Matbaası. 71 S. = Güzel Sanatlar Akademisi Yay. No: 27. 8° (B/5620).
- ŞAHİNOĞLU, OSMAN : *A. P.'nin doğuşundan bugüne.* Ankara 1966 Ülkü Matbaası. 104 S. = Seden Yayınları. 8° (A. III/3376).
- ŞAHOĞLU, FİKRET : *A. P.'nin içyüzü.* İstanbul 1965 Toplum Yay. 88 S. 8° (A. III/3522).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Atamız.* Ankara 1963 Güven Matbaası. 40 S. = Öğretmenler Bankası Yay. Atatürk Dizisi : 1. 8° (A. III/3379).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Atatürk'ün ölümü 10-Kasım-1938.* İstanbul 1957 Rafet Zaimler Yayınevi. 88 S. 8° (A. III/3293).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *İnkılâp tarihi.* Ankara 1961 İstiklâl Matbaası. 187 S. 18 pl. = Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları No.: 9. 8° (A. III/3290).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin iç âlemi.* İstanbul 1967 İnkılâp ve Aka Kitabevleri. 206 S. 8° (A. III/3523).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN : *Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi tarihçesi.* Ankara 1969 Ülkemiz Matbaası. 61 S. 26 pl. = Ülkemiz Yay.: 1. 8° (A. III/3230).
- ŞEHSUVAROĞLU, HALÛK Y : *Deniz Tarihimize ait makaleler.* İstanbul 1965 Deniz Basımevi. V + 379 S. 8° (A. III/1840).
- ŞEMİN, PROF. DR. REFİA : *Karakter formasyonu.* İstanbul 1968 Fen Fakültesi Basımevi. 63 S. = İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yayınları no. 1324. 8° (A. III/1920).
- ŞEREFÜDDİN MAĞMUMİ : *Vücut-ı beşer.* İstanbul 1310 Nişan Berberyan Matbaası. 298 S. 8° (A. III/2401).
- Şiirlerde Atatürk. Haz.: *Aydın Su.* İstanbul Hür Yayınevi. 56 S. 8° (A. III/3443).
- Şiirlerle Atatürk. Der.: *Mehmet Deligönül.* İstanbul 1969 Hastaş Eğitim Yay. 80 S. 8° (A. III/3485).
- TABERİ, MUHAMMED İBN-İ CERİRÜ'T : *Tarih-ir-rusulü ve'l-müluk li ebi Cafer Muhammed ibn-i Ceriru't Taberi. Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed ibn Djarir At-Tabari. Yay.: M. J. De Goeje. 16 cilt. Leiden 1965 (1879-1890 bs.nın tekrar basımıdır) E. J. Brill. 8° (A. III/3266).*
- TAINÉ, H. : *Notes sur l'Angleterre. 12. bs. Paris 1903 Libraire Hachette. VIII + 397 S. 8° (A. II/8732).*
- TANKUT, HASAN REŞİT : *Maraş yollarında.* Ankara 1944 Recep Ulusoglu Basımevi. 135 S. 8° (A. III/2865).
- TANPINAR, AHMET HAMDİ : *Beş şehir.* İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. XIV + 260 S. = 1000 Temel Eser : 5. 8° (A. III/3641).
- TANSEL, SELÂHATTİN : *Atatürk ve Kurtuluş savaşı 1919-1922.* Ankara 1965 Ajans-Türk Matbaası. VI + 117 S. 28 pl. = Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yay. 8° (A. III/3307).
- TAŞKIN, MÜMTAZ ZEKİ : *Türk'ün altın masalı. —Üç bölümlük çocuk piyesi—* Ankara 1963 Güven Matbaası. 54 S. = Öğretmenler Bankası Yay.: 5, Atatürk Dizisi: 5. 8° (A. III/3658).

- TAUER, FELIX : *Analyse des matières de la première moitié du Zubdatu-t-Tawārih de Hāfiz-ı Abrū*. Charisteria Orientalia I, (1956)'dan ayırabası. S. 345-373. 8° (A. III/2662).
- TAUER, FELIX : *Einige Randglossen zu Tausendundeiner Nacht*. Acta Universitatis Carolinae-Philologica I, (1960)'dan ayrı bs. S. 13-22. 8° (A. III/2663).
- TAUER, FELIX : *Histoire de la Campagne du Sultan Süleyman Ier contre Belgrade en 1521. Destan-ı Sefer-i Belgrad*. Prague 1924 Nakleden Filosofické Fakulty University Karlovy. 82 + 121 S. = Prace z Veděckých Ustavu VII, 8° (A. III/2444).
- TAUER, FELIX : *Les manuscrits Persans historiques des bibliothèques de Stamboul*. 5 Ks. Archiv Orientalni (1931)'den ayırabası. S. 87-118., 303-326, 462-491, 92-107, 193-207. 8° (A. III/2657).
- TAUER, FELIX : *Rudolf Dvorak. Zum hundertsten Geburtsjahr und vierzigsten Todesjahr*. Archiv Orientalni 28, (1960)'dan ayrı bs. S. 529-546. 8° (A. III/2665).
- TAUER, FELIX : *La vie et l'oeuvre de Jan Rypka*. Charisteria Orientalia. I, (1956)'dan ayırabası. S. 7-28. 8° (A. III/2661).
- TAYLAK, MUAMMER : *Saltanat, II. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyet'te öğrenci hareketleri*. Ankara 1969 Başnur Matbaası. XI + 311 S. 8° (A. III/3120).
- TECER, AHMET KUTSİ : *Koçyiğit Köroğlu*. İstanbul 1969 Millî Eğitim Basımevi. VIII + 112 S. = 1000 Temel Eser : 7. 8° (A. III/3642).
- TEDESCHI, E. C : *La Turchia in guerra*. Milano 1915 Fratelli Treves Editori. 133 S. 8° (A. III/3125).
- AL-TEHÂNEVİ, MUHAMMED A'LÂ B. ALİ : *Kitab-ı Keşşaf-i Istilahatı'l-fünûn. A dictionary of the technical terms used in the sciences of the Muslims*. 2 cilt. Haz. : Mevlevî Muhammed Vacih-Abd'al-Hak - Gholam Kadir. Yay. : A. Sprenger. 1862 W. N. Lees, Press. (Orijinal bs. kaydı). 4° (B/5917).
- TEKYILDIZ, ALTAN : *Paşanın tükisi*. Ankara 1969 Balkanoğlu Matbaası. 107 S. = A-B Yayınları : 4. 8° (A. III/3616).
- TENBROCK, ROBERT-HERMANN : *A history of Germany*. Çev. : Paul J. Dine. München 1968 Max Hueber. 335 S. 24 pl. 8 hrt. 8° (A. III/3405).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Açıklıyorum*. Ankara 1965 Ajans-Türk Matbaası. 288 S. = Komünizmle Mücadele Yay. : 5. 8° (A. III/3204).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Benim gördüğüm bugünkü Rusya*. Ankara 1968 Ayyıldız Matbaası. 240 S. = Komünizmle Mücadele Yay. : 8. 8° (A. III/3205).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Dış politika görüşlerimiz. Our views on foreign policy*. Ankara 1963 Ajans-Türk Matbaası. VII + 98 S. 1 pl. = Komünizmle Mücadele Yay. : 2. 8° (A. III/3202).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Faşist yok komünist var. İlâveli 3. bs*. Ankara 1963. 79 S. = Komünizmle Mücadele Yay. : 1. 8° (A. III/3203).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Kıbrıs ve Komünizm*. Ankara 1966 Ajans-Türk Matbaası. 128 S. = Komünizmle Mücadele Yay. : 6. 8° (A. III/3206).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Millelere ışık tutan iki beyanname*. Ankara 1963 Ajans-Türk Matbaası. 46 S. = Komünizmle Mücadele Yay. : 3. 8° (A. III/3200).
- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Türkiye'de Sosyalist ve kömünist faaliyetler*. Ankara 1967 Ayyıldız Matbaası. 720 S. 8° (A. III/3207).

- TEVETOĞLU, DR. FETHİ : *Yirminci yüzyılın yüzkarası utançduvarı*. Ankara 1964 Ajans-Türk Matbaası. 70 S. 1 pl. = Komünizmle Mücadele Yay.: 4. 8° (A. III/3201).
- THOMSEN, VILH : *Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Iémisséi. Notice préliminaire*. Copenhagen 1894 Bianco Luno Impr. 224 S. 8° (A. II/9043).
- THYSSEN, DR. JOHANNES : *Geschichte der Geschichtsphilosophie*. 3. bs. Bonn 1960 H. Bouvier und Co. Verlag. X + 143 S. 8° (A. III/3422).
- TİMUR : *Tüzükat-ı Timuri. Institutes political and military. Farsçaya Çev. : Ebu Talib Huseyni Turbeti. İngilizceye Çev. : Major Davy. Yay. : Joseph White. Oxford 1783* (Orjinal bs. kaydı) Clarendon Press. 51 + 408 + 68 S. 8° (A. III/3227).
- TOGAN, PROF. ZEKİ VELİDİ : *Hâtıralar. Türkistan ve diğer müslüman doğu Türklerinin millî varlık ve kültür mücadeleleri*. İstanbul 1969 Tan Matbaası. VI + 643 S. 8° (A. III/3258).
- TOKTAMIŞ, ERDEMİR SABAHAT : *Millî Birliğe doğru. Cilt : 1*. Ankara 1961. 434 S. = Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yay.: 1. 8° (A. III/3663).
- TOLLU, CEMAL : *Mitoloji. Yunan ve Roma. 2. bs.* İstanbul 1964 İskender Matbaası. IV + 168 + VII S. 56 pl. = Güzel Sanatlar Akademisi Yay. No. 26. 8° (A. III/1656).
- TONGUÇ, İ. HAKKI : *Köyde Eğitim*. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. X + 520 S. = Kültür Bakanlığı İlkokul Öğretmen Kılavuzları No. 8. 8° (A. III/2469).
- TOPRAK, BURHAN : *Sanat tarihi. 3 cilt*. İstanbul 1960/1963 Millî Eğitim Basımevi. 8° (A. III/1669).
- TOROSLU, DR. NEVZAT : *Ceza hukukunda zaruret hali*. Ankara 1968 Sevinç Matbaası. XVI + 167 S. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No : 234. 8° (A. III/1629).
- TOYNBEE, ARNOLD : *Experiences*. London 1969 Oxford University Press. XI + 417 S. 7 pl. 8° (A. III/3594).
- TÖKİN, İSMAIL HÜSREV : *Cumhuriyet Halk Partisinin iktisadi siyaset sistemi II*. Ankara 1946 Ülkü Basımevi. 36 S. 8° (A. III/2510).
- Troja, Ephesus, Milet*. Merian 12, XIX. (1966). 142 S. 2 harita. 4° (B/5247).
- TUĞRUL, AFİF : *Bizim harblerimiz*. İstanbul 1965 Deniz Basımevi. VIII + 135 S. 8° (A. III/1842).
- TUNAYA, DR. TARIK ZAFER : *Siyasî müesseseler ve anayasa hukuku. 2. bs.* İstanbul 1969 Sulhi Garan Matbaası. XVIII + 1038 S. = Siyasi İlimi Serisi.: 9. 8° (A. III/3456).
- TUNÇÇAPA, ŞAKİR : *Çanakkale harbi hâtıralarım*. İstanbul 1958 Deniz Basımevi. 25 S. 13 hrt. = (Not : 423 Sayılı Donanma Dergisi ekidir.) 8° (A. III/1846).
- TUNÇDİLEK, DR. NECDET : *Türkiye eğitim haritası*. İstanbul 1969 Taş Matb. 29 S. = İstanbul Üniv. Yay. No. 1457, Coğrafya Ens. No. 56. 8° (A. III/3559).
- TUNÇOMAĞ, DR. KENAN : *Borçlar Hukuku. 1. cilt 4. bs.* İstanbul 1969 Sulhi Garan Matbaası. 40 + 774 S. = İ. Ü. Yay. No. 1425 - Hukuk Fak. Yay. No. 316. 8° (A. III/3489).
- TURAN, PROF. DR. OSMAN : *Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi. Türk Dünya nizamının millî islamî ve insani esasları. 2 Cilt*. İstanbul 1969 Turan Neşriyat Yurdu. 8° (A. III/3180).
- TURANİ, ADNAN : *Güzel sanatlar terimleri sözlüğü*. Ankara 1968 Üniversite Basımevi. XIII + 138 S. = Türk Dil Kurumu Yay.: 264. 8° (A. III/2206).

- TURHAN, PROF. DR. MÜMTAZ : *Kültür değişimleri. Sosyal psikoloji bakımından bir tetkik.* İstanbul 1969 Milli Eğitim Basımevi. X + 398 S. = 1000 Temel Eser : 10. 8° (A. III/3644).
- TÜLBENTÇİ, FERİDUN FAZIL : *Cumhuriyetten sonra çıkan gazeteler ve mecmualar. 29 İlk-teşrin 1923-31 İlkânun 1940.* 1941 Devlet Matbaası. VI + 132 S. 1 harita 4° (B/4031).
- TÜLBENTÇİ, FERİDUN FAZIL : *Türk büyükleri ve Türk kahramanları.* İstanbul 1967 İnkılâp ve Aka Kitabevleri. VIII + 320 S. 8° (A. III/3242).
- TÜNAY, BEKİR : *Mustafa Kemal destanı.* Ankara 1962 Ajans-Türk Matbaası. 84 S. 8° (A. III/3274).
- Türk çocuklarına 10 Kasım şiirleri antolojisi 2. bs. Haz.: Perihan Gürler.* Ankara 1956 Güzel İstanbul Matbaası. 63 S. = Köy ve Eğitim Çocuk Yay.: 2. 8° (A. III/3253).
- Türk dili bibliyografyası. 1941-1942. 2 cilt.* İstanbul 1942/1943. = Türk Dil Kurumu. 8° (A. I/4192).
- Türk Kütüphaneciler Derneği IV. Kurultayı. (26-28 Ağustos 1968-Niğde)* Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XVII, 3. (1968)'den ayrı bs. S. 189-243. 8° (A. III/2861).
- Türk Silâhlı Kuvvetleri iç hizmetleri kanunu ve yönetmeliği. (Kanun No. 211)* İstanbul 1961 Deniz Basımevi. 139 S. (Not: 435 sayılı Donanma dergisi ekidir.) 8° (A. III/1850).
- Türkçe sözlük. Gözden geçirilmiş 5. bs.* Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XV + 829 S. = Türk Dil Kurumu Yay.-Sayı : 293. 8° (A. III/3193).
- T.B.M.M. Albüm. Dönem : VIII, Toplantı : 3. 14 Mart 1949.* Ankara 1949 T.B.M.M. Basımevi. 117 + 44 S. 8° (A. III/3653).
- Türkiye Cumhuriyetince tekrar meriyete konmaları veya iltihak veyahut tasdik edilmeleri Lozan konferansında taahüd olunan Muahedat, mukavelat ve itilafnameler. Convention portant revision de l'acte général de Berlin du 26 Février 1885.* Ankara 1928 Türk Ocakları Merkez Heyyeti Matbaası. S. 163-320. 4° (B/5952).
- Türkiye Devletinin makarrı idaresi. Ankara şehrinin sınırları-belgeleri ve mahalle, bölge teşkilleri.* Ankara 1945 Alâeddin Kırıl Matbaası. 382 S. 1 fotokopi. 8° (A. III/3327).
- Türkiye ekonomi bibliyografyası (1950-1965).* Ankara 1969 Başnur Matbaası. XXIII + 302 S. = O.D.T.Ü. İdari İlimler Fak. Yay. No. 13. 8° (A. III/3344).
- Türkiye - Suriye daimî hudut komisyonunun birinci içtimai zabıtları.* Berut 30 Teşrinevvel 1929 / 20 Teşrinsani 1929. 4° (B/5718).
- Türkiye'de özel sektörün bazı problemleri. 1967 yılı seminer konuşmaları.* Ankara 1968 Sevinç Matbaası. VII + 69 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 263, İşletme İktisadi ve Muhasebe Ens. Yay. No. 12. 8° (A. III/2610).
- TÜRKMEN, FAİK : *Atatürk'ün ahlak düşünceleri ve tefsiri. Moral.* Ankara 1959 Medeniyet Matbaası. 336 S. 8° (A. III/3551).
- Türk'ün altın kitabı. Gazi'nin hayatı. Yay. : Naci Kasım.* İstanbul 1963 Maarif Matbaası. 208 S. 8° (A. III/3252).
- ULUÇAY, ÇAĞATAY : *Atçalı Kel Mehmet.* İstanbul 1968 As Matbaası. 94 S. 8° (A. III/1666).

- UYGUR, NERMİ : *İnsan açısından edebiyat*. İstanbul 1969 Edebiyat Fak. Basımevi. 172 S. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.: 1468. 8° (A. III/3481).
- UZ, KAZIM : *Musiki ıslâhatı. Düzeltilip genişletilmiş yeni basımı haz. : Gültekin Oransay*. Ankara 1964. Küğ Yay. 78 S. 8° (A. III/1735).
- UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. 2. bs. Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XII + 297 S. 24 pl. = Türk Tarih Kurumu Yay. VIII. Seri-Sa. 2a. 8° (A. III/3666).
- ÜNAL, TAHSİN : *Teslim mi olacağız? Türk tarihinden menkıbeler*. Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. 96 S. = Ayyıldız Yay. No. 2. 8° (A. III/3371).
- Üniversite ve ihtisas kütüphaneleri ile üniversite kütüphaneciliği hakkında kanun projesi ve bu proje hakkında Ankara Üniversitesi Senatosu Komisyonunun raporu ile diğer üniversitelerin mütalâaları*. Ankara 1968 Üniversite Basımevi. 40 S. 8° (A. III/2915).
- ÜNÜVAR, İHSAN : *Erzurum vilâyeti*. İstanbul 1954 Duygu Matbaası. IV + 188 S. 8° (A. III/3377).
- ÜNVER, ORD. PROF. DR. SÜHEYL : *Avrupa izlenimleri*. Ankara 1969 Şafak Matbaası. 32 S. = Önasya yayınları. 8° (A. III/3208).
- ÜNVER, ORD. PROF. DR. SÜHEYL : *İstanbul Rasathanesi*. Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. XV + 113 S. 19 Pl. T.T.K. yayınları VII. Seri-Sa 54. 8° (A. III/3665).
- ÜRGÜBLÜ, DR. MÜNİB HAYRİ : *Mustafa Şeref Özkan ve eserleri*. Ankara 1939 Cumhuriyet Matbaası. 31 S. 8° (A. III/2497).
- ÜSTÜN, EMİN FAİK : *Atatürk*. İzmir 1962 Ege Üniv. Matbaası. 32 S. = Ege Üniv. Rektörlük Yay. No: 3. 8° (A. III/3311).
- ÜSTÜN, EMİN FAİK : *Tıbbiyeli*. İzmir 1964 Ege Üniv. Matbaası. 203 S. = Ege Üniv. Tıp Fak. Talebe Cemiyeti. Neşter Yayınları No : 1. 8° (A. III/2922).
- ÜSTÜN, EMİN FAİK : *Ülkücü Atatürk*. İzmir 1964 Ege Üniv. Matbaası 140 S. = Ege Üniv. Rektörlük Yay. No.: 12. 8° (A. III/3310).
- ÜSTÜN, KEMAL : *Okullarımız ve eğitim değerleri*. Ankara Güvendi Matbaası. VII + 149 S. 2 pl. 1 tablo 8° (A. III/3617).
- VÄTH, PERE, REV.: *Histoire de l'Inde et sa culture*. Çev: Robert Godet. Paris 1937 Payot. 440 S. 8° (A. II/8801).
- VÄ-NÜ, VÄLÄ NUREDDİN : *Bu dünyadan Nâzım geçti*. İstanbul 1965 Remzi Kitabevi. 495 S. 8 pl. 8° (A. III/3221).
- VALSECCI, FRANCO : *L'Europa e il risorgimento l'alleanza di Crimea* Firenze 1968 Vallecchi Editore. 549 S. = Collana storica, LXXXI. 8° (A. III/3188).
- VELIKOV, STEFAN : *Kemalist ihtilâl ve Bulgaristan (1918-1922)*. (Bulgar gözüyle Atatürk). Çev.: Naime Yılmaer. İstanbul 1969 Kitaş Yay. 163 S. = Dünya Gözüyle Atatürk Dizisi No : 1. 8° (A. III/3237).
- VELIKOV, STEFAN : *Kemalistkata revolutsiya i Bilgarskata obşçestvenost (1918-1922)*. *La revolution Kemaliste et l'opinion Publique Bulgare (1918-1923)*. Sofiya 1966 İz. Na Bilgarskata A. N. 130 S. = Inst. za Bilkaniştika. 8° (A. III/3133).
- VEREL, OKTAY : *Kuklalar (Sosyal roman)*. İstanbul 1960 Yeni Matbaa. 424 S. 8° (A. III/2849).
- VİLÇEV, VESELİN-DİMKA DİMÇEVA-VİRÇEVA : *Nauçni uçrejeniya v Bulgariya 1966 spravoçnih*. Sofiya 1967 Bilgarska Akademiya na Naukite. XXIV + 188 S. 8° (A. III/1776).

- VILLANI, GIOVANNI : *Cronica di Giovanni Villani. A Miglior lezione ridetta. Haz. : Franc. Gherardi Dragomanni. 4 Cilt.* Frankfurt (Firenze 1845 bs. tekrarbasımı). 1969 Minerva GmbH = Collezioni di Storici e Cronisti Italiani. 8° (A. III/3566).
- VIRGILIUS : *Çoban Şiirleri. Bükölkler. Çev. : Rusen Eşref Ünaydın.* İstanbul 1929 Hamit Matbaası. 309 S. = Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatından, Klasik eserler serisi Sayı : 1. 8° (A. II/8766).
- WEIL : *Oeuvres militaires du Maréchal Bugeaud Duc d'Isly.* Paris 1883 L. Baudin. VII + 394 S. 7 Hrt. 8° (A. II/7227).
- WETZEL, FRIEDRICH — ECKHARD UNGER : *Die Stadtmauern von Babylon.* Osnabrück (1930 tarihli bs. yeni bs.) 1969 Otto Zeller. VIII + 111 S. 83 pl. = Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Babylon IV, WVDOG 48. 4° (B/5932).
- WIEGARTZ, HANS : *Kleinasiatische Säulensarkophage.* Berlin 1965 Verlag Gebr. Mann. 189 S. 48 pl. = Istanbuler Forschungen, Band 26. 4° (B/5887).
- WILKEN, G. A. : *Le matriarchat chez les Arabes. El-emume indel Arab. Çev. : Saliba el-Cuzi.* Kazan 1962 VIII + 66 S. 8° (A. III/2528).
- WINKELMANN, JOHANN JOACHIM : *Kleine Schriften Vorreden, Entwürfe. Yay. : Walther Rehm, Giriş : Hellmut Sichtermann.* Berlin 1968 Walter de Gruyter. XXXV + 535 S. 8° (A. III/3397).
- WINFIELD, DAVID : *Some early medieval figure sculpture from north-east Turkey.* Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, XXXI (1968)'den aynı bs. S. 33-72 20 pl. 4° (B/5938).
- WISSMANN, HERMANN VON : *Zur Archäologie und Antiken Geographie von Südarabien.* İstanbul 1968. VIII + 119 S. 4 pl. = Uitgaven van het Nederlands Hist.-Arch. Inst. te İstanbul XXIV. 4° (B/5827).
- WORTHAM, H. E. : *Mustapha Kemal of Turkey.* London 1930 The Holme Press. X + 216 S. 1 pl. 1 fotoğraf. 8° (A. III/3251).
- YAKŞIÇ, GRGUR — VOYISLAV Y. BUÇKOVIÇ : *Spolna Politika Srbije za vlade kneza Mihaila. (Prvi Balkanski Savez). La politique extérieure de la Serbie sous le regne du prince Michel.* Beograd 1963 Iz. Institut. 576 S. 8° (A. III/3131).
- YAMAN, TALÂT MÜMTAZ : *Cihannümanın ilâveli bir nüshası. Ülkü Mecmuası 85, 86, 87 (1940)'dan ayrı bs. 27 S. 8° (A. III/2572).*
- Yargıtay yüzüncü yıldönümü armağanı. Albüm.* İstanbul 1968 İstanbul Cezaevi Matbaası. 714 S. 8° (A. III/3178).
- YASA, DR. İBRAHİM : *Yirmibeş yıl sonra Hasanoğlan Köyü.* Ankara 1969 Üniversite Basımevi. 381 S. 2 plan. 2 levha. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 270 8° (A. III/3244).
- YAŞAR KEMAL : *İnce Memed. 2 cilt.* İstanbul 1969 Ant Yay. = Ant Yay.: 18. 8° (A. III/3213).
- YAVUZ, PROF. FEHMİ : *Din eğitimi ve toplumumuz.* Ankara 1969 Sevinç Matbaası. XIV + 208 S. 8° (A. III/3603).
- YAZMAN, ASLAN TUFAN : *Atatürk'le beraber (Devrimler olaylar anılar 1922-1938).* Ankara 1969 İş Bankası Kültür Yayınları. XV + 432 S. 8° (A. III/3454).
- YAZMAN, ASLAN TUFAN : *Londra, Roma, Praq.* İstanbul 1965 Nuruosmaniye Matb. 212 S. 8° (A. III/2177).

- Yeni imlâ kılavuzu. 4. bs.* Ankara 1969 T.T.K. Basımevi. 21 + 258 S. = Türk Dil Kurumu Yay.-Sayı : 296. 8° (A. III/3194).
- Yerli ve yabancı 80 imza Atatürk'ü anlatıyor.* Tarih Coğrafya Dünyası. S. 161-320. 8° (A. III/3277).
- YETKİN, G. - M. NURETTİN YÜKSEL : *Türk düşmanı kanlı papazlar.* Ankara 1964 Yüksel Yayınları. II + 224 S. 8° (A. III/3587).
- YETKİN, HULÛSİ : *Gaziantep tarihi ve davaları.* Gaziantep 1968 Yeni Matbaa. VIII + 104 S. = Gaziantep Kültür Derneği, Kitap ve Broşür Yay. Sayı : 51. 8° (A. III/3346).
- YILDIRIM, CEMAL : *Logic. The study of deductive reasoning.* Ankara 1967 Mars Matbaası. 207 S. = O.D.T.Ü. Fen ve Edebiyat Fak. Yay. No. 11. 8° (A. III/1745).
- YİNANÇ, MÜKRİMİN HALİL : *Millî tarihimizin adı.* İstanbul 1969 Hareket Yay. 38 S. = Hareket Yay. : 17. 8° (A. III/3167).
- YIRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMET EFENDİ : *Sefâret-name-i Mehmet Efendi. 1132 tarihinde Fransaya gönderilmiş olan Mehmet Efendinin hatıratı.* 83 S. 8° (A. III/2435).
- YOUNG, RODNEY S. : *The Gordion Campaign of 1967.* AJA, 72 (1968)'den ayrı .bs. S. 231-241 4 pl. 4° (B/5960).
- YÖRÜK, ABDÜLHAK KEMAL : *Hukukun umumî prensipleri.* İstanbul 1949 İsmail Akgün Matbaası. XII + 184 S. = İ. Ü. Yay. Hukuk Fak. No. 93. 8° (A. II/8806).
- YURDAYDIN, HÜSEYİN G. : *Celâl - Zâde Salih'in Süleyman - Nâmesi.* A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. XIV, (1966)'dan ayrı bs. 12 S. 8° (A. III/3583).
- Yurtiçi konferanslar I. 1956-1957.* Ankara Orta-Doğu Teknik Üniv. 80 S. 8° (A. III/1678).
- YUSİFOV, YU : *Elam. Sotsialno ekonomîçeskaya istoriya.* Moskova 1968 Iz. Nauka. 408 S. = Akademiya Nauk Az. SSR. Inst. Ist. i Inst. Narodov Blijnego i Srednego Vostoka. 8° (A. III/3130).
- Yüzyıl boyunca Danıştay 1868-1968. Önsöz : Rıza Gökso. Giriş : Aydın H. Tuncay.* Ankara 1968 T.T.K. Basımevi. XXIII + 964 S. 8° (A. III/3179).
- ZABİT, ŞAKİR SABİR : *Bayat Oymağı (Aşireti) hakkında tarihi araştırma.* Bağdat 1965 Zeman Basımevi. 62 S. 8° (A. III/3495).
- ZABİT, ŞAKİR SABİR : *Int El-alkadüd-devliyye ve muakedatul-hudud beynel Irak ve Iran. International relations and boundary treaties between Iraq and Iran.* Baghdad 1966 Al-Basri Press. 280 + 4 S. 1 Hrt. 8° (A. III/3518).
- ZABİT, ŞAKİR SABİR : *Tarih'ül-sadâka beynel-Irak ve Türkiya.* Bağdat 1955 Matbaatü Darül-Ma'rife. 232 S. 14 pl. 8° (A. III/2449).
- ZAZOFF, PETER : *Etruskische Skarabäen.* Mainz 1968 Verlag Philipp von Zabern. VII + 227 S. 55 Pl. 8° (B/5898).
- ZEKİ : *1916 Balkan harbine aid hatıratım.* İstanbul 1337 Matbaa-i Askeriyye. 112 S. 8° (A. III/3272).
- ZEYDAN, CERCİ : *Kitab-ı Tarihi Mısril-hadis minel-fethil-islâmi üel-an maa fezleketi fi tarih-i Mısrilkadim.* Mısır 1911 Hilâl Matbaası. 368 S. 8° (A. III/2447).
- ZEYDAN CERCİ : *Kitabül-arab kablel-islâm.* Mısır 1922 Matbaatül-hilal. 255 S. 8° (A. III/2416).
- ZEYDAN CERCİ : *Teracüm-i meşahir'ül-şark fil-Karni'ül-tâsi aşr. 2 cilt.* Mısır 1903/1922 Matbaa-i Hilal. 8° (A. III/2529).

- ZIADEH, NICOLA A. : *Sanûsiyah, a study of a revivalist movement in Islam*. Leiden 1958 E. J. Brill. VII + 148 S. 8° (A. III/1794).
- ZIOMECKI, JULIUSZ : *Pracownie Ceramiczne W Starozytniej Grecji*. Warszawa 1965 Zaklad Narodowy im. Ossolinskich. 144 S. 1 hrt. = Bibliotheca Antiqua Vol. 5. 8° (A. III/3192).
- ZIYAOĞLU, RAKIM : *Tarih boyunca Yassıada*. İstanbul 1960 Vakit Matbaası. 15 S. 8° (A. III/3174).
- Zukunft im Zeitraffer Haz.* : Ernst Schmacke. Düsseldorf 1968 Droste Verlag. 344 S. 8° (A. III/3418).
- ZÜCHNER, WOLFGANG : *Über die Abbildung*. Berlin 1959 Walter de Gruyter. 61 S. = Winkelmannsprogramm 115. 4° (B/5904).

B. DERGİLER*

- Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1 (1969) : W. PEEK, *Kritische und erklärende Beiträge zu den Dionysiaka des Nonnos*. 52 S. Abstracta Islamica 22 (Suppl. Revue des Etudes Islamiques XXXVI). Acta Asiatica 16 (1969). Acta Ethnographica XVIII, 1 - 3 (1969). Acta Historiae Artium XV, 1 - 2 (1969) : E. KOVACS, *Die Grabinsignien König Bélas III. und Annas von Antiochien*. S. 3 - 24. Acta Historica XIV, 3 - 4 (1968) : Z. P. PACHI, *The shifting of international trade routes in the 15th - 17th centuries*. S. 287 - 321. Acta Orientalia XXII, 2 (1969) : S. VASARY, *Armeno-Kıpçak parts from the Kamenets chronicle*. S. 139 - 190. Alba Regia VIII - IX (1967). American Historical Review LXXIV, 5 (1969) : LXXV, 1 (1969) : LXXIV - A. C. HESS, *The Moriscos : An Ottoman fifth column in sixteenth-century Spain*. S. 1 - 25. American Journal of Archaeology LXXIII, 3, 4 (1969) : *Chronologies in Old World Archaeology, 1967 - 1968*. S. 275 - 292. M. J. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1968*. S. 319 - 332. A. ALFÖLDI, *An ugrian creation myth on early Hungarian Phalerae*. S. 359 - 360. P. A. MAC KAY, *A Turkish description of the tower of the winds*. S. 468 - 469. American Journal of Philology XC, 2, 3 (1969). Amme İdaresi Dergisi II, 3 (1969). Anadolu Araştırmaları III (1969) : A. DİNÇOL - S. KANTMAN, *Tanıtma ve arkeolojik araştırma metodunun kritiği*. S. 9 - 14. A. DİNÇOL - S. KANTMAN, *Arkeolojide yeni kavramlar ve metodolojik araştırma plânlaması*. S. 15 - 36. S. KANTMAN, *Trakya ve Marmara kıyı bölgesi paleolitik yerleşme yerleri araştırma plânlaması*. S. 37 - 46. S. KANTMAN, *Prehistorik arkeolojide kavramyapım*. S. 47 - 63. S. KANTMAN, *Deneyisel katkı. Gözlemcilik ve fonksiyonalizmin arkeolojik tıbbilimde önemi*. S. 63 - 80. S.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- KANTMAN, *Cıldalı taş aletlerde mikroanalitik metotla fonksiyon tayini*. S. 81 - 102.
- A. DİNÇOL - F. BAYKAL, *Petrografik metotlarla keramik incelenmesi*. S. 103 - 118.
- A. DİNÇOL - Y. TEKİZ, *Maden eserlerin incelenmesinde radyolojik metotlar*. S. 119 - 140.
- A. DİNÇOL - K. DİNÇOL - A. ÖNER, *Paleoserolojik araştırmalar*. S. 141-160.
- A. DİNÇOL - K. DİNÇOL - P. ÖNER, *Paleobiyokimyasal araştırmalar*. S. 161 - 166.
- A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi XXIV, 3 - 4 (1966) : A. N. KURAT, *Kazan Türklerinin "Medeni Uyanış" devri* S. 96 - 194. Y. ÖZKAYA, *XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun âyanlık iddiaları*. S. 195 - 231. S. ÇAGATAY, *Turfan koleksiyonunun kitap baskıları*. S. 233 - 237.
- A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XXVI, 1 - 2 (1969).
- A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XXIV, 2 (1969) : T. ATAÖV, *Rusya'da moğol istilası ve etkileri*. S. 1 - 9. T. ATAÖV, *Osmanlı imparatorluğunun yarı sömürgeleşmesi : bibliyografya*. S. 53 - 98.
- The Annual of the British School at Athens 63 (1968) : M. S. A. CAMERON, *Unpublished paintings from the "House of the Frescoes" at Knossos*. S. 1 - 32. C. RENFREW - J. S. PEACEY, *Aegean marble: A petrological study*. S. 45 - 66. H. W. CATLING, *Late Minoan vases and bronzes in Oxford*. S. 89 - 132. K. DAVARAS, *Two geometric tombs at Atsalenio near Knossos*. S. 133 - 146. R. H. HIGGINS - R. H. SIMPSON - S. E. ELLIS, *The façade of the treasury of Atreus at Mycenea*. S. 331 - 340.
- L'Anthropologie 73, 3 - 4 (1969).
- Antike Kunst XII, 2 (1969).
- The Antiquaries Journal XLIX, 1 (1969).
- Antropoloji 4 (1967 - 68) : N. ERDENTUĞ, *65'inci yaş dönümünü kutlama vesilesi ile Sayın Hocamız Ord. Prof. Dr. şevket Aziz Kansu'ya*. S. IX-XI. A. İNAN, *Türkiye'de antropoloji*. S. XI-XIII. Ord. Prof. Dr. şevket Aziz Kansu'nun yayınları. S. XIII-XXIII.
- S. TUNAKAN, *Türk Selçuklularında el ayasının karşılaştırılması incelenmesi*. S. 1 - 26.
- N. ERDENTUĐ, *Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde evlenme görenekleri ve törenleri*. S. 27 - 64. N. ERDENTUĐ, *Some similarities between the Turkish and Japanese Cultures*. S. 65 - 70. N. ERDENTUĐ, *Türkiye geleneksel toplumlarında (Kültüründe) kültür değişmeleri*. S. 71 - 88. O. ACIPAYAMLI, *Türkiye folklorunda kuduz hastalığı*. S. 89 - 96. O. ACIPAYAMLI, *Erzurum köy mánileri*. S. 97 - 120. F. OZANSOY, *Türkiye'nin ilk denizel fosil memeli Fauna'sı ve Miosen-Pliosen Tetis-Paratetis münasebetleri hakkında*. S. 121 - 164. S. V. ÖRNEK, *Etnolojinin tarihçesi, başlıca ekolleri, görevleri*. S. 165 - 194. R. ÇİNER, *Ilıca-Ayař iskelet kalıntılarının tetkiki*. S. 195 - 238. M. GÖNÜL, *İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan yakın çarpışma aletleri*. S. 239 - 258. A. R. BALABAN, *Ankara köylerinden Örencikde meydana gelen kültür değişmesi*. S. 259 - 328. S. COŞKUN, *Beypazarı sırma işlemeleri*. S. 329 - 352. Y. EMEKLİ, *Türk Silahlı Kuvvetleri Kara Ordusu erlerinin beden yapıları üzerinde bir araştırma*. S. 353 - 368. D. FEREMBACH, *L'enseignement et la Recherche Anthropologiques en France*. S. 369 - 388.
- Archaeologische Bibliographie 1967.
- Archaeologischer Anzeiger 1, 2 (1969) : A. GREIFENHAGEN, *Ein alexandrinisches Fayencegefaess im Archaeologischen Museum in Varna*. S. 52 - 56. A. GREIFENHAGEN, *Ein skythisches Zierstück*. S. 49 - 51. E. HEINRICH - U. SEIDL, *Zur Siedlungsform*

- von Çatal Hüyük. S. 113 - 119. U. JANTZEN, *Samos* 1968. S. 161 - 165. H. KYRIELEIS, *Orientalische Bronzen aus Samos*. S. 166 - 171. J. MEISCHNER, *Ein Pferdeamulett aus Boğazköy*. S. 179 - 188. G. P. SCHIEMENZ, *Die Kirche bei Katırcı Camii-eine Neuentdeckung in Göreme*. S. 216 - 229. U. SEIDL, *Eine Stele aus der Nähe von Urfa*. S. 171 - 178.
- Arhaiologikh Efhemeris 1968.
- Ars Orientalis VI (1966); VII (1968) : VI—O. GRABAR, *The earliest islamic commemorative structures notes and documents*. S. 7 - 46. VII—D. KUBAN, *An Ottoman building complex of the sixteenth century: the Sokollu Mosque and its dependencies in Istanbul*. S. 19 - 40.
- Asia Major XV, 1 (1969).
- Balkan Studies 10 (1969) : G. ZOTIADES, *Russia and the question of the Greek participation in the Dardanelles Expedition*. S. 11 - 22.
- Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 22, 25, 28 (1969) : 22 — M. AKTEPE, *Osmanlı İmparatorluğunun islahı hakkında İngiltere Elçisi Layard'ın II. Abdülhamid'e verdiği rapor*. S. 13 - 27. M. SERTOĞLU, *Mütareke devrinde Saltanat Şûrası ve Millî Şûra hazırlıkları*. S. 28 - 40. 24—C. TÜRKAY, *Osmanlı saray ve idare teşkilatından örnekler*. S. 3 - 10. C. TÜRKAY, *Kıbrıs'ın fethi ile ilgili bir belge*. S. 11 - 13. T. DURAN, *Türk-Rus savaşlarının nedenleri ve sonuçları*. S. 24 - 26. H. BUYTULLUOĞLU, *Millî mücadele başlıyor*. S. 27 - 31. İ. ILGAR, *Türk İstiklâl harbi*. S. 32 - 38. O. ÖNDEŞ, *Abdulhamid devrinde donanma*. S. 64 - 88. 25—T. DURAN, *Türk-Rus ilişkilerinde önemli gelişmeler*. S. 20 - 24. Y. ALTUĞ, *Arap ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğundan ayrılışı*. S. 25 - 33. T. İŞIKSAL, *XVIII. yüzyıl sonunda Ortadoğu'da Fransız-İngiliz çatışması ve Osmanlı İmparatorluğu*. S. 34 - 43. M. SERTOĞLU, *Osmanlı İmparatorluğunda azınlık meselesi*. S. 44 - 52. 28—H. ATAMER, *Ölümünün birinci yılında Ali Fuat Cebesoy*. S. 13 - 16.
- Biblica 50, 2 - 4 (1969).
- Bibliotheca Classica Orientalis 1, 2 (1969).
- Bibliotheca Orientalis XXVI, 1 - 4 (1969) : G. FRUMKIN, *International Conference on the history, archaeology and culture of Central Asia in the Kushan Period*. S. 45 - 46. S. ALLAM, *Zur Stellung der Frau im alten Aegypten in der Zeit des Neuen Reiches*, 16.-10. Jh. v. u. Z. S. 155 - 159. W. W. HALLO, *The neo-Sumerian letter orders*. S. 171 - 176. P. MERIGGI, *Zur Lesung und Deutung der proto-elamischen Königsinschriften*. S. 176 - 177. R. WERNER, *Die Phryger und Ihre Sprache*. S. 177 - 182.
- Bulletin of the American Schools of Oriental Research 191, 193 (1969) : 191 — G. HANFMAN, *The tenth campaign at Sardis*. S. 2 - 43.
- Bulletin Analytique d'Histoire Romaine I - IV (1962 - 1965).
- Bulletin Archéologique 3 (1967).
- Bulletin AIESEE VI, 1 - 2 (1968) : M. A. MEHMET, *La pensée philosophique et sociale dans l'empire Ottoman aux XIVE-XVe siecles*. S. 76 - 102.
- Bulletin Correspondance Hellenique XCIII, 2 (1969) : V. KARAGEORGHIS, *Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1968*. S. 431 - 569. J.-P. OLIVIER, *Pour un recueil photographique des idéogrammes "archéologiques" du Linéaire B*. S. 830 - 837. V. VON GONZENBACH, *Der griechisch-römische Scheitelschmuck und die Funde von Thasos*. S. 885 - 945.

- Bulletin of the Institute of Historical Research XLII, 106 (1969).
- Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris IV, 2, 3 (1969).
- Bulletin du Musée de Beyrouth XX (1967); XXI (1968) : XXI- M. H. Chéhab, Sarcophages a reliefs de Tyr.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXXII, 2, 3 (1969) : J. D. LATHAM, *Notes on Mamluk horse-archers*. S. 257 - 267. C. R. BAWDEN, *The investigation of a case of attempted murder in eighteenth-century Mongolia*. S. 571 - 592.
- Bulletin Scientifique 14, 7 - 8, 10 - 12 (1969).
- Bulletin, Société d'Histoire et d'Archéologie de Geneve XIV (1968).
- Bustan 1 - 3 (1969) : 1 — H. HOWARD, *Die Vereinigten Staaten und die Türkei*. S. 3 - 10. W. FENDRICH, *Der Manyas Gölü-Ein Vogelparadies in West-Anatolien*. S. 39 - 41.
- Byzantion XXXVIII, 2 (1968) : I. DUJCEV, *Extraits du Pseudo-Césaire dans le Chronicon Maius du Pseudo-Sphrantzes et dans l'ancienne chronique russe*. S. 364 - 373. K.-H. MENGES, *West-östliche Wortbeziehungen*. S. 411-421.
- Cahiers de Civilisation Médiévale XI, 4 (1968); XII, 1 - 2 (1969) : XII — T. LEWICKI, *A propos d'un traité géographique d'al-Muqaddasi*. S. 35 - 42.
- Les Cahiers de Tunisie 61 - 64 (1968) : H. DJAIT, *Note sur le statut de la province d'Andaluse de la conquête à l'instauration de l'émirat Omayyade (93-138/711-756)*. S. 7 - 12. G. TURBET-DELOF, *Remarques sur les "Voyages de Monsieur de Breves"*. S. 119 - 126.
- Cahiers du Monde Russe et Soviétique X, 1 (1969).
- Central Asian Review XVI, 4 (1968) : H. EVANS, *Fifty years of Soviet Oriental and African Historical Study*. S. 294 - 298.
- Central Asiatic Journal XII, 4 (1969) : J. R. KRÜGER, *Three Oirat-Mongolian diplomatic documents of 1691*. S. 286-295. E. TRYJARSKI, *Notes on the Turcica in Sir M. Aurel Stein's collection*. S. 322 - 328.
- Current Anthropology 10, 4 (1969).
- Deniz Kuvvetleri Dergisi 466, 467 (1969).
- Dergi 56, 57 (1969).
- Dışişleri Bakanlığı Belleteni 54 - 58 (1969).
- Documenta Romaniae Historica XXII.
- Dumbarton Oaks Papers XXI (1968) : J. MEYENDORFF, *Justinian, the Empire and the church*. S. 43 - 60. D. WINFIELD, *Middle and later byzantine wall painting methods*. S. 61 - 140. E. HAWKINS, *Further observations on the Narthex Mosaic in St. Sophia at Istanbul*. S. 151 - 168. C. MANGO, *The monastery of St. Abercius at Kurşunlu in Bithynia*. S. 169 - 176. C. MANGO - E. J. W. HAWKINS, *Additional finds at Fenari Isa Camii, Istanbul*. S. 177 - 184. S. L. STRIKER - D. KUBAN, *Work at Kalenderhane Camii in Istanbul*. S. 185 - 216. M. HARRISON - N. FIRATLI, *Excavations at Saraçhane in Istanbul*. S. 195 - 216. J. MORGANSTERN, *The church at Dereağzı*. S. 217 - 226.
- Durham University Journal LXII, 1 (1969).
- East European Quarterly III, 3 (1969).
- Encyclopaedia of Islam fas. 55 - 56 : Ibn al-Nadjdjâr-Idjmâ'
- Encyclopédie de l'Islam 55 - 56 : Ibn Muldjâm-Idhâ'a.
- Erasmus XXI, 13 - 24

- Ethnology VIII, 3 (1969).
- Etudes Balkaniques 1 - 4 (1969). 1 — P. ROUSEV, *La civilisation bulgare et les peuples balkaniques aux IXe-XXIIe ss.* S. 11 - 35. 2 — N. TODOROV, *The Balkan town in the second half of the 19th century.* S. 31 - 50.
- The Florida Anthropologist XXI, 2 - 4 (1968).
- Genava XVII (1969).
- Germania 46, 2 (1968).
- Glasnik na Institutot za Natsionalna Istoriya XII, 2, 3 (1968); XIII, 1 - 2 (1969).
- Godišen Sbornik 21 (1969).
- Hamizrah Hehadash XIX, 1 - 2 (1969).
- Harvard Journal of Asiatic Studies 29 (1969).
- Hayat Tarih Mecmuası 7 - 10 (1969) : 9 — A. S. ÜNVER, *Hammer'in kitapları ve mühürleri.* S. 19 - 20. K. YUND, *Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Kara Örtü.* S. 21 - 23. T. TOROS, *Hürriyetin ilanı.* S. 71 - 79. 10 — İ. ILGAR, *Atatürk'ün bir mektubu.* S. 5 - 6. Y. ÖZTUNA, *Otranto'nun fethi.* S. 7 - 11. M. AND, *XVI. yüzyılda eğitim ve öğretim.* S. 12 - 16. N. ANAFARTA, *Napoléon'un III. Selim'e bir mektubu.* S. 32 - 33. S. AKINCI, *4 mezar taşı, 4 hikâye.* S. 55 - 57. T. TOROS, *Adana baskını,* S. 71 - 78. İ. AKSOLEY, *Anadolu'ya kaçanlar.* S. 79 - 86.
- Hesperia XXXVIII, 2 (1969) : J. V. CANBY, *Some Hittite figurines in the Aegean.* S. 141 - 150. R. S. YOUNG, *Old Phrygian inscriptions from Gordion: Toward a history of the Phrygian alphabet.* S. 252 - 296.
- The Historical Journal XII, 2 - 4 (1969).
- Historische Zeitschrift 208, 2 - 3 (1969).
- L'Homme IX, 2 - 4 (1969) : J. CHELHOD, *Ethnologie du Monde Arabe et Islamologie.* S. 24 - 40. J. P. ROUX, *La veuve dans les sociétés Turques et Mongoles de l'Asie Centrale.* S. 51-78. E. PATLAGEAN, *Histoire et géographie de l'Islam.* S. 92 - 95
- Iraq XXXI, 2 (1969) : D. BARNETT, *New facts about musical instruments from Ur.* S. 96 - 103. J. LENZEN, *Eanna in Uruk zur Zeit Sargons II.* S. 104 - 111. T. C. MITCHELL, *A south arabian tripod offering Saucer said to be Ur.* S. 112 - 114. L. OPPENHEIM, *New fragments of the Assyrian dream-book.* S. 153 - 165. W. F. SAGGS, *Neo-Babylonian fragments in Aramic.* S. 170 - 174. D. J. WISEMAN, *A Lipsur litany from Nimrud.* S. 175 - 183.
- Der Islam 45, 3 (1969) : E. NEUBAUER, *Musik zur Mongolenzeit in Iran und den angrenzenden Ländern.* S. 233 - 260. B. FLEMMING, *Zwei türkische Herren von Aulona.* S. 310 - 316. G. JAESCHKE, *Die türkisch-orthodoxe Kirche.* S. 317 - 324.
- Israel Exploration Journal 18, 4 (1968).
- İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XVII, (1969) : V. ERALP, *Ölümünün 10. yıldönümünde Yahya Kemal.* S. 29 - 32.
- İstoriçeskiye Zapiski 82 (1968).
- İstorie Veche XX, 2 (1969).
- İzvestiya na Arheologičeskiya Institut XXXI (1969).

- Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts 83 (1968) : U. LIEPMANN, *Fragmente eines Dreifusses aus Zypern in New York und Berlin*. S. 39 - 57.
- Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas XVII, 1, 2 (1969).
- Jahresbericht, Schweizerisches Landesmuseum 77 (1968).
- Journal of the American Oriental Society 88, 3 (1968); 89, 1 - 3 (1969) : 88-W. J. WATSON, *İbrahim Müteferrika and Turkish Incunabula*. S. 435 - 441. 89-S. N. KRAMER, *Sumerian similes*. S. 1 - 9. H. A. DAVISON, *John Philoponus as a source of medieval islamic and jewish proofs of creation*. S. 357 - 391. H. N. WOLFF, *Gilgamesh, Enkidu, and the heroic life*. S. 392 - 398. R. A. ABOU-EL-HAI, *The formal closure of the Ottoman frontier in Europe: 1699-1703*. S. 467 - 475. S. GREENGUS, *The old Babylonian marriage contract*. S. 505 - 532.
- Journal of Cuneiform Studies 21 (1967) Special volume honoring Prof. Albrecht Goetze : B. BUCHANAN, *Five hittite hieroglyphic seals*. S. 18 - 23. J. J. FINKELSTEIN, *A late old Babylonian copy of the laws of Hammurabi*. S. 39 - 48. J. FRIEDRICH, *Keilhehitisches und Hieroglyphenhehitisches*. S. 49 - 51. T. JACOBSEN, *Some sumerian city-names*. S. 100 - 103. S. N. KRAMER, *The death of Ur-Nammu and his descent to the Netherworld*. S. 104 - 122. B. LANDSBERGER, *Über Farben im Sumerisch-akkadischen*. S. 139 - 173. E. LAROCHE, *Les nomes anatoliens du "dieu" et leurs dérivés*. S. 174 - 177. O. NEUGEBAUER - A. SACHS, *Some typical astronomical cuneiform texts*. S. 183 - 218. J. NOUGAYROL, *Rapports paléo-babyloniens d'haruspices*. S. 219 - 235. E. REINER - H. G. GÜTERBOCK, *The great prayer to Ishtar and its two versions from Boğazköy*. S. 255 - 266.
- Journal of the Economic and Social History of the Orient XII, 3 (1969).
- The Journal of Hellenic Studies LXXXIX (1969) : J. T. HOOKER, *Homer and Late Minoan Crete*. S. 60 - 71.
- Journal of Near Eastern Studies XXVIII, 3, 4 (1969) : L. R. FISHER - F. B. KNUTSON, *An enthronement ritual at Ugarit*. S. 157-167. J. KAPLAN, *A suggested correlation between Stratum IX, Jericho, and Stratum XXIV, Mersin*. S. 197 - 199. H. A. HOFFNER, *On the use of Hittite-za in nominal sentence*. S. 225-230. G. M. A. HANFMANN - D. G. MITTEN, *Sardis campaign of 1968: A summary*. S. 271 - 273.
- Journal of the Pakistan Historical Society VII, 3 (1969).
- Journal of the Royal Asiatic Society 3 - 4 (1968); 1 (1969) : P. B. ADAMSON, *Bubutu and Birdu lesions in Akkadian texts*. S. 10 - 12.
- Kirjath Sepher XLIV, 3, 4 (1969).
- Letopis XIX (1968).
- Leveltari Közlemenyek 2 (1968).
- Libyca XVI (1968).
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 71 (1968).
- Madriider Mitteilungen 9 (1968).
- Man IV, 2 - 4 (1969).
- Materialy Wczesnosredniowieczne VI (1969).

- Medelhavsmuseet 5 (1969) : A. ANDREN, *An Etruscan terracotta head*. S. 36-83.
 A. ANDREN, *An Etruscan Terracotta ash urn*. S. 39 - 43.
 Memoires de l'Académie de Stanislas XLVIII (1967 - 1968).
 Memoirs of the Research Department of Toyo Bunko 26 (1968).
 Metropolitan Museum of Art Bulletin XXVII, 9 (1969); XXVIII, 1, 2 (1969) :
 XXVII-A. S. *Exotica*. S. 411 - 423.
 The Middle East Journal XXIII, 2, 3 (1969) : İ. GİRİTLİ, *Turkey since the elections*.
 S. 351 - 363.
 Mitteilungen, Deutsch-Türkische Gesellschaft : L. BUDDÉ, *Mosaiken-aufgefunden in Anazarbus (Kilikien)*. S. 2 - 6. H. WILDERMANN, *Termessos*. S. 6 - 9. K. NARR, *Çatal Hüyük : Befund und Deutung*. S. 9 - 13.
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo 23 (1968).
 Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica 1 - 3.
 Mizan XI, 1 - 2 (1969).
 Mundus V, 3 (1969).
 The Muslim World LIX, 1, 2 (1969) : P. MAGNARELLA, *The Turkish bridewealth practice in transition*. S. 142 - 152. J. ROSENBLOOM, *A profile of Robert College graduates*. S. 153 - 157.
 National Geographic Magazine 136, 4 - 6 (1969); 137, 1 (1970). 136—I. AND E. JOHNSON, *Yankee cruises Turkey's history-haunted coast*. S. 798 - 845.
 Opuscula Atheniensia IX (1969) : P. ROOS, *Topographical and other notes on South-Eastern Caria*. S. 59 - 93. E. D. OREN, *Cypriot imports in the Palestinian late bronze 1 context*. S. 127 - 150. P. ASTRÖM, *Pot marks of the late bronze age from Cyprus*. S. 151 - 160.
 Opuscula Romana VII (1969).
 Orientalia XXVIII 2, 3 (1969) : E. EDEL, *Die Teilnehmer der ägyptisch-hethitischen Friedensgesandtschaft um 21. Jahr Ramses II*. S. 177 - 186. H. SAUREN, *Besuchsfahrten der Götter in Sumer*. S. 214 - 236. W. VON SODEN, "Als die Götter (auch noch) Mensch waren": *Einige Grundgedanken des altbabylonischen Atramhasis-Mythus*. S. 415 - 432. A. SHAFER, *TA ša kima A itenerrubu : A study in native Babylonian philology*. S. 433 - 446.
 Orientalistische Literaturzeitung 64, 5 - 10 (1969) : 9 - 10—H. İNALCIK, *On the secularism in Turkey*. S. 437 - 446.
 Oriente Moderno XLVIII, 11 - 12 (1968); XLIX, 1 - 8 (1969).
 Önasya 48 - 50 (1969) : 48—E. BILGIÇ, *Tarihimizde dünya çapında dönüm noktaları*. 49—S. ÜNVER, *İstanbul'dan Adana'ya yürüyüşlerden biri*. Y. ÖNGE, *Diriği Ulu Camii'nin Hünkâr Mahfeli*. 50—G. FEHEROĞLU, *Kanunî'nin Macaristan'la ilgili iki yazıtı*. Y. ÖNGE, *Çift şerefeli Selçuklu minareleri*.
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XXIII, 2 - 4 (1969).
 Palaeologia XV, 1 - 4 (1969); XVI, 1 (1969) : XV - J. R. Z. *Legal observations on the enslavement of the native and foreign born in the ancient Near East in the second and early first millenium B. C.* S. 159 - 172. XVI - R. HENSHAW, *The assyrian army and its soldier, 9th - 7th c., B. C.* S. 1 - 24.

Papers of the British School at Rome XXXVI (1968).

Philosophy and History I (1968); II (1969).

Praktika Arhaiologikh Etaireias 1967.

Prilozi XIV-XV (1964-65) : H. SABANOVIC, *Hasan Kafi Pruscak*. S. 5 - 32. D. BOJANIC, *Dve godine istorije Bosanskog krajista (1470 - 1480) prema Ibn Kemal*. S. 33 - 50. O. MUSIC, *Mostar u turskoj pjesmi iz XVII vijeka*. S. 73 - 100. M. MUJZINOVIC, *Turski natpisi u travniku i njegovoj okolini*. S. 142 - 188. A. SUCESKA, *Popis cifluka u rogatickom kadiluku iz 1835 godine*. S. 189 - 272. A. MATKOVSKI, *Prilog pitanju deustirme*. S. 272 - 314. A. ALICIC, *Cifluci Husein kapetana Gradasevica*. S. 315 - 328. S. TRAKO, *Bitka na Kosovu 1389 godine u istoriji Idrisa Bitlisija*. S. 329 - 352. M. IDRIZOVIC, *Mehmet Sakir Kurtcehajic*. S. 353 - 358.

Radovi XXX, 10 (1966); XXXII, 11 (1967).

Rassegna Storica del Risorgimento LVI, 2 - 4 (1969) : A. TAMBORRA, *Pio IX, la lettera agli Orientali "In suprema Petri Apostoli Sede" del 1848 e il mondo ortodosso*. S. 347 - 367.

Report of the Department of Antiquities Cyprus, 1969 : J. L. BENSON, *Bamboula at Kourion, the stratification of the settlement*. S. 1 - 28. F. G. MAIER, *Excavations at Kouklia*, 1968. S. 29 - 32. J. POUILLOUX, *Fouilles a Salamine de Chypre*, 1964-1968. S. 43 - 55. V. WILSON, *A grave relief from Marion*. S. 56 - 63. A. PIERIDOU, *Hellenistic pottery from Cyprus*. S. 64 - 70. I. NICOLAOU, *Inscriptiones Cypriae alphabeticae VIII*, 1968. S. 71 - 97. C. MANGO, *Summary of work carried out by the Dumbarton Oaks Byzantine Center in Cyprus, 1959-1969*. S. 98 - 104.

Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale LXIII, 1 (1969) : J. J. FINKELSTEIN, *The Hammurapi law tablet BE XXXI 22*. S. 11 - 27. W. G. LAMBERT, *An eye-stone of Esarhaddon's queen and other similar gems*. S. 65 - 71. J. NOUGAYROL, *Nouveau "Silbenvokabular A" d'Ugarit*. S. 83 - 85.

Revue des Etudes Byzantines XXVII (1969) : V. LAURENT, *La chronologie des patriarches de Constantinople au XIIIe (1208-1309)*. S. 129 - 150. E. DALLEGIO, *Listes des prodestats de la colonie génoise de Pera*. S. 151 - 157.

Revue des Etudes Islamiques XXXVI, 2 (1968); XXXVII, 1 (1969) : XXXVI—D. SOURDEL, *Une profession de foi del'historien al-Tabari*. S. 177 - 199. N. BELDICEANU, *Kilia et Cetatea Alba à travers les documents Ottomans*. S. 215 - 262. XXXVII - M. CANARD, *Les reines de Géorgie dans l'histoire et la légende musulmanes*. S. 3 - 20. I. BELDICEANU-STEINHERR, *En marge d'un acte concernant le pengyek et les aqunđi*. S. 21 - 47. M. GUBOĞLU, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*. S. 49 - 80.

Revue des Etudes Sud-Est Européennes VII, 1 - 2 (1969) : S. RUNCIMAN, *Constantinople-Istanbul*. S. 205 - 208. G. TAVERDET, *Au sujet du toponyme "Markellai-Marcellae"*. S. 397 - 412.

Revue Historique CCXLI, 2 (1969); CCXLII, 1 (1969).

Revue Hittite et Asianique XXVI, 82 (1968) : E. LAROCHE, *Textes mythologiques hittites en transcription*. S. 5 - 90.

- Revue Roumaine d'Histoire 3 - 5 (1969) : A. DECEI, *La ville de Sibiu dans les sources historiques turques*. S. 575 - 592. C. GÖLLNER, *Zum französischen Levantehandel in den Jahren 1593 - 1604*. S. 649 - 659.
- Rivista degli Studi Orientali XLIII, 3, 4 (1968).
- Romanistisches Jahrbuch XIX (1968).
- Ruperto-Carola XXI, 46 (1969).
- Saeculum XX, 1 (1969) : E. HÖSCH, *Byzanz und die Byzanzidee in der russischen Geschichte*. S. 6 - 17. H. J. KISSLING, *Betrachtungen über die Flottenpolitik Sultan Bajezids II. (1481-1512)*. S. 35 - 43. P. BARTL, "Maeciare verso Constantinopoli"-Zur Türkenpolitik Klemens' VIII. S. 44 - 56. H. GLASSL, *Plaene zur Lösung der orientalischen Frage nach dem Siebenjaerigen Krieg*. S. 69 - 81.
- Slovenska Archeologia XVI-2; XVII-1.
- Sohbetler 1 - 6.
- Sovetskaya Arheologiya 3 (1969) : I. N. ZAHARUK, *La methodologie de la science archéologique et ses problèmes*. S. 11 - 20.
- Sovetskaya Etnografiya 2 (1969).
- Speculum XLIV, 2, 3 (1969).
- Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 8 (1969) : L. POLACCO, *Topaklı : prima campagne di scavo 1967*. S. 76 - 84. P. CONSIDINE, *The theme of divine wrath in ancient East Mediterranean literature*. S. 85 - 159.
- Studies in Bibliography and Booklore VIII, 2 - 4 (1968); IX, 1 (1969).
- Studies in Islam V, 4 (1968); VI, 1 (1969).
- Studii Revista de Istorie XXII, 3 (1969).
- Studii și Cercetari Istorie Veche XX, 2 (1969).
- Studime Historike 1 - 3 (1969).
- Sumer XXIII, 1 - 2 (1967) : R. BRAIDWOOD, *Radio active carbon age determination*. S. 39 - 44. İ. S. AL-HAMİD, *The characteristics of the miniatures of the Mesopotamian School*. S. 125 - 132.
- Tarih Dergisi 23 (1969) : Ş. TEKİNDAG, *Kaybettiğimiz bir değer Ord. Prof. M. Cavid Baysun*. S. 1 - 8. O. F. KÖPRÜLÜ, *Ord. Prof. Cavid Baysun'un ardından*. S. 9 - 12. M. İLGÜREL, *Pehlivanlı aşireti Beyi Hâlid'in isyanı*. S. 13 - 22. N. GÖYÜNG, *Diyarbakir beylerbeyliği'nin ilk idari taksimatı*. S. 23 - 34. Ş. TEKİNDAG, *Fatih ile çağdaş bir Memluklu sultanı. Aynal el-Ecrûd (1453-1460)*. S. 35 - 50. M. AKTEPE, *Mehmed Salâht Bey ve Mecmu'asından bazı notlar*. S. 51 - 74. S. ÖZBARAN, *Osmanlı tarihi bakımından XVI. yüzyılda Portekizli tarihçiler*. S. 75 - 82. R. ŞEŞEN, *Türkiye kütüphanelerinde bulunan bazı mühim yazmalar*. S. 83 - 110. C. ORHONLU, *Osmanlı-Bornu münasebetine aid belgeler*. S. 111 - 130. O. AKŞİT, *Tarihçi bir imparator Claudius*. S. 131 - 144. T. TARHAN, *İskitlerin dini inanç ve adetleri*. S. 145 - 170. A. ERZEN, *Grek kültürü ve yakın şark*. S. 171 - 178. A. TÜREK - Ç. DERİN, *Feyzullah Efendi'nin kendi kaleminden hal tercümesi*. S. 205 - 218. E. MERÇİL, *Ahmed b. Mahmud'un Selçuknamesi (ölm. 1569 - 1570)*. S. 219 - 232.
- Tarih-Felsefe-Hukuk (Baku) 1, 2 (1969).
- The Toho Gakuho 40 (1969).

Történelmi Szemle XI, 4 (1968).

- Türk Arkeoloji Dergisi XVI-2 (1967); XVII-1 (1968) : XVI—B. ALKIM-K. BALKAN, *İslâhiye bölgesi araştırmaları Gedikli ve Kırskal Hüyük kazıları* (1967). S. 5 - 13. O. SÜMER, 1967 yılı *Hacıbektaş (Suluca Karahüyük) kazısı önraporu*. S. 15 - 39. K. BITTEL, *Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattusa im Sommer und Herbst 1967*. S. 41 - 75. A. DETWEILER - A. HANFMANN - D. MITTEN, *Excavations at Sardis-1967*. S. 77 - 91. F. EICHLER, *Ephesos Bericht über die österreichischen Grabungen 1967*. S. 93 - 98. M. HARRISON - N. FIRATLI, *1966 yılında İstanbul'da Saraçhanede yapılan hafriyat*. S. 99 - 105. R. HARPER - İ. BAYBURTLUOĞLU, *Preliminary report on excavations at Şar Comana Cappadociae, in 1967*. S. 107 - 112. P. LAMBRECHTS, *Rapport sur la Premiere Campagne de Fouilles a Pessinus (Août-septembre 1967)* S. 113 - 131. I. C. LOVE, *Knidos-Excavations in 1967*. S. 133 - 159. J. MORGANSTERN, *The Church at Dereağzı-a preliminary report*. S. 161 - 172. E. PECORELLA, *Report on the 1967 Campaign at Arslantepe (Malatya)* S. 173 - 176. L. POLACCO, *Topaklı 1967 kazısı*. S. 177 - 184. H. WEBER, *Myus. Grabungen 1964 und 1966*. S. 185 - 188. XVII—M. AKOK, *Ankara şehrindeki Roma Hamamı*. S. 5 - 37 U. B. ALKIM, *İslâhiye Bölgesi çalışmaları* (1968) S. 39 - 42. K. T. ERİM, *Aphrodisias results of the 1968 Campaign*. S. 43 - 57. H. METZGER, *Fouille du Letoon de Xanthos en 1968*. 59 - 65. M. GOUGH, *Alahan Monastery 1968*. S. 67 - 70. H. D. FRENCH, *Aşvan Excavations 1968*. S. 71 - 73. G. KLEINER, *Die Grabung in Milet im Herbst 1968*. S. 75 - 78. M. v. LOON - G. BUCCELLAK, *The 1968 Excavation at Korucutepe Near Elâzığ*. S. 79 - 82. P. LAMBRECHTS, *Rapport sur la 2e Campagne de Fouillies a Pessinus*. S. 83 - 91. A. M. MANSEL, *1968 Perge kazısına dair önrapor*. S. 93 - 105. A. M. MANSEL, *1968 Kutluca Kazısına dair önrapor*. S. 105 - 110. D. G. MITTEN, *Excavation at Sardis 1968*. S. 111 - 124. D. G. MITTEN - G. YÜĞRÜM, *Excavation at Ahlatlı Tepecik the Gygean Lake 1968*. S. 125 - 131. M. AKOK, *Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi rölöve ve mimarisi*. S. 133 - 184.
- Türk Dili 215 - 220 (1969) : 217 — A. S. LEVEND, *Eski eserlerimizden hangilerini gençlere tanıtabiliriz*. S. 1 - 3. 216 - A. S. LEVEND, *Mehmet Emin Yurdakul*. S. 701 - 713. 218 — E. Z. KARAL, *Türk Devrimi ve Atatürk ilkeleri*. S. 82 - 86. 219 — D. ARSAN, *X. Uluslararası adbilimleri kurultayı ve düşündüklerimiz*. S. 176 - 178.
- Türk Etnografya Dergisi XI (1968) : M. ÖNDER, *Halılar, kilimler ve bir yazılı halı*. S. 5 - 12. H. GÜRÇAY, *Urğan ve urgancılık*. S. 13 - 26. H. Z. KOŞAY, *Kuzey-Doğu Anadolu'da kayalara hakedilmiş eski Türk işaretleri*. S. 27 - 32. O. TÜRKDOĞAN, *Erzurum bölgesinde tıbbî tedavinin sosyo-kültürel safhaları*. S. 33 - 46. M. AKOK, *Konya Alâeddin Köşkü*. S. 47 - 73. MEINECKE MICHAEL, *Muhammed b. Muhammed b. U-tman al-Banna' at-Tusi, Eine Fayencedekor-Werkstätte des 13. Jahrhunderts in Konya*. S. 75 - 93.
- Türk İdare Dergisi 40, 317 - 320 (1969) : 320 — B. S. ORANSAY, *Sivas ve Kapadokya üzerine bir araştırma*. S. 69 - 99.
- Türk Kültürü 81 - 85 (1969) : 81—F. TEVETOĞLU, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord görüşmesi IV*. S. 589 - 603. 82—F. TEVETOĞLU, *Fethi Okyar'ın günlük hatıraları*. S. 739 - 759. 83 — T. ÜNAL, *Fors'a dair*. S. 813 - 814. 84 — *Beşinci dönem ikinci toplantı yılını açarken Atatürk'ün konuşması*. S. 877 - 882. F. TEVETOĞLU, *Atatürk'le Samsun'a çıkanlar : Dr. İbrahim Tali Öngören*. S. 883 - 893. J. H. KISSLING,

- İkinci Sultan Bayezid'in deniz politikası üzerine düşünceler*. S. 894 - 906. H. BAYKARA, *Kafkasya'da Ermenilerin durumu ve Ermenistan'a sessizce ilhak edilen Azerbaycan toprakları*. S. 924 - 931. 85 - *Atatürk diyor ki*. S. 2 - 4, 104. F. TEVETOĞLU, *Atatürk'ün Türk'ü ve Türkiye Cumhuriyeti'ni tarifi*. S. 5 - 10. İ. KAFESOĞLU, *Demokraside soysuzlaşma ve milliyetçilik*. S. 11 - 14. E. KURAN, *Millî tarih görüşümüz*. S. 15 - 17. O. F. KÖPRÜLÜ, *Atatürk'ün bir sözünün ışığı altında Türkiye'nin kültür durumu ve akademi*. S. 18 - 19. Ab. İNAN, *Atatürk devrine ait bir hatıra*. S. 20 - 21. F. TEVETOĞLU, *Atatürk'le Samsun'a çıkanlar: Dr. Refik Saydam*. S. 22 - 31. S. P. SONYEL, *1919 yılı İngiliz belgelerinin ışığı altında Mustafa Kemal ve Millî mukavemet*. S. 35 - 51. M. F. KIRZIOĞLU, *Erzurum Kongresinin sağ kalan beş mümessili*. S. 52 - 67. M. Ş. ÜLKÜTAŞIR, *Harf inkılâbı ve Atatürk*. S. 92 - 103.
- Türkiyat Mecmuası XV (1968) M. Fuad Köprülü'nün aziz hatırasına : A. CAFER-OĞLU, *Hakiki Köprülü*. S. 1 - 10. R. ŞEŞEN, *Eski araçlar'a göre Türkler*. S. 11 - 36. Y. BLASKOVIÇ, *Köprülü Mehmed Paşa'nın Macarca bir ahdnamesi*. S. 37 - 43. H. J. KISSLING, *Sultan Bayezid II ve Françesko II Gonzaga*. S. 47 - 73. A. F. KARAMANLIOĞLU, *Seyfi Sarâyî'nin Gülistan tercümesinin dil hususiyetleri*. S. 75 - 126. İ. EREN, *Türkiye Türkçesine dair rusça neşriyat (1776 - 1963) üzerinde bibliyografya denemesi*. S. 127 - 156. C. ORHONLU, *Gemicilik*. S. 157 - 169. S. ÇAĞATAY, *Tuba ağzında iyik*. S. 171 - 174. M. GRIGNASCHI, *al-Fârâbt et "l'epitre sur les connaissances à acquerir avant d'entreprendre l'étude de la philosophie"*. S. 175 - 210. S. EYİCE, *Çorum'un Mecidözünde Aşık Paşa oğlu Elvan Çelebi zâviyesi*. S. 211 - 246. S. BULUÇ, *Şeyyâd Hamza'nın bilinmeyen bir mesnevîsi*. S. 247 - 256.
- Türkiye Bibliyografyası 1 - 4 (1967).
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası 1967 indeks; 1968, 1, 2.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 23/302 (1969) : F. DİRİMTEKİN, *Ürgüp-Göreme*. S. 3 - 10. İ. TUNAY, *Antik Kayseri*. S. 11 - 13. E. YÜCEL, *Türkler devrinde Kayseri*. S. 13 - 15. S. ATASOY, *Peri bacaların ülkesi*. S. 16 - 18.
- Ufuk II, 1 (1969).
- Ural-Altaysche Jahrbücher 38 (1966); 39 (1967); 40 (1968); 41 (1969) : 40 - H. VARY, *Alltürkische Felszeichnungen in Nordost-Anatolien*. S. 50 - 78. 40 - L. JISL, *Wie sahen die alten Türken aus?* S. 181 - 199.
- Vestnik Drevney Istorii 1 - 3 (1969) : 3 - H. KLENGEL - W. REINEKE, *The study of the Ancient Near East in the German Democratic Republic*. S. 3 - 20. M. L. HELTZER, *The army of Ugarit and its organisation*. S. 21 - 38. G. PERL, *The eras of the Bithynium, Ponyic and Bosporan Kingdoms*. S. 39 - 70. V. P. POPOV, *The status of slaves in the Hittite Kingdom*. S. 73 - 82. B. L. FONKICH, *The Moscow manuscript of Thucydides*. S. 150 - 153. 1 - N. V. FIGULEVSKAYA, *The Near-Eastern city in the Early Middle Ages*. S. 65 - 70. G. G. GIORGADZE, *Hittites and Hurrians in old Hittite texts*. S. 71 - 85.
- Viking XXXII (1968).
- Die Welt des Islams XII, 1 - 3 (1969) : E. SÖNMEZ, *Turkish women in Turkish literature of the 19th century*. S. 1 - 73. G. JAESCHKE, *Die deutsch-türkischen Verträge vom 27. November 1917*. S. 90 - 92. G. JAESCHKE, *Deutsch-georgischen Abkommen vom 28. Mai 1918*. S. 93 - 96.

- Die Welt des Orients IV, 2 (1968): M. DIETRICH, *Neue Quellen zur Geschichte Babylo-niens (II)*. S. 183-251. J. KRECHER, *Die sumerischen Texte in "syllabischer" Orthographie*. S. 252-277. K. AARTUN, *Beitraege zum ugaritischen Lexikon*. S. 278-299. H. FREYDANK, *bit Šuripim in Boğazköy*. S. 316-317. A. SALONEN, *Nardappu*. S. 318-329. F. STEINHERR, *Das Wort für Löwe im Hieroglyphen-Hethitischen*. S. 320-35.
- Wiadomosci Archeologiczne XXXIV, 1 (1969).
- Wissenschaftliche Zeitschrift XVIII, 2 (1969).
- The Yale Review LVIII, 4 (1969); LIX, 1 (1969).
- Yeni Yayınlar XIV, 8 - 12 (1969).
- Zeitschrift für Assyriologie : D. O. EDZARD, *Zum Tode von Adam Falkenstein*. S. 1 - 10. H. SAUREN, *Untersuchungen zur Schrift- und Lautlehre der neusumerischen Urkunden aus Nippur*. S. 11 - 64. C. WILKE, *ku-li*. S. 65 - 99. W. G. LAMBERT, *The reading of the God name dka.di*. S. 100 - 103. J. RENGER, *Untersuchungen zum Priestertum der altbabylonischen Zeit*. S. 104 - 230. J. A. BRINKMAN, *The names of the last eight kings of the Kassite dynasty*. S. 231 - 246. H. OTTEN, *Die Berg- und Flusslisten im Hisuwa-Festritual*. S. 247 - 260. R. M. BOEHMER, *Zur Glyptik zwischen Mesilim- und Akkad-Zeit*. S. 261 - 292. R. M. BOEHMER, *Ein cyprisches Rollsiegel aus Aegypten*. S. 292 - 294. U. MOORTGAT-CORRENS, *Ein mittelelamisches Rollsiegel*. S. 295 - 298. H. KÜHNE, *Bemerkungen zu einigen Glasreliefs des 2. Jahrtausends v. Chr. aus Syrien und Palaestina*. S. 299 - 318.
- Zeitschrift für Balkanologie VI, 1 (1968).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft 119-1 (1969) : W. v. SODEN, *Benno Landsberger (1890-1968)*. S. 1 - 14. O. JASTROW, *Arabische Textproben aus Mardin und Azex*. S. 29 - 59.
- Zeitschrift für Geschichtswissenschaft XVII, 7, 8 (1969).
- Zeitschrift für Kulturaustausch XIX, 2, 3 (1969) : A. SCHIMMEL, *Ibn Chaldun*. S. 113 - 117.
- Zeitschrift für Schweizerische Archaeologie und Kunstgeschichte XXV, 4 (1969); XXVI, 1 - 3 (1969).
- Zentralblatt der Bulgarischen Wissenschaftlichen Literatur 2 (1968).
- Zion XXXIII, 3 - 4 (1968); XXIV, 1 - 2 (1969).

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :	Page
JÄSCHKE, GOTTHARD: A propos du cinquantenaire de la Grande Assemblée Nationale (en turc)	185
MANSEL, ARİF MÜFİD: La Colonne Serpentine d'Istanbul (en turc, avec 22 fig.)	189
ALTAN, NEMİKA: Quelques Stèles de caractère de portrait au Musée Archéologique d'Ankara (en turc, avec 5 fig.)	211
ÖZERGİN, M. KEMAL: Le peintre-décorateur Abdülmü'min el-Hoyi, artiste Seldjouke (en turc, avec 2 fig.)	219
UZUNÇARŞILI, İ. H.: La Mort de Mehmet II le Conquérant (en turc, avec 2 fig.)	231
ORHUNLU, CENGİZ : La Capitainerie des Indes et Piri Reis (en turc, avec 5 photocopies)	235
DİLAVER, SADİ: Une Fresque représentant la Kaaba (art ottoman) (en turc, avec 4 fig.)	255
 Bibliographie :	
EYİCE, SEMAVİ: Kurt Erdmann, <i>Die Kunst Irans zur Zeit der Sasaniden (L'Art iranien à l'époque des Sasanides)</i> (en turc)	259
TANSEL, F. A. Les Poèmes d'Ömer Seyfeddin, Supplément II (en turc)	265
Livres et Périodiques reçus par la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire durant la seconde moitié de l'année 1969	289

Sur la couverture : La figure sur la couverture représente un rython à tête de taureau, trouvé à Kültepe (date : environ 1900 av. J.-Ch.)

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome: XXXIV

No: 134

Avril 1970

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 0